

C:\Users\Plazma\Desktop\Knhy pdf\N\Nietzsche Friedrich\Nietzsche, Fridrich -
Radostná věda.pdb

PDB Name: Nietzsche, Fridrich - Radost...
Creator ID: REAd
PDB Type: TEXT
Version: 0
Unique ID Seed: 0
Creation Date: 30.9.1937
Modification Date: 30.9.1937
Last Backup Date: 1.1.1970
Modification Number: 0

FRIEDRICH NIETZSCHE:
RADOSTNÁ
VĚDA

Votobia, Olomouc, 1996

"Básníku a mudrci jsou
všechny věci přátelské a posvěcené,
všechny zážitky užitečné,
všechny dny sváteční,
všichni lidé božští."
EMERSON

Jen ve vlastním příbytku přebývám,
nikdy jsem nesáhl k nápodobě
a - každému mistru se vysmívám,
který se nesmál sám sobě.
NAD MÝMI DVEŘMI

PŘEDMLUVA
Ž®

Ž 1. ®

Tato kniha potřebuje možná víc než jen jednu předmluvu; a nakonec stejně zůstane sporné, zda člověku, který neprožil cosi podobného, může být prožitek této knihy přiblížen předmluvami. Jako by byla napsána řečí jarního větru: je v ní nevázanost, neklid, rozpor, aprílový čas, takže nám ustavičně připomíná jak blízkost zimy, tak vítězství nad zimou, které přichází, musí přijít, možná už přišlo... Neustále z ní vyzařuje vděčnost, jako by se právě událo to nejméně pravděpodobné, vděčnost toho, kdo se uzdravuje, - neboť tím nejméně pravděpodobným bylo uzdravení. "Radostná věda": to znamená saturnálie ducha, který trpělivě vzdoroval strašlivému dlouhodobému tlaku - trpělivě, přísně, chladně, aniž by podlehl, ale bez naděje -, a který je nyní pojednou přepaden nadějí, nadějí na zdraví, opojností uzdravování. Není pak divu, že při tom vytryskne na světlo mnoho nerozumného a pošetilého, mnoho rozpustilé něžnosti, plýtvané dokonce na problémy, které mají bodlinatý kožich a nehodí se k laskání a lákání. Celá tato kniha není právě ničím než radostným svátkem po dlouhém strádání a času bezmoci, jásotem vracejících se sil, nově probuzené víry v zítřek a pozítří, náhlého citění a tušení budoucnosti, blížících se dobrodružství, opět otevřených moří, opět možných, opět věřených cílů. A co vše bylo od této chvíle za mnou! Ten kus pouště, vyčerpání, nevíry, ztuhlosti uprostřed mládí, to stařectví v nepravý čas, tyranství bolesti ještě překonané tyranstvím pýchy, jež odmítala důsledky bolesti - a důsledky jsou útěchou -, toto radikální osamocení jako nouzová obrana proti chorobně jasnozřivému pohrdání lidmi, toto zásadní omezení na hořké, drsné, bolestné stránky poznání,

jež bylo předepsáno zhnusením, které jako následek neopatrné duchovní diety a rozmazlenosti - nazývané romantikou - postupně stále narůstalo, - ach, kdo by to vše mohl cítit se mnou! Kdyby však někdo mohl, jistě by mi odpustil i víc než jen trochu pošetilosti, rozvornosti, "radostné vědy", - například i tu hrst písní, jež jsou tentokrát ke knize připojeny - písní, v nichž se básník způsobem těžko omluvitelným vysmívá všem básníkům. - Leč nejsou to jen básníci a jejich krásné "lyrické pocity", jimž musí dát tento znovuzrozenec pocítit svou zlobu: kdo ví, jakou obět si hledá, jaká nestvůra z parodické látky jej za okamžik zláká? "Incipit tragoedia" - stojí na konci této na pováženou neuvážené knihy: mějte se na pozoru! Ohlašuje se cosi navýsost špatného a zlého: incipit parodia, nemůže být pochyb...

Ž 2. ®

- Nechme však být pana Nietzscheho: co nám je po tom, že se pan Nietzsche zase uzdravil?... Psycholog zná jen málo tak přitažlivých otázek, jako je otázka vztahu mezi zdravím a filosofií, a v případě, že sám onemocní, přináší s sebou do nemoci celou svou vědeckou zvědavost. Člověk má totiž, za předpokladu, že je osobou, také filosofií své osoby: avšak existují tu značné rozdíly. U jednoho jsou to jeho nedostatky, které filosofují, u druhého jeho bohatství a síla. První filosofií nutně potřebuje, ať již jako oporu, uklidnění, lék, vykoupení, povznesení, sebeodcizení; u druhého je jen krásným luxusem, v nejlepším případě rozkoší triumfující vděčnosti, která se musí nakonec vepsat kosmickými majuskulami ještě i do nebes pojmů. Avšak v onom prvním, obvyklejším případě, kdy se filosofie pěstuje z nouze, jako u všech nemocných myslitelů - a možná nemocní myslitelé v dějinách filosofie převažují -: co se stane z myšlenky samé, jež je vystavena tlaku nemoci? To je otázka pro psychologa: a tady je možný experiment. Nejinak, než postupuje cestovatel, který se rozhodne, že v určitou hodinu procitne, a oddá se pak klidně spánku: tak se my filosofové, pokud onemocníme, oddáme načas tělem i duši nemoci - jakoby před sebou zavřeme oči. A stejně jako cestovatel ví, že v něm cosi nespí, že cosi odpočítává hodiny a vzbudí ho, víme i my, že rozhodující okamžik nás zastihne bdělé, - že pak cosi vyskočí a přistihne ducha při činu, mám na mysli při slabosti nebo obrácení nebo oddanosti nebo zatvrzelosti nebo zachmuřenosti a jak se nazývají všechny ty chorobné stavy ducha, jimž ve zdravých dnech čelí hrdost ducha (neboť platí staré pořekadlo "hrdý duch a kůň a páv jsou mezi všemi třemi nejhrdější zvířata na celé zemi" -). Po takovém sebezpytování a sebepokoušení se člověk naučí pohlížet na veškeré dosavadní filosofování citlivějším okem; lépe než předtím odkrývá bezděčné odbočky, postranní cestičky, místa k odpočinku, slunečná místa myšlenky, k nimž jsou trpící myslitelé zaváděni a sváděni právě jakožto trpící; je už teď patrné, kam nemocné tělo a jeho potřeby nevědomě ducha tlačí, vrhají, lákají - ke slunci, tichu, míru, trpělivosti, léku, zkrátka v nějakém smyslu k osvězení. Každá filosofie, která staví mír výše než válku, každá etika s negativní variantou pojmu štěstí, každá metafyzika a fyzika, která zná finále, konečný stav jakéhokoli druhu, každá převážně estetická nebo náboženská žádost po jakémsi ústraní, zásvětí, po něčem zcela ,mimo' či ,nad' opravňuje k otázce, zda to nebyla nemoc, co filosofa inspirovalo. Nevědomé zastírání fyziologických potřeb hávem objektivna, ideálna, čistého duchovna jde strašlivě daleko, - a často jsem se ptal sám sebe, zda filosofie, vzato v celku, nebyla dodnes jen výkladem těla a nepochopením těla. Za nejvyššími hodnotovými soudy, jimiž byla doposud vedena historie myšlenky, se skrývá neporozumění tělesnosti, ať už jednotlivců či stavů nebo celých ras. Všechna ta smělá bláznovství metafyziky, zvláště její odpovědi na otázku po hodnotě bytí, je vždy možné nahlížet nejprve jako symptomy

určitých těl; a jestliže takováto přitakání světu a odmítání světa neobsahují úhrnem z vědeckého hlediska ani zrníčko významu, přece jen skýtají historikovi a psychologovi tím cennější poukazy, jako symptomy těla, jak už řečeno, jeho výborného či žalostného stavu, jeho síly, moci, suverénnosti v dějinách, nebo naopak jeho zábran, ochablosti, chudoby, jeho tušení konce, jeho vůle ke konci. Stále ještě čekám, že nějaký filosofický lékař ve výjimečném smyslu slova - takový, který by sledoval problém celkového zdraví národa, doby, rasy, lidstva - bude mít jednou odvahu vyhrotit mé podezření a odváží se věty: při veškerém filosofování nešlo dosud vůbec o "pravdu", nýbrž o cosi jiného, řekněme o zdraví, budoucnost, růst, moc, život...

Ž 3. ®

Je nasnadě, že bych se nechtěl s onou dobou těžkého churavění, jejíž přínos nepokládám dodnes za vyčerpaný, loučit s nevděkem: a právě tak si dobře uvědomuji, jakou výhodu mám při svém proměnlivém zdraví proti všem pořízkům ducha. Filosof, který prošel a stále znovu prochází mnoha podobami zdraví, prošel i právě tolika filosofiemi: nemůže prostě jinak než svůj stav stále znovu překládat do nejduchovnější formy a dálky, - právě toto umění transfigurace jest filosofie. Nám filosofům není dovoleno oddělovat duši a tělo, jako je odděluje lid, a ještě méně je nám dovoleno oddělovat duši a ducha. Nejsme žádné myslící žáby, žádné objektivizující a registrující aparáty se zmrazenými vnitřnostmi - musíme své myšlenky neustále rodit ze své bolesti a mateřsky jim dávat část všeho, co máme v sobě: krve, srdce, žáru, slasti, vášně, bolesti, svědomí, údělu, osudu. Žít - to pro nás znamená ustavičně proměňovat vše, čím jsme, ve světlo a plamen, včetně všeho, co nás potká, my vůbec nemůžeme jinak. A co se týče nemoci: nejsme snad téměř v pokušení se ptát, zda bychom ji vůbec mohli postrádat? Teprve velká bolest je poslední osvoboditelkou ducha, jakožto učitelka velkého podezření, které z každého U dělá X, ryzí, právě X, to jest předposlední písmeno před tím posledním... Teprve velká bolest, ona dlouhá, pomalá bolest, která si dává na čas, ve které jako bychom byli spalováni ještě zeleným dřevem, nutí nás filosofy, abychom sestoupili do své poslední hloubky a zbavili se veškeré důvěřivosti, veškeré dobromyslnosti, mlhavosti, mírnosti, průměrnosti, do nichž jsme předtím možná vkládali svou lidskost. Pochybují, zda taková bolest "zlepšuje" -; ale vím, že nás prohlubuje. Ať už se učíme čelit jí hrdostí, výsměchem, silou své vůle a počínáme si jako Indián, který se i při sebekrutějším mučení odškodňuje na svém mučiteli ostřím svého jazyka; ať už se před bolestí stáhneme do oné orientální nicoty nazývané nirvánou, do němého, strnulého, hluchého sebevzdání, sebezapomnění a vyhasnutí: z takových dlouhých nebezpečných cvičení v ovládání sebe sama vyjde každý jako jiný člověk, s několika otazníky navíc, a především s vůlí ptát se nadále více, hlouběji, přísněji, tvrději, nemilosrdněji, tišeji, než se ptal doposud. Důvěra k životu je tatam: život sám se stal problémem. - Netřeba se však domnívat, že by tak člověk musel propadnout zasmušilosti! Dokonce i láska k životu je ještě možná, - jenomže milujeme jinak. Je to láska k ženě, která v nás vzbouzí pochyby... Okouzlení vším problematickým, radost z X je však u takových duchovnějších, zduchovnělých lidí příliš velká, než aby se jako jasná záře nepřelévávala stále znovu přes veškerou nouzi této problematičnosti, přes veškerá nebezpečí nejistoty, ba i přes žárlivost milujícího. Známe nové štěstí...

Ž 4. ®

A nakonec, aby nezůstala nevyřečena věc nejpodstatnější: z takových propastí, z tak těžké choroby a také z choroby těžkého podezření, se člověk vrací znovuzrozen, s novou kůží, choulostivější, zlomyslnější, s vkusem vnímavějším pro radost,

jazykem citlivějším na všechny dobré věci, s veselejšími smysly, s druhou, nebezpečnější nevinností v radosti, zároveň dětinštější i stokrát rafinovanější, než byl kdy předtím. A jak je mu potom protivný požitek, hrubý, tupý, hnědý požitek, jemuž rozumějí požitkáři, naši "vzdělanci", naši boháči a vladaři! Jak zlobně teď nasloucháme velkému jarmarečnímu rámusu, za něhož se dnes "vzdělaný" a velkoměstský člověk nechává uměním, knihou a hudbou násilím přinutit k "spirituálním požitkům" za přispění spirituálních nápojů! Jakou bolest teď působí našemu sluchu divadelní křik vášně, jak se našemu vkusu odcizilo celé to romantické pozdvížení a zmatení smyslů, jež miluje vzdělaná chátka, i její aspirace na vznešenost, povznesenost, přemrštěnost! Nikoli, jestliže my uzdravující vůbec ještě potřebujeme umění, pak je to jiné umění - posměšné, lehké, prchavé, božsky bezstarostné, božsky umělé umění, které jako jasný plamen vyšlehuje k bezmračnému nebi! A především: umění pro umělce, jen pro umělce! Chápeme už nyní lépe, čeho je k tomu třeba nejdříve - veselí, každého veselí, přátelí! i umělcům -: chtěl bych to dokázat. Víme teď leccos příliš dobře, my vědoucí: ach, jak se nyní učíme dobře zapomínat, dobře nevědět, jako umělci! A pokud jde o naši budoucnost: stěží nás někdo ještě nalezne na stezkách oněch egyptských mladíků, kteří za noci ohrožují chrámy, objímají podstavce soch a naprosto všechno, co je z dobrých důvodů zakryto, chtějí svléct, odkryt, postavit do jasného světla. Ne, tento špatný vkus, tato vůle k pravdě, k "pravdě za každou cenu", toto mladické šílení z lásky k pravdě - to vše se nám zošklivilo: jsme na to příliš zkušeni, příliš vážní, příliš veselí, příliš poučení, příliš hlubocí... Nevěříme už, že pravda zůstane nadále pravdou, když odstraníme její závoj; žili jsme dlouho na to, abychom tomu věřili. Dnes pokládáme za věc slušnosti, že člověk nechce vidět vše nahé, nemusí při všem být, nechce všemu rozumět a vše "vědět". "Je pravda, že je pán bůh přítomen všude?" ptalo se malé děvčátko matky: "ale to mi připadá neslušné" - pokyn filosofům! Měli bychom mít větší úctu ke studu, s nímž se příroda skryla za hádanky a pestré nejistoty. Možná je pravda ženou, která má důvod neukazovat své důvody? Možná zní její jméno v řečtině Baubó?... Ach, ti Řekové! Ti uměli žít: k tomu je třeba zůstat statečně stát u povrchu, záhybu, pleti, zbožňovat zdání, věřit ve formy, tóny, slova, v celý Olymp zdání! Tito Řekové byli površní - z hloubky! A nevracíme se snad právě k tomu, my odvážlivci ducha, kteří jsme zlezli nejvyšší a nejnebezpečnější vrchol současné myšlenky a odtud se rozhlédli, odtud jsme se dívali dolů? Nejsme právě v tom - Řeky? Zbožňovatelé forem, tónů, slov? Právě proto - umělci?

Ruta u Janova
na podzim roku 1886

"ŽERT, LEST A POMSTA."
Rýmovaná předehra
Ž®

1.
Pozvánka.
Směle k mému stolu, hosté!
Zítra chuť vám vzroste,
pozitíí vám vzroste hlad!
Dostali jste laskominy?
- pak mě moje staré činy
k novým mohou popohnat.
2.
Mé štěstí.
Když už jsem příliš dlouho hledal,

naučil jsem se nalézat.
A když se protivítr zvedal,
nechal jsem větry vát do svých zad.

3.
Neohroženě.
Tam, kde stojíš, začni rýt!
Zdola vždycky zřídlo teklo!
Nechej temné síly výt:
"Dole, tam je vždycky - peklo!"

4.
Rozmluva.
A: Byl jsem chorý? Jsem už zdravý?
A kdo mi zas vrátil zdraví?
Na nic bych si nevzpomněl.
B: Až teď věřím ve tvé zdraví:
Zdráv je ten, kdo zapomněl.

5.
Ctnostným.
I naše ctnosti by měly vždy lehkých kročejů být:
Tak jako Homérův verš musejí přijít a jít!

6.
Moudrost světa.
Nezůstávej v rovině!
Vysoko však nelez těž!
Krásu světa jedině
zprostřed zahlédneš.

7.
Vademecum - vadetecum.
Můj způsob vábí tě, má slova,
mně v patách chtěl bys jít?
Jen sebe sleduj stále znova: -
Tak za mnou jdeš - jen chtít!

8.
Při třetím svlékání kůže.
Má kůže je už samá vráska,
můj hlad mě žene za zemí,
byť země pozřel, že až praská,
had ve mně lační po zemi.

Už lezu kamením a travou,
svou krivolakou stezkou ve tmě,
v zlém hladu za svou dávnou stravou,
má hadí krmě, moje země!

9.
Mé růže.
Šťěstí mě - chce štěstím mrhat, -
šťěstí chce se v náruč vrhat!
Chcete moje růže trhat?

Třeba sehnout se a schovat,
trnám cestu proklest'ovat,
často prsty olizovat!

Šťěstí mě chce - popichovat!
Šťěstí mě chce - zmást a strhat!
Chcete moje růže trhat?

10.

Pohrdavec.

Já leccos jsem pustil a opustil,
a pro vás už proto jsem pohrdavec.
Kdo z pohárů nadmíru plných pil,
ten vždy něco pustil a upustil, -
a přec víno nemá za špatnou věc.

11.

Co praví mudrosloví.

Ostrý i mírný, viník i kat,
blízký i cizí, zápor i klad,
bláznů i mudrců pevný hrad:
to vše jsem já, tím se chci stát,
holoubek, ale i prase a had.

12.

Příteli světla.

Když zrak ani rozum si nechceš unavit,
i stínem se musíš za sluncem vypravit.

13.

Pro tanečníky.

Po hladkém ledě
jak v ráji jede,
ten, kdo si v tanci dobře vede.

14.

Udatný.

Nepřátelství z jednoho kusu stvořené
radši než přátelství jen tak sklížené!

15.

Rez.

Nestačí ostří: i rez má klady!
Jinak si řeknou: "Je příliš mladý!"

16.

Vzhůru.

"Jak bych já ten vrchol slez?"
Nedumej a vzhůru lez!

17.

Heslo člověka moci.

Nikdy nepros! Upuť od žebrání!
Ber vše, prosím tebe, na setkání!

18.

Úzké duše.

Úzké duše vůbec nemám rád;
dobro ani zlo tam není snad.

19.

Bezděčný svůdce.

Slovíčko vystřelil, aby řeč nestála,
do prázdna - a jedna žena už padala.

20.

K úvaze.

Dvoji bolest se unese spíš
nežli jedna: tak se teď odvážíš?

21.

Proti nabubřelosti.

Nenafukuj se: jinak tvé prasknutí
způsobí snadno už maličké píchnutí.

22.

Muž a žena.

"Lupem dobud' té, jíž si tvé srdce žádá!" -
hlásá muž; však žena neloupí, ta krade ráda.

23.

Interpretace.

Když vykládám se, vkládám sebe zpět:
sám sobě nemohu být interpret.
Kdo ale stoupá po své cestě vlastní,
i obraz můj svým ostrým světlem zjasní.

24.

Medicína pesimistů.

Že sousta tvá ti málo chutnají?
Můj drahý, z roupů neokřeješ!
Když prskáš, láteříš a kleješ, -
mně srdce puká, nervy praskají.
Tak rozhodni se, brachu: potají
a naráz spolkní - proč se chvěješ? -
ropuchu: tím se rozehřeješ,
ta sousta nechutenství zdolají!

25.

Prosba.

Mnohý člověk je mi znám,
přesto nevím, kdo jsem sám!
Okno mi moc blízko sedí -
já to nejsem, na co hledí.
Mělo by cos do sebe,
kdybych si sed od sebe.
Ne tak, jak mám nepřítele!
Vzdálen jsem už od přítele -
mezi nás tak doprostřed!
Víte, oč tu prosím teď?

26.

Má tvrdost.

Musím pryč po stu schodech,
musím výš, slyším však povzdech:
"Tvrdý jsi! Což kamenní jsme rodem?" -
Musím pryč po stu schodech,
nikdo však nechce být schodem.

27.

Poutník.

"Dál cesty není! Sráz a ticho vůkol!" -
Tvá vůle z cesty sešla! Dal sis ten úkol!
Nuž, poutníče, teď chladně vpřed a ztečí!
Jsi ztracen, uvěříš-li - v nebezpečí.

28.

Útěcha začátečníkům.

Vidíte děcko tam s prasaty ležet?
Bezmocné, prstíky u nohou zkroucené!
Brečet jen umí, je slzami zbrocené -
zdali kdy dokáže stát nebo běžet?
Zakrátko, povídám, nemějte obavu,
děcko to tancem vás určitě pozdraví!
Jakmile na obě nohy se postaví,
bude se stavět i na hlavu.

29.

Hvězdný egoismus.

Kdybych se já, kotouč kulatý,
netočil kol sebe ze všech sil,
jak bych, aniž bych se popálil,
mohl slunci šlapat na paty?

30.

Bližní.

Bližního já poblíž nemám rád:
výš a dál ho třeba odehnat!
Jak by se mi jinak mohl hvězdou stát? -

31.

Svatý v převleku.

Aby netížilo nás tvé štěstí,
zahalens ďábelsky ve lsti,
v ďáblův důvtip, v ďáblův šat.
Marně však! Tvůj pohled věští
svatost napořád.

32.

Nesvobodný.

A: Ve střehu je: co jej ruší?
Proč teď ucpává si uši?
S čím se právě potýkal?
B: Ten, kdo řetězy kdy znal,
navždy řinčení má v duši.

33.

Samotář.

Vést i se nechat vést - je protivné.
Mám poslouchat? Ne! Vládnout mám? Ne! Ne!
Strach nebudí, kdo sobě strašný není:
Jen kdo strach budí, může druhé vést.
Je protivné už muset sebe vést!
Mám s lesní zvěří jedno zalíbení,
vždy zmizet na hodný čas v houštině,
a ponořit se v svaté poblouzení,
až nakonec se domů zlákat z cest,
a sebe sama k sobě - svést.

34.

Seneca et hoc genus omne.

Píše to a píše svoje nesnesitelně
moudré láry fáry,
jako by se mělo primum scribere,
deinde philosophari.

35.

Led.

Ano! Já občas dělávám led:
prospívá skvěle dobrému trávení!
Kdybyste měli nemálo k strávení,
ó, jak vy byste rádi můj led!

36.

Mladické spisy.

Celé mé moudrosti A i O
dřív mi zde znělo: co slyšel hoch!
Ale teď nezní už tak mi to,
už jen tím věčným svým Ach i Och!
celé mé mladosti zní mi to.

37.

Výstraha.

V kraji tom cestovat není teď snadné;
máš-li pak ducha, buď bdělý i za dne!
Budou tě lákat, až strhnou tě do víru:
duchové blouzniví -: s duchem jsou na štíru!

38.

Promluva zbožného.

Bůh miluje nás, že nás stvořil! -
"To člověk stvořil Boha!" - rcete.
A nemá milovat, co stvořil?
Své dílo aby popřel, chcete?
To kulhá - kopyto v tom, čerte!

39.

V létě.

Praví nám, že v potu tváře
vezdejší chléb máme jíst.
V potu však nejezme nic,
dejme radši na lékaře.
Sirius hle! Co má být?
Co chce říct ohnivá záře?
Praví nám, že v potu tváře
víno je potřeba pít.

40.

Bez závisti.

Nezávidí: vy jej ctíte za to?
Vaše pocty nezná - nedbá na to.
Orlí zrak jen k dálkám chce se vznést.
Nevídí vás! - vidí dráhy hvězd!

41.

Herakleitismus.

Veškeré štěstí zde na zemi
- skýtá boj, přátelé, věřte mi!
Chcete-li přáteli být,
střelný prach musíte mít!
Přátelům jedno v třech patří:
v nouzi jsou bratři,
v boji si rovni,
ve smrti - volni!

42.

Zásada přejemných.

Když už - tedy na špičky,
nežli na všechny čtyři!
Radši dírkou na klíčky,
nežli otvorem dveří!

43.

Pobídka.

O slávu chceš usilovat?
Pak se poučkou dej vést:
že včas musíš rezignovat
na svou čest!

44.

Důkladný.

Já badatelem? - Tou ctí blednu! -
Jen těžký jsem - kil hromadu.
Tak padám, padám stále ke dnu,

ano, k základu!

45.

Navždy.

"Dnes přijdu, dnes se mi to hodí" -

tak myslí ten, kdo navždy chodí.

On nevnímá řeč lidí prostě:

Jdeš příliš brzo! A: Jdeš pozdě!

46.

Úsudky zemědělců.

Mdlý slunci dává za vše vinu

a u stromů si cení - stínu!

47.

Sestup.

"On klesá, padá" - soudíte vy rázem;

leč vpravdě sestupuje on k vám na zem!

Že štěstí nadbytek už zdá se mu,

tak světla přebytkem vám rozžal tmu.

48.

Proti zákonům.

Dnes na krku mám prvně stroj,

sám hodinový nepokoj.

Dnes přestává mne měsíc vést,

křik kohouta, svit slunce, hvězd.

Co čas mi vždycky zjevuje,

teď němě, hluché, slepé je: -

Když umlčet chceš přírodu,

stroj zákonů dej do chodu.

49.

Promluva mudrce.

Byť lidu vzdálen, na prospěch přec lidem,

svou cestou jdu, jsem bouří hned, hned klidem -

a stále nad tím lidem!

50.

Ztratil hlavu.

Už má ducha - kdo jej vpravil do ní?

Jeden muž teď ztratil rozum pro ni.

Předtím sloužila mu hlava denně:

K čertu šla teď hlava - ne! ne! k ženě!

51.

Zbožná přání.

"Kéž by po všech klíčích světa

rázem byla veta,

pak by v dírkách na klíče

točily se paklíče!"

Takto pořád uvažuje,

ten, kdo z rodu paklíčů je.

52.

Psát nohou.

Nejen moje ruka píše:

noha chtěla by psát spíše.

Kráčí křepce, směle, v míru

polem hned, hned po papíru.

53.

"Lidské, příliš lidské."

Kniha.

Jsi chmurně plachý, když se díváš zpět,
však budoucnem si jist, když sebou jist sis teď:
Ach, ptáku, mám tě k orlům přirovnat?
Jsi žalná Minervina sova snad?

54.

Mému čtenáři.
Dobrý chrup a dobré zažití -
to přeji ti!
Jestli snést mou knihu dokážeš,
se mnou se pak sneseš též.

55.

Realistický malíř.
"Přírodu věrně a celou!" - Jak tohle nezkazit?
Což se kdy zdařilo v obraze plně ji odrazit?
Bez konce nejmenší částičku má svět živý! -
Nakonec maluje, co se mu líbí.
A co se mu líbí? - Co umí zobrazit!

56.

Básnická ješitnost.
Chci jen klíč: já ke klihu si rád
sám dřeva najdu dost!
Nesmyslným rýmům smysl dát
- to není maličkost!

57.

Vybíravý vkus.
Volnou volbu máje,
místo zvolil bych ne stranou,
ale vprostřed ráje:
radši však - před jeho branou!

58.

Křivý nos.
Nos vznosně nad krajem se pne,
tvé chřípí, človíčku, se dme -
jsi nosorožec, ztrácíš polohu!
Dvě vždycky společný má los:
rovná pýcha a zkřivený nos.

59.

Pero škrábe.
To pero škrábe: smolaři!
Je souzeno ti, aby rylo?
I sáhnu po kalamáři -
hned mohutný tok plodí dílo!
Ten proud! Ta šíře! Všeho dost!
Jak daří se, až celý hořím!
Sic psaní ztrácí zřetelnost -
nu což! Čte někdo, co tu tvořím?

60.

Vyšší lidé.
Ten stoupá vzhůru - ten buď chválen!
Však onen vždy se musí shora snést!
On žije každé chvále vzdálen,
On shora jest!

61.

Promluva skeptikova.
Zpola máš život za sebou,

rafi je poskočí, duše se zachvěla!
Dlouho už hloubá nad sebou,
hledá, a nenašla - přesto by prodlela?

Zpola máš život za sebou:
bolest to byla a omyly, den za dnem!
Hledáš, co ještě máš před sebou?
Hledám jen jedině: důvod, a vem kde vem!

62.

Ecce homo.
Vím, kde život můj má pramen!
Nenasytně jako plamen
žhnu a stravuji se sám.
V světlo změním, po čem sáhnu,
v uhel, z čeho se zas stáhnu:
plamen jsem - to vím a znám!

63.

Hvězdná morálka.
Když nebem má tvá dráha vést -
co je ti po tmě, hvězdo hvězd?

Ty blaze prolet' tento čas:
hlas jeho bídy vezmi d'as!

Tvé světlo pro dálný je svět:
Ať soucit neдрží tě zpět!

Buď čista - toť tvá věta vět!

KNIHA PRVNÍ

Ž®

Ž 1. ®

Hlasatelé účelu bytí. - Ať se dívám na lidi pohledem dobrým či zlým, vždy shledávám, že se věnují jen jednomu úkolu, všichni dohromady a každý zvlášť: konají to, co je na prospěch zachování lidského rodu. A to vpravdě nikoli z pocitu lásky k tomuto rodu, nýbrž prostě proto, že v nich není nic staršího, silnějšího, neúprosnějšího, nepřekonatelnějšího než tento instinkt, - protože právě tento instinkt je podstatou našeho druhu a stáda. I když s obvyklou krátkozrakostí dělíme většinou své bližní z pěti kroků hbitě a přehledně na lidi užitečné a škodlivé, dobré a zlé, při úhrnném součtu, při delším přemýšlení o celku ztrácíme k tomuto přehlednému dělení důvěru a nakonec od něho upouštíme. I ten nejškodlivější člověk může být vždy ještě nejprospěšnější, totiž vzhledem k zachování druhu; neboť udržuje sám v sobě či - díky svému působení - v druhých ty pudy, bez nichž by lidstvo dávno ochablo nebo shnilo. Nenávist, škodolibost, chamtivost, panovačnost a co všechno se ještě nazývá zlým: to vše patří k podivuhodné ekonomii zachování druhu, k ekonomii jistě nákladné, rozhazovačné a v celku nanejvýš pošetilé: - která však průkazně náš rod dosud zachovala. Ani nevím, můj milý spolučlověče a bližní, zdali vůbec můžeš žít v neprospěch druhu, tedy "nerozumně" a "špatně"; to, co snad mohlo druhu škodit, už nejspíš před mnoha tisíci lety vyhnulo a náleží teď k věcem, které nejsou možné již ani u boha. Poddej se svým nejlepším či nejhorším touhám a především: propadni zhoubě! - obojím budeš zřejmě stále ještě nějak podporovat lidstvo a prospívat mu a smíš si v tomto ohledu držet své chvalořečníky - a také posměváčky! Nikdy však nenajdeš člověka, který by se tobě, jednotlivci, uměl beze zbytku vysnát i pro to nejlepší, co v sobě máš, který by byl s to ukázat ti svou nekonečně jepičí a žabí ubohost tak důkladně,

aby to odpovídalo pravdě! Smát se sami sobě tak, jak by bylo třeba se smát, abychom se smáli z celé pravdy, - k tomu neměli dosud ani ti nejlepší dost smyslu pro pravdu a ti nejnadanější dost génia! Snad má i smích ještě budoucnost! Tehdy, až si lidstvo osvojí větu "druh je vším, jedinec neznamená nic" - a až bude každému kdykoli otevřen přístup k tomuto poslednímu osvobození, k této poslední nezodpovědnosti. Snad se potom spojí smích s moudrostí, snad bude potom existovat už jen "radostná věda". Zatím je tomu však stále ještě úplně jinak, zatím si komedie bytí ještě "neuvědomila" sebe samu, zatím je stále ještě doba tragédie, doba morálek a náboženství. Co znamená, že se objevují stále noví zakladatelé morálek a náboženství, podněcovatelé boje za mravní hodnocení, učitelé výčitek svědomí a náboženských válek? Co znamenají tito hrdinové na této scéně? Neboť až dosud byli oni jejími hrdiny, a vše ostatní, někdy to jediné viditelné a zároveň příliš blízké, tyto hrdiny vždy jen připravovalo, ať už jako mašinérie a kulisa, nebo v roli důvěníků a komorníků. (Básníci například byli vždy komorníky nějaké morálky.) Rozumí se samo sebou, že i tito tragédi působí v zájmu druhu, byť se sami domnívali, že pracují v zájmu boha a jako jeho poslové. Také oni podporují život rodu, jelikož podporují víru v život. "Stojí za to žít" - volá každý z nich - "tento život má něco do sebe, život má Něco za sebou, pod sebou, mějte se na pozoru!" Onen pud, který vládne rovnou měrou v lidech nejvyšších i nejnižších, pud zachování druhu, vyrazí čas od času na povrch v podobě rozumu a vášně ducha; má pak kolem sebe skvělou družinu důvodů a chce vši silou dosáhnout toho, aby se zapomnělo, že je v podstatě pudem, instinktem, pošetilostí, bezdůvodností. Život máme mít v lásce, protože! Člověk má sobě a svému bližnímu prospívat, protože! A jak se ještě všechna tato 'máme' a 'protože' jmenují a v budoucnu mohou jmenovat! Aby se to, co se děje nutně a vždy, samo od sebe a bez jakéhokoli účelu, jevílo od nynějška jako zaměřené na jistý účel a aby to člověk chápal jako projev rozumu a poslední příkázání, - proto přichází etický učitel, hlasatel účelu bytí; proto vynalézá druhé a jiné bytí a silou své nové mechaniky mění staré nízké bytí od jeho starých nízkých základů. Ano! on za žádnou cenu nechce, abychom se bytí smáli, ani abychom se smáli sobě, - ani jemu; pro něj je jedinec vždy jedincem, něčím prvním a posledním a nesmírným, pro něj není druhu, není součtů, není nul. Jakkoli jsou jeho vynálezy a názory pošetilé a blouznivé, jakkoli zneuznává běh přírody a popírá její podmínky: - a všechny etiky byly dosud natolik pošetilé a nepřírozené, že by každá z nich přivedla lidstvo do záhuby, kdyby je doopravdy ovládla, - přesto pokaždé, když "hrdina" vstoupil na jeviště, objevilo se cosi nového, úděsný protiklad smíchu, hluboký ořes mnoha jednotlivců při myšlence: "ano, stojí za to žít! ano, stojí za to, abych já žil!" - život a já a ty a my všichni jsme zase jednou načas nabyli navzájem na zajímavosti. - Nelze popřít, že v dlouhodobé perspektivě nad každým z těchto velkých hlasatelů účelu zvítězil smích a rozum a příroda: krátká tragédie se posléze vždy zvrátila a změnila ve věčnou komedii bytí a "nespočetné vlny smíchu" - řečeno s Aischylem - se musí nakonec převalit i přes největšího z těchto tragédiů. Avšak i při všem korigujícím smíchu se lidská přirozenost ve svém celku tímto stále novým přílivem hlasatelů účelu bytí přece jen změnila, - má teď další potřebu, totiž právě potřebu stále nového objevování takových učitelů a učení o "účelu". Člověk se pozvolna stal fantastickým zvířetem, jež ke své existenci potřebuje oproti jiným zvířatům ještě jednu základní podmínku: člověk musí čas od času věřit, že ví, proč existuje, jeho druh nemůže prospívat bez periodické důvěry v život! Bez víry v rozumnost života! A vždy znovu bude lidský rod čas od času vyhlášovat: "Existuje Něco, čemu se už absolutně nesmíme smát!" A nanejvýš opatrný přítel člověka k tomu připojí:

"Nejen smích a radostná moudrost, ale i tragično se vši svou vznešenou nerozumností patří k prostředkům a nezbytnostem uchování druhu!" - A tudíž! Tudíž! Tudíž! Ach, rozumíte mi, bratři moji? Rozumíte tomuto novému zákonu přílivu a odlivu? I my máme svůj čas!

Ž 2. ®

Intelektuální svědomí. - Stále znovu činím tutéž zkušenost a stejně stále se jí vzpírám, nechci uvěřit, přestože si na to lze takřka sáhnout: naprosté většině lidí chybí intelektuální svědomí; ba často jako by se mi zdálo, že s požadavkem takového svědomí je člověk i v nejlidnatějších městech osamělý jak na poušti. Každý se na tebe podívá cizíma očima a dál užívá svých vah, nazýváje jedno dobrým, druhé zlým; nikdo se nezačervená, dáš-li mu znát, že jeho závaží nemají správnou váhu, - a nikoho to ani nepobouří: možná se tvým pochybám vysmějí. Chci tím říci: naprostá většina lidí nepokládá za opovrženímhodné věřit tomu či onomu a také podle toho žít, aniž si předtím uvědomili poslední a nejjistější důvody pro a proti a aniž se aspoň dodatečně snažili takové důvody najít, - a dokonce i nejnadanější mužové a nejušlechtilejší ženy patří k této "naprosté většině". Nač je mi však dobrosrdečnost, takt a génus, když člověk s těmito ctnostmi strpí u sebe mdlý cit ve věření a posuzování, když mu touha po jistotě není nejnítěrnější tužbou a nejhlubší potřebou, - tím, co odlišuje vyšší lidi od nižších! U některých zbožných lidí jsem narazil na nenávist k rozumu a byl jsem jim za to vděčný: tak se alespoň prozradilo špatné intelektuální svědomí! Avšak stát uprostřed této rerum concordia discors a celé té zázračné nejistoty a mnohoznačnosti bytí a netázat se, netrást se žádostí a rozkoší tázání, nezmoci se vůči tomu, kdo se táže, dokonce ani na nenávist, snad nanejvýš na trochu posměchu - to pociťuji jako opovrženímhodné, a právě tento pocit hledám u každého ze všeho nejdřív: jakási pošetilost mi stále znovu namlouvá, že každý člověk tento pocit musí mít, jakožto člověk. Toť můj způsob nespravedlivosti.

Ž 3. ®

Ušlechtilí a nízcí. - Nízkým povahám se všechny ušlechtilé, velkodušné city jeví jako neúčelné, a proto na prvním místě jako nevěrohodné: mrknou na vás, když něco takového slyší, jako by chtěli říci, "ona v tom jistě bude nějaká výhoda, všechno se prohlédnout nedá": - podezírají ušlechtilého člověka, že se snaží získat výhodu úskokem. Jestliže se o nepřítomnosti sobeckých úmyslů a ziskuchtivosti přesvědčí naprosto jasně, pak je pro ně takový člověk jakýmsi bláznem: pohrdají jím a jeho radostí a smějí se lesku jeho očí. "Jak se může někdo těšit ze své nevýhody, jak se může někdo s otevřenými očima chtít v nevýhodě ocitnout! Ušlechtilé city jsou jistě spojeny s chorobou rozumu" - tak uvažují a tváří se přitom opovrhlivě: stejně opovrhují radostí, kterou má pomatenec ze své fixní ideje. Nízká povaha se vyznačuje tím, že má neochvějně na zřeteli svůj prospěch a že je v ní toto účelové a prospěchářské myšlení dokonce silnější než nejsilnější pudy: nenechat se takovými pudy vést k neúčelnému jednání - toť její moudrost a její sebevědomí. Ve srovnání s ní je vyšší povaha nerozumnější: - neboť člověk šlechetný, velkodušný, obětavý vsutku podléhá svým pudům a ve vrcholných okamžicích jeho rozum odpočívá. Zvíře, které s nasazením vlastního života chrání svá mláďata nebo v období říje následuje samičku třeba i ve smrti, nemyslí na nebezpečnost a smrt, také jeho rozum odpočívá, neboť je zcela opanováno rozkoší z potomstva nebo ze samičky a strachem z pozbyetí této rozkoše: je hloupější než jindy, podobno šlechetnému a velkodušnému člověku. U šlechetného člověka dosahují některé pocity rozkoše a odporu takové síly, že k nim intelekt musí mlčet nebo se dát do jejich

služby: tehdy stoupne srdce do hlavy a mluví se pak o "vášni". (Tu a tam nastává jistě i opak a jakoby "obrácení vášně", například u Fontenella, jemuž kdosi položil jednou ruku na srdce se slovy: "Drahý příteli, vy máte mozek i zde.") Nízký člověk pohrdá u vznešeného právě nerozumností či odlišným rozumem vášně, zvláště když se takový nerozum zaměřuje na objekty, jejichž hodnota připadá nízkému člověku naprosto smyšlená a svévolná. Rozhořčuje ho ten, kdo podléhá vášni žaludku, ale přece jen chápe podnět, který se tu stává tyranem; naprosto však nechápe, jak může například dát někdo v sázku své zdraví a svou čest pro vášň poznání. Vkus vyšší povahy se zaměřuje na výjimky, na věci, které člověka obvykle nechávají chladným a nemají v sobě jakoby žádnou sladkost; vyšší povaha má singulární míru hodnot. Nadto je většinou přesvědčena, že její idiosynkrasie vkusu není singulární mírou hodnot, považuje své hodnoty a nehodnoty spíše za hodnoty a nehodnoty obecně platné, a stává se tak nesrozumitelnou a nepraktickou. Jen velmi zřídka si vyšší povaha uchová tolik rozumu, aby všední lidi jako všední chápala a také s nimi tak jednala: většinou se domnívá, že její vášně vskrytu sdílejí všichni, a je právě v této své víře plna žáru a výmluvnosti. Pokud takoví výjimeční lidé nepocítí ují samy sebe jako výjimky, jak by mohli kdy rozumět nízkým povahám a správně odhadnout, co je pravidlem! - a tak i oni hovoří o pošetilosti, neúčelnosti a fantazírování lidstva, plní údivu nad tím, jak je svět bláznivý a proč se nechce hlásit k tomu, co "nejvíce potřebuje". - Toť věčná nespravedlivost šlechtných.

Ž 4. ®

Co uchovává druh. - Lidstvu zatím pomohli nejvíce kupředu duchové vskutku silní a zlí: vždy znovu podněcovali usínající vášně - každá spořádaná společnost vášně ukolébává -, vždy znovu probouzeli smysl pro soupeření, rozpory, rozkoš z nového, odvážného, nevyzkoušeného, nutili lidi stavět mínění proti mínění, vzory proti vzorům. Ponejvíce zbraněmi, porážením hraničních kamenů, porušováním úcty: ale také novými náboženstvími a morálkami! V každém učiteli a kazateli nového je táž "zloba", která je zdrojem špatné pověsti dobyvatele, - i když se projevuje jemněji, neuvádí hned do pohybu svaly, a nezpůsobuje proto pověst tak špatnou! Nové je však za všech okolností zlé, neboť chce dobývat, porážet staré hraniční kameny a staré předměty úcty; a pouze staré je dobré! Dobří lidé jsou v každé době ti, kdo zaorávají staré myšlenky do hloubky a získávají z nich plody, oráči ducha. Ale každá půda se nakonec vyčerpá a vždy znovu musí přijít rádo zla. - Existuje nyní důkladně scestná morální nauka, jež dochází velkého ohlasu obzvláště v Anglii: podle ní jsou soudy "dobré" a "zlé" výsledkem nahromaděných zkušeností o "účelném" a "neúčelném"; dobrým podle ní nazýváme, co udržuje druh, zlým pak to, co druhu škodí. Avšak ve skutečnosti jsou zlé pudy právě tak vysoce účelné, pro druh prospěšné a nepostradatelné jako pudy dobré: - jen jejich funkce je odlišná.

Ž 5. ®

Bezpodmínečné povinnosti. - Všichni lidé, kteří cítí, že mají zapotřebí těch nejsilnějších slov a zvuků, těch nejvýmluvnějších gest a póz, aby vůbec působili, revoluční politici, socialisté, kazatelé pokání s křesťanstvím i bez něho, jimž všem nestačí mít úspěch jen poloviční: ti všichni mluví o "povinnostech", a to vždy o povinnostech s charakterem bezpodmínečnosti - bez nich by neměli právo na svůj velký patos: a to oni velmi dobře vědí! Uchylují se tedy k filosofiím morálky, které káží nějaký kategorický imperativ, nebo přijmou řádný kus náboženství, jak to učinil třeba Mazzini. Jelikož chtějí, aby se jim bezpodmínečně důvěřovalo, potřebují nejprve bezpodmínečně důvěřovat sami sobě,

na základě nějakého posledního, nepochybného a o sobě vznešeného prikázání, za jehož služebníky a nástroje by se rádi pokládali a vydávali. Zde máme nejpřirozenější a většinou velmi vlivné protivníky morální osvěty a skepse: jsou však vzácní. Naproti tomu existuje velmi početná skupina těchto protivníků všude tam, kde vlastní zájem radí k podřízenosti, zatímco pověst a čest se zdají podřízenost zakazovat. Kdo se cítí zneuctěn při myšlence, že má být nástrojem nějakého knížete nebo nějaké strany či sekty, nebo snad dokonce peněžní moci, například jakožto potomek starého, hrdého rodu, avšak zároveň tímto nástrojem být chce či musí, před sebou i před veřejností, ten se neobejde bez patetických principů, které lze kdykoli brát do úst: - bez principů bezpodmínečné povinnosti, jimž se smí bez zahanbení podrobit, a to i veřejně. Veškerá jemnější servilita lpí pevně na kategorickém imperativu a je smrtelným nepřítelem těch, kdo chtějí povinnosti vzít její bezpodmínečný charakter: žádá si to od nich slušnost, a nejen slušnost.

Ž 6. ®

Ztráta důstojnosti. - Přemýšlení ztratilo veškerou důstojnost formy, lidé se posmívají obřadnosti a slavnostním gestům přemýšlejícího a nesnesli by už moudrému muži starého stylu. Myslíme příliš rychle, cestou, za chůze, vprostřed všemožných činností, dokonce i když myslíme na věci nejvážnější; obejdeme se bez velkých příprav, ba i bez ticha: - jako kdybychom v hlavě nosili neustále běžící stroj, který pracuje i za nejnepříznivějších podmínek. Dříve bylo na každém vidět, že chce zrovna přemýšlet - bylo to zřejmě něco výjimečného! -, že se chce teď stát moudřejším a chystá se k myšlence: člověk nasadil výraz jako k modlitbě a zastavil se; ano, stál dokonce bez pohnutí celé hodiny na ulici, když myšlenka "přišla" - na jedné či na obou nohou. Tak to bylo "věci přiměřené a důstojné"!

Ž 7. ®

Něco pro pracovitě. - Kdo chce dnes učinit předmětem studia morální záležitosti, otevírá si obrovské pole práce. Všechny druhy vášni je třeba jednotlivě promyslet, jednotlivě sledovat v různých epochách, národech, ve velkých i malých jednotlivcích; veškerý jejich smysl i všechny způsoby, jak hodnotí a osvětlují věci, musí být odhaleny! Zatím nic z toho, co bytí propůjčovalo barvu, nemá dějiny: vždyť kde jsou dějiny lásky, lakoty, závidění, svědomí, piety, krutosti? Dokonce i srovnávací dějiny práva nebo alespoň trestu dosud zcela chybí. Stalo se už tématem výzkumu různé dělení dne, důsledky pravidelného členění času pro práci, svátek a klid? Známe morální účinky potravin? Existuje filosofie výživy? (Rozruch, který stále znovu vzniká kolem otázky vegetariánství, dokazuje jasně, že takovou filosofii ještě nemáme!) Jsou již shromážděny zkušenosti o lidském soužití, např. zkušenosti z klášterů? Je už zpracována dialektika manželství a přátelství? A mravy učenců, obchodníků, umělců, řemeslníků, - našly už své myslitele? Tolik věcí je tu třeba promyslet! Vše, co lidé do nynějšíka chápali jako své "existenční podmínky", a veškerý rozum, náruživost a pověrčivost tohoto chápání - bylo to již beze zbytku prozkoumáno? Už jenom pozorování, jak různý je růst, jímž prošly a ještě by mohly projít lidské pudy v závislosti na různém morálním klimatu, by i nejpracovitějším člověku dalo příliš mnoho práce; je zapotřebí celých pokolení a plánovitě spolupracujících pokolení učenců, aby se zde hlediska a materiál vyčerpaly. Totéž platí o prokazování důvodů pro různost morálního klimatu ("proč tady svítí toto slunce základního morálního soudu a hlavní hodnotové míry - a tamhle opět jiné?"). A novou prací je pak zjišťování mylnosti všech těchto důvodů a zkoumání celé podstaty dosavadního morálního posuzování. Kdyby všechny tyto práce byly vykonány, vystoupila by do popředí otázka

ze všech nejchoulostivější: zda je věda s to dávat cíle jednání, když dokázala, že je může brát a ničit - a pak by měl nastat čas experimentování, jež by uspokojilo každý druh heroismu, experimentování trvající celá staletí, které by mohlo zastínit všechny velké práce a oběti dosavadní historie. Věda dosud nepostavila své kyklopské stavby; i k tomu nadejde čas.

Ž 8. ®

Nevědomé ctnosti - Všechny vlastnosti člověka, jichž si je vědom - a zejména předpokládá-li jejich viditelnost a evidentnost i pro své okolí - podléhají úplně jiným vývojovým zákonitostem než vlastnosti, o nichž vůbec neví, nebo jen špatně, a které se pro svou nezbadatelnost skrývají i oku bedlivějšího pozorovatele a dokáží se schovat jakoby za ničím. Stejně je tomu s jemnými reliéfy na šupinách plazů: bylo by omylem pokládat je za ozdobu nebo zbraň - jsou totiž viditelné teprve mikroskopem, tedy okem uměle velmi zaostřeným, jaké nemohou mít zvířata, pro něž by měly jako ozdoba či zbraň platit! Naše viditelné morální kvality, zejména pak ty, v jejichž viditelnost věříme, se ubírají svou cestou, - a kvality neviditelné, naprosto stejnojmenné, které nám s ohledem na druhé nejsou ani ozdobou ani zbraní, se také ubírají svou cestou: pravděpodobně zcela jinou, a to s liniemi a detaily a reliéfy, které by možná potěšily nějakého boha s božským mikroskopem. Máme například píli, ctižádost, důvtip: celý svět o tom ví -, a kromě toho máme zřejmě ještě jednu svou píli, svou ctižádost, svůj důvtip; ale pro tyto naše plazi šupiny mikroskop ještě vynalezen nebyl! - A zde přátelé instinktivní morality prohlásí: "Bravo! Alespoň nevědomé ctnosti považuje za možné, - s tím se spokojíme!" - Ach vy spokojení!

Ž 9. ®

Naše erupce. - Bezpočet toho, co si lidstvo osvojilo na dřívějších stupních, avšak tak slabě a zárodečně, že to nikdo jako osvojené nedokázal vnímat, vyráží dlouho poté, snad po staletích, náhle na světlo: mezitím zesílilo a dozrálo. Některým epochám jako by ten či onen talent, ta či ona ctnost úplně chyběla, stejně jako některým lidem: počkejme si však na vnuky a jejich děti, máme-li čas čekat, - vynesou nitro svých dědů na sluneční světlo, to nitro, o němž dědové sami ještě nic nevěděli. Často už syn prozradí svého otce: od té doby, co má syna, rozumí otec lépe sám sobě. Všichni v sobě máme skryté zahrady a setby; nebo, řečeno jiným přirovnáním, všichni jsme zvedající se vulkány, jejichž hodina erupce teprve přijde: - jak je blízká či vzdálená, to neví ovšem nikdo, ani "milý pán bůh".

Ž 10. ®

Jistý druh atavismu. - Výjimečné lidi určité epochy chápou nejraději jako náhle se objevivší pozdní výhonky dávných kultur a jejich sil: jako určitý atavismus národa a jeho mentality: - tak je na nich alespoň něco srozumitelného! Teď se zdají cizí, vzácní, mimořádní: a kdo v sobě tyto síly cítí, musí je pěstovat, ctít, vzdělávat, hájit proti jinému, vzpírajícímu se světu: a tak se stane buď velkým člověkem, nebo bláznem a podivínem, pokud ovšem nepropadne závčas záhubě. Kdysi byly tyto vzácné vlastnosti obvyklé, a platily tudíž za nízké: nikoho nevyznamenávaly. Snad byly i podporovány a předpokládány; bylo nemožné stát se díky nim velkým, a to už proto, že nehrozilo nebezpečí propadnout kvůli nim šilenství a zůstat sám. Takové pozdní výhonky dávných pudů se rodí především u konzervativních rodů a kast národa, zatímco tam, kde se rasy, zvyky, hodnocení střídají příliš rychle, je výskyt podobného atavismu nepravděpodobný. Tempo znamená totiž u vývojových sil národů právě tolik co v hudbě; v našem případě je pro vývoj naprosto nezbytné andante jakožto tempo ducha vášnivého a pomalého: a právě takový je duch konzervativních rodů.

Ž 11. ®

Vědomí. - Schopnost vědomí je posledním a nejpозdějším vývojovým článkem organické říše, a tudíž také tím, co je v ní nejméně hotové a nejslabší. Z vědomí pramení nespočetné chyby, které způsobují, že zvíře, člověk hyne dříve, než by bylo nutné, "mimo osud", jak praví Homér. Kdyby nebyl záchovný svazek instinktů tak nesmírně mocný, kdyby nesloužil celku jako regulátor - pak by muselo zvrácené souzení a fantazírování s otevřenými očima, povrchnost a lehkověrnost, zkrátka právě vědomí přivést lidstvo do záhuby: či spíše - bez onoho svazku by už lidstva dávno nebylo! Dokud není určitá funkce dotvořená a zralá, představuje pro organismus nebezpečí: je jen dobré, je-li tak dlouho pořádně tyranizována! Takže vědomí je řádně tyranizováno - a v neposlední řadě tím, že jsme na ně hrdí! Myslme si, že tady je jádro člověka; to, co trvá, co je věčné, poslední, nejpůvodnější! Pokládáme vědomí za pevně danou veličinu! Popíráme jeho růst, jeho intermitence! Chápeme je jako "jednotu organismu"! - Toto směšné přeceňování a nepochopení vědomí má jeden velmi pozitivní důsledek: zabránilo se tím totiž jeho překotnému utváření. Jelikož se lidé domnívali, že vědomí už mají, nesnažili se příliš, aby ho dosáhli - a ani dnes tomu ještě není jinak! Stále ještě to je úplně nový a lidskému oku právě až nyní se vynořující, zatím stěží rozeznatelný úkol - přivtělit si vědění a učinit je instinktivním; úkol, který vidí jen ti, kdo pochopili, že doposud jsme si přivtělili jen své omyly a že veškeré naše vědomí se vztahuje k omylům!

Ž 12. ®

O cíli vědy. - Jakže? Posledním cílem vědy má být, aby člověku připravila co možná nejvíce libosti a co možná nejméně nelibosti? Co kdyby však libost a nelibost spolu byly svázané tak, že ten, kdo chce mít co nejvíce jedné, musí mít také co nejvíce té druhé, - a kdo chce poznat "nebeský jásot", musí být připraven i na "sklíčenost k smrti"? A tak tomu zřejmě je! Stoikové alespoň věřili, že se tak věci mají, a byli zcela důslední, když toužili po co nejmenší libosti, aby se od života dočkali co nejméně nelibosti. (Když razili heslo "ctnostný je nejšťastnější", měli v něm jak vývěšni štít své školy pro široké masy, tak kasuistickou subtilnost pro subtilní.) I dnes stojíte před volbou: buď co nejméně nelibosti, krátce bezbolestnost - a v zásadě by poctiví socialisté a politikové všech stran neměli svým lidem slibovat více, - nebo co možná nejvíce nelibosti jako cenu za rostoucí hojnost vytříbených a dosud zřídka zakoušených rozkoší a radostí! Rozhodnete-li se pro to první, chcete-li tedy potlačit a zmírnit lidskou bolest, musíte pak potlačit a zmenšit i lidskou schopnost radosti. A vědou lze vskutku podporovat jeden i druhý cíl! Možná je zatím věda známější díky své schopnosti zbavit člověka jeho radostí a učinit ho chladnějším, sošnějším, stoučtějším. Ale mohla by být ještě objevena i jako velká nositelka bolesti! - A pak by se možná zároveň ukázala i její opačná síla, její nesmírná schopnost rozsvěcet nové hvězdné světy radosti!

Ž 13. ®

K učení o pocitu moci. - Prospíváním a ubližováním uplatňujeme svou moc nad druhými - a nic jiného při tom nechceme! Ubližováním ji uplatňujeme vůči těm, jimž ji musíme dát teprve pocítit: neboť bolest je zde mnohem citelnějším prostředkem než rozkoš: - bolest se vždy táže po příčině, zatímco rozkoš má sklon zastavit se u sebe a neohlížet se zpět. Dobrodiním a přízní uplatňujeme svou moc vůči těm, kteří jsou na nás už nějakým způsobem závislí (to jest, jsou zvyklí myslet na nás jako na svou příčinu); chceme rozšiřovat jejich moc, protože tak rozšiřujeme svou vlastní,

anebo jim chceme ukázat, jak je výhodné být v naší moci - tak budou se svou situací spokojenější a proti nepřítelům naší moci nepřátelštější a bojovnější. Zda při prokazování dobrodiní nebo při ubližování přinášíme oběti, nemění výslednou hodnotu našeho jednání; dokonce i když nasadíme život, jako mučedník pro svou církev, je to oběť přinesená naší touze po moci, nebo za účelem udržení našeho pocitu moci. Cítí-li zde někdo "jsem majitelem pravdy" - kolika majetku se nevzdá, aby zachránil tento pocit! Co všechno nehodí přes palubu, aby se udržel "nahore", - to jest nad druhými, jinž se "pravdy" nedostává! Stav, ve kterém ubližujeme, je jistě málokdy tak příjemný, tak nezkaleně příjemný, jako ten, v němž někomu prospíváme - je to znamení, že nám moc ještě chybí, nebo se tak prokazuje nevole nad touto chudobou, nese to s sebou nová nebezpečí a nové nejistoty pro náš již nabytý majetek moci a náš obzor se kalí vyhlídkou na pomstu, výsměch, trest, neúspěch. Jen pro lidi nejvíce vznětlivé a pocitu moci žádostivé může být přitažlivější vtisknout pečeť své moci tomu, kdo vzdoruje; tedy pro ty, které pohled na již podrobeného (jenž je předmětem našeho dobrodiní) obtěžuje a nudí. Záleží na tom, jak je kdo zvyklý svůj život kořenit; je věcí vkusu, chceme-li zvětšovat svou moc raději pomalu nebo náhle, jistě nebo nebezpečně a riskantně, - člověk hledá to či ono koření vždy podle svého temperamentu. Snadná kořist je hrdě povaze čímsi opovržením; takové povahy se cítí dobře teprve při pohledu na nepokořené lidi, kteří by se mohli stát jejich nepřáteli, a také při pohledu na všechny těžko dostupné statky; vůči trpícímu jsou často tvrdí, neboť ten jejich úsilí a pýchy není hoden, - s tím větší úctou se však chovají vůči sobě rovným, s nimiž bojovat a zápasit by bylo rozhodně ctí, kdyby se k tomu měla někdy naskytnout příležitost. Vlivem dobrého pocitu této perspektivy si lidé rytířské kasty zvykli ve vzájemném styku na vybranou zdvořilost. - Soucit je nejpříjemnějším pocitem pro ty, kdo jsou málo hrdí a nemají vyhlídek na velkolepé dobývání: pro ně je snadná kořist - a tou je každý trpící - něčím úchvatným. Soucit je proslulou ctností lehkých děv.

Ž 14. ®

Co všechno se nazývá láskou. - Chtivost a láska: jak rozdílné pocity v nás probouzí každé z těchto slov! - a přece by mohlo jít o týž pud, jen dvakrát pojmenovaný, v prvním případě pejorativně ze stanoviska těch, kteří již mají, v nichž se pud poněkud zklidnil a kteří se teď o svoje "jmění" strachují; v druhém případě je pojmenován ze stanoviska neuspokojených, žiznících, a tudíž vynášen jakožto "dobrý". Naše láska k bližnímu - není to honba za novým vlastnictvím? A právě tak naše láska k vědění, pravdě a vůbec celá ta honba za novinkami? Vše, co je staré a čím jsme si jisti, se nám postupně omrzí a my opět napřahujeme ruce; ani ta nejkrásnější krajina, v níž žijeme tři měsíce, si už nemůže být jista naší láskou, a naši chtivost láká nějaké vzdálené pobřeží: vlastnictví se většinou vlastněním zmenšuje. Naše radost z nás samých se chce udržet tak, že znovu a znovu proměňuje něco nového v nás samé, - a právě to znamená vlastnění. Být syt svého vlastnictví znamená: být syt sebe sama. (Je možné trpět i přebytkem - rovněž touha odhazovat či rozdávat může se ozdobit čestným jménem "láska".) Vidíme-li, jak někdo trpí, rádi využijeme nabízenou příležitost se ho zmocnit; tak jedná například soucitný dobrodinec, i on nazývá probuzenou žádost po novém majetku "láskou", a pocítuje přitom rozkoš, jako by mu kynul nějaký nový zisk. Nejzřetelněji se však projevuje jako touha po vlastnictví láska mezi pohlavími: milující člověk chce vytouženou bytost vlastnit bezpodmínečně a výlučně, chce mít stejně bezvýhradnou moc nad její duší i nad jejím tělem, chce být milován jediný a přebývat a panovat v druhé duši jako to vůbec nejvyšší a nejžádoucnější. Uvážíme-li, že toto vše neznamená nic

jiného než upřít veškerému ostatnímu světu drahocenný statek, štěstí a slast: uvážíme-li, že milující hodlá ochudit všechny ostatní uchazeče a že by se chtěl stát drakem střežícím svůj zlatý poklad, jako ten nejbezohlednější a nejsobečtější ze všech "dobyvatelů" a kořistníků: uvážíme-li konečně, že milujícímu samému připadá celý ostatní svět nudný, bezbarvý, bezcenný a že je ochoten přinést každou oběť, narušit každý řád, potlačit každý zájem: musíme se opravdu divit, že tato divoká chtivost a nespravedlivost lásky mezi pohlavími byla po všechny věky tak opěvána a uctívána, ba že byl z této lásky dokonce odvozen pojem lásky jako protiklad egoismu, zatímco ona je snad tím nejpokrytějším výrazem egoismu. Takový úzus zjevně zavedli nemajetní a toužící, - za všech dob zřejmě velmi početní. Lidé, jimž bylo na tomto poli dopřáno mnoho majetku a nasycení, utrousili snad tu a tam slůvko o "běsnicím démonu", jako onen lásky nejvíce hodný a nejmilovanější Athénian, Sofoklés: ale Erós se takovým rouhačům pokaždé jen smál, - byli to vždy právě jeho největší miláčci. - Občas se na zemi přece jen objeví jakési pokračování lásky, při němž ona chtívá tužba dvou osob po sobě navzájem ustoupí nové žádosti a chtivosti, totiž společnému vyššímu prahnutí po ideálu, který stojí nad nimi: ale kdo tuto lásku zná? Kdo ji zažil? Její pravé jméno je přátelství.

Ž 15. ®

Z dálky. - Tato hora propůjčuje celé krajině, již dominuje, po všech stránkách zvláštní půvab a význam: když si to řekneme posté, jsme vůči ní naplněni tak nerozumnou vděčností, že se domníváme, že ona, dávkyně tohoto půvabu, musí být sama tím nejpůvabnějším z celého kraje - a tak na ni vystoupíme a jsme zklamáni. Náhle je hora sama i celá krajina kolem nás a pod námi jakoby veškerého kouzla zbavena; zapomněli jsme, že mnohá velikost, stejně jako mnohé dobro, chce být viděna jen z určité distance, a rozhodně zdola, nikoli shora, - jedině tak působí. Možná znáš lidi ve své blízkosti, kteří sami na sebe mohou pohlížet jen z určité dálky, aby si připadali vůbec snesitelní nebo přitažliví a silní; od poznání sebe samých je třeba je odrazovat.

Ž 16. ®

O lávce. - Ve styku s osobami, které se stydí za své city, se člověk musí umět přetvařovat; pociťují prudkou nenávist vůči tomu, kdo je přistihne při něžném, nadšeném či vzedmutém citu, jako kdyby zahlédl jejich tajemství. Chceme-li jim v takových okamžicích pomoci, měli bychom je rozesmát nebo říci nějakou chladnou, žertovnou zlomyslnost - jejich cit při tom ztuhne a oni se opět ovládnou. Předkládám tu však poučení před příběhem. - Byli jsme si jednou v životě tak blízcí, že se zdálo, jako by našemu přátelství a bratrství už nic nepřekázelo, a ležela mezi námi už jen krátká lávka. Právě když ses na ni chystal vstoupit, zeptal jsem se tě: "Chceš ke mně přes tu lávku?" - Ale tu jsi už nechtěl; a když jsem prosil ještě jednou, mlčel jsi. Od té doby byly mezi nás vrženy hory a dravé proudy a vůbec vše, co dělí a odcizuje, a i kdybychom k sobě chtěli, už bychom nemohli! Vzpomeneš-li si však nyní na tu krátkou lávku, pak nemáš slov, - jen vzlyky a údiv.

Ž 17. ®

Motivovat svou nouzi. - Z chudé ečnosti nemůžeme ovšem žádným trikem udělat bohatou a překypující, leč můžeme její nouzi krásně vyložit jako nutnost, takže nám pohled na ni už nepůsobí bolest a my se kvůli ní nemusíme tvářit na osud vyčítavě. Tak postupuje chytrý zahradník, který slabý pramínek ve své zahradě vloží do rukou nymfě, a tím nouzi motivuje: - a kdo by neměl jako on zapotřebí nymf!

Ž 18. ®

Antická hrdost. - Chybí nám antický odstín vznešenosti, protože našemu citu chybí antický otrok. Řek urozeného původu nalézal mezi svou výší a onou poslední nízkostí tolik mezistupňů a tak nesmírnou vzdálenost, že na otroka stěží dohlédl: dokonce ani Platón jej už úplně neviděl. Jinak je tomu s námi, kteří jsme již přivykli učení o rovnosti lidí, byť nikoli rovnosti samé. Bytost, jež nemůže rozhodovat o sobě samé a nemá volný čas, - to není pro náš zrak ještě nic opovrženého; možná je příliš mnoho takového otroctví v každém z nás v souladu s podmínkami našeho společenského řádu a naší činnosti, které se od základů liší od řádu a činnosti starých Řeků. Řecký filosof procházel životem s tajným pocitem, že existuje mnohem více otroků, než se obecně míní - totiž, že otrokem je každý, kdo není filosofem; překypoval hrdostí, když uvážil, že k těmto jeho otrokům patří i ti nejmnocnější pod sluncem. Také tato hrdost je nám cizí a nedostupná; dokonce ani v příměru nemá pro nás slovo "otrok" svou plnou sílu.

Ž 19. ®

Zlo. - Zkoumejte život těch nejlepších a neplodnějších lidí i národů a ptejte se, zda strom, který má hrdě růst do výše, může postrádat nečas a bouři: zda vnější nepřízeň a odpor, některé druhy nenávisti, žárlivosti, svéhlavosti, nedůvěry, tvrdosti, chtivosti a násilí nepatří k prospěšným podmínkám, bez nichž by velký růst i ve ctnosti byl sotva možný? Jed, který slabší povahu zahubí, je pro silného posilou - a ten mu také neřká jed.

Ž 20. ®

Důstojnost pošetilství. - Ještě několik tisíciletí ve dráze posledního století! - a ve všem, co člověk koná, se stane zjevnou nejvyšší chytrost: ale právě tím přijde chytrost o veškerou svou důstojnost. Být chytrý bude pak sice nutné, ale zároveň tak obyčejné a nízké, že citlivější vkus bude tuto nutnost pociťovat jako nízkost. A právě tak jako by tyranie pravdy a vědy dokázala vysoko vystupňovat cenu lži, mohla by tyranie chytrosti vyprovokovat novou odrůdu ušlechtilosti. Být ušlechtilý by pak možná znamenalo: mít v hlavě pošetilství.

Ž 21. ®

Hlasatelům nezištnosti. - Ctnosti člověka nazýváme dobrými nikoli vzhledem k účinkům, které mají pro něj samotného, nýbrž vzhledem k účinkům, jež od nich očekáváme pro sebe a pro společnost: - lidé byli odedávna při chválení ctností velice málo "nezišní", velice málo "nesobeční"! Jinak by totiž muselo být zřejmé, že ctnosti (jako pílě, poslušnost, cudnost, zbožnost, spravedlivost) svým vlastníkům většinou škodí, jako pudy, které v nich vládou příliš prudce a žádostivě a které se vůbec nechtějí nechat udržovat rozumem v rovnováze s ostatními pudy. Jestliže máš ctnost, skutečnou, celou ctnost (a nejenom jakési puzení k ctnosti!) - pak jsi její obětí. Avšak soused právě proto tvou ctnost chválí! Lidé chválí pilného, přestože touto pílí poškozuje svůj zrak nebo původnost a svěžest svého ducha; ctí a litují mladíka, jenž se "upracoval k smrti", protože soudí: "Pro velký celek společnosti je ztráta i nejlepších jedinců jen malou obětí! Je zlé, že je zapotřebí obětí! Daleko horší by však bylo, kdyby jednotlivec smýšlel jinak a záleželo by mu více na zachování a rozvíjení sebe sama než na práci ve službách společnosti!" A tak tohoto mladíka litují nikoli kvůli němu samému, ale proto, že společnost touto smrtí přišla o oddaný a vůči sobě samému bezohledný nástroj - o takzvaného "dobrého člověka". Možná, že se vezme rovněž v úvahu, zda by nebylo pro společnost užitečnější, kdyby pracoval méně bezohledně vůči sobě samému a déle se zachoval, ano, výhodnost takového jednání může být uznána, ale

jako větší a trvalejší výhoda se oceňuje, že byla přinesena oběť a že se opět jednou viditelně stvrdila mentalita obětího zvířete. U ctností, jež jsou chváleny, se tedy vlastně chválí jednou jejich instrumentální povaha a potom slepý pud vládnoucí v každé ctnosti, který se nenechá omezit celkovou výhodností pro individuum, zkrátka: nerozum ctnosti, díky němuž se jednotlivá bytost nechává proměnit ve funkci celku. Chvála ctností je chválou něčeho, co je soukromě škodlivé - je chválou pudů, které člověka zbavují jeho nejušlechtilějšího egoismu a síly k nejvyšší péči o sebe sama. - Zajisté: při výchově a vštěpování ctnostných návyků vynášíme řadu těch účinků ctnosti, které předvádějí ctnost a soukromou výhodnost jako spřízněné - a taková spřízněnost vskutku existuje! Například zaslepená pílě, tato typická ctnost nástroje, se ličí jako cesta k bohatství a cti a jako nejúčinnější protijed na nudu a vášně: ale zamlčuje se její nebezpečí, její nejvyšší nebezpečnost. Výchova postupuje vesměs takto: snaží se jednotlivce přimět řadou svodů a výhod k takovému způsobu myšlení a jednání, který - jakmile se stane zvykem, pudem a vášní - vládne v jednotlivci a nad ním proti jeho nejvlastnějšímu prospěchu, ale "ke všeobecnému blahu". Jak často jsem svědkem toho, že zaslepená pílě dopomáhá sice k bohatství a cti, ale zároveň zbavuje orgány jemnosti, díky níž lze vůbec mít z bohatství a cti požitky, a také toho, že onen hlavní prostředek proti nudě a vášním současně otupuje smysly a činí ducha necitlivým vůči novým vznětům. (Nejpilnější ze všech věků - ten náš - nedokáže z množství své pílě a svých peněz udělat nic než zase jenom nové peníze a novou píli: vydávat vyžaduje totiž víc génia než získávat! - Nuže, budeme mít své "vnuky"!)

Má-li výchova úspěch, pak je každá jednotlivcová ctnost veřejným prospěchem a soukromou nevýhodou, poškozením vzhledem k nejvyššímu soukromému cíli, - pravděpodobně jedním z druhů duchovně-smyslového zakrnění, nebo dokonce předčasným zánikem: přezkoumejme postupně z tohoto hlediska ctnost poslušnosti, cudnosti, zbožné úcty, spravedlivosti. Chvála nezištného, obětavého, ctnostného - tedy toho, kdo nevynakládá svou sílu a svůj rozum cele na své zachování, rozvíjení, povznesení, posílení a rozšíření moci, nýbrž žije ve vztahu k sobě skromně a bezmyšlenkovitě, ba možná i lhostejně či ironicky, - tato chvála rozhodně nevytryskla z ducha nezištnosti! Náš "bližní" chválí nezištnost, protože skrze ni získává výhody! Kdyby náš bližní sám uvažoval "nezištně", pak by ono vydávání síly, ono poškozování ve svůj prospěch odmítl, působil by proti vzniku takových sklonů, a především by svou nezištnost projevil právě tím, že by je nenazýval dobrými! - Zde je naznačen základní rozpor morálky, které se právě nyní dostává velkého uznání: motivy této morálky jsou v rozporu s jejím principem! To, čím se chce tato morálka dokázat, sama vyvrací svým morálním kritériem! Nemá-li věta "buď odříkavý a oběť se" být v rozporu se svou vlastní morálkou, smí ji vyhlásit jen taková bytost, která by se tím sama zřikala své výhody a možná by se v souladu s požadovaným obětováním jednotlivce sama vedla do záhuby. Jakmile však náš bližní (nebo společnost) doporučuje altruismus kvůli užítku, aplikuje právě úplně opačnou větu "hledej výhodu i na úkor všeho ostatního", a káže tedy jedním dechem povinnost i její protiklad!

Ž 22. ®

L'ordre du jour pour le roi. - Den začíná: začneme na tento den organizovat záležitosti a slavnosti našeho nejmilostivějšího pána, který teď ještě ráčí odpočívat. Jeho Výsost má dnes špatné počasí: vystříháme se toho, nazývat je špatným; o počasí se nebude mluvit - ale všechny záležitosti pojmeme dnes poněkud slavnostněji a svátky svátečněji, než by jinak bylo zapotřebí. Jeho Výsost bude možná dokonce nemocna: k snídani předložíme poslední dobrou novinu z večera, příjezd pana von Montaigne, jenž

dovede tak příjemně žertovat o své nemoci, - trpí na kameny. Přijmeme několik osob (osob! - co by asi řekl ten starý nafouklý žabák, který mezi nimi bude, kdyby to slovo slyšel! "Já nejsem žádná osoba," řekl by, "nýbrž vždy věc sama.") - a audience bude trvat déle, než je komukoli příjemné: dostatečný to důvod k vyprávění o onom básníku, který si napsal na dveře: "Kdo tudy vstupuje, prokazuje mi čest; kdo tak nečiní - potěšení." - Tomu se říká pronést nezdvořilost věru zdvořile! A možná má tento básník za svou osobu plné právo být nezdvořilý: praví se, že jeho verše jsou lepší než veršotepec. Necht' jich tedy ještě hodně vyrobí a sám ať se pokud možno stáhne před světem do ústraní, vždyť to je přece smyslem jeho způsobného nezpůsobu! Kníže je naopak vždy cennější než jeho "verš", dokonce i když - však co to děláme? My si tu povídáme a celý dvůr se domnívá, že už pracujeme a lámeme si hlavu: žádné světlo neuvidíte rozsvícené dříve než v našem okně. - Slyš! Nebyl to zvon? K čertu! Den a dění začíná a my neznáme jeho dráhu! Budeme tedy muset improvizovat, - celý svět improvizuje svůj den. Udělejme to jednou jako celý svět! - A tak zmizel můj podivuhodný ranní sen, zahrán zřejmě tvrdými údery věžních hodin, které právě se vši důležitostí, jež jim je vlastní, zvěstovaly pátou hodinu. Zdá se mi, že se bůh snů chtěl tentokrát vysmát mým zvyklostem, - je mým zvykem začínat den tak, že jej upravuji a činím snesitelným pro sebe, a možná jsem při tom často postupoval příliš formálně, jako podle protokolu pro prince.

Ž 23. ®

Známky úpadku. - Všimněme si některých známek těch stavů společnosti, jež jsou čas od času nezbytné a bývají označovány slovem "úpadek". Začne-li někde společnost upadat, převládne pestrá paleta pověr a dosavadní všeobecná víra národa ztratí barvu i moc: pověra je totiž postoj svobodného ducha druhého řádu - kdo se jí oddá, volí jisté, jemu samému vyhovující formy a formule a přiznává si právo volby. Pověřivý je ve srovnání se zbožným vždy mnohem více "osobou" a pověřivá společnost bude taková, v níž už nalezneme mnoho individuí a také potěšení z individuality. Z tohoto hlediska se pověra jeví vůči víře vždy jako pokrok a jako znamení toho, že se intelekt stává nezávislejším a domáhá se svého práva. Na úpadek pak nařikají vyznavači starého náboženství a staré zbožnosti, - oni také doposud určovali jazykový úzus a dokonce i u těch nejsvobodnějších duchů pověru zle pomluvili. Musíme pochopit, že pověra je symptomem osvícenosti. - Za druhé je společnost, v níž se rozmáhá úpadek, obviňována z ochablosti: a vskutku, válka a potěšení z války v ní pozbývá na ceně, zatímco životní pohodlí je vyhledáváno stejně náruživě jako kdysi válečnické a gymnastické pocty. Ale obvykle přehlízíme, že ona stará energie a vášně lidu, která nalézala tak skvělý projev ve válce a bojových hrách, se dnes proměnila v nespočetné soukromé vášně a stala se jen méně zjevnou; ano, možná je za stavů "úpadku" moc a síla právě spotřebovovaná energie lidu větší než kdy jindy a individuum ji vydává tak marnotratně, jak dříve nemohlo, - nebylo na to tehdy ještě dosti bohaté! A tak jsou to právě časy "ochablosti", kdy tragédie kráčí domy a uličkami, kdy se rodí velká láska a velká nenávisť a plamen poznání oslnivě vyšlehuje k nebesům. - Za třetí se o takových časech úpadku říká, jakoby na odškodněnou za obvinění z pověry a ochablosti, že jsou mírnější a že teď ve srovnání se starším a silnějším obdobím víry výrazně ubývá krutosti. Ale ani s touto chválou nemohu souhlasit, stejně jako s oněmi výtkami: připouštím jen tolik, že se krutost dnes zjemňuje a že její starší formy už neodpovídají vkusu; ale zraňování a mučení slovem i pohledem dosahuje v čase úpadku nejvyšší dokonalosti, - teprve teď vzniká zlovůle a potěšení ze zla. Lidé úpadku jsou vtipní a pomlouvační; vědí, že jsou i jiné druhy

vraždy než dýkou a přepadením, - vědí také, že se věří všemu, co bylo pochváleno. - Za čtvrté: když "upadají mravy", vynořují se nejprve ty bytosti, které nazýváme tyrany: jsou to předchůdci a jakoby první raná individua. Ještě krátká chvíle: a tento plod plodů visí zralý a žlutý na stromě společenství, - a jen kvůli těmto plodům vyrostl tento strom! Jakmile úpadek dosáhne svého vrcholu a zápas všech druhů tyranů rovněž, objeví se vždy císař, tyran závěrečný, který ukončí znavené zápolení o samovládu, nechávaje únavu pracovat pro sebe. Za jeho doby je obvykle individuum nejzralejší, a "kultura" tudíž nejvyšší a nejplodnější, ale nikoli kvůli němu a díky němu: ačkoli vrcholní představitelé kultury svému císaři s oblibou pochlebují tím, že se vydávají za jeho dílo. Pravda však je, že potřebují klid zvenčí, poněvadž mají vlastní neklid a práci v sobě. V těchto dobách kvete také úplatnost a zrádnost: neboť láska k právě objevenému ego je teď daleko mocnější než láska ke staré, opotřebované, mluvením rozmělněné "vlasti"; a potřeba pojistit se nějak proti strašlivým výkyvům štěstí otevírá i ušlechtilější ruce, jakmile někdo mocný či bohatý projeví ochotu nasypat do nich zlato. Budoucnost je teď velmi nejistá: žije se tedy pro dnešek: je to stav duše, při němž všichni svědci mají snadnou hru, - člověk se totiž nechává svést a uplatit také jen "pro dnešek" a vyhrazuje si budoucnost a ctnost! Individua, jsoucí vpravdě o sobě a pro sebe, se jak známo starají více o okamžik než jejich protějšky, lidé státní, protože pokládají sama sebe za stejně nevypočitatelná jako budoucnost; právě tak ráda se spojují s lidmi moci, protože o sobě vědí, že jsou schopna takových jednání a řešení, která u mas nemohou počítat s porozuměním ani s milostí, - ale tyran nebo císař chápe právo individua i s jeho výstřelky a má zájem přimlouvat se za smělejší soukromou morálku a sám ji vycházet vsťíc. Neboť si o sobě myslí, a chce, aby si o něm ostatní mysleli to, co kdysi vyslovil svým klasickým způsobem Napoleon: "Mám právo odpovědět na vše, z čeho mne kdo obviňuje, věčným, To jsem já! Stojím stranou celého světa, od nikoho nepřijímám podmínky. Chci, aby se lidé podřídili i mým fantaziím a brali jako samozřejmost, oddám-li se těm či oněm rozptýlením." To pravil Napoleon jednou své manželce, když důvodně zpochybňovala manželskou věrnost svého muže. - Časy úpadku jsou ty, v nichž jablka padají ze stromu: mám na mysli individua, nesoucí semena budoucnosti, původce duchovní kolonizace a nové tvorby státních a společenských svazků. Úpadek je jen hanlivé slovo pro podzimní čas národa.

Ž 24. ®

Různá nespokojenost. - Slabí a jakoby ženští nespokojenci jsou vynalézaví ve zkrášlování a prohlubování života; silní nespokojenci - jakoby mužské osoby mezi nimi, abychom u toho obrazu zůstali - ve zlepšování a zajišťování života. První projevují svou slabost a ženskost tím, že se rádi nechají načas oklamat a berou zavděk trochou opojení a vytržení, ale v celku nedosáhnou nikdy uspokojení a nevyčerpání své nespokojenosti trpí; navíc podporují všechny, kdo dokáží vytvářet opojné a narkotické útechy, a proto nevráží na ty, kdo si lékaře cení více nežli kněze, - a tím skutečné stavy nouze jen prodlužují! Kdyby v Evropě nebylo od dob středověku velké množství nespokojenců tohoto druhu, zřejmě by vůbec nevznikla ona slavná evropská schopnost neustálé proměny: neboť nároky silných nespokojenců jsou příliš hrubé a v podstatě příliš nenáročné, než aby nemohly být konečně jednou ukojeny. Čína je příkladem země, kde nespokojenost ve velkém a schopnost proměny odumřela už před mnoha staletími; a socialisté a modloslužebníci státu v Evropě by to svými opatřeními ke zlepšení a zajištění života mohli snadno dovést až k čínskému stavu a k čínskému "štěstí", za předpokladu, že by zde nejprve dokázali vymýtit onu chorobnější, křehčí,

ženštější a zatím ještě hojně se vyskytující nespokojenost a romantiku. Evropa, toť nemocný, který své nevyléčitelnosti a věčným proměnám svého utrpení dluží nejvyšší dík; tyto neustále nové situace, tato neustále nová nebezpečí, bolesti a prostředky řešení vytvořily nakonec intelektuální vnímavost, která je téměř stejně významná jako genialita, a rozhodně je matkou veškerého génia.

Ž 25. ®

Není předurčen k poznání. - Existuje - a vůbec ne zřídka - jistá hloupá pokora, a komu je tato pokora vlastní, ten se jednou provždy nehodí na učedníka poznání. Totiž: v okamžiku, kdy člověk tohoto typu spatří něco nápadného, otočí se jako na patě a řekne si: "To ses zmýlil! Kdes nechal smysly? To přece nemůže být pravda!" - a potom, místo aby ještě jednou zbystřil zrak a napjal sluch, ustrašeně se nápadné věci vyhne a snaží se na ni co nejrychleji zapomenout. Jeho vnitřní kánon totiž zní: "Nechci vidět nic, co odporuje obvyklému mínění o věcech! Jsem snad já od toho, abych objevoval nové pravdy? I těch starých je už příliš mnoho."

Ž 26. ®

Co znamená život? - Život - to znamená: neustále odvrhovat něco, co chce zemřít; život - to znamená: být krutý a neúprosný vůči všemu, co na nás, a nejen na nás, slábne a stárne. Život - to tedy znamená: nechovat úctu k umírajícím, trpícím a starým? Být neustále vrahem? - A přece starý Mojžíš řekl: "Nezabiješ!"

Ž 27. ®

Odříkavý. - Co dělá odříkavý člověk? Usiluje o vyšší svět, chce dolétnout dále a výše než všichni lidé přitakaví, - odhazuje mnoho věcí, jež by ztížily jeho let, a je mezi tím leccos, co pro něj není bezcenné, co mu není nemilé: obětuje to své touze po výšinách. A právě toto obětování a odhazování je jediné, co je na něm vidět: podle toho byl nazván odříkavým, a jako takový stojí před námi, zahalen ve svou kápi, jako duše žíněné košile. S tímto dojmem, jímž na nás působí, je však velmi spokojen: chce před námi totiž skrýt svou žádost, svou pýchu, svůj úmysl vyletět nad nás. - Ano! Je chytřejší, než jsme mysleli, a tak zdvořilý vůči nám - tenhle přitakávač! Neboť je jím stejně jako my, i ve svém odříkání.

Ž 28. ®

Škodit tím nejlepším v nás. - Naše silné stránky nás občas ženou tak daleko kupředu, že nemůžeme už snést své slabiny a hyneme kvůli nim: tento konec i předvídáme a přesto nechceme nic měnit. I stáváme se tvrdými vůči tomu v nás, co chce být ušetřeno, a naše velikost je také naše nemilosrdnost. - Takový prožitek, který musíme nakonec zaplatit životem, je podobenstvím pro celkové působení velkých lidí na ostatní a svou dobu: - právě tím, co je v nich nejlepší, co umí jen oni, uvádějí do záhuby mnoho slabých, nejistých, vyvíjejících se a toužících, a tím jsou škodliví. Může dokonce nastat případ, že v celkovém pohledu jenom škodí, protože to nejlepší z nich přijmou a vpijí do sebe pouze ti, kteří pak jako po příliš silném nápoji ztratí rozum a pud sebezáchovy: jsou tak opojeni, že si na všech těch scestích, kam je jejich opojení vžene, polámou údy.

Ž 29. ®

Průlhávači. - Když ve Francii začali napadat, a tudíž také hájit Aristotelovy jednotky, bylo zase jednou vidět, co vidáme tak často, ale jen neradi: - vymýšlely se lživé důvody, díky nimž by mohly ony zákony obstát, pouze aby nebylo třeba si přiznat, že si lidé na vládu těchto zákonů zvykli a nechtějí už nic měnit. Tak

se to dělá v rámci každé vládnoucí morálky a každého náboženství a odjakživa se to tak dělalo: důvody a intence nějakého zvyku jsou k němu vždy přilhávány až tehdy, když někdo začne zvyk popírat a ptát se po jeho důvodech a intencích. V tom tkví velká nepoctivost konzervativců všech dob: - jsou to přilhávači.

Ž 30. ®

Komedianství slavných. - Slavní mužové, kteří svou slávu potřebují, jako například všichni politikové, si už své spojence a přátele nikdy nevybírají bez postranních myšlenek: od jednoho chtějí kousek lesku a odlesku jeho ctnosti, od druhého zastrašující působení jistých pochybných vlastností, jimiž je každému znám, dalšímu ukradnou pověst jeho zahalečství, jeho vylehávání na slunci, protože jejich vlastním účelům vyhovuje, aby občas platili za nepozorné a líné: - tím se zakryje, že sedí na číhané: potřebují mít poblíž a takřka jako své právě přítomné. Já hned blouznivce, hned znalce, hned hloubavce, hned pedanta, ale stejně rychle je zase nepotřebují! A tak jejich nejbližší okolí a jejich vnější stránky neustále odumírají, zatímco se zdá, že se všechno do tohoto okolí tlačí a chce se stát jejich "charakterem": v tom se podobají velkým městům. Jejich pověst se ustavičně proměňuje, stejně jako jejich charakter, neboť jejich měnící se prostředky tuto změnu vyžadují a vystavují hned jednu, hned zas druhou skutečnou či vybášenou vlastnost na odiv a na jeviště: jejich přátelé a spojenci patří, jak řečeno, k těmto jevištním vlastnostem. Naproti tomu to, co chtějí, musí zde stát tím pevněji a nezlomněji a dodaleka zářit, - ale i to občas potřebuje svou komedii a jevištní předvedení.

Ž 31. ®

Obchod a šlechta - Prodávat a kupovat teď platí za cosi obecného, jako umění číst a psát; každý je v tom zaučen, byť není obchodníkem, a každý den se v této technice ještě cvičí: stejně jako kdysi, za věků divočejšího lidstva, byl každý lovcem a dennodenně se cvičil v technice lovu. Tehdy byl čímsi všeobecným lov: ale tak jako se lov stal nakonec privilegiem mocných a vznešených, a ztratil svůj charakter všednosti a všeobecnosti - neboť přestal být nutný a stal se věcí rozmaru a luxusu: - tak by tomu mohlo být někdy v budoucnu i s prodejem a koupí. Je možné si představit takový stav společnosti, že se neprodává a nekupuje a nezbytnost této techniky se postupně zcela vytratí: snad si pak jednotlivci, kteří se zákonu obecného stavu tolik nepodřizují, dopřejí prodávání a kupování jako luxus citu. Teprve potom by obchod nabyl vznešenosti a šlechta by se mu možná věnovala právě tak ráda, jako se dosud věnovala válce a politice: naopak hodnocení politiky by se pak mohlo zcela změnit. Již nyní přestává být politika řemeslem šlechtice: a není vyloučeno, že by jednoho dne mohla být považována za věc tak obecnou, že by se stejně jako veškerá stranická a spotřební literatura uváděla v rubrice "prostitute ducha".

Ž 32. ®

Nežádoucí učedníci. - Co si mám s těmito dvěma mladíky počít! zvolal s nelibostí filosof, který "kazil" mládež, jako ji kdysi kazíval Sókratés, - jsou to pro mě nevítaní žáci. Jeden nedokáže říci "ne" a druhý říká na všechno "tak i tak". Kdyby přijali mé učení, pak by první příliš trpěl, neboť můj způsob myšlení vyžaduje duši válečníka, odhodlání ubližovat, rozkoš z odmítání, tvrdou kůži, - utrápily by ho otevřené i vnitřní rány. A druhý by si z každé věci, již zastává, vybral jen prostřednost a tak by z ní prostřednost učinil, - takového učedníka přeji svému nepříteli.

Ž 33. ®

Po přednášce. - "Abych vám dokázal, že člověk patří v podstatě k zvířatům dobrým, připomněl bych vám, že byl dlouho neobyčejně lehkověrný. Teprve teď, velmi pozdě a po obrovském sebezpřemáhání, se stal zvířetem nedůvěřivým, - ano! člověk je dnes více zlý než kdy dřív." - Já to však nechápu: proč by měl být člověk nyní více nedůvěřivý a zlý? - "Protože teď má vědu, - má jí zapotřebí!"

Ž 34. ®

Historia abscondita. - Každý velký člověk má sílu, která působí i zpět: celá historie je kvůli němu opět kladena na váhy a tisícero tajemství minulosti vylézá ze svých skrýší - hrát se v jeho slunci. Vůbec se nedá dohlédnout, co všechno ještě bude jednou historií. Možná je minulost stále ještě v podstatě neobjevena! Je zapotřebí ještě tolika zpětně působících sil!

Ž 35. ®

Kacířství a čarodějnictví. - Myslet jinak, než je zvykem - to není ani tak následkem lepšího intelektu, jako spíše následkem silných, zlých sklonů, oddělujících, izolujících, vzpurných, škodolibých, zlomyslných sklonů. Kacířství je pendant čarodějnictví, a stejně jako ono není zdaleka něčím neškodným či o sobě účtyhodným. Kacíři a čarodějnice jsou dva druhy zlých lidí: je jim společné, že se jako zlí také pocítují, ale zároveň mají nepřekonatelnou rozkoš z napadání a poškozování toho, co vládne (lidí či mínění). Z reformace, jakéhosi zdvojení středověkého ducha v době, kdy už neměl dobré svědomí, se jich zrodilo nejvíc.

Ž 36. ®

Poslední slova. - Vzpomenete si možná, že císař Augustus, onen strašlivý člověk, který se dokázal právě tak ovládat a uměl právě tak mlčet jako nějaký moudrý Sókratés, svým posledním slovem na sebe cosi prozradil: poprvé odložil masku, když dal na srozuměnou, že nosil masku a hrál komedii, - hrál otce vlasti a ztělesněnou moudrost na trůně, hrál je dobře až k iluzi! Plaudite, amici, comedia finita est! - Myšlenka umírajícího Nerona: qualis artifex pereo! byla také myšlenkou umírajícího Augusta: histrionská ješitnost! Histrionská žvanivost! A pravý opak umírajícího Sókrata! - Ale Tiberius zemřel mlčky, tento nejtrýznější ze všech sebetrýznitelů, - ten byl vskutku ryzí, a nikoli herec! Co asi tomu táhlo naposled hlavou! Možná toto: "Život - to je dlouhá smrt. Já blázen, že jsem tolika lidem ukrátil život! Byl jsem snad já stvořen k dobročinnosti? Měl jsem jim dát spíš věčný život: mohl jsem vidět jejich věčné umírání. Na to jsem měl přece tak dobré oči: qualis spectator pereo!" Když se zdálo, že se mu po dlouhém boji se smrtí přece jen vracejí síly, pokládali za vhodné udusit ho polštářem, - zemřel dvojí smrtí.

Ž 37. ®

Tři omyly. - V posledních staletích lidé podporovali vědu zčásti proto, že si od ní slibovali největší pomoc pro pochopení boží dobroty a moudrosti - to je hlavní motiv v duši velkých Angličanů (jako byl Newton) -, zčásti proto, že věřili v absolutní užitečnost poznání, zejména v nejtěsnější svazek morálky, vědění a štěstí - hlavní motiv v duši velkých Francouzů (jako byl Voltaire) -, zčásti proto, že ve vědě mohli vidět a milovat cosi nesobeckého, neškodného, soběstačného, vpravdě nevinného, na čem se vůbec nepodílejí zlé pudy člověka - hlavní motiv v duši Spinozově, který se jakožto poznávající cítil božsky: - vedly je tedy tři omyly.

Ž 38. ®

Výbušnost. - Uvážíme-li, jak výbušná je síla mladých mužů, ležící

zatím ladem, nepřekvapí nás, když je vidíme rozhodovat se tak lehkovážně a málo vybíravě pro tu či onu věc: podněcuje je pohled na zápal, který kolem věci panuje, pohled jakoby na hořící doutnák, - nikoli věc sama. Rafinovanější svědci jim proto umějí poskytnout vyhlídku na výbuch a odůvodňování své věci nechávají stranou: důvody na tyto sudy prachu neplatí!

Ž 39. ®

Změněný vkus. - Změna všeobecného vkusu je důležitější než změna názorů; názory se vším dokazováním, vyvracením a celou intelektuální maškarádou jsou jen symptomy změněného vkusu a rozhodně nejsou tím, zač jsou ještě tak často považovány, jeho příčinami. Jak se mění všeobecný vkus? Tím, že jednotlivci, lidé mocní a vlivní, beze studu vysloví své hoc est ridiculum, hoc est absurdum, tedy soud svého vkusu a svého hnusu a tyransky jej prosazují: - na mnohé tak vykonávají nátlak, z něhož se pozvolna stává zvyk ještě většího množství a nakonec potřeba všech. Že však tito jednotlivci jinak cítí, že mají jinou "chut", je obvykle způsobeno zvláštností jejich způsobu života, stravy, trávení, možná větším nebo menším dílem anorganické soli v jejich krvi a mozku, zkrátka jejich fysis: mají ale odvahu se ke své fysis hlásit a naslouchat i nejjemnějším tónům jejich požadavků: jejich estetické a morální soudy jsou právě takovéto "nejjemnější tóny" fysis.

Ž 40. ®

O nedostatku vznešené formy. - Vojáci a vojevůdci se k sobě stále ještě chovají mnohem lépe než dělníci a zaměstnavatelé. Přinejmenším prozatím jakákoli vojensky založená kultura výrazně převyšuje celou takzvanou kulturu industriální: ta je ve své nynější podobě vůbec nejnižší formou bytí, jaká doposud existovala. Zde působí prostě zákon nouze: člověk chce žít a musí se prodávat, ale pohrdá tím, kdo této nouze využívá a dělníka si kupuje. Je zvláštní, že podřídit se mocným, strach nahánějícím, ano strašlivým osobám, tyranům a vojevůdcům není zdaleka tak trapné jako podřizovat se neznámým a nezajímavým osobám, jakými jsou všechny veličiny průmyslu: v zaměstnavateli vidí dělník obvykle jen lstivého, vysávajícího, s veškerou nouzí spekulujícího lidského psa, jehož jméno, podoba, mravy a pověst mu jsou naprosto lhostejné. Fabrikantům a obchodním velkopodnikatelům zřejmě doposud příliš chyběly všechny formy a znaky vyšší rasy, jimiž se osoby teprve stávají zajímavými; kdyby se v jejich pohledu a gestu zračila vznešenost rodové šlechty, nevznikl by možná masový socialismus. Neboť masy jsou v podstatě svolné k otroctví všeho druhu, za předpokladu, že vyšší člověk nad nimi se jako vyšší, jako k rozkazování zrozený neustále legitimuje - vznešenou formou! I ten nejprostší muž cítí, že vznešenost nelze improvizovat a že v ní má ctít plod dlouhých časů, - avšak nepřítomnost vyšší formy a pověstná vulgárnost fabrikantů s rudýma, tučnýma rukama jej přivádějí na myšlenku, že zde jednoho nad druhého pozvedla jen náhoda a štěstí: nuže dobrá, uzavírá pro sebe, zkusme také my jednou náhodu a štěstí! Hoďme jednou kostky! - a socialismus začíná.

Ž 41. ®

Proti lítosti. - Myslitel spatřuje ve svých vlastních počinech pokusy a otázky, jak si zjednat v něčem jasno: úspěch a neúspěch jsou pro něho na prvním místě odpověďmi. Aby se však zlobil nebo dokonce pociťoval lítost, že se něco nedaří - to přenechává těm, kteří jednají, protože jim tak bylo poručeno, a kteří musí očekávat výprask, když milostivý pán není s výsledkem spokojen.

Ž 42. ®

Práce a dlouhá chvíle. - Hledat práci kvůli výdělku - v tom jsou

si teď v civilizovaných zemích skoro všichni lidé rovni; pro všechny je práce prostředkem, a nikoli cílem; proto nejsou ve volbě práce příliš vybíraví, hlavně aby z ní plynul dostatečný zisk. Existují však i vzácnější lidé, kteří raději zahynou, než aby pracovali bez požitku z práce: lidé vybíraví, těžko uspokojitelní, které nezajímá vysoký zisk, pokud sama práce není ziskem nad zisky. K tomuto vzácnějšímu druhu lidí patří umělci a vyznavači kontemplace všeho druhu, a dokonce i zahaleči, kteří tráví život na lovu, na cestách nebo v milostných aférách či dobrodružstvích. Ti všichni chtějí práci i útrapy, pokud patří k požitku, včetně práce nejtěžší a nejtvrdší, musí-li to být. Jinak se však vyznačují odhodlanou leností, i kdyby tato lenost měla být spojena se zchudnutím, zneuctěním, ohrožením zdraví a života. Nebojí se ani tak dlouhé chvíle jako práce bez požitku: ano, potřebují velice mnoho dlouhé chvíle, má-li se jim jejich práce dařit. Pro myslitele a všechny vynalézavé duchy je dlouhá chvíle nepříjemným "bezvětrím" duše, které předchází šťastné plavbě a veselým větrům; musí ji snést, musí vyčkat, až u něho zapůsobí: - a právě toho nejsou slabší povahy schopny u sebe dosáhnout! Zahánět všemi způsoby dlouhou chvíli je nízké: stejně jako je nízké pracovat bez požitku. Asiáté možná předčí Evropany tím, že jsou schopni delšího, hlubšího klidu; dokonce i jejich narkotika působí pomalu a vyžadují trpělivost, v protikladu k odpudivé náhlosti evropského jedu, alkoholu.

Ž 43. ®

Co prozrazují zákony. - Je na velkém omylu ten, kdo studuje trestní právo národa, jako by bylo výrazem jeho charakteru; zákony neprozrazují to, čím národ jest, nýbrž to, co mu připadá cizí, podivné, nestvůrné, cizokrajné. Zákony se vztahují na výjimky z mravnosti mravů; a nejtvrdší tresty postihují to, co je v souladu s mravy sousedního národa. Například pro Vahabity existují jen dva smrtelné hříchy: mít jiného boha než vahabitského a - kouřit (označuje se to u nich za "hanebný způsob pití"). "A jak je tomu s vraždou a cizoložstvím?" - ptal se udiveně Angličan, který se tyto věci dověděl. "Nu, bůh je milostivý a milosrdný!" - odvětil starý náčelník. - Staří Římané si zase představovali, že žena může smrtelně zhřešit jen dvojnásobným způsobem: cizoložstvím, a kromě toho - pitím vína. Starý Cato se domníval, že líbání mezi příbuznými se stalo obvyklým jen proto, aby byly ženy v tomto bodě pod kontrolou; polibek tedy znamená: je z ní cítit víno? A ženy přistižené při víně byly skutečně trestány smrtí: a jistě nejen proto, že ženy pod vlivem vína občas úplně zapomínají říkat ne; Římané se především obávali orgiastické a dionýské síly, jež v době, kdy víno bylo v Evropě ještě novinkou, ženy evropského jihu čas od času přemáhala, obávali se jí jako obludné cizokrajnosti, která rozvrací základy římského cítění; znamenala pro ně zradu Říma, oddanost cizímu.

Ž 44. ®

Víra v motivy. - Jistě je důležité znát motivy, podle nichž lidstvo dosud skutečně jednalo: avšak víra v ty či ony motivy, tedy to, co si lidstvo dodnes jako vlastní pohnutky svého konání podsouvalo a namlouvalo, je pro poznávajícího něčím ještě podstatnějším. Vnitřní štěstí nebo utrpení lidí záviselo totiž na víře v ty či ony motivy, - a nikoli na tom, co bylo motivem skutečným! Skutečné motivy jsou zajímavé až na druhém místě.

Ž 45. ®

Epikuros. - Ano, jsem hrdý na to, že Epikurův charakter pocítuji jinak než možná kdokoli druhý, a při všem, co od něj slyším a čtu, vychutnávám štěstí pozdního odpoledne starověku: - vidím, jak jeho zrak hledí na širé bělavé moře, přes pobřežní skaliska vyhřátá sluncem, v jehož světle si hrají velcí i malí

živočichové, jistě a klidně jako toto světlo i onen zrak. Takové štěstí mohl vynalézt jen člověk, který bez ustání trpěl - štěstí zraku, před nímž se ztišilo moře bytí, a jenž se nemůže dosyta vynadávat na jeho povrch a na tuto pestrou, něžnou, rozechvělou plet' moře: nikdy předtím neexistovala taková skromnost rozkoše.

Ž 46. ®

Náš údiv. - Jakési hluboké a základní štěstí tkví v tom, že věda objevuje věci, které odolávají a které stále znovu skýtají základ pro nová zkoumání: - vždyť by tomu mohlo být i jinak! Ano, jsme natolik přesvědčeni o nejistotě a fantastičnosti našich soudů a o věčné změně všech lidských zákonů a pojmů, že nás vlastně udivuje, jak velice jsou výsledky vědy odolné! Dříve se nevědělo o proměnnosti všeho lidského, zvyk mravnosti udržoval víru, že celý vnitřní život člověka je věčnými pouty přikován k železné nutnosti: možná tehdy pocítovali lidé podobnou slast údivu při vyprávění pohádek a čarodějných příběhů. Zázračnost šla neobyčejně k duhu těm, kteří už museli být pravidlem a věčností občas přesyceni. Ztratit tak jednou půdu pod nohama! Vznášet se! Bláznit! Šílet! - to patřilo k ráji a blaženství dřívějších dob: zatímco naše štěstí se podobá tomu, jež pocítuje ztroskotanec, který vystoupil na břeh a oběma nohama se staví na starou pevnou zemi - s údivem, že se nekymácí.

Ž 47. ®

O potlačování vášní. - Když si člověk neustále zakazuje vyjádřit své vášně, jako by takové vyjádření bylo něčím, co je třeba přenechat "nízkým", hrubším, měšťáckým a sedláckým povahám, - když tedy nechce potlačit vášně samy, nýbrž jen jejich řeč a gesto: pak nicméně spolu s tím docílí právě toho, co nechce: potlačí vášně samy, přinejmenším je oslabí a pozmění: - velmi poučný příklad máme ve dvoře Ludvíka Čtrnáctého a ve všem, co na něm bylo závislé. Následující věk, vychovaný v potlačování výrazu, už neměl vášně samy a jejich místo zaujala jen půvabná a plochá hra, - byl to věk poznamenaný neschopností neslušnosti: takže i urážky se přijímaly a vracely jen uctivými slovy. Možná je naše současnost v tomto ohledu nanejvýš podivuhodným opakem: vidím všude, v životě i na divadle, a v neposlední řadě ve všem napsaném, potěšení ze všech hrubších projevů a gest vášně: vyžaduje se teď jakási konvence vášnivosti, - jenom ne vašeň sama! Přesto tím právě jí nakonec dosáhneme a našim potomkům bude vlastní pravá divokost, a nikoli divokost a neurvalost forem.

Ž 48. ®

Znalost nouze. - Možná, že se lidé a věky od sebe nejvíce liší odlišným stupněm znalosti, jež mají o své nouzi: nouzi duše i těla. Ve vztahu k té druhé nouzi jsme my dnešní lidé možná vesměs, vzdor našim neduhům a neduživosti, z nedostatku hlubší zkušenosti sebe samých břídlivé a fantastové zároveň: ve srovnání s věkem strachu - nejdelším ze všech věků -, kdy se jednotlivec musel sám bránit vůči násilí a musel z tohoto důvodu také sám být násilníkem. Tehdy procházel muž bohatou školou tělesných muk a odříkání a spatřoval i v jisté krutosti vůči sobě, v dobrovolně cvičném snášení bolesti prostředek, který je nutný pro jeho zachování; tehdy člověk vychovával své okolí ke snášení bolesti, rád bolest působil a také přihlížel tomu, jak se nejstrašlivější věci tohoto druhu dějí druhým, aniž by měl jiný pocit než cit své vlastní jistoty. Co se však týče nouze duševní, u každého člověka nyní zkoumám, zda ji zná ze zkušenosti nebo z popisu; zda přece jen ještě nepovažuje za nutné tuto znalost předstírat, snad jako známku lepšího vzdělání, nebo zda na velké duševní bolesti v hloubi své duše vůbec nevěří a při zmínce o nich se mu vede podobně jako při řeči o velkém tělesném utrpení: vybaví se mu při ní jeho bolesti zubů nebo žaludku. Zdá

se mi, že právě tak tomu dnes u většiny lidí vskutku jest. Obecný nezvyk na bolest obojí podoby a vzácnost pohledu na trpícího má však jeden důležitý důsledek: člověk dnes bolest nenávidí mnohem víc než dřívější lidé a mnohem hůř než kdy jindy ji pomlouvá, ano, existence bolesti už v podobě myšlenky je pro něho stěží snesitelná a předkládá ji celku bytí jako věc svědomí a výčitku. Vynoří-li se pesimistické filosofie, rozhodně to není příznak velkých a strašlivých stavů nouze; tyto otazníky nad hodnotou veškerého života vznikají v dobách, kdy velmi zjemnělé a usnadněné bytí pokládá už i nevyhnutelné komáři štípance na duši a na těle za příliš krvavé a zhoubné a z nedostatku skutečných zkušeností s bolestí by rádo, kdyby už mučivé obecné představy platily za utrpení nejvyššího řádu. - Jistěže existuje recept proti pesimistickým filosofiím a velké přecitlivělosti, která se mi zdá být tou nejvlastnější "nouzí přítomnosti": - ale možná zní tento recept příliš krutě a byl by počítán mezi příznaky, na jejichž základě se teď soudí: "Bytí je něco zlého." Nuže! Recept proti "nouzi" zní: nouze.

Ž 49. ®

Velkorysost a příbuzné stavy. - Paradoxní jevy, jako náhlý chlad v chování spontánního člověka, humor melancholikův, či především velkorysost jakožto náhlé upuštění od pomsty nebo od ukojení závisti - se vyskytují u lidí, v nichž se rázem uvolňuje mocná vnitřní síla, u lidí náhlého nasycení a náhlého znechucení. Jejich uspokojení přichází tak rychle a tak silně, že mu jde okamžitě v patách omrzlost, odpor a útěk do opačného extrému: v tomto protikladu se uvolní citová křeč, u toho náhlým chladem, u druhého smíchem, u třetího slzami a sebeobětováním. Mně se velkorysý člověk jeví - alespoň ten druh velkorysého, který vždy působil největším dojmem - jako člověk extrémně pomstychtivý, jenž má nablízku uspokojení a vychutná je tak bohatě, důkladně a do poslední kapky už v představě, že po rychlém přepjatém požitku následuje rychlé a obrovské znechucení, - takový člověk se nyní povznese "nad sebe", jak se říká, a odpustí svému nepříteli, ba dokonce mu žehná a ctí jej. Tímto znásilněním sama sebe, tímto výsměchem svému pudu pomsty, právě ještě tak mocnému, se však jen poddává novému pudu, který se ho nyní zmocnil (znechucení), a činí tak stejně netrpělivě a přepjatě, jako když krátce předtím ve své fantazii předjal a jako by vyčerpával radost z pomsty. Ve velkorysosti je týž stupeň egoismu jako v pomstě, ale jde o jinou kvalitu egoismu.

Ž 50. ®

Argument osamocení. - Výčitka svědomí je i u nejsvědomitějšího člověka slabá oproti pocitu: "To a ono je proti dobrému mravu tvé společnosti." Chladného pohledu či úšklebku těch, mezi nimiž a pro něž je člověk vychován, se ještě i ten nejsilnější obává. Čeho se tu vlastně obáváme? Osamocení! jakožto argumentu, který přemůže i nejlepší argumenty pro nějakou osobu či věc! - Tak z nás promlouvá instinkt stáda.

Ž 51. ®

Smysl pro pravdu. - Chválím každou skepsi, na niž smím odpovědět: "Zkusme to!" Ale nechci už slyšet o žádných věcech ani otázkách, které nepřipouštějí experiment. To je hranice mého "smyslu pro pravdu": neboť tam ztratila svá práva zmužilost.

Ž 52. ®

Co o nás vědí druzí. - Co sami o sobě víme a uchováváme v paměti, není pro štěstí našeho života tak rozhodující, jak se domníváme. Jednoho dne se na nás zítí to, co o nás vědí (nebo se domnívají, že vědí) druzí - a my nyní poznáváme, že je to mocnější. Se špatným svědomím se člověk vypořádá snadněji než se špatnou

pověstí.

Ž 53. ®

Kde začíná dobro. - Kde slabý zrak už nedokáže pro přílišnou sublimnost rozeznat zlý pud jako takový, tam člověk klade říši dobra, a pocit, že nyní vstupuje do říše dobra, v něm probouzí zároveň všechny pudy, které byly zlými pudy ohroženy a omezeny, jako je pocit jistoty, pohody, blahovůle. Takže: čím tupější je oko, tím dále sahá dobro! Odtud to věčné veselí prostého lidu a dětí! Odtud zachmuřenost a špatnému svědomí podobný zármutek velkých myslitelů!

Ž 54. ®

Vědomí zdání. - Jak podivuhodně a nově a zároveň jak strašně a ironicky se cítím se svým poznáním tváří v tvář veškerému bytí! Sám pro sebe jsem odhalil, že ve mně nadále básní, nadále miluje, nadále nenávidí, nadále soudí staré lidstvo i zvířectvo, ba veškerá pradávna minulost všeho pociťujícího bytí - a náhle jsem se vprostřed snu probudil, ale jen k vědomí, že právě sním a že musím snít dál, nemám-li zahynout: jako musí snít náměsíčník, aby se nezřítíl dolů. Čím je mi teď "zdání"! Věru nikoli protikladem jakési substance, - co dokážu vypovědět o substanci než právě predikáty jejího zdání! A není věru ani neživou maskou, kterou bychom nějakému neznámému X mohli nasadit a zase snadno sejmut! Zdání je pro mě to, co vskutku působí a žije; jde přitom ve výsměchu sobě samému tak daleko, že mi dává pocítit, že tu není nic víc než zdání a bludné světlo a tanec duchů, - a že mezi všemi těmito snícemi i já, "poznávající", tančím svůj tanec, že i poznávající je prostředkem, jak pozemský tanec prodloužit, a patří tudíž k pořadatelům slavnosti bytí, a že ona vznešená důslednost a spojitost všech poznatků možná je a bude tím nejvyšším prostředkem, jak zachovat všeobecnost snění a všestranné dorozumění mezi všemi těmito snílky navzájem, a tím i trvání snu.

Ž 55. ®

Poslední ušlechtilost. - Co činí člověka "ušlechtilým"? Jistě ne to, že přináší oběti: oběti přináší i ten nejvýstřednější požitkář. Jistě ne to, že vůbec podléhá nějaké vášni; existují vášně opovržením hodné. Jistě ne to, že koná něco pro druhé a nezištně: možná je právě u nejušlechtilejšího sobectví nejdůslednější. - Nýbrž že vašeň, jež se ušlechtilého zmocňuje, je zvláštní, aniž by on o této zvláštnosti věděl: užívání vzácného a ojedinělého měřítka a téměř pomatenost: pocit horka ve věcech, v nichž druzí cítí chlad: uhadování hodnot, pro něž ještě nebyla vynalezena váha: obětování na oltářích, které jsou zasvěceny neznámému bohu: statečnost bez snahy o počtu: soběstačnost, jež má nadbytek a rozdává se lidem i věcem. Dosud tedy spočívala ušlechtilost ve vzácnosti a v nevědění o této vzácnosti. Zvažme však, že při zachovávání této linie je všechno obvyklé, nejbližší a nepostradatelné, zkrátka to, co nejvíc udržuje rod, a vůbec bylo v lidstvu doposud pravidlem, posuzováno nespravedlivě a jako celek pomlouváno, ve prospěch výjimek. Stát se advokátem pravidla - to by snad mohla být poslední subtilní forma, v níž by se ušlechtilost na zemi zjevila.

Ž 56. ®

Žádost po utrpení. - Když pomyslím na žádost po nějaké činnosti, jež neustále lechtá a popichuje miliony mladých Evropanů, kteří nemohou snést celou tu nudu ani samy sebe, pak chápu, že musí být žádostiví utrpení, aby ve svém utrpení našli věrohodný důvod k činnosti, k činu. Nouze je nutná! Odtud ten pokřik politiků, odtud to množství nepravdivých, vymyšlených, přehnaných "stavů nouze" všech možných tříd a slepá ochota v ně věřit. Tito mladí

lidé vyžadují, aby zvenčí přišlo nebo se ukázalo - nikoli snad štěstí - ale neštěstí; a jejich fantazie se už předem zaměstnává tím, jak z něj uhníst nestvůru, aby mohli posléze s tímto strašidlem bojovat. Kdyby tito hledači nouze v sobě cítili sílu prospět sobě samým z nitra, udělat něco se sebou samými, pak by si též dokázali stvořit z nitra vlastní, svébytnou nouzi. Přicházeli by pak na věci vytříbenější a jejich uspokojení by mohlo znít jako dobrá hudba: zatímco teď naplňují svět svým křikem nouze, a tudíž až příliš často nejprve pocitem nouze! Nevědí, co se sebou samými počít - a tak malují na zed' neštěstí druhých: vždy potřebují druhé! A stále znovu jiné druhé! - Odpusťte mi, přátelé, odvážil jsem se malovat na zed' své štěstí.

KNIHA DRUHÁ

Ž®

Ž 57. ®

Realistům. - Vy lidé střízliví, kteří se cítíte obrnění proti vášni a fantazírování a rádi byste svou prázdnotu vydávali za pýchu a ozdobu, vy se nazýváte realisty a naznačujete, že tak, jak se svět jeví vám, takový že vskutku jest: před vámi jedinými, že skutečnost stojí bez závoje a vy sami jste snad její nejlepších částí, - ach vy milované obrazy saiské! Avšak nejste i vy, ve stavu veskrze odhaleném, stále ještě oproti rybám bytosti nanejvýš vášnivé a temné, a stále ještě příliš podobní zamilovanému umělci? - a co je pro zamilovaného umělce "skutečnost"! Stále ještě s sebou vláčíte hodnocení věci, které má původ ve vášních a láskách dřívějších staletí! Stále ještě je ve vaší střízlivosti přimíseno tajné a nevykořenitelné opojení! Vaše láska ke "skutečnosti" například - ó, to je stará, prastará "láska"! V každém počítku, v každém smyslovém vněmu je kus této staré lásky: a stejně na něm pracovalo a podílelo se i fantazírování, předsudek, nerozum, nevědomost, strach a co všechno ještě! Pohleďte na tu horu! Na ten oblak! Co je na nich "skutečného"? Nuže sejměte z nich veškeré fantasma a celý ten lidský přídavek, vy střízliví! Ano, kdybyste tak tohle dokázali! Kdybyste dokázali zapomenout minulost, svůj původ, školy, - celé své lidství a svou živočišnost! Neexistuje pro nás žádná "skutečnost" - a ani pro vás ne, vy střízliví -, zdaleka si nejsme tak cizí, jak se domníváte, a možná je naše dobrá vůle překonat opojení stejně účtyhodná jako vaše víra, že opojení vůbec nejste schopni.

Ž 58. ®

Jen jako tvůrci! - Největší potíže mi vždy působilo a stále ještě mi největší potíže působí toto: nahlédnout, že nepopsatelně více záleží na tom, jak se věci jmenují, než na tom, co jsou. Pověst, jméno a zdání, význam, obvyklá míra a váha nějaké věci - původně z valné části omyl a svévole, navléknutá věci jako košile a zcela cizí její podstatě, ba dokonce i její kůži - to vše této věci díky víře a jejímu předávání z pokolení na pokolení pozvolna přirostlo, vrostlo do ní a stalo se samým jejím tělem: počáteční zdání se nakonec téměř vždy stává podstatou a působí jako podstata! Jen blázen by si myslel, že stačí poukázat na tento původ a mlžný závoj bludu, aby byl zničen svět platící za podstatný, takzvaná "skutečnost"! Jen jako tvůrci můžeme ničit! - Ale nezapomínejme ani na toto: stačí vytvořit nová jména a hodnocení a pravděpodobnosti, abychom nadlouho vytvořili nové "věci".

Ž 59. ®

My umělci! - Milujeme-li ženu, snadno zanevřeme na přírodu, když si vzpomeneme na všechny ty odpudivé jevy přirozenosti, jimž je každá žena vystavena; raději na ně vůbec nemyslíme, a pokud se

naše duše těchto věcí někdy dotkne, netrpělivě sebou škubne a - jak bylo řečeno - vrhne na přírodu opovržlivý pohled: - jsme uraženi, příroda jako by sahala na náš majetek, a to rukama nejméně posvěcenými. Tu uzavřeme sluch veškeré fyziologii a vskrytu pro sebe vyhlásíme "o tom, že je člověk ještě něco jiného než duše a forma, nechci nic slyšet!" "Člověk pod kůží" je pro všechny milující ohyzdná a nepřístupná představa, rouhání proti bohu a lásce. - A stejné pocity, jaké má ještě nyní milující člověk vůči přírodě a přirozenosti, choval kdysi každý ctitel boha a jeho "svaté všemohoucnosti": ve všem, co o přírodě řekli astronomové, geologové, fyziologové či lékaři, spatřoval zásah do svého nejvzácnějšího majetku, a tudíž útok, - a navíc i nestoudnost útočníka! Už "přírodní zákon" mu zněl jako hanobení boha; v zásadě by nesmírně rád viděl celou mechaniku převedenou na morální akty vůle a zvůle: - protože mu však tuto službu nemohl nikdo prokázat, tak si přírodu a mechaniku zakrýval, jak nejlépe uměl, a žil ve snu. Ach, tito lidé dávných dob uměli skvěle snít a nemuseli předtím ani usínat! - a také my, lidé dneška, to umíme ještě příliš dobře, i se vši svou dobrou vůlí k bdění a ke dni! Stačí milovat, nenávidět, toužit, vůbec cítit, - a okamžitě se nás zmocní duch a síla snu a my stoupáme s otevřenými očima nevíšimajíce si nebezpečí po nejnebezpečnějších stezkách na střechy a věže fantazie, bez jakékoli zábratě, jako zrozeni ke šplhání - my náměsíčníci dne! My umělci! My skrývači přirozenosti! Posedlí měsícem a bohem! My němí neúnavní poutníci po výšinách, v nichž nevidíme výšiny, nýbrž své roviny, své jistoty!

Ž 60. ®

Ženy a jejich působení na dálku. - Mám ještě uši? Nejsem už jen ucho a nic jiného? Stojím zde vprostřed požáru příboje, jehož bílé plameny vyšlehuji až k mým nohám: - ze všech stran to na mě vyje, hrozí, křičí, ječí, zatímco v nehlubších hlubinách zpívá svou árii starý zemětřas, tupě jak řvoucí býk: tak si přitom vydupává zemětřesný takt, že se dokonce i těmto zvětralým skalním obludám chvěje srdce v těle. A tu se náhle, zrozena z ničeho, zjevuje před branou tohoto pekelného bludiště, jen pár sáhů odtud, - vznosná plachetnice, mlčenlivě klouzající po vlnách jako přízrak. Ach ta příznačná krása! Jakým kouzlem se mne dotýká! Jakže? Nalodil se tu snad veškerý klid a veškerá mlčenlivost světa? Sedí na tomto tichém místě samo mé štěstí, mé šťastnější, zvěčnělé druhé já? Nebýt mrtev, a přece už ani nežít? Jako jakási strašidelná, tichá, zírající, klouzající, vznášivá bytost na rozhraní? Podoban lodi, jež svými bílými plachtami pluje jako obrovský motýl nad temným mořem! Ano! Plout nad bytím! To je ono! To by bylo ono! - Neudělal ze mě ten hluk fantasu? Každý velký hluk působí, že klademe štěstí do ticha a do dále. Když muž stojí uprostřed svého hluku, uprostřed svého příboje vrhne a rozvrhne: tu také vidí proplovat kolem sebe tiché kouzelné bytosti, po jejichž štěstí a ústraní touží, - a to jsou ženy. Téměř má za to, že tam, u žen, dle jeho lepší já: že se v těchto tišinách i nejhlasitější příboj promění v naprosté ticho a život sám v sen o životě. Avšak! Avšak! Můj šlechetný snílku, i na nejkrásnější plachetnici je ještě tolik zvuků a hluku, a bohužel tolik malicherného, ubohého hluku! Kouzlo a nejmocnější působení žen tkví, abychom mluvili s filosofy, v působení na dálku, actio in distans: k tomu však patří, nejprve a především - distance!

Ž 61. ®

Na počest přátelství. - Že cit přátelství byl ve starověku citem nejvyšším, dokonce vyšším než byla oslavovaná hrdost člověka soběstačného a moudrého, že byl jakoby jediným a ještě posvátnějším sourozencem této hrdosti: to velmi dobře vyjadřuje historka o onom makedonském králi, který dal jednomu athénskému

filosofovi pohrdajícímu světem jako dar talent stříbra a dostal jej od něj zpět. "Jakže?" pravil král, "cožpak nemá žádného přítele?" Tím chtěl říci: "Ctím hrdost moudrého a nezávislého člověka, ale ještě více bych ctil jeho lidskost, kdyby totiž přítel v něm zvítězil nad hrdostí. V mých očích ten filosof klesl, neboť ukázal, že nezná jeden z obou nejvyšších citů - a sice ten vyšší!"

Ž 62. ®

Láska. - Láska promíjí milenci dokonce i žádost.

Ž 63. ®

Žena v hudbě. - Jak je možné, že vlahé a dešťové větry s sebou nesou i hudební naladění a objevitelskou rozkoš melodie? Nejsou to tytéž větry, jež plní kostely a ženám vnukají zamilované myšlenky?

Ž 64. ®

Skeptikové. - Obávám se, že zestárlé ženy jsou v nejskrytějším koutku srdce skeptičtější než všichni muži: věří v povrch bytí jakožto jeho podstatu, a veškerá ctnost a hloubka je jim jen zastíráním této "pravdy", velice žádoucím zastíráním jistého pudendum -, tedy věci slušnosti a studu, a nic víc!

Ž 65. ®

Oddání. - Existují ušlechtilé ženy chudšího ducha, které neumějí svou nejhlubší oddanost vyjádřit jinak, než že nabídnou svou ctnost a svůj stud: je to pro ně to nejvyšší. A často je tento dar přijat, aniž by zavazoval tak hluboce, jak dárkyně předpokládají, - velmi truchlivá historie!

Ž 66. ®

Síla slabých. - Všechny ženy dovedou umně přehánět vlastní slabost, jsou dokonce ve svých slabostech vynalézavé, aby se jevily jako veskrze křehoučké ozdůbky, jimž i zrnko prachu působí bolest: jejich bytí má muži připomenout jeho hrubost a zatížit jí jeho svědomí. Tak se brání proti silným a všemu "pěstnímu právu".

Ž 67. ®

Předstírat sebe samu. - Teď už ho miluje a od té doby před sebe hledí s tak klidnou důvěrou jako kráva: avšak běda! Jeho okouzlovalo právě to, že se zdála být úplně naprosto proměnlivá a neuchopitelná! Stálého počasí měl v sobě samém až příliš! Neučinila by lépe, kdyby předstírala svůj původní charakter? předstírala nelásku? Neradí jí tak - láska? Vivat comoedia!

Ž 68. ®

Vůle a povolnost. - K moudrému muži přivedli mladíka a pravili: "Pohleď, toť člověk, kterého kazí ženy!" Mudrc potřásl hlavou a usmál se. "Muži to jsou," zvolal, "kdo kazí ženy: a vše, v čem chybují ženy, nechť odpykají a napraví muži, - neboť muž si tvoří obraz ženy a žena se tvoří k tomuto obrazu." - "Jsi k ženám příliš shovívavý," pravil jeden z těch, kteří stáli kolem, "neznáš je!" Moudrý muž odvětil: "Mužovým rysem je vůle, ženiným rysem povolnost, - takový je zákon pohlaví, vskutku! tvrdý zákon pro ženu! Lidé nenesou vinu za své bytí, a žena dvojnásob ne: pro ženu není nikdy dost oleje a vlídnosti." - "Jakýpak olej! Jakýpak vlídnost!" zvolal jiný ze zástupu; "ženy je třeba lépe vychovávat!" - "Je třeba lépe vychovávat muže," děl mudrc a pokynul mladíkovi, aby jej následoval. - Mladík jej však nenásledoval.

Ž 69. ®

Schopnost pomsty. - Že se někdo neumí, a tudíž také nechce

bránit, nemusí být v našich očích ještě hanbou: ale nevážíme si člověka, který nemá schopnost ani dobrou vůli se pomstít, - ať už je to muž či žena. Což by nás udržela (nebo jak se říká "upoutala") žena, od níž by se nedalo očekávat, že za jistých okolností bude umět použít dýku (nějaký druh dýky) proti nám? Nebo proti sobě: což by v určitém případě byla pomsta rafinovanější (čínská pomsta).

Ž 70. ®

Vládkyně vládců. - Hluboký mocný alt, jež občas slyšíme v divadle, otevře před námi náhle oponu skrývajících možností, v něž obvykle nevěříme: rázem pak uvěříme, že by někde ve světě mohly existovat ženy vznešených, hrdinských, královských duší, schopné a ochotné ke grandiózním odpovědím, rozhodnutím a obětím, schopné a ochotné vládnout nad muži, protože se v nich to nejlepší z muže stalo za hranicemi pohlaví ztělesněným ideálem. Podle divadelních představ takové hlasy ovšem nemají vytvářet tento pojem ženy: obvykle mají představovat ideálního mužského milovníka, například Romea; avšak podle mé zkušenosti se divadlo i hudebník, který od takového hlasu podobný účinek očekává, pokaždé přepočítá. V tyto milovníky nikdo nevěří: ty hlasy mají stále ještě příliš mateřské a hospodyňské zabarvení, a nejvíce tehdy, když v jejich zvuku zní láska.

Ž 71. ®

O ženské cudnosti. - Ve výchově vznešených žen je cosi naprosto zarážejícího a hrozného, možná ani neexistuje nic paradoxnějšího. Všichni jsou zajedno v tom, že mají být ženy in eroticis ponechány pokud možno nevědomé a že jim má být vštípen do duše hluboký ostych, který při sebemenším náznaku těchto věcí vyvolá nejvyšší neklid a vzápětí úprk. Veškerá "čest" ženy je ve hře v podstatě jen zde: co všechno se jim jinak nepromine! Ale v tomto ohledu mají zůstat nevědomé až do hloubi srdce: - pro své "zlo" nemají mít ani oči, ani uši, ani slova, ani myšlenky: už vědění je tu zlem. A nyní! Jako krutým bleskem jsou náhle vrženy manželstvím do skutečnosti a do vědění, - a sice člověkem, kterého nejvíce milují a nejvíce si váží: přistihují lásku a stud v rozporu, ano musí pociťovat zároveň okouzlení, oddání, povinnost, soucit a hrůzu z nenadálého sousedství boha a zvířete, a co všechno ještě! - Zde si člověk vskutku uvázal na duši uzlu, který nemá rovna! Ani soucitná zvědavost toho nejmoudřejšího znalce lidí nedokáže uhodnout, jak si která žena poradí s řešením této hádanky a s hádankou tohoto řešení, jaká strašlivá, dalekosáhlá podezření musí vznikat v ubohé, z kořenů vyvrácené duši, a jak se právě v tomto bodě zachytí poslední filosofie a skepse ženy! - Potom totéž hluboké mlčení jako předtím: a často mlčení před sebou samou, zavírání očí před sebou samou. - Mladé ženy se velmi snaží, aby vyhlížely povrchně a bezmyšlenkovitě, ty nejrafinovanější z nich předstírají pak jakousi drzost. - Ženy snadno pociťují své muže jako otazník nad svou ctí a své děti jako apologii nebo pokání, - potřebují děti a přejí si je ve zcela odlišném smyslu, než si děti přeje muž. - Zkrátka, vůči ženám nemůžeme být nikdy dost mírní!

Ž 72. ®

Matky. - Zvířata pohlížejí na ženy jinak než lidé; pokládají samičku za bytost produktivní. Nevyskytuje se u nich otcovská láska, ale cosi jako láska k dětem milenky a přivyknutí k nim. Samice nacházejí v dětech uspokojení své panovačnosti, majetek, zaměstnání, něco naprosto srozumitelného, s čím si můžeme povídat: to vše dohromady je mateřská láska, - lze ji srovnat s láskou umělce k jeho dílu. Těhotenství učinilo ženy mírnějšími, trpělivějšími, bázlivějšími, poddajnějšími; a stejně utváří duchovní těhotenství charakter kontemplativních lidí, jenž je

ženskému charakteru příbuzný: jsou to mužské matky. - U zvířat platí mužské pohlaví za krásné.

Ž 73. ®

Svatá krutost. - Ke světcí přistoupil muž držící v náruči právě narozené dítě. "Co mám s tím dítětem učinit?" ptal se, "je ubohé, znetvořené a nemá dost života, aby zemřelo." "Zab je," zvolal světec strašným hlasem, "zab je a drž je pak tři dny a tři noci v náruči, aby ti utkvělo v paměti: - takto už nikdy nezplodíš dítěte, jestliže pro tebe nenadešel čas k plození." - Když jej muž vyslechl, zklamaně odešel; a mnozí světce kárali, že radil ke krutosti, neboť radil dítě zabít. "Není však krutější nechat je žít?" pravil světec.

Ž 74. ®

Neúspěšné ženy. - Ony ubohé ženy, které v přítomnosti milovaného muže zneklidní a znejistí a příliš mnoho mluví, nemají nikdy úspěch: neboť muže nejjistěji svede jakási ztajená a flegmatická něžnost.

Ž 75. ®

Třetí pohlaví. - "Malý muž je paradox, ale přece jen muž, - avšak malé ženušky mi ve srovnání s urostlými ženami připadají jako jiné pohlaví" - řekl starý taneční mistr. Malá žena není nikdy krásná - řekl starý Aristotelés.

Ž 76. ®

Největší nebezpečí. - Kdyby v každé době neexistovala převaha lidí, kteří kázeň své hlavy - svou "rozumnost" - pocítují jako svou pýchu, svůj závazek, svou ctnost, a které jako stoupence "zdravého lidského rozumu" uráží či zahanbuje jakékoli fantazírování a myšlenkové výstřelky: lidstvo by již dávno zahynulo! Jako největší nebezpečí se nad ním odevždy vznášelo a stále vznáší propukající šílenství - to znamená právě propuknutí libovůle v citění, vidění a slyšení, požitků z nekázně hlavy, potěšení z lidské nerozumnosti. Protikladem světa šílence není pravda a jistota, nýbrž všeobecnost a závaznost určité víry, zkrátka nelibovolenství v souzení. A největším dosavadním výkonem lidí bylo, že se navzájem o mnoha věcech dohodli a uložili si zákon dohody - ať už jsou tyto věci pravdivé či nepravdivé. - To je kázeň hlavy, jež uchovala lidstvo; - leč existují stále ještě tak mohutné opačné pudy, že o budoucnosti lidstva nelze v zásadě mluvit s velkou důvěrou. Ustavičně dochází k přesunům a posunům v obraze věcí, a možná že od nynějška více a rychleji než kdy dříve; ustavičně se právě vynikající duchové bouří proti oné všeobecné závaznosti - a zkoumatelé pravdy první! Ustavičně vzbuzuje ona víra jakožto víra kohokoli u bystřejších hlav odpor a jakousi novou žádost: už pomalé tempo, které taková víra vyžaduje ke všem duchovním procesům, to napodobování želvy, jež je tu uznáváno za normu, činí z umělců a básníků přeběhlíky: - právě v těchto netrpělivých duších se rodí výslovná rozkoš ze šílenství, protože šílenství má tak bystré tempo! Je tedy zapotřebí ctnostných intelektů, - ach! raději použijí slovo méně dvojznačné - je zapotřebí ctnostné hlouposti, je zapotřebí neotřesitelných udavatelů taktu pomalého ducha, aby věřící velké celkové víry zůstali pohromadě a dále tančili svůj tanec: tak káže a nařizuje potřeba prvního řádu. My druzí jsme výjimkou a nebezpečím, - nám je vždy třeba obhajoby! - Nuže, je vskutku možné říci leccos ve prospěch výjimky, za předpokladu ovšem, že se nikdy nechce stát pravidlem.

Ž 77. ®

Zvíře s dobrým svědomím. - Přítomnost čehosi nízkého ve všem, co se líbí na jihu Evropy - ať už je to italská opera (např. Rossini

a Bellini) nebo španělský dobrodružný román (přístupný nám nejlépe ve francouzském převleku Gila Blase) - mi není neznáma, ale neuráží mě, stejně jako mě neuráží nízkost, s níž se setkáváme při procházce Pompejemi, ba v zásadě i při četbě každé antické knihy: jak je to možné? Díky tomu snad, že zde chybí stud a že tu vše nízké vystupuje tak samozřejmě a sebejistě, jako něco ušlechtilého, půvabného a vášnivého v témže druhu hudby nebo románu? "Zvíře má svá práva jako člověk: ať si tedy volně běhá, a ty, můj milý spolučlověče, jsi také ještě toto zvíře, navzdory všemu!" - to mi připadá jako morálka té věci a zvláštnost jižanské humanity. Špatný vkus má svá práva jako dobrý a má před ním dokonce přednost, je-li velikou potřebou, nepochybným uspokojením a též jakoby všeobecnou řečí, bezpodmínečně srozumitelnou maskou a gestem: dobrý, vybraný vkus má v sobě naproti tomu vždy cosi hledajícího, zkusmého, svou srozumitelností si ne zcela jistého, - není a nikdy nebyl lidový! Lidovou je a zůstane maska! Ať se tedy veškerá tato maskovitost prohání v melodiích a kadencích, ve skocích a rytmických rozmarech těchto oper! A což teprve antický život! Čemu z něj člověk rozumí, nerozumí-li potěšení z masky, dobrému svědomí vší maskovitosti! Zde máme před sebou lázeň a občerstvení antického ducha: - a možná měly vzácné a vznešené povahy starověkého světa této lázně ještě více zapotřebí než povahy nízké. - Naproti tomu nízký motiv v nordických dílech, např. v německé hudbě, mě nevýslovně uráží. Zde najdeme stud, umělec se snížil sám před sebou a nemohl se ani ubránit začervenaní: my se stydíme s ním a jsme tolik uraženi, neboť tušíme jeho důvod: domníval se, že se musí snížit kvůli nám.

Ž 78. ®

Zač máme být vděční. - Teprve umělci, a zejména umělci divadelní, vsadili lidem oči a uši, aby s jistým potěšením slyšeli a viděli, co každý sám jest, co sám prožívá, sám chce; teprve oni nás naučili vážit si hrdiny, který je skryt v každém z těchto všedních lidí, a také umění, jak se můžeme na sebe sama dívat jako na hrdinu, z dálky a jakoby zjednodušeně a zjasněně, - umění sami pro sebe se "inscenovat". Jen tak se dokážeme vyrovnat s několika nízkými drobnostmi na sobě samých! Bez takového umění bychom nebyli nic než popředí a žili bychom zcela v zajetí optiky, jež to nejbližší a nejnížší ukazuje jako nesmírně velké, jako skutečnost o sobě. - Možná má podobnou zásluhu ono náboženství, které kázalo pohlížet na hříšnost každého jednotlivého člověka zvětšovací sklem a učinilo z hříšníka velkého, nesmrtelného zločince: popisujíc věčné perspektivy kolem člověka, učilo jej vidět se z dálky a jako něco minulého, celého.

Ž 79. ®

Půvab nedokonalosti. - Vidím zde básníka, který - jako ostatně mnohý člověk - působí silněji svými nedokonalostmi než vším tím, co se pod jeho rukou završuje a dosahuje dokonalosti, - ano, dokonce získává výsady a slávu spíše díky své poslední neschopnosti než díky bohatství své síly. Jeho dílo nikdy zplna nevysloví, co by on chtěl vlastně vyslovit, co by chtěl vidět: zdá se, že měl jen předtuchu jakési vize, a nikdy ji samu: - avšak v jeho duši zůstala nesmírná žádost po této vizi a z ní čerpá právě tak nesmírnou výmluvnost touhy a dychtivosti. Jí pozvedá toho, kdo mu naslouchá, nad své dílo a nad všechna "díla" a dává mu křídla, aby vystoupil tak vysoko, jak posluchači jinak nikdy nevystoupí: a tak, byvše sami učinění básníky a věštcí, chovají k původci svého štěstí obdiv, jako by jim dal bezprostředně nahlédnout do toho nejsvětějšího a posledního, co má, jako by svého cíle dosáhl a svou vizi vskutku viděl a sdělil. Jeho slávě prospívá, že vlastně nedospěl k cíli.

Ž 80. ®

Umění a příroda. - Řekové (či alespoň Athénané) rádi naslouchali dobrému řečnění: ba přímo po něm lačnili, což je od ostatních národů odlišuje víc než co jiného. Dokonce od vášně na jevišti tedy očekávali, že bude dobře mluvit, a s rozkoší vychutnávali nepřirozenost dramatického verše: - přirozená vášně je přece tak skoupá na slovo! tak němá a rozpačitá! Nebo, když už slova nalezne, tak zmatená a nerozumná a sama za sebe se stydíci! Díky Řekům jsme si všichni na tuto nepřirozenost na jevišti zvykli, stejně jako snášíme, a rádi snášíme, i onu druhou nepřirozenost, vášně zpívající, díky Italům. - Stalo se nám potřebou, kterou skutečnost nemůže ukojit: slyšet lidi v nejtěžších situacích mluvit dobře a zevrubně: uvádí nás teď v nadšení, když tragický hrdina nachází slova, důvody, výmluvná gesta a vůbec jasnou duchovnost ještě i tam, kde se život ocítl na pokraji propasti a skutečný člověk většinou ztrácí hlavu a zcela jistě krásnou řeč. Tento druh odchylky od přírody je snad nejpríjemnějším pokrmem pro lidskou hrdost: to kvůli ní člověk miluje umění, jako výraz povznesené, hrdinské nepřirozenosti a konvence. Právem bývá dramatickému básníkovi přičítáno k tíži, neproměnění-li vše v rozum a slovo, nýbrž podrží si ještě zbytek mlčení: - podobně nejsme spokojeni s operním skladatelem, který nedokáže pro nejvyšší afekt nalézt melodii, nýbrž jen afektovaně "přirozeně" koktání a pokřik. Tady se přírodě právě má odporovat! Tady právě má obyčejný půvab iluze ustoupit půvabu vyššímu! Řekové jdou na této cestě daleko, daleko - až hrozivě daleko! Tak jako staví co možná nejuzší jeviště a zřikají se veškerého působení prostřednictvím hlubokých pozadí, jako znemožňují hercům mimiku i snadný pohyb a proměňují je ve slavnostní, strnulé, maskovité panáky, tak také vášni samé odňali hluboké pozadí a nadiktovali jí zákon krásné řeči, ano udělali vůbec všechno, jen aby působili proti elementárnímu účinku obrazů vzbuzujících strach a soucit: oni právě strach a soucit nechtěli, - Aristotelovi všechna čest! ale určitě netrefil hřebík, natož pak na hlavičku, když mluvil o posledním účelu řecké tragédie! Pohledme jen na řecké tragické básníky a ptejme se, co v nich nejvíce vzbuzovalo jejich píli, jejich vynalézavost, jejich soupeřivost, - rozhodně nikoli úmysl podmanit si diváky nějakými efekty! Athénan chodil do divadla, aby slyšel krásnou řeč! A Sofoklovi záleželo na krásné řeči! - nechť mi je odpuštěno toto kacířství! - Velmi odlišně je tomu ve vážné opeře: všichni její mistři si dávají záležet, aby jejich postavám nikdo nerozuměl. Příležitostně zachycené slůvko může nepozornému posluchači pomoci: v celku musí však situace vysvětlovat sebe samu, - na řečech nezáleží! - Takovým způsobem uvažují všichni a tak také všichni tropili se slovy své šprýmy. Možná se jim pouze nedostávalo odvahy plně vyjádřit své poslední pohrdání slovem: jen o špetku víc drzosti u Rossiniho a nechal by pěvce klidně zpívat lalala - a nepostrádalo by to logiku! Postavám opery právě nemáme věřit "na slovo", nýbrž na tón! To je ten rozdíl, to je ta krásná nepřirozenost, kvůli níž chodíme na operu! Dokonce ani recitativo secco nechce být vlastně posloucháno jako slovo a text: tento druh polohudby má spíš hudebnímu uchu nejprve dopřát malý odpočinek (odpočinek od melodie jakožto nejsublimnějšího, a proto též nejnamáhavějšího požitku tohoto umění) -, ale velmi brzy něco jiného: totiž rostoucí netrpělivost, rostoucí odpor, novou touhu po celé hudbě, po melodii. - Jak tomu je, z tohoto hlediska, s uměním Richarda Wagnera? Snad jinak? Často se mi zdálo, jako by bylo třeba naučit se před představením nazpaměť slovo a také hudbě jeho výtvorů: neboť bez toho - tak se mi zdálo - neslyší člověk ani slova, ani samu hudbu.

Ž 81. ®

Řecký vkus. - "Co je na tom krásného?" - pravil jeden zeměměřič

po představení Ifigénie - "nic se tam nedokazuje!" Byli snad Řekové tomuto vkusu tak vzdáleni? Přinejmenším u Sofokla se "všechno dokazuje".

Ž 82. ®

Esprit není řecký. - Řekové jsou ve veškerém svém myšlení nevýslovně logičtí a prostí; a nikdy se toho - alespoň po dlouhou dobu svého rozkvětu - nepřesýtili, což se velmi často stává Francouzům: ti si až příliš rádi odskočí do opaku a ducha logiky snášejí vlastně jen tehdy, když množstvím takových drobných skoků do opaku prozrazuje svou družnou vstřícnost, své družné sebezapření. Logika jim připadá nutná jako chléb a voda, ale podobně jim také připomíná vězeňskou stravu, jakmile se má požívat čistá a samotná. V dobré společnosti člověk nikdy nepotřebuje mít pravdu úplně a sám, jak chce každá čistá logika: proto ta malá dávka nerozumu ve všem francouzském espritu. - U Řeků byl smysl pro družnost daleko méně rozvinut, než tomu je a bylo u Francouzů: proto tak málo espritu u jejich nejduchaplnějších mužů, proto tak málo vtipu dokonce u jejich vtipálků, proto - ach! Už těmto mým větám nebudete věřit, a kolik podobných mám ještě na srdci! - Est res magna tacere - říká Martialis se všemi upovídanými.

Ž 83. ®

Překlady. - Jaký stupeň historického smyslu je určité době vlastní, lze posoudit podle toho, jak tato doba přistupuje k překladům a jak se snaží přivtělit si minulé časy a knihy. Francouzi doby Corneillovy a ještě i doby Revoluce, se zmocňovali římského starověku způsobem, k němuž my bychom už neměli odvahu - díky našemu vyššímu historickému smyslu. A římský starověk sám: jak násilně a zároveň naivně se chápal všeho dobrého a vysokého v řeckém, ještě starším starověku! Jak překládali do římské přítomnosti! Jak úmyslně a bezstarostně stírali pel z motýlího křídla okamžiku! Tak překládal Horatius občas Alkaia nebo Archilocha, tak překládal Propertius Kallimacha a Filéta (básníky stejného řádu, jako byl Theokritos, pokud smíme soudit): co jim záleželo na tom, že vlastní tvůrce prožil to či ono a znamení toho vepsal do své básně! - jako básníci nebyli nakloněni slídivému duchu antikvářů, který kráčí před historickým smyslem, jako básníci neuznávali tyto zcela osobní věci a jména a vůbec vše, co určitému městu, pobřeží či století sloužilo jako kroj a maska, nýbrž stavěli na jejich místo šmahem věci přítomné a římské. Jako by se nás ptali: "Což nemáme staré učinit pro sebe novým a ujasnit si v něm samy sebe? Což nesmíme tomuto mrtvému tělu vdechnout svou duši? vždyť je teď mrtvé: a všechno mrtvé je tak ošklivé!" - Neznali požitky skýtané historickým smyslem; vše minulé a cizí jim bylo trapné, a jakožto Římanům se jim stávalo výzvou k římskému dobývání. A vskutku, tehdy překládat znamenalo dobývat - a nikoli jen tak, že by se vynechalo všechno historické: ne, připojila se i narážka na přítomnost, a především se škrtlo jméno básníka a na jeho místo se dalo jméno vlastní - a to nikoli s pocitem krádeže, nýbrž s tím nejlepším svědomím svého "imperium Romanum".

Ž 84. ®

O původu poezie. - Milovníci fantazijního elementu v člověku, kteří zároveň vyznávají učení o instinktivní morálnosti, usuzují takto: "Předpokládáme-li, že člověk po všechny časy uctíval jako nejvyšší božstvo užitek, odkud se pak vzala na světě poezie? - tato rytmizace řeči, která zřetelnost sdělení spíše narušuje než podporuje a která přesto jako výsměch vši užitečné účelnosti vyrostla na celé zemi a stále ještě vyrůstá! Nespoutaně krásná nerozumnost poezie je důkazem proti vám, utilitaristé! Právě snaha užitku pro jednou uniknout - ta člověka povznesla a

inspirovala k morálnosti a umění!" Nuže, zde se musím výjimečně zastat utilitaristů, - vždyť mají pravdu tak zřídka, že si až zaslouží politování! Za oněch starých časů, které zrodily poezii, měl člověk přece jen na zřeteli užitečnost, a to neobyčejně velkou užitečnost - když nechal tehdy řeč prostoupit rytmem, onou mocí, jež nově pořádá všechny atomy věty, rozhoduje o volbě slov a myšlenec dává novou barvu, činí ji temnější, neznámější, vzdálenější: arci užitečnost pověrečnou! Pomocí rytmu se měly lidské záležitosti vrýt bohům hlouběji do mysli, neboť člověk si všiml, že verš si zapamatuje lépe než řeč nevázanou; rovněž se domníval, že rytmické zvuky bude slyšet na větší vzdálenost; rytmičovaná modlitba se zdála snáze pronikat k božskému sluchu. Především si však sliboval užitek od onoho elementárního odevzdání, jež na sobě zakoušíme při poslechu hudby: rytmus je donucování; plodí nepřekonatelnou chuť podvolit se, připojit svůj hlas; nejen krok nohou, také sama duše se poddává taktu, - a pravděpodobně, usuzoval člověk, také duše bohů! Pokoušel se ji tedy rytmem nutit a vykonávat nad ní moc: chytal bohy do poezie jako do magické smyčky. Existovala ještě jedna podivuhodná představa: a právě ta působila u zrodu poezie snad nejsilněji. U pythagorejců ji najdeme jako filosofické učení a výchovnou metodu: ale dávno předtím, než se vůbec objevili filosofové, přiznávali lidé hudbě sílu uvolňovat afekty, očisťovat duši, mírnit ferocia animi - a to právě pomocí hudebního rytmu. Když se ztratilo správné napětí a pravá harmonie duše, bylo třeba tancovat do taktu pěvce, - takový byl recept tohoto léčitelského umění. Jím Terpander uklidnil povstání, Empedoklés utišil zběsilce, Damón zachránil mladíka chřadnoucího láskou; jím byli léčeni i bohové šílení po pomstě. Nejprve se opojení a nevázanost jejich afektů vystupňovaly na nejvyšší míru, takže zběsilec zešílel, pomstychtivec byl touhou po pomstě bez sebe: - všechny orgiastické kulty chtějí ferocia určitého božstva uvolnit naráz a proměnit v orgii, aby se pak božstvo cítilo volnější, klidnější a nechalo člověka na pokoji. Mélos znamená původně utišující prostředek, nikoli proto, že by byl sám mírný, nýbrž proto, že svými účinky posléze mírnost způsobuje. - A nejen kultovní zpěv, i světská píseň nejstarších dob vychází z předpokladu, že rytmus vládne magickou silou, například při čerpání vody nebo veslování, píseň je zaklínáním démonů, do jejichž sféry činnost patří, má je podrobit, ovládnout a učinit nástrojem člověka. A kdykoli člověk jedná, je to podnětem ke zpěvu, - každé jednání je odkázáno na pomoc duchů: zařikávací formule a zaklínadlo jsou zřejmě prapůvodní podobou poezie. Jestliže se verše používalo i ve věštbě - Řekové tvrdili, že hexametrum byl vynalezen v Delfách -, pak i zde měl rytmus vykonávat nátlak. Nechat si věštit - to původně znamená (podle etymologie řeckého slova, jež mi připadá pravděpodobná): nechat si něco určit; člověk věří, že si může budoucnost vynutit tím, že pro sebe získá Apollóna: ten je podle nejstarší představy něčím mnohem víc než jen předvídajícím bohem. Jak je formule vyslovována, doslova a v přesném rytmu, tak také zavazuje budoucnost: formule je však vynález Apollónův, který jakožto bůh rytmů dokáže poutat i bohyně osudu. - Shrnutí a potvrzení: bylo pro dávný pověřivý druh člověka vůbec něco užitečnějšího než rytmus? S ním dokázal všechno: napomoci magií své práci; přinutit boha, aby se zjevil, byl nablízku a naslouchal; přizpůsobit budoucnost své vůli; zbavit vlastní duši nějaké přemíry (úzkosti, mánie, soucitu, pomstychtivosti), ba nejenom duši vlastní, nýbrž i duši nejzlovolnějšího démona, - bez verše byl člověk ničím, s veršem bezmála bohem. Takový základní pocit nelze už zcela vymýtit, a ještě dnes, po tisíciletích námahy s potíráním takových pověr, se i ten nejmoudřejší mezi námi stane občas bláznem rytmu, byť jen tím, že nějakou myšlenku pocítuje jako pravdivější, má-li metrickou formu a vykračuje-li si božským hopsasem. Není snad komické, jak se i ti nejvážnější

filosofové, ačkoli jsou jinak ve věcech jistoty velice přísní, stále ještě odvolávají na básnické výroky, aby svým myšlenkám dodali důrazu a věrohodnosti? - a přece je pro pravdu nebezpečnější, když s ní básník souhlasí, než když jí odporuje! Neboť jak praví Homér: "Pěvci velice lžou!" -

Ž 85. ®

Dobro a krása. - Umělci bez ustání velebí - nic jiného ani nedělají -: velebí všechny ty stavy a věci, které mají pověst, že se člověk s nimi a v nich může cítit dobrý, velký nebo opojený nebo veselý nebo blažený a moudrý. Tyto vybrané předměty a stavy, jejichž hodnota pro lidské štěstí platí za jednu provždy jistou a oceněnou, jsou pak objekty umělců: umělci neustále číhají, jak by je objevili a vtáhli do oblasti umění. Chci tím říci: umělci sami nejsou taxátory štěstí a šťastných věcí, ale neustále se snaží proniknout do blízkosti takových taxátorů a s maximální zvědavostí a chutí jejich hodnocení okamžitě využít. A tak, jelikož kromě netrpělivosti mají i silné plíce heroldů a rychlé nohy běžců, budou vždy mezi prvními, kdo velebí nové dobro, a často se jeví být těmi, kdo je poprvé jako dobro pojmenují a ohodnotí. To je však, jak již řečeno, omyl: jsou jen čilejší a hlasitější než taxátoři skuteční. A kdo jsou tito taxátoři? - Ti, kdo mají bohatství a čas.

Ž 86. ®

O divadle. - Tento den mi opět dal silné a vysoké pocity, a kdybych na jeho sklonku mohl mít hudbu a umění, pak dobře vím, kterou hudbu a které umění bych si nepřál, totiž všechno to, co by své posluchače a diváky chtělo opojit a dohnat k okamžiku silného a vypjatého citu, - ony lidi každodenní duše, kteří se večer nepodobají vítězům na triumfálních vozech, nýbrž unaveným mezkům, na nichž život příliš často zkoušel svůj bič. Co by takoví lidé vůbec věděli o "vyšších" náladách, kdyby nebylo opojných prostředků a ideových ran bičem! - a tak mají své podněcovatele nadšení, jako mají svá vína. Ale k čemu je mně jejich nápoj a jejich opojení! Nač potřebuje člověk plný nadšení víno! Spíše pohlíží s jistou ošklivostí na prostředky a prostředníky, kteří mají vyvolat účinek bez dostatečného důvodu, - opičení po mocném vzednutí duše! - Jakže? Krtek dostane křídla a hrdé iluze, - před spaním, než zaleze do své díry? Je poslán do divadla a před jeho slepé a znavené oči se nasadí tlustá skla? Lidé, jejichž život není "jednáním", nýbrž obchodem, sedí před jevištěm a pozorují cizokrajné bytosti, pro něž život znamená víc než obchod? "Sluší se to," říkáte, "je to zábavné, žádá si toho vzdělání!" - Nuže tedy! Pro mne je to příliš často absence vzdělání: neboť tento pohled je mi příliš často odporný. Kdo má dost tragédie a komedie v sobě, zůstává divadlu asi nejraději vzdálen; anebo se mu, výjimečně, stává celá událost - divadlo a publikum a také básník - tragickou a komickou podívanou samou, takže uváděný kus mu proti tomu znamená jen málo. Je-li někdo cosi jako Faust či Manfred, nezáleží mu na Faustech a Manfredech divadelních! - jistě ho však nutí k zamyšlení, že se vůbec takové postavy uvádějí na scénu. Nejsilnější myšlenky a vášně předváděné těm, kdo nejsou myšlení a vášně schopni - zato však opojení! A k němu užívat takových prostředků! A divadlo a hudba jako kouření hašiše a žvýkání betelu pro Evropany! Kdo nám asi vyličí celou historii narkotik! - Vždyť je to bezmála historie "vzdělání", takzvaného vyššího vzdělání!

Ž 87. ®

O ješitnosti umělců. - Myslím, že umělci často nevědí, co umějí nejlépe, protože jsou příliš ješitní a zaměřili svou mysl na něco vznešenějšího, než se zdají být tyto drobné rostlinky, které dokáží na jejich půdě vyrůst nově, zvláště a krásně, ve

skutečné dokonalosti. Nejlepší plody své zahrady a vinice oceňují jen povrchně, jejich láska a jejich poznání nejsou na stejné úrovni. Existuje například hudebník, který je více než kdokoli jiný mistrem v nalézání tónů z říše trpících, tísněných, mučených duší, ba dokáže propůjčit řeč i němě tváři. Nikdo se mu nevyrovná v barvách pozdního podzimu, v nevýslovně dojemném štěstí posledního, nejposlednějšího, nejkratšího požitku, zná zvuk pro ony tajemné úzkostné půlnoci duše, kde se příčina a následek zdají rozestupovat a každým okamžikem může něco vzniknout "z ničeho"; nejšťastněji ze všech čerpá ze dna lidského štěstí, jakoby z jeho vypitého poháru, kde se nakonec našťestí i naneštěstí slily ty nejtrpčí a nejodpornější kapky s nejsladšími; zná ono znavené sunutí duše, která již nemůže skákat a létat, ba ani jít; má plachý pohled skrývané bolesti, porozumění bez útěchy, loučení bez vyznání; ano, jakožto Orfeus veškeré tajné bídy je větší než kdo jiný, a umění jím vůbec získalo mnohé, co se dosud zdálo nevyjádřitelné, a dokonce umění nehodné, a co slova dokázala nanejvýš zahnat, nikoli uchopit, - mnohý nepatrný a mikroskopický detail duše: ano, je mistrem zcela malého. Avšak on jím nechce být! Jeho charakter miluje spíše rozlehlé stěny a odvážnou nástěnnou malbu! Nevidí, že jeho duch má jiný vkus a sklon a nejráději tiše sedá v zákoutích rozpadlých domů: tady, skryt, sám sobě skryt, maluje svá pravá mistrovská díla, která jsou všechna velmi krátká, často jen jeden takt, - tady se teprve stává vskutku dobrým, velkým a dokonalým, možná pouze tady. - Ale on to neví! Je příliš ješitný, než aby to věděl.

Ž 88. ®

Vážný zájem o pravdu. - Vážný zájem o pravdu! Jak odlišně rozumí lidé těmto slovům. Právě tytéž názory a způsoby dokazování a zkoumání, které myslitel pociťuje u sebe sama jako lehkovážnost, již ke své hanbě v té či oné chvíli podlehl, - právě tytéž názory mohou umělci, který na ně narazí a jistý čas s nimi žije, skýtat vědomí, že se jej nyní zmocnil hluboce vážný zájem o pravdu a že je obdivuhodné, jak on, ačkoli umělec, projevuje nanejvýš vážnou touhu po protikladu pouhého zjevu. Tak se může stát, že někdo právě svým patosem vážnosti prozradí, jak povrchně a skromně se jeho duch dosud pohyboval v říši poznání. - A není ostatně vše, co bereme vážně, naším zrádcem? Prozrazuje, kam klademe svou váhu a kde žádnou nemáme.

Ž 89. ®

Dnes a kdysi. - Co záleží na veškerém umění našich uměleckých děl, když ztrácíme ono vyšší umění, umění svátků! Kdysi byla všechna umělecká díla vztyčena podél velké sváteční cesty lidstva, jako upomínky a památníky vysokých a blažených okamžiků. Dnes chtějí lidé odlákat uměleckými díly vyčerpané a nemocné ubožáky z velké cesty utrpení lidstva, alespoň na slastnou chvíličku; nabízejí jim malé opojení a malé šílenství.

Ž 90. ®

Světla a stíny. - Knihy a spisy jsou u různých myslitelů něčím různým: jeden shromáždil v knize světla, která dokázal hbitě uzmut a odnést z paprsků vysvitnuvšího poznání; druhý přináší jen stíny, šedé a černé napodobeniny toho, co předešlý den rostlo v jeho duši.

Ž 91. ®

Opatrnost. - Alfieri, jak známo, velice lhal, když užaslým současníkům vyprávěl svou životní historii. Lhal z onoho despotismu vůči sobě samému, jež dokazoval například i způsobem, jak si vytvořil svůj vlastní jazyk a jak se tyransky nutil k básnictví: - konečně našel přísnou formu vznešenosti, do níž vtěsna svůj život i svou paměť: zakusil přitom asi nemalé

utrpení. - Ani životní historii Platónově, kterou by napsal on sám, bych nevěřil: právě tak jako vlastnímu životopisu Rousseauovu či Dantově vita nuova.

Ž 92. ®

Próza a poezie. - Všimněme si, že všichni velcí mistři prózy byli skoro vždy také básníky, ať už veřejně, nebo jen v tajnosti tak pro "šuplík"; a věru, jen tvář v tvář poezii se píše dobrá próza! Neboť próza je nepřetržitým přátelským bojem s poezií: veškeré její půvaby spočívají v tom, že se stále vyhýbá a odporuje poezii: každé abstraktum chce být předneseno jako šibalská lest vůči ní a jakoby výsměšným hlasem; každý suchopár a chlad má uvést půvabnou bohyni do půvabného zoufalství; často nastává sbližování, chvilkové smířování a pak náhlý úskok a výsměch; často se zvedá opona a vpouští ostré světlo, právě když bohyně vychutnává soumrak a tlumené barvy; často je jí bráno slovo z úst a odzpíváno podle melodie, při které si musí jemnými rukama držet svá jemná ouška - existuje tu na tisíc válečných zábav, včetně porážek, o nichž lidé nepoetičtí, takzvaně prozaičtí, nemají potuchy: proto také píší a mluví jen špatnou prózou! Boj je otcem všech dobrých věcí, boj je také otcem dobré prózy! - Jen čtyři velmi zvláštní a vpravdě básničtí lidé byli v tomto století s to dospět v próze k mistrovství, ale jinak pro ni není toto století stvořeno - pro nedostatek poezie, jak naznačeno. Když pomineme Goetha, na nějž si činí nárok století, z něhož vzešel, pak už jen Giacomo Leopardi, Prosper Mérimée, Ralph Waldo Emerson a Walter Savage Landor, autor Imaginary Conversations, jsou podle mne hodni označení mistr prózy.

Ž 93. ®

Ale proč tedy píšeš? - A.: Nepatřím k těm, kteří myslí s vlhkým perem v ruce; a ještě méně k těm, kteří se dokonce před otevřeným kalamářem oddávají svým vášním, sedíce na židli a upřeně zírající na papír. Veškeré psaní mě zlobí a stydím se za ně; psaní je mi tělesnou potřebou, - mluvit o něm i jen v přirovnání je mi protivné. B.: Ale proč tedy píšeš? A.: Tedy, můj milý, mezi námi řečeno: nenašel jsem dosud jiný prostředek, jak se zbavit svých myšlenek. B.: A proč se jich chceš zbavit? A.: Proč chci? Copak já chci? Já musím. - B.: Dost už! Dost!

Ž 94. ®

Růst po smrti. - Ony drobné smělé výroky o morálních věcech, které Fontenelle rozesel ve svých nesmrtelných Rozhovorech mrtvých, platily svého času za paradoxy a hříčky povážlivého vtipkování; ani nejvyšší soudci vkusu a ducha v nich neviděli nic víc, - ano, snad ani sám Fontenelle ne. A nyní se odehrává cosi neuvěřitelného: tyto myšlenky se stávají pravdou! Věda to dokazuje! Hra se mění ve vážnou věc! A my čteme ony dialogy s jiným pocitem, než je četli Voltaire a Helvetius, a bezděky pozvedáme jejich původce do jiné a mnohem vyšší třídy duchů, než kam je řadili oni - právem? Neprávem?

Ž 95. ®

Chamfort. - Že se takový znalec lidí a davu jako Chamfort právě k davu přidal a nezůstal stát opodál ve filosofické izolaci a distanci, si nedovedu vysvětlit jinak než takto: Byl v něm jeden instinkt silnější než jeho moudrost, který nebyl nikdy ukojen, a to nenávisť vůči celé té noblese urozených: možná dávná, až přespříliš pochopitelná nenávisť jeho matky, a pro lásku k matce posvěcená - instinkt pomsty z jeho chlapeckých let, který očekával svou chvíli, aby matku pomstil. A nyní ho život a jeho génius, a ach! nejvíce asi otcovská krev v žilách svedly k tomu, aby se právě do této noblesy zařadil a postavil se jí naroveň - na mnoho a mnoho let! Nakonec však pohled na sebe sama, pohled na

"starého člověka" ze starého režimu nesnesl; propadl prudké vášni pokání a v ní se přioděl rouchem luzy jakožto svým druhem žiněné kutny! Jeho špatným svědomím bylo proměškání pomsty. - Pokud by Chamfort tehdy zůstal o stupeň více filosofem, pak by revoluce neměla svou tragickou pointu a svůj nejostřejší osten: platila by za mnohem hloupější událost a nebyla by pro duchy tak svůdná. Avšak Chamfortova nenávist a msta odchovaly celé jedno pokolení: a touto školou prošli i lidé nejosvícenější. Uvažme jen, že Mirabeau vzhlížel k Chamfortovi jako ke svému vyššímu a staršímu já, očekáváje a snášeje od něj povzbuzení, varování a kritické výroky, - Mirabeau, který jako člověk patří ke zcela jinému řádu velikosti než dokonce i nejpřednější ze státnických veličin včerejška a dneška. - Je zvláštní, že navzdory takovému příteli a přimluvci - máme přece Mirabeauovy dopisy Chamfortovi - zůstal tento nejvtipnější ze všech moralistů Francouzům cizí, nejinak než Stendhal, jenž měl snad ze všech Francouzů tohoto století myšlenkově nejbohatší zrak a sluch. Není tomu tak proto, že měl v sobě až příliš z Němce a Angličana, než aby byl ještě snesitelný Pařížanům? - zatímco Chamfort, člověk bohatý na hlubiny a zadní plány duše, temný, trpící, žhnoucí, - myslitel, který považoval smích za nezbytný lék proti životu a který se cítil bezmála ztracen každý den, kdy se nezasmál, - se jeví spíš jako Ital a pokrevní spřízněnc Danteho a Leopardiho než jako Francouz! Známe poslední Chamfortova slova: "Ah! mon ami," pravil k Siey`esovi, "je m'en vais enfin de ce monde, o`u il faut que le coeur se brise ou se bronze -." To zajisté nejsou slova umírajícího Francouze.

Ž 96. ®

Dva řečníci. - Z těchto dvou řečníků vystihne jeden smysl své záležitosti jen tehdy, když se cele poddá vášni: teprve ona mu vžene dost krve a žáru do mozku a přiměje tak jeho vysokou duchovnost, aby se zjevila. Druhý se tu a tam pokouší o totéž: přednést s pomocí vášně svou věc plnozvučně, prudce a strhujícím způsobem, - avšak obvykle se špatným výsledkem. Mluví pak záhy temně a zmateně, přehání, přeskakuje a vzbuzuje vůči své věci nedůvěru: ano, on sám pocítí uje tuto nedůvěru, což vysvětluje jeho náhlé skoky do velice chladných a odpudivých tónů, které v posluchači budi pochyby, zda byla celá jeho vášnivost pravá. Vášně u něj pokaždé zaplaví ducha; možná proto, že je silnější než u prvního. Na vrcholu svých sil stojí však tehdy, když bouřlivému návalu svých pocitů odolá, ba jakoby se mu vysmívá: teprve zde jeho duch zcela vystupuje z úkrytu - logický, výsměšný, hravý, a přece strašlivý duch.

Ž 97. ®

O upovídánosti spisovatelů. - Existuje upovídánost hněvu, - častá u Luthera, také u Schopenhauera. Upovídánost z příliš velké zásoby pojmových formulí jako u Kanta. Upovídánost z potěšení nad stále novými obraty pro tutéž věc: najdeme ji u Montaigne. Upovídánost zlomyslných povah: kdo čte spisy dnešní doby, vzpomene si přitom na dva spisovatele. Upovídánost z potěšení působení dobrými slovy a jazykovými formami: nezřídka se vyskytne v Goethově próze. Upovídánost z vnitřního zalíbení v hluku a zmatku pocitů: například u Carlylea.

Ž 98. ®

Na oslavu Shakespeara. - To nejkrásnější, co bych dokázal říci na oslavu Shakespeara jako člověka, je toto: věřil v Bruta a ani smítkem nedůvěry neposkvřnil tento druh ctnosti! Brutovi zasněvil svou nejlepší tragédii - i dnes je stále ještě nazývána chybným jménem -, jemu a strašlivé esenci vysoké morálky. Nezávislost duše! o tu zde jde! Žádná oběť zde nemůže být příliš velká: i svého nejlepšího přítele jí musí člověk umět obětovat, byť by to

byl nejskvělejší člověk, ozdoba světa, génius nemající sobě rovna, - když totiž milujeme svobodu jako svobodu velkých duší, a skrze něj této svobodě hrozí nebezpečí: - tak to musel Shakespeare cítit! Výše, do níž stává Caesara, je nejvybranější poctou, již mohl prokázat Brutovi: tím teprve pozvedá jeho vnitřní problém do nesmírných dimenzí a právě tak duševní sílu, jež dokázala tento uzel rozetnout! - A byla to vskutku politická svoboda, která dohnala tohoto básníka k soucitu s Brutem, - a učinila Brutovým spoluvíníkem? Nebo byla politická svoboda jen symbolikou čehosi nevyslovitelného? Stojíme snad před jakýmsi neznámým temným dějem či dobrodružstvím v básnickově vlastní duši, o němž chtěl mluvit jen ve znameních? Čím je veškerá Hamletova melancholie proti melancholii Brutově! - a možná zná Shakespeare i tuto melancholii, stejně jako znal onu první, z vlastní zkušenosti! Možná měl i on svou temnou hodinu a svého zlého anděla, jako Brutus! - Ale ať už existovaly jakékoli podobnosti a tajné vztahy tohoto druhu: před celou postavou a ctností Bruta se Shakespeare sklonil k zemi a cítil se nehoden a vzdálen: - svědectví o tom vepsal do své tragédie. Dvakrát v ní předvedl básníka a dvakrát jej zahrnul tak netrpělivým a krajním opovržením, že to zní jak výkřik, - jako výkřik sebeopovržení. Brutus, sám Brutus ztrácí trpělivost, když vystoupí básník, nafoukaný, patetický, vtíravý, jak už básníci bývají, jako bytost, která zdánlivě překypuje různými možnostmi velikosti, i velikosti morální, a přesto ve filosofii činu a života nedospěje většinou ani k obyčejné poctivosti. "Zná-li on dobu, pak já znám jeho nálady, - pryč s tím rolníckovým kašparem!" - volá Brutus. Přeložme si to zpět do duše básníka, který to napsal.

Ž 99. ®

Schopenhauerovi stoupenci. - Co můžeme pozorovat při kontaktu kulturních národů s barbary: že totiž nižší kultura pravidelně přejímá od vyšší kultury nejprve její neřesti, slabiny a výstřelky, právě jimi se cítí okouzlena a až nakonec prostřednictvím osvojených neřestí a slabín na sebe nechá zároveň působit i něco z hodnotné síly vyšší kultury: - to můžeme vidět i zblízka, a aniž bychom cestovali k barbarským národům, arci ve zjemnělé a zduchovněné podobě, již nelze tak snadno uchopit. Neboť co přejímají Schopenhauerovi stoupenci v Německu od svého mistra nejprve? - stoupenci, kteří si musejí při srovnání s jeho nadřazenou kulturou připadat dostatečně barbarsky, aby i jím byli nejprve barbarsky fascinováni a svedeni. Je to snad jeho pevný smysl pro fakta, jeho dobrá vůle k světlosti a rozumu, díky níž často vyhlíží tak anglicky a tak málo německy? Nebo síla jeho intelektuálního svědomí, jež vydrželo celoživotní rozpor mezi bytím a chtěním a nutilo Schopenhauera k tomu, aby si i ve svých spisech neustále a téměř v každém bodu odporoval? Nebo jeho čistotnost ve věcech církve a křesťanského Boha? - neboť v tom byl čistotný jako dosud žádný německý filosof, takže žil a zemřel "jako voltairián". Nebo jeho nesmrtelné nauky o intelektuálnosti názoru, o apriornosti zákona kauzality, o instrumentální povaze intelektu a nesvobodě vůle? Nikoli, to vše neokouzluje a není jako okouzlující pocitováno: ale Schopenhauerovy mystické rozpaky a úniky, na místech, kde se myslitel faktů nechá svádět a kazit ješitným puzením stát se tím, kdo prohlédl tajemství světa, nedokazatelné učení o jedné vůli ("všechny příčiny jsou jen příležitostnými příčinami zjevu vůle v tuto dobu, na tomto místě", "vůle k životu je v každé bytosti, i té nejmenší, cele a nedílně, tak úplně jako ve všech, kteří kdy byli, jsou a budou, dohromady"), popření individua ("všichni lvi jsou v základě jen jedním lvem", "mnohost individuí je zdáním"; právě tak jako je pouhým zdáním vývoj: - nazývá Lamarckovu myšlenku "geniálním, absurdním omylem"), horování pro génia ("v estetickém názoru není individuum už individuem, nýbrž čistým, nečasovým subjektem

poznání bez vůle a bolesti"; "subjekt zcela pohlcený nahlíženým předmětem se stává tímto předmětem samým"), nesmysl o soucitu a jím umožněném prolomení principii individuationis jakožto zdroji veškeré morálnosti, včetně takových tvrzení jako "umírání je vlastně účelem bytí", "nelze a priori přímo popřít možnost, že by nemohlo i z člověka již zemřelého vycházet magické působení": tyto a podobné výstřelky a neřesti filosofovy jsou přejímány vždy jako první a je z nich činěna věc víry: - hříchy a neřesti se totiž vždy napodobují nejsnadněji a nevyžadují dlouhé průpravy. Avšak mluvíme o nejslavnějším z žijících schopenhaueriánů, o Richardu Wagnerovi. - Přihodilo se mu totéž, co se přihodilo už tolika umělcům: zmýlil se ve výkladu postav, které stvořil, nepochopil nevyslovenou filosofii svého nejvlastnějšího umění. Richard Wagner se až do poloviny života nechal mást Hegelem; a ještě jednou učinil totéž, když později ze svých postav vyčetl Schopenhauerovo učení a začal sám sebe formulovat pojmy "vůle", "génies", a "soucit". Přesto zůstane pravdou: nic nejde tolik proti Schopenhauerovu duchu než právě to, co je na Wagnerových hrdinech tak bytostně wagnerovské: mám na mysli nevinnost nejvyššího egoismu, víru ve velkou vášeň jakožto dobro o sobě, jedním slovem siegfriedovský rys v tváři jeho hrdinů. "To vše je cítit spíš Spinozou než mnou" - řekl by snad Schopenhauer. Ač měl tedy Wagner velice dobré důvody ohlížet se právě po jiných filosofech než po Schopenhauerovi: okouzlení, jemuž při setkání s tímto myslitelem podlehl, jej nezaslepilo jen vůči všem ostatním filosofům, nýbrž dokonce i vůči vědě samé; stále více se chce celé jeho umění vydávat za pendant a doplněk Schopenhauerovy filosofie a stále výslovněji se zřiká vyšší ctižádosti být pendantem a doplňkem lidského poznání a vědy. A nepodceňuje jej při tom jen celá ta tajuplná okázalost této filosofie, jež by podněcovala i hraběte Cagliostro: i jednotlivé pohyby a afekty filosofů vždy sváděly! Schopenhauerovské je např. Wagnerovo horlení proti úpadku německé řeči; a i kdybychom zde měli napodobování pochválit, pak přece jen nesmí být zamlčeno, že Wagnerův styl sám nemálo trpí všemi těmi vředy a nádory, jež Schopenhauera přiváděly k zuřivosti, a že vzhledem k německy píšícím wagneriánům se začíná wagneriánství ukazovat stejně nebezpečným, jako bylo snad jen hegelianství. Schopenhauerovská je Wagnerova nenávist vůči Židům, k nimž nedokáže být spravedlivý ani u jejich největšího činu: vždyť Židé vynalezli křesťanství. Schopenhauerovský je Wagnerův pokus pochopit křesťanství jako zaváté zrnko buddhismu a připravovat pro Evropu pomocí dočasného sblížení s katolicko-křesťanskými formulami a pocity buddhistický věk. Schopenhauerovské je Wagnerovo kázání o potřebě milosrdenství ve styku se zvířaty; Schopenhauerovým předchůdcem v tom byl, jak známo, Voltaire, který už asi rovněž uměl, podobně jako jeho následovníci, přiodít svou nenávist vůči určitým věcem a lidem do hávu milosrdenství vůči zvířatům. Alespoň Wagnerova nenávist vůči vědě, jež z jeho kázání mluví, mu jistě nebyla vnuknuta duchem mírnosti a dobra - ba ani, jak se rozumí samo sebou, duchem vůbec. - Na filosofii umělce nakonec mnoho nezáleží, je-li to právě jen dodatečná filosofie a jeho umění samému nijak neškodí. Musíme se vystříhat toho, abychom na umělce zanevřeli jen kvůli příležitostné, možná velmi nešťastné a domýšlivé maškarádě; nezapomínejme, že naši milí umělci jsou a musí být všichni tak trochu herci a bez hraní by delší dobu sotva vydrželi. Zůstaňme Wagnerovi věrni v tom, co je na něm pravdivé a původní, - a zejména tím, že my, jeho učedníci, zůstaneme sami sobě věrni v tom, co je na nás pravdivé a původní. Nechme být jeho intelektuální nálady a křeče, uvažme spíš spravedlivě, jakou zvláštní výživu a jaké potřeby smí mít umění, jako je jeho, aby mohlo žít a růst! Vůbec nezáleží na tom, že jako myslitel je tak často v nepravu; spravedlnost a trpělivost nejsou jeho věcí. Dost na tom, že jeho život má oprávnění a je v právu sám před sebou: -

tento život, jenž na každého z nás volá: "Buď mužem a nenásleduj mne, - nýbrž sebe! Nýbrž sebe!" Také náš život ať si před námi samými uchová své oprávnění! I my ať vyrůstáme a rozkvétáme ze sebe samých svobodně a beze strachu, v nevinné sebedůvěře! Při pohledu na takového člověka mi ještě dnes, stejně jako kdysi, znějí v uších tyto věty: "...že vášeň je lepší než stoicismus a pokrytectví, že být čestný, dokonce i ve zlu, je lepší než ztratit sebe sama v tradiční mravnosti, že svobodný člověk může být jak dobrý, tak zlý, že však nesvobodný člověk je hanbou přírody a nedostane se mu žádné nebeské ani pozemské útěchy; konečně že každý, kdo chce být svobodný, se musí osvobodit sám a že svoboda nikomu nepadne do klína jako zázračný dar." (Richard Wagner in Bayreuth, s. 94.)

Ž 100. ®

Učit se vzdávat hold. - I holdování se lidé musí učit, stejně jako pohrdání. Každý, kdo kráčí novými cestami a kdo zavede na nové cesty mnoho jiných, s údivem zjišťuje, jak nešikovně a uboze si tito mnozí počínají při vyjadřování své vděčnosti, ba jak vzácně se vděčnost dokáže vůbec vyjádřit. Jako by se jí vždy, když chce už promluvit, vzpříčilo něco v hrdle, takže si jen odkašle a její hlas v pokašlávání opět zmlkne. Způsob, jakým se myslitel dovídá o účinku svých myšlenek a o jejich převratné a otřásající moci, je bezmála komický; občas to vyhlíží, jako by se ti, na něž jeho myšlenky zapůsobily, cítili v podstatě dotčeni a byli s to svou - jak se obávají - ohroženou samostatnost projevit jen všemožnými nezpůsoby. Je zapotřebí celých pokolení, aby byla vynalezena třeba jen zdvořilá konvence díku: a teprve velmi pozdě nadejde okamžik, kdy dokonce i vděčnost ovládne jakýsi druh ducha a geniality: pak je tu obvykle i ten, kdo tento velký dík přijímá, nejen za to, co dobrého učinil on sám, nýbrž většinou za to, co pozvolna navršili jako poklad toho nejvyššího a nejlepšího jeho předchůdci.

Ž 101. ®

Voltaire. - Všude, kde existoval dvůr, udával normu dobrého mluvení, a tím i normu stylu pro všechny, kdo psali. Dvorská mluva je ale mluvou dvořana, jenž není odborníkem žádného oboru a jenž si dokonce i v rozhovorech o vědeckých záležitostech zakazuje veškeré pohodlné technické výrazy, protože jsou cítit speciálním oborem; proto je technický výraz a vše, co prozrazuje odborníka, v zemích dvorské kultury poskvrnou stylu. Dnes, kdy se všechny dvory staly karikaturami jiných i dnešních dnů, vzbuzuje náš údiv, že i Voltaire nám připadá v tomto ohledu nevýslovně toporný a trapný (např. při odsuzování takových stylistů, jako byli Fontenelle a Montesquieu), - my jsme se totiž všichni od dvorského vkusu oprostili, zatímco Voltaire byl jeho završitelem!

Ž 102. ®

Slovo k filologům. - Že existují knihy natolik drahocenné a královské, aby se jim věnovala celá pokolení učenců a udržovala je svým úsilím čisté a srozumitelné, - tuto víru stále znovu upevňovat je posláním filologie. Filologie předpokládá, že nechybějí oni vzácní lidé (byť je není zprvu vidět), kteří tak drahocenné knihy vskutku umějí užívat: - budou to asi lidé, kteří sami takové knihy dělají nebo by je dělat mohli. Chtěl jsem říci, že filologie předpokládá vznešenou víru, - že ve prospěch několika málo jedinců, kteří zde nejsou, ale stále "budou přicházet", je třeba napřed vykonat velice mnoho nadmíru úzkostlivé, ba nečisté práce: to vše je práce in usum Delphinorum.

Ž 103. ®

O německé hudbě. - Německá hudba je nyní - víc než kterákoli jiná

- hudbou evropskou, protože pouze v ní našla svůj výraz změna, již Evropa prošla v revoluci: pouze němečtí hudebníci dokážou vystihnout výraz lidových mas v pohybu, onen nesmírný umělý hluk, který nemusí být ani příliš halasný, - zatímco například italská opera zná jen sbory služebnictva nebo vojska, ale žádný "lid". K tomu přistupuje, že z veškeré německé hudby lze vyslouchat hlubokou měšťanskou žárlivost na noblesu, zejména na esprit a eleganci jakožto projevy dvorské, rytířské, staré, sebou si jistě společnosti. To není hudba goethovského pěvce před branami, jež se líbí i "v sále", totiž králi; tady se nezpívá "zmužile hleděli rytíři a v klín svůj krasavice". Ani grácie už nevystupuje v německé hudbě bez záchvatů výčitek svědomí; teprve u půvabnosti, venkovské sestry grácie, se začíná Němec cítit zcela morálně - a odtud pak stále více až ke své horující, učené, často zaryté "vznešenosti", beethovenovské vznešenosti. Chcete-li si k této hudbě představit člověka, pak si představte právě Beethovena, jak vyhlíží vedle Goetha, třeba při onom setkání v Teplicích: jako polobarbarství vedle kultury, jako lid vedle šlechty, jako člověk dobrosrdečný vedle dobrého a více než "dobrého", jako fantasta vedle umělce, jako lačný útěchy vedle utěšeného, jako přehánějící podezřívavec vedle spravedlivého, jako ponurý sebetřýznitel, jako bláznivý blouznivec, blaženě nešťastný, jako naivně nemírný, jako domýšlivý a neohrabaný - a venkoncem jako "člověk nespoutaný": tak jej vnímal a charakterizoval sám Goethe, ten výjimečný Němec, k němuž nebyla ještě nalezena sourodá hudba! - Nakonec ještě zvažme, zda není třeba chápat ono stále více se šířící pohrdání melodií a zakrňování melodického smyslu u Němců jako demokratický nešvar a důsledek revoluce. Melodie má totiž tak nepokryté potěšení ze zákonnosti a takový odpor proti všemu proměnlivému, nezformovanému, svévolnému, že zní jako zvuk ze starého řádu evropských záležitostí a jako svůdkyně a vůdkyně zpět k němu.

Ž 104. ®

O zvuku německého jazyka. - Je známo, odkud pochází němčina, jež je po několik staletí všeobecným spisovným jazykem. Němci, se svou úctou ke všemu, co přicházelo ze dvora, si brali horlivě za vzor kancelář, když měli cokoli napsat, tedy zejména ve svých dopisech, listinách, testamentech a tak dále. Psát jako kancelář znamenalo psát v souladu s dvorem a vládou, - bylo to cosi vznešeného ve srovnání s němčinou města, v němž člověk právě žil. Poznenáhlu z toho vyplynulo, že lidé začali mluvit stejně jako psali, - a stali se tak ještě vznešenějšími, v tvarosloví, volbě slov, obratech a nakonec i ve zvuku: když mluvili, napodobovali afektovaný dvorský zvuk, a tato afektovanost se stala posléze přirozeností. Snad nikde jinde se neudálo totéž: převaha psaného stylu nad mluvou a strojenost a předstíraná vznešenost u celého národa jako základ společného, už nikoli dialektického jazyka. Myslím, že zvuk německé řeči byl ve středověku, a zejména po středověku, bytostně selský a sprostný: během posledních staletí se poněkud zušlechtil, hlavně tím, že se zdálo nezbytné napodobovat mnoho francouzských, italských a španělských zvuků, a to právě německé (a rakouské) šlechtě, která se rozhodně nemohla spokojit s mateřským jazykem. Avšak Montaignovi nebo dokonce Racinovi musela němčina přes tyto praktiky znít nesnesitelně nízce: a ještě i dnes zní z úst německých cestovatelů uprostřed italské luzy velmi syrově, pralesně, chraptivě, jako ze zakouřených světnic a z končin neotesanců. - Zjist' uji nyní, že se mezi bývalými obdivovateli kancelářů opět rozmáhá podobný pud po vznešenosti zvuku a že se Němci začínají poddávat jakémusi zcela podivnému "kouzlu zvuku", které by se mohlo při dlouhodobém působení stát pro německý jazyk opravdovým nebezpečím - neboť odpudivější zvuky se v Evropě nenajdou. Così výsměšného, chladného, lhotejného, nedbalého v hlase: to teď zní Němcům

"vznešeně" - a odhodlání k této vznešenosti slyším v hlasech mladých úředníků, učitelů, žen, obchodníků; dokonce i malá děvčátka už napodobují tuto oficiískou němčinu. Neboť vynálezcem těch zvuků je oficír, a to pruský oficír: týž oficír, který jakožto voják a muž svého oboru má onen obdivuhodný takt skromnosti, jemuž by se od něho mohli všichni Němci učit (včetně německých profesorů a hudebníků!). Ale jakmile začne mluvit a pohybovat se, je tou nejněmckější a nejnevкусnější figurou ve staré Evropě - aniž by si to ovšem uvědomoval! A také aniž by si to uvědomovali oni dobří Němci, kteří v něm obdivují muže vysoké a nejvybranější společnosti a kteří si od něho rádi nechávají "udávat tón". A on ho také udává! - a šikovatelé a poddůstojníci napodobují svým hrubším způsobem jeho tón jako první. Všimněme si povelů, jejichž řevem jsou německá města teď doslova obklíčena, jelikož se execíruje před všemi branami: jaká domýšlivost, jaký zuřivý pocit autority, jaký výsměšný chlad zaznívá z tohoto řevu! A to mají být Němci hudební národ? - Jistě je, že se teď Němci ve zvuku své řeči militarizují: pravděpodobné je, že poté, co si zvyknou militaristicky mluvit, budou nakonec i militaristicky psát. Neboť návyk na určité zvuky zasahuje hluboko do charakteru: - člověka záhy napadají slova a obraty a konečně i myšlenky, které se právě k tomuto zvuku hodí! Možná že se už teď píše oficiísky; možná že jen příliš málo čtu to, co se teď v Německu píše. Ale jedno vím o to jistěji: veřejné německé projevy, které pronikají i do ciziny, nejsou inspirovány německou hudbou, nýbrž právě oním novým zvukem nevкусné domýšlivosti. Téměř v každé řeči prvního německého státníka, dokonce i tehdy, když promlouvá svou císařskou hláskou troubou, je určitý akcent, který ucho cizince s odporem odmítá: ale Němci jej snesou, - snášejí sami sebe.

Ž 105. ®

Němci jako umělci. - Když Němec jednou doopravdy propadne vášni (a nemá jen jako obvykle dobrou vůli k vášni), pak se v ní chová, jak právě musí, a na své chování už nemyslí. Pravda je, že se potom chová velmi nešikovně a ošklivě a jakoby bez taktu a melodie, takže všichni přihlížející tím trpí nebo jsou dojata a nic víc: - to však neplatí, jestliže se povznese k vznešenosti a vytržení, jichž jsou některé vášně schopny. Tehdy dokonce i Němec zkrásní! Tušení o tom, v jaké výši až krása rozlévá své kouzlo dokonce i na Němce, žene německé umělce do výšin až závrtných a k výstřelkům vášně: tedy skutečná hluboká touha vymanit se z ošklivosti a nešikovnosti, či alespoň z ní vyhlédnout - směrem k nějakému lepšímu, lehčímu, jižnějšímu, slunnějšímu světu. A tak jsou jejich křeče často jen známkou toho, že by chtěli tancovat: tito ubozí medvědi, v nichž působí nymfy a lesní bůžci - a občas i božstva vyšší!

Ž 106. ®

Hudba jako přímlyvkyně. - "Prahnu po mistru hudebního umění," pravil novátor svému učedníkovi, "aby se ode mne naučil mým myšlenkám a pronášel je potom svou řečí: tak proniknu lidem lépe k sluchu i k srdci. Pomocí tónů lze svést lidi ke každému omylu a ke každé pravdě: kdo by dokázal vyvrátit tón?" - "Chtěl bys tedy platit za nevyvratitelného?" otázal se učedník. Novátor odvětil: "Chtěl bych, aby se klíček stal stromem. Aby se však učení stalo stromem, musí se mu hodnou dobu věřit: aby se mu věřilo, musí platit za nevyvratné. Strom potřebuje bouře, pochyby, červy, zlobu, aby projevil druh a sílu svého klíčku; ať se třeba zlomí, není-li dost silný! Ale zárodek lze vždy jen zničit, - nikoli vyvrátit!" - Když domluvil, zvolal jeho učedník energicky: "Ale já v tvou věc věřím a pokládám ji za tak silnou, že řeknu vše, úplně vše, co proti ní mám ještě na srdci." - Novátor se pro sebe usmál a pohrozil mu prstem. "Tento druh učednictví," řekl pak, "je ten nejlepší, ale je nebezpečný, a ne každý druh učení jej

snese."

Ž 107. ®

Naše poslední vděčnost k umění. - Kdybychom nepřijali za své umění, kdybychom nevynalezli tento druh kultu nepravdivosti, pak by nahlédnutí obecné nepravdivosti a prolhanosti, jehož se nám nyní dostává díky vědě - nahlédnutí bludu a omylu jakožto podmínky poznávajícího a citícího bytí -, bylo zcela nesnesitelné. Poctivost by byla následována zhnusením a sebevraždou. Naše poctivost má však nyní za protiváhu mocnost, jež nám pomáhá takovým konsekvencím se vyhnout: umění, jakožto dobrou vůli ke zdání. Nezbraňujeme svému oku vždy, aby završilo, aby dobásnilo až ke konci: a pak už to není ta věčná nedokonalost, kterou neseme přes řeku dění - pak se domníváme, že neseme bohyni, a jsme při této službě pyšní jako děti. Jakožto estetický fenomén je pro nás bytí stále ještě snesitelné a umění nám dalo oko a ruku a především dobré svědomí k tomu, abychom ze sebe samých takový fenomén mohli udělat. Musíme si občas od sebe odpočinout tím, že na sebe pohlížíme a shlížíme dolů a - z umělecké dálky - se nad sebou smějeme nebo nad sebou pláčeme; musíme odhalit hrdinu a také blázna, jenž vězí v naší vášni po poznání, musíme se tu a tam radovat ze své pošetilosti, abychom se mohli nadále radovat ze své moudrosti! A právě proto, že jsme v posledním základě těžcí a vážní lidé, ba spíše závaží než lidé, nic nám neprospěje tolik jako šaškovská čapka: potřebujeme ji sami před sebou - potřebujeme všechno to rozpustilé, vznášivé, tančivé, výsměšné, dětinské a blažené umění, abychom nepozbyli oné svobody nad věcmi, kterou od nás vyžaduje náš ideál. Bylo by pro nás krokem zpět, kdybychom se svou vznětlivou počestností propadli morálce a stali se kvůli navýsost přísným požadavkům, jež na sebe klademe, snad ještě sami ctnostnými příšerami a strašáky. Musíme umět stát i nad morálkou: a nejen stát, s úzkostnou strnulostí někoho, kdo se bojí, že každým okamžikem sklouzne a padne, nýbrž také se nad ní vznášet, také si nad ní hrát! Jak bychom při tom mohli postrádat umění a blázna? - A pokud se ještě před sebou samými nějak stydíte, pak ještě nepatříte k nám!

KNIHA TŘETÍ

Ž®

Ž 108. ®

Nové boje. - Po Buddhově smrti ještě po staletí ukazovali v jedné jeskyni jeho stín, - strašlivý, příšerný stín. Bůh je mrtev: ale jak je mezi lidmi zvykem, budou snad ještě po tisíciletí existovat jeskyně, kde bude ukazován jeho stín. - A my - my musíme zvítězit ještě i nad jeho stínem!

Ž 109. ®

Střezme se! - Střezme se myšlenky, že svět je živoucí bytost. Kam by se měl rozpínat? Čím by se měl žít? Jak by mohl růst a množit se? Vždyť přibližně víme, co je organično: měli bychom snad to, co je nevýslovně odvozené, pozdní, zřidkavé, nahodilé a s čím se lze setkat jen na zemské kůře, vykládat jako cosi podstatného, obecného, věčného, jak činí ti, kdo vesmír nazývají organismem? To mne odpuzuje. Střezme se dokonce i víry, že vesmír je stroj; určitě není zkonstruován pro nějaký cíl, označením "stroj" mu prokazujeme příliš velkou čest. Střezme se předpokládat vůbec a všude něco s podobnou formou, jaká je vlastní cyklickým pohybům našich sousedních hvězd; již pohled na Mléčnou dráhu vzbuzuje pochybnosti, zda tam neexistují mnohem hrubší a rozporuplnější pohyby a rovněž hvězdy s věčně přímočarými drahami pádu a podobně. Astrální řád, v němž žijeme, je výjimkou; tento řád spolu se značným trváním, jež je jím

podmíněno, umožnil opět výjimku ve výjimce: utvoření organické látky. Celkovým charakterem světa je naproti tomu věčný chaos, nikoli ve smyslu chybějící nutnosti, nýbrž chybějícího řádu, členění, formy, krásy, moudrosti, a jak se všechny ty naše estetické lidské představy nazývají. Posuzováno z hlediska našeho rozumu, jsou rozhodně pravidlem nevydařené vrhy, výjimky nejsou skrytým cílem a celé soukolí věčně opakuje svůj nápěv, jež nikdy nelze nazvat melodií, - a konečně už i slovo "nevydařený vrh" je zlidštění, jež v sobě tají odsudek. Ale jak bychom mohli hanit či chválit veškerenstvo! Střežme se vinit je z bezcitnosti a nerozumu, nebo i z jejich protikladů: není ani dokonalé, ani krásné, ani ušlechtilé, a nechce se ničím z toho stát, rozhodně netouží napodobovat člověka! Žádný z našich estetických a morálních soudů je nepostihuje! Nemá ani pud sebezáchovy, ba vůbec žádné pudy; nezná také žádných zákonů. Střežme se říkat, že v přírodě existují zákony. Existují jen nutnosti: není tu nikdo, kdo rozkazuje, nikdo, kdo poslouchá, nikdo, kdo přestupuje. Jestliže víte, že neexistují účely, pak také víte, že neexistuje náhoda: neboť pouze vedle světa účelů má slovo "náhoda" smysl. Střežme se tvrdit, že smrt je protikladem života. Živé je jen jakousi odrůdou mrtvého, a odrůdou velmi vzácnou. - Střežme se myšlenky, že svět tvoří věčně něco nového. Neexistují žádné věčně trvalé substance; matérie je právě takový omyl jako bůh eleatů. Ale kdy budeme u konce s naší ostražitostí a opatrností! Kdy už nám přestanou všechny tyto stíny boha brát světlo? Kdy už přírodu boha zcela zbavíme! Kdy už budeme smět začít pomoci čisté, nově nalezené, nově vykoupené přírody činit nás lidi přirozenějšími!

Ž 110. ®

Původ poznání. - Intelekt plodil po nesmírně dlouhém období pouze omyly; některé z nich se ukázaly jako užitečné a uchovávací druh: kdo na ně narazil nebo je zdědil, vedl svůj boj o sebe a o potomky s větším štěstím. Takové mylné věty víry, jež byly děděny z pokolení na pokolení, až se nakonec staly bezmála součástí základní výbavy lidského druhu, jsou například tyto: že existují trvalé věci, že existují totožné věci, že existují věci, látky, tělesa, že věc je tím, čím se jeví, že naše chtění je svobodné, že to, co je dobré pro mne, je dobré také samo o sobě. Teprve velmi pozdě vystoupili odpůrci a zpochybňovači takových vět - teprve velmi pozdě vystoupila pravda, jako nejméně silná forma poznání. Zdálo se, že s ní člověk nedokáže žít, náš organismus byl přizpůsoben jejímu opaku; všechny jeho vyšší funkce, vněmy smyslů a vůbec každý druh počítku pracoval s těmi odpradávnými zakořeněnými základními omyly. Ba co více: ony věty se v rámci poznání staly dokonce normou, již se poměřovalo "pravdivé" a "nepravdivé" - až do nejodlehlejších končin čisté logiky. Tedy: síla poznatků nespočívá ve stupni jejich pravdivosti, nýbrž v jejich stáří, jejich zakořeněnosti, jejich charakteru životní podmínky. Tam, kde se zdálo, že se život a poznání dostávají do rozporu, se nikdy vážně nebojovalo; popírání a pochybnosti tu platily za šílenství. Výjimeční myslitelé jako eleaté, kteří přesto formulovali a prosazovali protiklady přirozených omylů, věřili tomu, že je možné tímto opakem také žít: vynalezli mudrce jako člověka neměnnosti, neosobnosti, univerzálnosti názoru, jako jedno a vše zároveň, se samostatnou schopností onoho obráceného poznání; měli víru, že jejich poznání je zároveň principem života. Aby však toto vše mohli tvrdit, museli klamat samy sebe o svém vlastním stavu: museli si přibásnit neosobnost a trvání beze změny, nevidět podstatu poznávajícího, popřít moc pudů poznání a vůbec pojmut rozum jako naprosto svobodnou, ze sebe samé vznikající aktivitu; zavírali oči před tím, že také oni dospěli ke svým větám díky odporování něčemu platnému nebo díky žádosti po klidu či svrchovaném vlastnictví nebo po nadvládě. Rozvoj vytříbenější poctivosti a

skepse znemožnil posléze existenci i těmto lidem; ukázalo se, že i jejich žití a posuzování bylo závislé na prastarých pudech a základních omylech všeho pociťujícího bytí. - Ona vytříbenější poctivost a skepse se rodila všude tam, kde se dvě protikladné věty zdály použitelné na život, protože se obě snášely se základními omyly, kde bylo tedy možno se přit o vyšší či nižší stupeň užitku pro život; a rovněž tam, kde se nové věty ukazovaly jako životu sice nikoli prospěšné, avšak přinejmenším také ne škodlivé, jako projevy intelektuální hravosti, nevinné a šťastné stejně jako hra sama. Lidský mozek se postupně plnil takovými soudy a přesvědčeními a v jejich klubku pak vznikl kvas, boj a žádost po moci. Nejen užitečnost a slast, nýbrž každý druh pudů zaujal stanovisko v boji o "pravdy"; intelektuální boj se stal zaměstnáním, výzvou, povoláním, povinností, důstojenstvím -: poznávání a hledání pravdy se nakonec zařadilo jakožto potřeba mezi ostatní potřeby. Od té doby nebyla mocí už jen víra a přesvědčení, nýbrž také zkouška, negace, nedůvěra, odporování; všechny "zlé" instinkty byly podřízeny poznání, postaveny do jeho služeb a dostalo se jim lesku něčeho povoleného, ctěného, prospěšného a nakonec získaly i pohled a nevinnost dobrého. Poznání se tudíž stalo částí života samého a jakožto život pak mocností, jež neustále roste: až na sebe konečně narazily poznatky a ony prastaré základní omyly, obojí jako život, obojí jako moc, obojí v témže člověku. Myslitel: to je nyní bytost, v níž pud k pravdě a ony život uchováující omyly bojují svůj první boj, poté, co i pud k pravdě dokázal, že je mocí život uchováující. Vzhledem k důležitosti tohoto boje je vše ostatní lhostejné: zde je postavena poslední otázka po podmínce života a podniknut první pokus odpovědět na tuto otázku experimentem. Nakolik snese pravda, abychom si ji přivtělili? - to je ta otázka, to je ten experiment.

Ž 111. ®

Původ logiky. - Z čeho vznikla v lidské hlavě logika? Jistě z nelogiky, jejíž říše musela být původně nesmírná. Ale mnoho bytostí, které soudily jinak, než soudíme teď my, zahynulo: a přece to mohlo být pravdivější! Kdo například neuměl najít dost často "stejně", pokud šlo o potravu či nebezpečná zvířata, kdo tedy příliš pomalu subsumoval, kdo byl při subsumpci příliš opatrný, měl menší vyhlídky na přežití než ten, kdo u všeho podobného okamžitě usuzoval na stejnost. A teprve převažující sklon zacházet s podobným jako se stejným, sklon nelogický - neboť o sobě neexistuje nic stejného -, vytvořil veškerý základ logiky. Také aby vznikl pojem substance, jenž je pro logiku nepostradatelný, byť mu v nejpřísnějším smyslu slova nic skutečného neodpovídá, - nesměla být po dlouhou dobu viděna, pociťována proměnlivost věcí; bytosti nevidící přesně měly výhodu před těmi, které viděly vše "v toku". O sobě vzato je už každý vysoký stupeň opatrnosti při usuzování, každý skeptický sklon velkým nebezpečím pro život. Nezachovaly by se žádné živé bytosti, kdyby nebyl mimořádně silně vypěstován sklon opačný - raději přitakat než se zdržet soudu, raději se mýlit a básnit než vyčkávat, raději souhlasit než popírat, raději soudit než být spravedlivý. - Průběh logických myšlenek a závěrů v našem současném mozku odpovídá procesu a boji pudů, jež o sobě, každý jednotlivě, jsou všechny velmi nelogické a nespravedlivé; my se obvykle dovídáme jen výsledek boje: tak rychle a tak skrytě se v nás nyní tento prastarý mechanismus odehrává.

Ž 112. ®

Příčina a následek. - Nazýváme to "vysvětlení": ale je to "popis", jímž vynikáme nad starší stupně poznání a vědy. Lépe popisujeme, - vysvětlujeme právě tak málo jako všichni před námi. Objevíli jsme složitou posloupnost tam, kde naivní člověk a

badatel starších kultur viděl jen dvojí, "příčinu" a "následek", jak se tomu říkalo; my jsme obraz dění zdokonalili, ale nad obraz, za obraz jsme se nedostali. Máme před sebou u každého případu řadu "příčin" mnohem úplnější a usuzujeme: nejprve musí předcházet to a to, aby následovalo ono, - ale nepochopili jsme přitom nic. Kvalita, například při každém chemickém dění, se stále jeví jako "zázrak" a právě tak každý pohyb vpřed; popud uvádějící v pohyb nikdo "nevysvětlil". A jak bychom také mohli vysvětlovat! Operujeme se samými věcmi, jež neexistují, s liniemi, plochami, tělesy, atomy, dělitelnými časy, dělitelnými prostory -, jak má být vysvětlování vůbec možné, když vše učiníme nejprve obrazem, k obrazu svému! Postačí chápat vědu jako co možná nejvěrnější polidštění věcí; popisující věci a jejich poslušnost, učíme se stále přesněji popisovat sebe samy. Příčina a následek: taková rozdvojenost pravděpodobně nikde neexistuje, - doopravdy máme před sebou kontinuum, z něhož vydělujeme pár částí; tak jako pohyb vnímáme vždy jen jako oddělené body, tedy vlastně nevidíme, nýbrž vysuzujeme. Náhlost, s níž se mnohé následky vydělují, nás zavádí; je to však náhlost pouze pro nás. V této náhlé sekundě existuje nekonečné množství pochodů, jež nám unikají. Intelekt, který by příčinu a následek viděl jako kontinuum, a nikoli naším způsobem jako svévolnou rozdělenost a roztrženost, který by viděl tok dění, - ten by pojem příčina a následek zavrhl a veškerou podmíněnost by popřel.

Ž 113. ®

K učení o jedeč. - Tolik věcí se musí spojit, aby vzniklo vědecké myšlení: a všechny tyto nezbytné síly bylo třeba vynalézt, cvičit a opatrovat jednotlivě! Samostatně měly však velmi často zcela jiný účinek než nyní, kdy se v rámci vědeckého myšlení navzájem omezují a ukáží: - působily jako jedy, například pud zpochybňovat, pud popírat, pud vyčkávat, pud hromadit, pud rozdělovat. Hekatomy lidí byly obětovány, než se tyto pudy naučily chápat svůj vzájemný vztah a cítit se společně jako funkce jedné organizující síly v jednom člověku! A jak daleko máme ještě k době, kdy se k vědeckému myšlení připojí i umělecké síly a praktická životní moudrost, kdy se utvoří vyšší organický systém, ve srovnání s nímž by se učenec, lékař, umělec a zákonodárce, jak je známe dnes, museli jevit jako nuzný pozůstatek starých časů!

Ž 114. ®

Dosah morálky. - Nový obraz, který vidíme, ihned konstruujeme za pomoci všech starých zkušeností, jež jsme učinili, podle stupně své poctivosti a spravedlivosti. Neexistují vůbec jiné než morální zážitky, dokonce ani v oblasti smyslového vnímání.

Ž 115. ®

Čtyři omyly. - Člověka vychovaly jeho omyly: viděl sebe sama za prvé vždy jen neúplně, za druhé si připisoval vymyšlené vlastnosti, za třetí měl nesprávný pocit o svém postavení vzhledem ke zvířeti a přírodě, za čtvrté vynalézal stále nové desky hodnot a po nějaký čas je považoval za věčné a nepodmíněné, takže se na prvním místě ocitl hned ten, hned zas onen lidský pud a stav a byl následkem tohoto hodnocení zušlechťován. Odečteme-li působení těchto čtyř omylů, pak jsme odečetli i humanitu, lidskost a "lidskou důstojnost".

Ž 116. ®

Stádní instinkt. - Kdekoli se setkáme s morálkou, nacházíme hodnocení a odstupňování lidských pudů a činů. Tato hodnocení a odstupňování vyjadřují vždy potřeby obce a stáda: to, co jim vyhovuje na prvním místě - a na druhém a na třetím -, to je také nejvyšším měřítkem hodnoty u všech jednotlivců. Morálka vede

jednotlivce k tomu, aby byl funkcí stáda a jen jako funkci si přikládal hodnotu. Jelikož podmínky přežití se v určité obci velice lišily od podmínek v jiné obci, existovaly velmi odlišné morálky; a vzhledem k podstatným proměnám stád a obcí, států a společností, které jsou ještě před námi, lze předvídat, že vzniknou ještě velmi různé morálky. Morálnost je stádní instinkt v jednotlivci.

Ž 117. ®

Stádní výčitka svědomí. - V nejdelších a nejdávnějších obdobích lidstva vypadala výčitka svědomí úplně jinak než za dnešních dnů. Dnes se člověk cítí zodpovědný jen za to, co chce a co koná, a má v sobě samém svou hrdost: všichni naši učitelé práva vycházejí z tohoto jednotlivcova pocitu sama sebe a pocitu slasti, jako by právě odtud vyvěral odjakživa zdroj práva. Avšak po nejdelší dobu trvání lidstva neznal člověk nic strašnějšího než se cítit jednotlivcem. Být sám, vnímat každý jednotlivě, neposlouchat ani nevládnout, znamenat individuum - to nebyla tehdy slast, nýbrž trest; člověk byl k "bytí individuem" odsuzován. Svoboda myšlení platila za nanejvýš nepříjemnou svízeľ. Zatímco my pociťujeme zákon a podřízenost jako nátlak a újmu, pociťovali tehdy lidé jako nepříjemnou, jako nejvlastnější nouzi egoismus. Být sám sebou, oceňovat se podle vlastní míry a váhy - to bylo tehdy v rozporu s vkusem. Sklon k tomu by byl považován za šílenství: neboť se samotou byla spojena veškerá bída a veškerá hrůza. Tehdy měla "svobodná vůle" za nejbližšího souseda zlé svědomí: a čím nesvobodněji člověk jednal, čím více z jednání promlouval stádní instinkt, a nikoli osobní smysl, tím morálnějším se člověk cítil. Vše, co škodilo stádu, ať už tomu jednatel chtěl či nechtěl, působilo tehdy jedinci výčitky svědomí - a ještě i jeho sousedu, ano, celému stádu! - V tom jsme se nejvíce změnili.

Ž 118. ®

Přízeň. - Je ctnostné, když se určitá buňka promění ve funkci buňky silnější? Prostě musí. A je snad něco zlého, že silnější buňka onu slabší asimiluje? I ona musí; je to pro ni nezbytné, neboť usiluje o mnohonásobnou náhradu a chce se regenerovat. Podle toho je třeba v přízni rozlišovat: pud přivlastňovat a pud podřízovat se, podle toho, zda přízeň cítí ten silnější nebo slabší. Radost a žádost jsou pohromadě u silnějšího, jenž chce cosi přetvořit ve svou funkci: radost a potřeba být žádán u slabšího, jenž by se chtěl stát funkcí. - Soucit je bytostně případ první, příjemné hnutí pudu přivlastňovacího při pohledu na slabšího: přitom je třeba vzít ještě v úvahu, že "silný" a "slabý" jsou relativní pojmy.

Ž 119. ®

Žádný altruismus! - Na mnoha lidech pozoruji překypující sílu a chuť být funkcí; tlačí se tam a mají nejemnější cich pro všechna místa, kde by právě oni mohli být funkcí. Patří sem ženy, jež se promění právě v tu funkci muže, která je u něho vyvinuta slabě, a stanou se tak jeho portmonkou nebo jeho politikou nebo jeho družností. Takové bytosti se samy uchovávají nejlépe, když se včlení do cizího organismu; pokud se jim to nepodaří, jsou mrzuté, podrážděné a užírají samy sebe.

Ž 120. ®

Zdraví duše. - Oblíbená lékařská formule morálky (jejímž původcem je Ariston z Chiu): "Ctnost je zdraví duše." - by musela, aby byla použitelná, být změněna přinejmenším takto: "Tvá ctnost je zdraví tvé duše." Neboť zdraví o sobě neexistuje a všechny pokusy nějakou věc takto definovat jsou bědně nezdařené. Záleží na tvém cíli, tvém obzoru, tvých silách, tvých pohnutkách, tvých omylech a zejména na ideálech a fantasmatech tvé duše, má-li se určit, co

už pro tvé tělo může znamenat zdraví. Existuje tudíž bezpočet různých zdraví těla; a čím více dovolíme jednotlivému a nesrovnatelnému znovu zvednout hlavu, čím více zapomeneme na dogma o "rovnosti lidí", tím více se musí našim lékařům ztrácet i pojem normálního zdraví, jakož i normální diety, normálního průběhu onemocnění. A teprve potom by možná bylo na čase přemýšlet o zdraví a nemoci duše a klást osobitou ctnost každého člověka do jejího zdraví: jež by ovšem mohlo u jednoho vypadat jako pravý opak zdraví u druhého. Nakonec by ještě zůstala otevřena velká otázka, zda bychom mohli postrádat onemocnění, dokonce k rozvoji naší ctnosti, a zda zejména naše žízeň po poznání a sebepoznání nepotřebuje nemocnou duši stejně jako zdravou: zkrátka, zda výlučná vůle po zdraví není předsudek, zbabělost a snad i střípek velice jemného barbarství a zaostalosti.

Ž 121. ®

Život není argument. - Přizpůsobili jsme si svět, abychom v něm mohli žít - předpokládáním těles, čar, ploch, příčin a následků, pohybu a klidu, formy a obsahu: bez těchto článků víry by dnes nikdo nedokázal žít! Avšak proto nejsou ještě ničím dokázaným. Život není žádný argument; k podmínkám života by mohl patřit i omyl.

Ž 122. ®

Morální skepse v křesťanství. - I křesťanství přispělo velkým dílem k osvícenství: učilo morální skepsi velmi naléhavým a účinným způsobem: obžalobou, rozhořčením, avšak s neúnavnou trpělivostí a citlivostí: v každém jednotlivém člověku zničilo víru v jeho "ctnosti": navždy odstranilo z povrchu země ony velikány ctnosti, jimiž oplýval starověk, proslulé muže, kteří s vírou ve svou dokonalost chodili světem s důstojností hrdiny býčích zápasů. Když teď my, odchovanci této křesťanské školy skepse, čteme starověké knihy o morálce, například Senecovy a Epiktétovy, pociťujeme pobavenou nadřazenost a jsme plni skrytých náhledů a nadhledů, připadá nám, jako by mluvilo dítě před starcem nebo mladá horlivá kráska před La Rochefoucauldem: my víme lépe, co je ctnost! V poslední době jsme však tutéž skepsi použili i na všechny religiózní stavy a procesy, jako je hřích, pokání, milost, posvěcení, a nechali jsme červa hlodat tak důkladně, že máme nyní i při četbě všech křesťanských knih týž pocit nadhledu a jemné nadřazenosti - i religiózní pocity známe lépe! A je na čase dobře je znát a dobře je popsat, neboť také zbožný člověk staré víry vymírá: zachraňme jeho obraz a jeho typ alespoň pro poznání!

Ž 123. ®

Poznání je víc než pouhý prostředek. - I bez této nové vášně - mám na mysli vaše poznání - by věda byla podporována: věda zatím rostla a vyrostla bez ní. Upřímná víra ve vědu, vědě nakloněný předsudek, jímž jsou nyní ovládány naše státy (kdysi dokonce i církev), se zakládá v podstatě na tom, že se v ní takový bezpodmínečný sklon a tlak objevoval vzácně a že věda právě není chápána jako vašeň, nýbrž jako stav a "étos". Ano, často stačí už amour-plaisir poznání (zvědavost), stačí amour-vanité, návyk na ni, s postranním úmyslem získat čest a chléb, u mnohých dokonce stačí, že si s přebytkem volného času nevědí jiné rady než číst, sbírat, pořádat, pozorovat, vyprávět druhým: jejich "vědeckým pudem" je jejich nuda. Papež Leo Desátý jednou (v Breve Beroaldovi) zapěl na oslavu vědy: označuje ji za nejkrásnější ozdobu a největší pýchu našeho života, ušlechtilé zaměstnání ve štěstí i v neštěstí; "bez ní," praví nakonec, "by veškeré lidské počinání postrádalo pevné opory, - i s ní je přece ještě proměnlivé a nejisté až až!" Avšak tento obstojně skeptický papež

zamlčuje, jako všichni ostatní církevní chvalořečníci vědy, svůj poslední soud o ní. A i když z jeho slov zaznívá cosi, co je pro takového přítele umění velice zvláštní, že totiž vědu staví nad umění; nakonec je to přece jen z jakési slušnosti, když tu nemluví o tom, co i on staví vysoko nad veškerou vědu: o "zjevené pravdě" a o "věčné spáse duše", - čím je mu proti tomu ozdoba, pýcha, udržování, zajištění života! "Věda je něčím druhořadým, není ničím posledním, bezpodmínečným, není předmětem vášně", - tento soud zůstal skryt v Leově duši: vskutku křesťanský soud o vědě! Ve starověku byla její důstojnost a úcta k ní snižována tím, že dokonce i její nezapálenější učedníci stavěli výše úsilí o ctnost a že za nejvyšší chválu, již možno vzdát poznání, se považovala už její oslava jakožto nejlepšího prostředku ctnosti. Že poznání chce být čímsi více než jen prostředkem, je v dějinách novým jevem.

Ž 124. ®

V horizontu nekonečna. - Opustili jsme zemi a vstoupili na loď! Most za sebou, - ba více, zemi za sebou jsme strhli! Nuže, bárko! měj se na pozoru! Po boku ti leží oceán, pravda, nebouří stále a občas tu spočívá jak hedváb a zlato a snění dobra. Ale nadejdou hodiny, kdy poznáš, že je nekonečný a že není nic hroznějšího než nekonečno. Ubohý pták, jenž se cítil svobodou a naráží teď na stěny této klece! Běda, přepadne-li tě touha po domově, zemi, jako by tam bylo bývalo více svobody, - a žádná "země" už není!

Ž 125. ®

Pomatenec. - Neslyšeli jste o onom pomateném člověku, jenž za jasného dopoledne rozžal svítilnu, běžel na tržiště a bez ustání vykřikoval: "Hledám Boha! Hledám Boha!" - Protože tam právě stálo mnoho z těch, kdo v Boha nevěřili, vzbudil velké veselí. Snad se neztratil? pravil jeden. Což se zaběhl jak dítě? řekl druhý. Nebo se schoval? Bojí se nás? Odešel na loď? Vystěhoval se? - tak pokřikovali a smáli se jeden přes druhého. Pomatený člověk skočil mezi ně a probodával je svými pohledy. "Kam se poděl Bůh? vzkřikl, já vám to povím! My jsme ho zabili, - vy a já! My všichni jsme jeho vrahy! Ale jak jsme to udělali? Jak jsme dokázali vypít moře? Kdo nám dal houbu, abychom smazali celý horizont? Co jsme to učinili, když jsme tuto zemi odpoutali od jejího slunce? Kam se nyní pohybuje? Kam se pohybujeme my? Pryč ode všech sluncí? Což neustále nepadáme? A neřítíme se zpět, do stran, vpřed, do všech směrů? Existuje ještě nějaké Nahoře a Dole? Nebloudíme nekonečnou nicotou? Neovanul nás prázdný prostor? Neochladilo se? Nepřichází neustále noc, stále více noci? Nemusíme zapalovat svítilny již dopoledne? Nezaslechli jsme ještě hluk hrobníků, kteří pochovávají Boha? Neucítili jsme ještě pach božího rozkladu? - i bohové se rozkládají! Bůh je mrtev! Bůh zůstane mrtev! A my jsme ho zabili! Čím se utěšíme, my vrazi všech vrahů? To nejsvětější a nejmocnější, co svět doposud měl, vykrvácelo pod našimi noži, - kdo z nás tuto krev smyje? Jakou vodou bychom se mohli očistit? Jaké slavnosti pokání, jaké posvátné hry budeme muset vynalézt? Není na nás velikost tohoto činu příliš velká? Nemusíme se sami stát bohy, jen abychom jej byli hodni? Ještě nikdy nebylo většího činu, - a kdokoli se zrodí po nás, patří kvůli tomuto činu do vyšších dějin, než byly celé dějiny dosavadní!" - Zde se pomatenec odmlčel a pohlédl opět na své posluchače: i oni mlčeli a hleděli na něho s údivem. Nakonec mrštil svou svítilnou o zem, takže se roztříštila a zhasla. "Přicházím příliš brzy," řekl potom, "ještě nenastal můj čas. Tato nesmírná událost je ještě na cestě a putuje, ještě nepronikla až k uším lidí. Blesk a hrom potřebují čas, světlo hvězd potřebuje čas, činy potřebují čas, i poté, co jsou vykonány, aby byly viděny a slyšeny. Tento čin je pro ně stále ještě vzdálenější než nejvzdálenější souhvězdí, - a přece je to

jejich čin!" - Vypravuje se ještě, že pomatenec téhož dne vnikl do různých kostelů a zpíval v nich své Requiem aeternam deo. Když ho vyvedli a vyslyšali, odpovídal stále jen toto: "Čím jsou ještě tyto kostely, ne-li hrobkami a náhrobky boha?" -

Ž 126. ®

Mystická vysvětlení. - Mystická vysvětlení se považují za hluboká; pravda však je, že nejsou dokonce ani povrchní.

Ž 127. ®

Pozůstatek nejstarší religiozity. - Každý bezmyšlenkovitý člověk se domnívá, že působí jediné vůle; chtění je prý cosi jednoduchého, veskrze daného, neodvoditelného, srozumitelného o sobě. Takový člověk je přesvědčen, že když něco koná, například dává ránu, že je to on, kdo ránu dává, a že ji dal, protože ji dát chtěl. Vůbec si nevšimne žádného problému, pocit vůle mu stačí nejen k předpokládání příčiny a účinku, nýbrž i k víře, že jejich vztahu rozumí. Neví nic o mechanismu dění a tisícekrát jemné práci, jež musí být vykonána, aby k ráně došlo, ani o neschopnosti vůle o sobě vykonat třeba jen nejmenší část této práce. Vůle je mu magicky působící silou: víra ve vůli jakožto příčinu účinků je víra v magicky působící síly. Původně tedy člověk věřil, že všude, kde spatřuje určité dění, působí v pozadí jako příčina vůle a osobně chtějící bytosti, - pojem mechaniky mu byl zcela vzdálen. Jelikož však člověk nesmírně dlouho věřil jen v osoby (a nikoli v látky, síly, věci a tak dále), stala se pro něho víra v příčinu a účinek vírou základní, kterou používá všude, kde se něco děje, - ještě i nyní instinktivně a jako kus atavismu nejstaršího původu. Věty "není účinku bez příčiny", "každý účinek opět příčinou" se jeví jako zobecnění mnohem užších vět: "kde je působení, tam bylo chtění", "působit lze jen na chtějící bytosti", "nikdy neexistuje čisté zakoušení účinku bez důsledku, nýbrž veškeré zakoušení je podnětem vůle" (k činu, obraně, pomstě, odplatě), - ale v pravěku lidstva byly obojí věty identické, první nebyly zobecněním druhých, nýbrž druhé vysvětlením prvních. - Schopenhauerův předpoklad, že vše, co existuje, je něčím chtějícím, vyzvedl na trůn prastarou mytologii; zdá se, že Schopenhauer se nikdy nepokusil o rozbor vůle, protože věřil v jednoduchost a bezprostřednost veškerého chtění, stejně jako všichni ostatní: - zatímco chtění je jen natolik zaběhnutý mechanismus, že pozorujícímu oku téměř uniká. Proti němu stavím tyto věty: za první, aby vznikla vůle, je nutná představa o slasti a strasti. Za druhé: zda bude ostrý podnět pocíten jako slast nebo strast, to je věcí interpretujícího intelektu, který ovšem pracuje většinou bez našeho vědomí; a jeden a týž podnět může být interpretován jako slast nebo strast. Za třetí: jen u intelektuálních bytostí existuje slast, strast a vůle; obrovská převaha organismů nic takového nezná.

Ž 128. ®

Hodnota modlitby. - Modlitba byla vynalezena pro lidi, které vlastně nikdy nenapadají žádné myšlenky a kteří neznají povznesení duše nebo si jej nevšimnou: co si mají počít na svatých místech a ve všech těch důležitých situacích života, které vyžadují klid a určitou důstojnost? Aby alespoň nerušili, doporučila jim moudrost všech zakladatelů náboženství, malých i velkých, formulí modlitby, jako dlouhou mechanickou práci rtů, spojenou s namáháním paměti a přesně určenou polohou rukou a nohou a očí! Mohou potom podobně jako Tibetané nesčetněkrát přežvykovat své "om mane padme hum", nebo jako ve Varanasi odpočítávat na prstech jméno Boží Ram-Ram-Ram (a tak dále s grácií či bez ní): nebo uctívat Višnu jeho tisíce jmen, Alláha devětašedesáti: nebo mohou používat modlicí mlýnky či růžence, - hlavně je, že je tato práce na nějakou chvíli zklidní a je na

ně snesitelný pohled: jejich druh modlitby byl vynalezen kvůli těm zbožným, kteří znají myšlenky a povznesení sami od sebe. A dokonce i ti mají své hodiny únavy, kdy jim řada důstojných slov a zvuků a zbožná mechanika dělá dobře. Ale dejme tomu, že tito nepočetní lidé - v každém náboženství je religiózní člověk výjimkou - si umějí poradit: oni chudí duchem si poradit neumějí a zakázat jim modlitební klapot by znamenalo vzít jim jejich náboženství: jak to stále více vychází najevo v protestantismu. Náboženství totiž od těchto lidí nechce nic víc, než aby se zklidnili, očima, rukama, nohama a orgány všeho druhu: tím na chvíli zkrásní a více se podobají - člověku!

Ž 129. ®

Podmínky boha. - "Bůh sám nemůže být bez moudrých lidí" - pravil Luther a právem; ale "bůh může být ještě méně bez lidí nemoudrých" - to už ten dobrý Luther neřekl!

Ž 130. ®

Nebezpečné rozhodnutí. - Křesťanské rozhodnutí shledat svět ošklivým a špatným učinilo svět ošklivým a špatným.

Ž 131. ®

Křesťanství a sebevražda. - Křesťanství proměnilo nesmírnou touhu po sebevraždě, jež vládla v době jeho vzniku, v páku své moci: připustilo jen dvě formy sebevraždy, spojilo je s nejvyšší důstojností a nejvyššími nadějemi, a strašlivým způsobem zapovědělo všechny formy ostatní. Mučednictví a pomalé sebeumrtvování askety bylo však povoleno.

Ž 132. ®

Proti křesťanství. - Dnes se proti křesťanství obrací náš vkus, nikoli už naše důvody.

Ž 133. ®

Zásada. - Nevyhnutelná hypotéza, na niž lidstvo musí přicházet stále znovu, je dlouhodobě přece mocnější než ta nejlépe věřená víra v cosi nepravdivého (podobně jako víra křesťanská). Dlouhodobě: to tu znamená na sto tisíc let.

Ž 134. ®

Pesimisté jako oběť. - Kde převládá hluboká nechut' k životu, tam vychází najevo následky velké chyby v dietě, které se některý národ dlouho dopouštěl. Tak je rozšíření buddhismu (nikoli jeho vznik) z velké části závislé na nemírném a téměř výlučném požívání rýže u Indů, a tím podmíněné obecné malátností. Možná by se měla evropská nespokojenost nové doby posuzovat se zřetelem k okolnosti, že náš předchozí svět, celý středověk, se díky působení germánských sklonů na Evropu oddával pití: středověk, to znamená otrava Evropy alkoholem. - Německá nechut' k životu je výsledkem zejména zimního churavění, včetně působení sklepního vzduchu a jedovatých zplodin z kamen německých domácností.

Ž 135. ®

Původ hříchu. - Hřích, jak je teď pocítován všude, kde vládne nebo někdy vládlo křesťanství: hřích je židovský pocit a židovský vynález a s ohledem na toto pozadí vši křesťanské morality mělo křesťanství vskutku za cíl celý svět "požidovštit". Do jaké míry se mu to v Evropě podařilo, vycítíme nejlépe ze stupně cizoty, již stále ještě působí na naše citění řecký starověk - svět bez pocitů hříchu, a to přes veškerou dobrou vůli ke sblížení a k jeho osvojení, kterou chovala celá pokolení i mnoho vynikajících jedinců. "Jen když budeš litovat, bude ti bůh milostiv", - to je pro Řeka směšné a pohoršující: řekl by "tak asi cítí otroci". Předpokládá se tu kdosi mocný, nesmírně mocný,

a přece pomstychtivý: jeho moc je tak velká, že mu vůbec nelze uškodit, vyjma v oblasti cti. Každý hřích je porušením respektu, crimen laesae majestatis divinae - a ničím víc! Být sklíčen, pokouřen, ležet v prachu - to je první a poslední podmínkou, na niž se váže jeho milost: tedy znovunastolení jeho boží cti! Zda je hříchem způsobena ještě i jiná škoda, zda je jím zaseto hluboké, vzrůstající se zlo, jež zasahuje jednoho člověka po druhém a rdousí je jako těžká nemoc - o to se tento orientálec na nebesích prahnoucí po cti nestará. Hřích je provinění vůči němu, nikoli vůči lidstvu! - komu daroval svou milost, tomu dává i tuto bezstarostnost ohledně přirozených následků hříchu. Bůh a lidstvo jsou zde tak odděleni, myšleni jako takové protiklady, že se na lidstvu v podstatě vůbec hřešit nedá, - každý čin má být posuzován jen podle svých nadpřirozených následků: nikoli podle přirozených: tak tomu chce židovský cit, jemuž je vše přirozené něčím o sobě nedůstojným. Řekové měli naopak blíže k myšlence, že i provinění může být důstojné - dokonce i krádež, jako u Prométhea, dokonce i porážení dobytka jako projev šílené závisti u Ajaxe: díky své potřebě přibásnit a vtělit zločinu důstojnost vynalezli tragédii, umění a požitek, které Židovi, přes veškeré jeho básnické nadání a náklonnost k vznešenému, zůstaly ve své nejhlubší podstatě cizí.

Ž 136. ®

Vyvolený národ. - Židé, kteří se mezi národy cítí národem vyvoleným, neboť jsou mezi národy morálním géníem (pro svou schopnost pohrdnout člověkem v sobě hlouběji než kterýkoli jiný národ) - Židé mají ze svého božského monarchy a světce požitek podobný tomu, jaký měla francouzská šlechta z Ludvíka Čtrnáctého. Tato šlechta si nechala vzít veškerou svou moc a sebeúctu a stala se opovržením: aby to necítila, aby to mohla zapomenout, bylo zapotřebí královského lesku, královské autority a nesrovnatelné plnosti moci, k níž měla otevřený přístup jen šlechta. Když se díky této výsadě povznášela k výšinám dvora a odtud mohla shlížet na vše pod sebou s opovržením, přenesla se přes všechnu nekľid svědomí. Všichni tak úmyslně vršili věž královské moci stále výše do oblak a přidávali k ní poslední stavební kameny vlastní moci.

Ž 137. ®

Řečeno v podobenství. - Ježíš Kristus byl možný jen v židovské krajině - mám na mysli takovou krajinu, nad níž ustavičně visel temný a vznešený bouřkový mrak rozněvaného Jehovy. Jedině zde mohlo být pociťováno vzácné problesknutí osamělého slunečního paprsku hroživou všeobecnou a trvalou denní nocí jako zázrak "lásky", jako paprsek zcela nezasloužené "milosti". Jedině zde mohl Kristus snít o své duze a svém nebeském žebříku, po němž Bůh sestupuje k lidem; všude jinde bylo slunce a jasné počasí příliš obvyklou a všední věcí.

Ž 138. ®

Kristův omyl. - Zakladatel křesťanství se domníval, že ničím lidé netrpí tolik, jako svými hříchy: - to byl jeho omyl, omyl toho, kdo se cítil bez hříchu, komu se tu nedostávalo zkušenosti! Tak se jeho duše naplnila oním zázračným fantastickým slitováním, jež se vztahovalo k nouzi, která dokonce i u jeho národa, vynálezce hříchu, byla jen málokdy skutkem velkou nouzí! - Ale křesťané dokázali svého mistra dodatečně ospravedlnit a posvětili jeho omyl na "pravdu".

Ž 139. ®

Barva vášní. - Povahy, jako byl apoštol Pavel, mají k vášním nepřátelský vztah; znají z nich jen špínu, znetvoření a zkázu, - jejich ideální sklon směřuje tedy ke zničení vášní: v božství

spatřují jejich naprostou nepřítomnost. Zcela jinak než Pavel a Židé obraceli Řekové svůj ideální sklon právě k vášním, milovali je, pozvedali, dodávali jim lesku a připisovali jim božský charakter; zjevně se cítili ve vášni nejen šťastněji, nýbrž i čistěji a božštěji než jindy. - A co křesťané? Chtěli se v tomto stát Židy? A možná se jimi stali?

Ž 140. ®

Příliš židovský. - Pokud chtěl být bůh milován, pak se měl nejprve vzdát souzení a spravedlnosti: - soudce, ba ani milosrdný soudce, není milován. Zakladatel křesťanství tu cítil málo jemně, - jako Žid.

Ž 141. ®

Příliš orientálně. - Jakže? Bůh, který miluje lidi za předpokladu, že v něj věří, a který vysílá strašlivé pohledy a hrozby k tomu, kdo v tuto lásku nevěří! Jakže? Láska s klauzulemi jako cit všemohoucího boha! Láska, která nezdolala ani nad pocitem uražené cti a podrážděné pomstychtivosti! Jak je to vše orientální! "Když tě miluji, co ti je po tom?" je už dostatečná kritika celého křesťanství.

Ž 142. ®

Vykuřování. - Buddha praví: "nelichot' svému dobrodinci!" Vyslovme tento výrok v křesťanském kostele: - okamžitě vyčistí vzduch od všeho křesťanského.

Ž 143. ®

Největší přínos polytheismu. - Aby si jednotlivec utvořil svůj vlastní ideál a z něho pak odvozoval svůj zákon, své radosti a svá práva - to platilo dosud za snad nejstrašnější ze všech lidských zbloudění, za modlářství o sobě; a vskutku měli ti nepočtení, kteří se toho odvážili, vždy potřebu hájit se sami před sebou, a tato obhajoba obvykle zněla: "Ne já! ne já! nýbrž bůh skrze mne!" Existovalo zázračné umění, síla tvořit bohy - polytheismus -, kde se tento pud směl vybíjet, kde se pročišťoval, zdokonaloval, zušlechťoval: neboť původně to byl pud nízký a nevhledný, přibuzný svévoli, neposlušnosti a závisti. Být nepřátelský vůči tomuto puze k vlastnímu ideálu: to bylo kdysi zákonem každé mravnosti. Zde existovala jen jediná norma: "člověk vůbec" - a každý národ se domníval, že tuto jedinou a poslední normu má. Ale nad sebou a mimo sebe, ve vzdáleném nadsvětě, směl člověk vidět pluralitu norem: jeden bůh nebyl popřením jiného boha ani rouháním proti němu! Tady si člověk poprvé dopřál individuálnost, tady poprvé ctil práva individuí. Vynalézání bohů, heroů a nadlidí všeho druhu, jakož i pololidí nebo podlidí, trpaslíků, víl, kentaurů, satyrů, démonů a ďáblů bylo nedocenitelnou přípravou k ospravedlňování egoismu a suverenity jednotlivce: svobodu, kterou člověk dopřával jednomu bohu vůči ostatním, poskytl nakonec sám sobě vůči zákonům, mravům a sousedům. Naproti tomu monotheismus, strnulý důsledek učení o jediném normativním člověku - tedy víra v jediného normativního boha, vedle něhož existují už jen falešní lžihozi - byl snad největším nebezpečím dosavadního lidstva: zde mu hrozilo ono předčasné ustrnutí, k němuž - pokud jsme s to vidět -, už dávno dospěla většina ostatních zvířecích druhů; jako takové věří všechny tyto druhy v jedno normativní zvíře a jeden ideál v rámci svého druhu a přenesly mravnost mravu definitivně do masa a krve. V polytheismu byla předznamenána svoboda a pluralita lidského ducha: síla tvořit si nové a vlastní oči, vždy znovu nové a více vlastní: takže ze všech zvířat jedině pro člověka neexistují žádné věčné horizonty ani perspektivy.

Ž 144. ®

Náboženské války. - Největším pokrokem mas byla prozatím náboženská válka: neboť tato válka dokazuje, že masy počaly s pojmy zacházet s úctou. Náboženské války vznikají, teprve když se díky subtilním sporům sekt zjemní všeobecný rozum: takže dokonce i luza začne být důvtipná, bere vážně maličkosti, ba považuje za možné, že "věčná spása duše" závisí na drobných diferencích v pojmech.

Ž 145. ®

Nebezpečí vegetariánů. - Převažující a nemírné požívání rýže vede k požívání opia a narkotik, stejně jako převažující a nemírné požívání brambor přivádí ke kořalce -: jeho jemnějším důsledkem jsou však též narkoticky působící způsoby myšlení a citění. V souladu s tím propagátoři narkotických způsobů myšlení a citění, jako jsou indiští učitelé, vynášejí a širokým vrstvám jako zákon předepisují dietu, jež je čistě vegetariánská: chtějí tak vyvolat a zmnožit potřebu, kterou jsou oni s to ukojit.

Ž 146. ®

Německé naděje. - Neměli bychom zapomínat, že jména národů jsou obvykle nadávky. Význam jména Tataři byl například "psi": tak je pokřtili Číňané. Němci, "die Deutschen": znamená původně "pohané": tak nazývali Gótové po svém obrácení velkou masu svých nepokřtěných kmenových příbuzných, v souladu se svým překladem Septuaginty, v níž jsou pohané označeni slovem, jež v řečtině znamená "národy": viz Wulfilu. - Stále ještě by bylo možné, aby Němci své staré hanlivé přízvisko dodatečně změnili v přízvisko čestné, pokud by se stali prvním křesťanským národem Evropy: Schopenhauer jim přičítal ke cti, že jsou pro to vysoce nadáni. Završilo by se tak dílo Lutherovo, jenž je učil být a mluvit německy: "Zde stojím já! Já nemohu jinak!" -

Ž 147. ®

Otázka a odpověď. - Co teď přejímají domorodé kmeny od Evropanů nejdříve? Kořalku a křesťanství, evropská narkotika. - A na co nejrychleji hynou? - Na evropská narkotika.

Ž 148. ®

Kde vznikají reformace. - Za časů velké zkaženosti církve byla církev nejméně zkažená v Německu: proto vznikla reformace zde, jako znamení, že už počátky zkázy jsou pociťovány jako nesnesitelné. Relativně vzato nebyl totiž žádný národ křesťanštější než Němci za časů Lutherových: jejich křesťanská kultura byla už už připravena vykvést velkolepou nádherou, - chyběla už jen jediná noc; avšak ta přinesla bouři, jež učinila všemu konec.

Ž 149. ®

Nezdar reformací. - O vyšší kultuře Řeků - dokonce i ve značně raných údobích - svědčí okolnost, že pokusy založit nové řecké náboženství několikrát ztroskotaly; svědčí to o tom, že už záhy muselo v Řecku existovat množství různorodých individuí, jejichž různorodou nouzí nebylo možné vyřídit jedním jediným receptem víry a naděje. Pythagorás a Platón, snad i Empedoklés a už mnohem dříve orfíci blouznivci se chystali založit nová náboženství; a oba prvně jmenovaní měli tak ryze zakladatelskou duši, takový talent k zakládání náboženství, že se jejich nezdaru nelze dost vynadivit: dospěli však jen k sektám. Pokaždé, když se nezdaří reformace celého národa a když hlavu pozvedají jen sekty, lze usuzovat, že národ je už v sobě velmi rozrůzněný a začíná se odpoutávat od hrubých stádních instinktů a od mravnosti mravu: to je významný stav nezakotvenosti, jež jsme si navykli hanět jako úpadek mravů a zkaženost: a on zatím ohlašuje dozrávání vajíčka a brzké puknutí skořápky. Že se Lutherova reformace na severu

zdařila, je příznakem toho, že sever za jihem Evropy zaostával a měl zatím značně stejnorodé a stejnobarevné potřeby; ani k pokřesťanštění Evropy by vůbec nedošlo, kdyby kultura starověkého jihu nebyla pozvolna pobarbarštěna nadměrným přimísením germánské barbarské krve a neztratila svou kulturní převahu. Čím obecněji a bezpodmínečněji může jednotlivec nebo jednotlivcová myšlenka působit, tím stejnorodější a nižší musí být masa, na niž se působí; zatímco protikladné usilování prozrazuje vnitřní protikladné potřeby, které se rovněž chtějí uspokojit a prosadit. Naopak můžeme vždy usuzovat na skutečnou výši kultury, když mocné a panovačné povahy dosáhnou jen malého a sektářského účinku: to platí i pro jednotlivé druhy umění a oblasti poznání. Kde se panuje, tam existují masy: kde jsou masy, tam existuje potřeba otroctví. Kde existuje otroctví, tam je jen málo individuí, a ta mají proti sobě stádní instinkty i svědomí.

Ž 150. ®

Ke kritice světců. - Chceme-li mít ctnost, musíme ji snad chtít v její nejbrutálnější podobě? - jako to chtěli a potřebovali křesťanští svatí; pro ty byl život snesitelný jen s myšlenkou, že při spatření jejich ctnosti začne každý pohrdat sebou samým. Ctnost s takovým účinkem nazývám však brutální.

Ž 151. ®

O původu náboženství. - Metafyzická potřeba není zdrojem náboženství, jak se domnívá Schopenhauer, nýbrž jen jeho pozdním výhonkem. Pod vládou náboženských myšlenek uvykl člověk představě "jiného (zásvětího, podsvětího, nadsvětího) světa" a po zničení náboženského bludu cítí nepříjemné prázdno a chybění, - a nyní z tohoto pocitu vyrůstá opět "jiný svět", avšak teď jen metafyzický, a nikoli už náboženský. Leč to, co v dávných dobách vedlo vůbec k předpokladu "jiného světa", nebyl pud a potřeba, nýbrž omyl při výkladu určitých přírodních procesů, rozpaky intelektu.

Ž 152. ®

Největší změna. - Osvětlení a zbarvení všech věcí se změnilo! Nechápeme už zcela, jak lidé kdysi vnímali věci nejbližší a nejběžnější - například den a bdění: protože lidé minulých dob věřili snům, nalézal se bdělý život v jiném světle. A právě tak celý život, zpětně ozařovaný smrtí a jejím významem: naše "smrt" je úplně jiná smrt. Všechny zážitky měly jiný svit, neboť z nich vyzařoval bůh; také všechna rozhodnutí a vyhlídky na vzdálenou budoucnost: neboť člověk měl věštby, tajemné pokyny a věřil předpovědím. "Pravda" byla vnímána jinak, neboť za jejího mluvčího mohl tehdy platit šílenec, - což v nás vyvolává mrazení či smích. Každé bezpráví působilo na cit jinak: neboť člověk se bál odplaty boží, nejen občanského trestu a ztráty cti. Čím byla radost v dobách, kdy člověk věřil v ďábly a pokušitele! Čím vášeň, když viděl nablízku číhat demony! Čím filosofie, když pochybnost byla pocíťována jako prohřešek nejnebezpečnějšího druhu, totiž rouhání věčné lásce, jako nedůvěra vůči všemu, co je dobré, vysoké, čisté a slitovné! - Dali jsme věcem nové barvy, neustále na nich pracujeme, - avšak co zatím zmůžeme proti nádheře barev onoho starého mistra! - míním lidstvo starých dob.

Ž 153. ®

Homo poeta. - "Já sám, který jsem zcela vlastnoručně stvořil tuto tragédii tragédií, nakolik je hotova; já, který jsem do bytí teprve vevázal uzel morálky a tak pevně jej utáhl, že jen nějaký bůh jej může rozvázat, - jak žádá Horatius! - já sám jsem teď ve čtvrtém aktu všechny bohy zavraždil, - z morality! Co nyní s aktem pátým! Kde vzít ještě tragické řešení! - Musím snad začít uvažovat o řešení komickém?"

Ž 154. ®

Rozdílná nebezpečnost života. - Vy vůbec nevíte, co prožíváte, běžíte životem jako opilí a občas také spadnete ze schodů. Ale díky své opilosti si přitom nic nezlomíte: vaše svalstvo je příliš ochablé a hlava příliš zatemněná, než aby pro vás byl kámen tohoto schodiště stejně tvrdý jako pro nás druhé! Pro nás je život nebezpečnější: jsme ze skla - běda, když narazíme; a vše je ztraceno, když padneme!

Ž 155. ®

Co nám chybí. - Milujeme velkou přírodu a také jsme ji objevili: to proto, že v naší hlavě scházejí velcí lidé. U Řeků tomu bylo naopak: jejich pocíťování přírody je jiné než naše.

Ž 156. ®

Nejvlivnější. - Když se jeden člověk postaví na odpor celé své době, zadrží ji u brány a volá ji k odpovědnosti, to musí mít vliv! Zda tomu chce, je lhostejné; podstatné je, že to dokáže.

Ž 157. ®

Mentiri. - Dávej pozor! - on přemýšlí: hned bude mít po ruce nějakou lež. To je stupeň kultury, na němž stáli celé národy. Uvažme jen, co slovem mentiri vyjadřovali Římané!

Ž 158. ®

Nepohodlná vlastnost. - Vidět ve všech věcech hloubku je vlastnost nepohodlná: způsobuje, že člověk neustále namáhá svůj zrak a nakonec najde vždy víc, než si přál.

Ž 159. ®

Každá ctnost má svůj čas. - Kdo je dnes nepoddajný, tomu působí jeho poctivost často výčitky svědomí: neboť nepoddajnost je ctnost jiného věku než poctivost.

Ž 160. ®

Při styku s ctnostmi. - I vůči ctnosti se člověk může chovat nedůstojně a podlézavě.

Ž 161. ®

Milovníkům času. - Zběhlý kazatel a propuštěný trestanec neustále dělají obličej: co chtějí, je obličej bez minulosti. - Spatřili jste však už lidi, kteří vědí, že se v jejich obličejích zračí budoucnost, a kteří jsou k vám, vy milovníci "času", tak zdvořilí, že dělají obličej bez budoucnosti? -

Ž 162. ®

Egoismus. - Egoismus je perspektivní zákon počítků: v souladu s ním se vše blízké jeví jako velké a těžké: zatímco s přibývajícím vzdáleností věci na velikosti a váze ztrácejí.

Ž 163. ®

Po velkém vítězství. - Na velkém vítězství je nejlepší, že vítěze zbavuje strachu z porážky. "Proč jednou i nepodlehnout?" - říká si: "teď jsem k tomu dost bohatý."

Ž 164. ®

Hledači klidu. - Duchy, kteří hledají klid, poznám podle mnoha temných předmětů, jimiž se obklopují: kdo chce spát, zatemní si pokoj nebo zaleze do sluje. - Hle, pokyn pro ty, kdo nevědí, co vlastně nejvíce hledají, a rádi by to věděli!

Ž 165. ®

O štěstí odříkavých. - Kdo si něco důsledně a dlouho odříká, bude

se při náhodném setkání s takovou věcí takřka domnívat, že ji objevil, - a jaké štěstí prožívá každý objevitel! Buďme chytřejší než hadi, kteří se příliš dlouho vyhřívají na tomtéž slunci.

Ž 166. ®

Neustále ve své společnosti. - Vše, co je mého druhu, v přírodě i dějinách, ke mně hovoří, pohání mě kupředu, utěšuje -: to druhé neslyším, nebo ihned zapomínám. Jsem stále jen ve své společnosti.

Ž 167. ®

Misanthropie a láska. - Že je člověk syt lidí, říká jen tehdy, když je nemůže strávit, a přece jich má ještě plný žaludek. Misanthropie je následek příliš žádostivé lásky k lidem a jejich "žraní", - kdo ti však kázel polykat lidi jako ústřice, můj princ Hamlete?

Ž 168. ®

O nemocném. - "Vypadá to s ním špatně!" - Co mu schází? - "Trpí žádostí po chvále a nenachází pro ni potravu." - Nepochopitelné! Celý svět ho oslavuje a nosí ho nejen na rukou, nýbrž i naitech! - "Ano, ale on nemá pro chválu správný sluch. Když ho chválí přítel, zní mu to, jako by přítel chválil sám sebe; když ho chválí nepřítel, zní mu to, jako by si chtěl nepřítel vysloužit chválu; a konečně když ho chválí někdo ze zbylých - avšak zbývají jen nemnozí, tak je slavný! pak ho uráží, že ho takový člověk nechce za přítele nebo nepřítele; obvykle říkává: "Co mi záleží na někom, kdo si dokonce i vůči mně dokáže hrát na spravedlivého!"

Ž 169. ®

Otevření nepřátel. - Statečnost před nepřítelem je věc sama pro sebe: člověk s ní může být pořád ještě zbabělec a nerozhodný vrtohlavec. Tak soudil Napoleon o "nejstatečnějším člověku", jakého znal, o Muratovi: - z toho vyplývá, že otevření nepřátel jsou pro mnoho lidí nepostradatelní, mají-li se tito lidé povznést ke své ctnosti, své zmužilosti a radosti.

Ž 170. ®

S davem. - Dosud jde s davem a chválí jej: ale jednoho dne se stane jeho protivníkem! Neboť sleduje dav s vírou, že si tak přijde na své jeho lenost: ještě nepoznal, že pro něho dav není dostatečně líný! že pořád tlačí kupředu! že nikomu nedovolí zůstat stát! - A on tak rád zůstává stát!

Ž 171. ®

Sláva. - Když vděčnost mnohých vůči jednomu odhodí veškerý stud, pak vzniká sláva.

Ž 172. ®

Kdo kazí chuť. - A.: "Kazíš prý vkus a chuť - všude to říkají!"
B.: "Ovšem! Každému znechutím jeho stranu: - a to mi žádná strana neodpustí."

Ž 173. ®

Hluboký být a hluboký se zdát. - Kdo ví, že je hluboký, usiluje o jasnost; kdo se chce davu zdát hluboký, usiluje o temnost. Neboť dav má za hluboké vše, čeho dna nemůže dohlédnout: je tak bázlivý a tak nerad vstupuje do vody.

Ž 174. ®

Stranou. - Parlamentarismus, to znamená veřejné povolení volit mezi pěti základními politickými názory, se vlichocuje onomu množství lidí, kteří se rádi jeví jako samostatní a individuální

a rádi by za své názory bojovali. Nakonec je však lhostejné, zda je stádu nařízen jeden názor, nebo zda je jich povoleno pět. - Kdo se od pěti veřejných názorů odchýlí a postaví se stranou, má proti sobě vždycky celé stádo.

Ž 175. ®

O výmluvnosti. - Kdo byl dosud nejpřesvědčivěji výmluvný? Bubny: a dokud mají víření bubnů v moci králové, budou stále ještě oni těmi nejlepšími řečníky a podněcovateli národa.

Ž 176. ®

Soucítění. - Ubohá vládnoucí knížata! Veškerá jejich práva se teď nenápadně proměňují v nároky, a všechny tyto nároky budou brzy znít jako osobivá troufalost! Stačí, aby řekli jen "My" nebo "můj národ", a už se stará zlá Evropa směje. Věru, vrchní ceremoniář moderního světa by s nimi nedělal mnoho ceremonií; snad by prohlásil: "Les souverains rangent aux parvenus."

Ž 177. ®

K "výchově". - V Německu chybí vyššímu člověku jeden velký výchovný prostředek: smích vyšších lidí; ti se v Německu nesmějí.

Ž 178. ®

K morální osvětě. - Němcům je třeba vymluvit jejich Mefistofela: a jejich Fausta též. Jsou to dva morální předsudky vůči hodnotě poznání.

Ž 179. ®

Myšlenky. - Myšlenky jsou stíny našich počítků, - vždy temnější, prázdnější, jednodušší než počítky samy.

Ž 180. ®

Dobrý čas pro svobodné duchy. - Svobodní duchové si uchovávají svobodu ještě i vůči vědě - a prozatím se jim jí také dostává, - dokud ještě stojí církev! - V tomto smyslu mají nyní svůj dobrý čas.

Ž 181. ®

Následovat a jít v čele. - A.: "Z těch dvou bude jeden vždy následovat a druhý půjde vždy v čele, ať už je osud zavede kamkoli. A přesto ten první druhého převyšuje, ctností i duchem!" B.: "A přesto? A přesto? To je řečeno pro druhé; ne pro mne, ne pro nás! - Fit secundum regulam."

Ž 182. ®

O samotě. - Žije-li člověk sám, nemluví příliš nahlas, ani nepíše příliš nahlas: neboť se obává duté ozvěny - kritiky víly Echo. - A všechny hlasy znějí o samotě jinak!

Ž 183. ®

Hudba nejlepší budoucnosti. - Prvním hudebníkem by mi byl ten, kdo by znal jen smutek nehlubšího štěstí, a jinak už žádný smutek: takový hudebník dosud nežil.

Ž 184. ®

Justice. - Raději se nechat okrást, než mít kolem sebe strašáky - to je můj vkus. A za všech okolností je to věc vkusu - a nic víc!

Ž 185. ®

Chudý. - Je dnes chudý: leč nikoli proto, že by mu všechno vzali, nýbrž proto, že vše odhodil: - co na tom záleží? Je zvyklý nacházet. - A právě chudí jeho dobrovolné chudobě nerozumějí.

Ž 186. ®

Špatné svědomí. - Vše, co teď koná, je spořádané a řádné - a přece má přitom špatné svědomí. Neboť jeho úkolem je mimořádné.

Ž 187. ®

Urážlivost přednesu. - Tento umělec mě uráží způsobem, jak přednáší své - velmi dobré - nápady: tak zešíroka a důtklivě, s tak neomalenými přesvědčovacími triky, jako by mluvil k luze. Po určitém čase, který jsme věnovali jeho umění, se pokaždé cítíme jako "ve špatné společnosti".

Ž 188. ®

Práce. - Jak blízko má dnes i ten nejzahálčivější z nás k práci a dělníkovi! Královská zdvořilost výroku "my všichni jsme dělníci!" by ještě za Ludvíka Čtrnáctého byla cynismem a nejapností.

Ž 189. ®

Myslitel. - Je myslitel: to znamená - dovede brát věci jednodušeji, než jsou.

Ž 190. ®

Proti chvalořečníkům. - A.: "Člověka chválí jen jemu rovní!" B.: "Ano! A kdo tě chválí, říká ti: jsi mi roven!"

Ž 191. ®

Proti leckteré obhajobě. - Nejzákladnější způsob, jak nějakou věc poškodit, je obhajoba záměrně nesprávnými důvody.

Ž 192. ®

Dobromyslní. - Čím se liší oni dobromyslní lidé, z jejichž tváře vyzařuje náklonnost, od ostatních? Cítí se dobře v přítomnosti nové osoby a rychle se do ní zamilují; proto jsou jí příznivě nakloněni, jejich první úsudek je "líbí se mi". Rychle po sobě u nich následuje: přání přivlastnit si (s hodnotou druhého si přilíši hlavu nelámou), rychlé přivlastnění, radost z vlastnictví a jednání ve prospěch vlastněného.

Ž 193. ®

Kantův žert. - Kant chtěl způsobem pro "obyčejného člověka" nanejvýš zarážejícím dokázat, že "obyčejný člověk" má pravdu: - to byl tajný žert této duše. Psal proti učencům ve prospěch lidového předsudku, avšak pro učence, a nikoli pro lid.

Ž 194. ®

Člověk "se srdcem na dlani". - Takový člověk se zřejmě neustále řídí zamlčenými důvody: neboť důvody sdělitelné má neustále v ústech a bezmála na otevřené dlani.

Ž 195. ®

K smíchu! - Pohled'te! Jen pohled'te! On prchá před lidmi -: a oni utíkají za ním, protože běží před nimi, - natolik jsou stádem!

Ž 196. ®

Hranice našeho sluchu. - Slyšíme jen ty otázky, na něž jsme s to nalézt odpověď.

Ž 197. ®

Proto pozor! - Nic nepředáváme druhým tak rádi, jako pečeť mlčenlivosti - spolu s tím, co je pod ní.

Ž 198. ®

Nevole hrdého člověka. - V hrdém vyvolávají nevoli dokonce i ti, kdo jej nesou vpřed: zlobně hledí na koně svého vozu.

Ž 199. ®

Štědlost. - Štědlost je u boháčů často jen jakýmsi ostychem.

Ž 200. ®

Smích. - Smích znamená: být škodolibý, ale s dobrým svědomím.

Ž 201. ®

V potlesku. - V potlesku a chvále je vždy přítomen jistý hluk: dokonce i ve chvále, již vzdáváme sami sobě.

Ž 202. ®

Marnotratník. - Nezná ještě onu chudobu boháče, který už jednou spočetl celý svůj poklad, - utrácí svého ducha s nerozumem marnotratné přírody.

Ž 203. ®

Hic niger est. - Obvykle nemá žádnou myšlenku, - ale ve výjimečných případech ho napadají myšlenky špatné.

Ž 204. ®

Žebráci a zdvořilost. - "Není nezdvořilé, když na vrata, u nichž chybí zvonec, buším kamenem" - tak uvažují žebráci a lidé v nouzi všeho druhu; ale nikdo jim nedá za pravdu.

Ž 205. ®

Potřeba. - Potřeba je pokládána za příčinu vzniku: ve skutečnosti je často jen účinkem vzniknuvšího.

Ž 206. ®

Za deště. - Prší a já myslím na ty ubohé lidi, kteří se teď choulí k sobě, se svými četnými starostmi a bez dovednosti je zakrýt, každá tedy připraven a ochoten ublížit druhému a připravit si i za špatného počasí jakýsi žalostný pocit libosti.
- Toto, jedině toto je chudoba chudých!

Ž 207. ®

Závistivec. - Je to závistivec, - tomu přejme, aby neměl děti; ještě by jim záviděl, že sám už dítětem být nemůže.

Ž 208. ®

Velký muž! - Z toho, že je někdo "velký muž", nelze ještě usuzovat, že je muž; možná je to jen chlapec, nebo chameleon všech životních období, nebo zakletá ženuška.

Ž 209. ®

Způsob, jak se ptát po důvodech. - Existuje způsob, jak se ptát po našich důvodech, při němž nejenže své nejlepší důvody zapomeneme, nýbrž cítíme také, že se v nás zvedá vzdor a odpor vůči důvodům vůbec: velmi ohlupující způsob tázání a věru skvělý trik tyranských lidí!

Ž 210. ®

Míra v píli. - Neměli bychom chtít překonat píli svého otce - může to mít za následek nemoc.

Ž 211. ®

Tajní nepřítelé. - Moci si držet tajného nepřítele - to' luxus, na který ani moralita šlechtitných duchů nebývá dostatečně bohatá.

Ž 212. ®

Nenechat se oklamat. - Jeho duch je nevychovaný, uspěchaný a samou netrpělivostí se stále zajíká: takže sotva tušíme, jak dlouhodechá a širokoplecí duše je jeho domovem.

Ž 213. ®

Cesta ke štěstí. - Mudrc se ptal blázna, jaká cesta vede ke štěstí. Ten odvětil bez váhání, jako někdo, koho se ptají na cestu do nejbližšího města: "Obdivuj sám sebe a žij na ulici!" "Zadrž, zvolal mudrc, žádáš příliš mnoho, stačí obdivovat sám sebe!" Blázen odvětil: "Ale jak bys mohl neustále obdivovat, aniž bys neustále opovrhoval?"

Ž 214. ®

Víra činí blaženým. - Ctnost skýtá štěstí a jakousi blaženost jen těm, kteří ve svou ctnost pevně věří: - nikoli však oněm jemnějším duším, jejichž ctnost tkví v hluboké nedůvěře vůči sobě a veškeré ctnosti. Nakonec tedy i zde činí "blaženým víra!" - a všimněte si, nikoli ctnost!

Ž 215. ®

Ideál a látka. - Máš před očima vznešený ideál: ale jsi ty tak vznešený kámen, aby z tebe směl být tesán takový obraz boha? A nadto - není veškerá tvá práce barbarským sochařením? Rouháním se tvému ideálu?

Ž 216. ®

Nebezpečí v hlase. - S velmi silným hlasem v hrdle není člověk takřka schopn myslet jemné věci.

Ž 217. ®

Příčina a účinek. - Před účinkem věříme v jiné příčiny než po účinku.

Ž 218. ®

Má antipatie. - Nemám v lásce lidi, kteří musí - mají-li vůbec dosáhnout nějakého účinku - vybuchnout jako bomby a v jejich blízkosti se člověk neustále vystavuje nebezpečí, že náhle přijde o sluch - nebo ještě o víc.

Ž 219. ®

Účel trestu. - Účelem trestu je polepšit toho, kdo trestá, - to je poslední útočiště pro obhájce trestu.

Ž 220. ®

Oběť. - O oběti a obětování smýšlejí obětní zvířata jinak než diváci: ale nikdy jim nebylo dáno slovo.

Ž 221. ®

Šetrnost. - Otcové a synové se k sobě chovají mnohem šetrněji než matky a dcery.

Ž 222. ®

Básníci a lháři. - Básník vidí ve lháři svého soukojence, kterému vypil mléko; proto zůstal bedným lhářem a nedotáhl to ani k dobrému svědomí.

Ž 223. ®

Vikariát smyslů. - "I oči máme k slyšení" - pravil starý zpovědník, jenž ohluchl; "a mezi slepými je králem ten, kdo má nejdelší uši."

Ž 224. ®

Kritika zvířat. - Obávám se, že zvířata vidí člověka jako bytost sobě rovnou, která nanejvýš nebezpečným způsobem ztratila zdravý zvířecí rozum, - jako potřeštěné zvíře, jako smějící se zvíře, jako plačící zvíře, jako nešťastné zvíře.

Ž 225. ®

Přirozenost. - "Zlo vždy vyvolávalo největší efekt! A příroda je

zlá! Buďme tedy přirození!" - tak soudí potají velcí lovci efektu, kteří byli až příliš často pokládáni za velké lidi.

Ž 226. ®

Nedůvěřivci a styl. - Říkáme i nejsilnější věci prostě, pokud máme kolem sebe lidi, kteří věří v naši sílu: - takové okolí vychovává k "jednoduchosti stylu". Nedůvěřivci hovoří emfaticky; nedůvěřivci vzbuzují emfázi.

Ž 227. ®

Špatný závěr, špatná trefa. - Nedokáže se ovládat: žena z toho usoudí, že ho lehce ovládne ona, a rozhodí své sítě; - nešťastnice, jež se záhy stane jeho otrokyní.

Ž 228. ®

Proti zprostředkovatelům. - Kdo chce prostředkovat mezi dvěma odhodlanými mysliteli, je poznamenán prostředností a průměrností: jeho oko nevidí jedinečné; vidění samých podobností a neustálé připodobňování je známkou slabého zraku.

Ž 229. ®

Vzdor a věrnost. - Ze vzdoru lpí na věci, kterou už provedl, leč nazývá to "věrností".

Ž 230. ®

Nedostatek mlčenlivosti. - Celá jeho bytost je nepřesvědčivá - to proto, že žádný dobrý skutek, jež kdy učinil, nikdy nezamlčel.

Ž 231. ®

"Důkladní" lidé. - Lidé pomalí v poznávání se domnívají, že pomalost patří k poznání.

Ž 232. ®

Snění. - Člověk buď nesní vůbec, anebo zajímavě. - Musíme se učit také tak bdít: - buď vůbec ne, anebo zajímavě.

Ž 233. ®

Nejnebezpečnější hledisko. - Co nyní činím nebo nečiním, je pro vše budoucí stejně důležité jako největší událost v minulosti: v této nesmírné perspektivě účinku jsou všechny činy stejně velké i malé.

Ž 234. ®

Útěcha hudebníka. - "Tvůj život nedoléhá lidem do uší: pro ně vedeš němý život, a veškeré odstíny melodie, všechna jemná rozhodnutí ohledně následování či vedení jim zůstávají skryta. Pravda: nepřicházíš širokou ulicí s vojenskou kapelou, - ale proto přece nemají tito dobří lidé ještě právo říkat, že tvé cestě životem schází hudba. Kdo má uši, slyš."

Ž 235. ®

Duch a charakter. - Mnozí dosáhnou svého vrcholu v oblasti charakteru, ale jejich duch právě na tuto výšku nestačí - a u mnohých je tomu naopak.

Ž 236. ®

Jak pohnout zástupy. - Nemusí být ten, kdo chce pohnout zástupy, hercem sebe sama? Nemusí nejprve sám sebe přeložit do groteskně jasné podoby a celou svou osobu i věc takto hrubě a zjednodušeně přednést?

Ž 237. ®

Zdvořilý člověk. - "Je tak zdvořilý!" - Ano, má u sebe neustále koláč pro Kerbera a je tak bázlivý, že za Kerbera považuje

každého, i tebe a mě, - toť jeho "zdvořilost".

Ž 238. ®

Bez závisti. - Je zcela prost závisti, ale není v tom žádná zásluha: neboť chce dobýt zemi, kterou ještě nikdo nevlastnil a sotva kdo alespoň spatřil.

Ž 239. ®

Zasmušilec. - Stačí jediný zasmušilý člověk, aby v celém domě způsobil trvalou rozladěnost a pochmurné nebe; a jen zázrakem se stává, že tento jeden chybí! - Štěstí není zdaleka tak nakažlivá nemoc, - čím to je?

Ž 240. ®

U moře. - Nechtěl bych si stavět dům (ba je dokonce důležitou součástí mého štěstí, že nejsem majitelem domu!). Kdybych však musel, pak bych jej podobně jako mnozí Římané vestavěl až do moře, - ano, rád bych měl s tímto krásným netvorem několik společných tajemství.

Ž 241. ®

Dílo a umělec. - Tento umělec je ctizádostivý a nic víc: jeho dílo je nakonec jen zvětšovací sklem, které nabízí každému, kdo se po něm podívá.

Ž 242. ®

Suum cuique. - Ať je chtivost mého poznání jakkoli velká: nemohu z věci získat nic jiného, než co mi už patří, - vlastnictví druhých zůstane ve věcech. Jak je možné, aby byl někdo zlodějem nebo lupičem!

Ž 243. ®

Původ "dobrého" a "špatného". - Zlepšení vynalezne jen ten, kdo dokáže cítit: "Toto není dobré."

Ž 244. ®

Myšlenky a slova. - Ani své myšlenky nedokáže člověk zcela reprodukovat slovy.

Ž 245. ®

Chvála volbou. - Umělec volí svá témata: toť jeho způsob chvály.

Ž 246. ®

Matematika. - Chceme jemnost a přesnost matematiky vpravit do všech věd, pokud je to jen možné, nikoli ve víře, že tímto způsobem věci poznáme, nýbrž abychom tím určili svou lidskou relaci k věcem. Matematika je pouze prostředkem obecného a posledního poznání člověka.

Ž 247. ®

Zvyk. - Každý zvyk dodává naší ruce vtip a ubírá našemu vtipu zručnost.

Ž 248. ®

Knihy. - Co záleží na knize, která nás ani nepřenese přes všechny knihy?

Ž 249. ®

Povzdech poznávajícího. - "Ach, ta má chtivost! V této duši nepřebývá nezištnost, - spíše jakési všeho lačné Já, jež by chtělo skrze mnoho individuí vidět jako svými očima a uchopovat jako svými rukama, - Já, které přivádí zpět i celou minulost, které nechce ztratit nic, co by mu vůbec mohlo patřit! Ach, ten plamen mé chtivosti! Kéž bych se znovu narodil ve stu bytostí!" -

Kdo tento povzdech nezná z vlastní zkušenosti, nezná ani vášeň poznávajícího.

Ž 250. ®

Vína. - Ačkoli byli o vině čarodějnictví přesvědčeni i nejbystřejší soudci čarodějnic, a dokonce čarodějnice samy, přesto žádná vina neexistovala. Tak se to má s veškerou vinou.

Ž 251. ®

Nepochopení trpící. - Veliké povahy trpí jinak, než si namlouvají jejich cititelé: nejkrutěji trpí nešlechtnými, malichernými záchvaty mnoha zlých okamžiků, zkrátka, svými pochybami o vlastní velikosti, - nikoli však obětmi a mučednictvím, jež od nich vyžaduje jejich úkol. Dokud má Prométheus soucit s lidmi a obětuje se jim, je šťastný a v sobě velký; jakmile však začne závidět Diovi pocty, jež mu vzdávají smrtelníci, - pak vskutku trpí!

Ž 252. ®

Raději dlužni. - "Raději zůstat dlužni než platit mincí, jež nenese náš obraz!" - to vyžaduje naše suverenita.

Ž 253. ®

Stále doma. - Jednoho dne dosáhneme svého cíle - a připomínáme potom s hrdostí, jak dlouhé cesty jsme pro to vykonali. Ve skutečnosti jsme si ani nevšimli, že cestujeme. Dospěli jsme však proto tak daleko, jelikož jsme se na každém místě domnívali, že jsme doma.

Ž 254. ®

Proti rozpakům. - Kdo je neustále plně zaměstnán, je nad všemi rozpaky.

Ž 255. ®

Napodobitelé. - A.: "Jakže? Ty nechceš napodobitele?"
B.: "Nechci, aby někdo dělal něco po mně, chci, aby každý dělal něco před sebe: totéž, co dělám já." A.: "Tedy -?"

Ž 256. ®

Pokožka. - Všichni lidé hloubek jdou blažení, mohou-li se jednou podobat létajícím rybám a hrát si na samých vrcholcích vln; vůbec nejvíc si na věcech cení, - že mají povrch: jejich pokožku - sit venia verbo.

Ž 257. ®

Ze zkušenosti. - Leckdo nemá tušení, jak je bohatý, dokud se nedoví, jak velmi bohatí lidé ho ještě okrádají.

Ž 258. ®

Popěrači náhody. - Žádný vítěz nevěří v náhodu.

Ž 259. ®

Z ráje. - "Dobro a zlo jsou předsudky boha" - pravil had.

Ž 260. ®

Jedna a jedna. - Jeden je vždy v nepravu: ale se dvěma už začíná pravda. - Jeden nemůže sám sebe dokázat: ale dva už nelze vyvrátit.

Ž 261. ®

Originalita. - Co je originalita? Vidět něco, co ještě nenese jméno, co nemůže být ještě nazváno, ačkoli to leží všem na očích. Lidé jsou obvykle takoví, že jim teprve jméno učiní věc vůbec viditelnou. - Originální lidé byli většinou také tvůrci jmen.

Ž 262. ®

Sub specie aeterni. A.: "Vzdaluješ se stále rychleji od živých: brzy tě vyškrtnou ze svých seznamů!" - B.: "To je také jediný prostředek, jak se podílet na výsadě mrtvých." - A.: "Na jaké výsadě?" - B.: "Už nezemřít!"

Ž 263. ®

Bez marnivosti. - Když milujeme, chceme, aby naše nedostatky zůstaly skryty, - nikoli z marnivosti, nýbrž proto, aby milovaná bytost netrpěla. Ano, milující by se chtěl zdát bohem, - a ani to nepramení z ješitnosti.

Ž 264. ®

Co konáme. - Co konáme, není nikdy chápáno, nýbrž vždy jen chváleno a haněno.

Ž 265. ®

Poslední skepse. - Co jsou nakonec lidské pravdy? - Jsou to nevyvratitelné lidské omyly.

Ž 266. ®

Kde je zapotřebí krutosti. - Člověk vskutku veliký je krutý vůči svým druhořadým ctnostem a úvahám.

Ž 267. ®

S velkým cílem. - S velkým cílem jsme nadřazeni i spravedlnosti, nejen svým činům a svým soudcům.

Ž 268. ®

Co vede k heroismu? - Kráčet vstříc zároveň svému největšímu utrpení i své největší naději.

Ž 269. ®

V co věříš? - V toto: že musí být nově určena váha všech věcí.

Ž 270. ®

Co praví tvé svědomí? - "Staň se tím, kým jsi."

Ž 271. ®

V čem je pro tebe největší nebezpečí? - V soucitu.

Ž 272. ®

Co miluješ na druhých? - Své naděje.

Ž 273. ®

Koho nazýváš špatným? - Toho, kdo chce neustále zahanbovat.

Ž 274. ®

Co je pro tebe vůbec nejlidštější? - Ušetřit někoho zahanbení.

Ž 275. ®

Co je pečeti dosažené svobody? - Už se před sebou nestydět.

KNIHA ČTVRTÁ

Ž®

SANCTUS JANUARIUS

Plamen tvého kopí hoří,
led mé duše prorazil,
že hned mocný příval k moři
naděje z ní vyrazil:
jasu víc má, víc má zdraví,
v nutném svobodnějším je: -

takto zákraky tvé slaví
krásný Januárie!
Janov v lednu 1882

Ž 276. ®

K novému roku. - Ještě žiji, ještě myslím: musím ještě žít, neboť musím ještě myslet. Sum, ergo cogito: cogito, ergo sum. V tento den si každý dovoluje vyslovit své přání a svou nejmilejší myšlenku: také já chci tedy říct, co si dnes od sebe sama přeji a která myšlenka mi tento rok prolétla srdcem první - která myšlenka má být základem, zárukou a sladkostí celého mého dalšího žití! Chci se stále více učit vidět v nutnosti věci krásu: - tak budu jedním z těch, kdo činí věci krásnými. Amor fati: to budiž od nynějška mou láskou! Nechci vést válku proti ošklivosti. Nechci být žalobcem, ani žalobcem žalobců. Odvrácený pohled budiž mou jedinou negací! A konečně: někdy v budoucnu chci být tím, kdo říká jen Ano!

Ž 277. ®

Osobní prozířetelnost. - V životě existuje určitý vrchol: dosáhneme-li ho, hrozí nám i veškeré naší svobodě - i když jsme krásnému chaosu bytí už upřeli veškerou starostlivou rozumnost a dobrotu - ještě jednou nejvyšší nebezpečí duchovní nesvobody a máme před sebou nejtěžší zkoušku. Teprve nyní před nás totiž předstupuje s plnou naléhavostí a v doprovodu nejlepšího přímluvce, zřejmosti na první pohled, myšlenka osobní prozířetelnosti, právě nyní, kdy můžeme takřka rukama hmatat, jak nám každá, úplně každá věc, s níž se setkáme, vždy slouží ku prospěchu. Život každého dne a každé hodiny jako by nechtěl nic víc než stále nově dokazovat tuto větu; ať je to cokoli, dobré či špatné počasí, ztráta přítele, nemoc, pomluva, nepřicházející dopis, vyvrtnutý kotník, pohled do obchodu, protiargument, otevření knihy, sen, podvod: okamžitě nebo velmi záhy se vše ukáže jako věc, jež "nesměla chybět", - je plna hlubokého smyslu a prospěchu právě pro nás! Může nás snad něco nebezpečněji svádět, abychom dali výhost Epikurovým bohům, oněm bezstarostným neznámým, a uvěřili v jakési starostlivé a malicherné božstvo, které zná osobně každý vlasek na naší hlavě a neoškliví si ty nejubožejší služby? Nuže - míním navzdory tomu všemu! nechme bohy na pokoji a úslužné génie rovněž a spokojme se s domněnkou, že naše vlastní praktická i teoretická obratnost ve vykládání a přizpůsobování událostí dosáhla teď svého vrcholu. Nechceme tuto šikovnost své moudrosti ani zbytečně přeceňovat, jestliže nás občas nadmíru překvapí zázračná harmonie, jež vznikne při hře na náš instrument: harmonie, která zní příliš dobře, než abychom se odvážili přičítat ji sami sobě. Vskutku, tu a tam hraje kdosi s námi - a to náhoda: vede nám příležitostně ruku a ani nejmoudřejší prozířetelnost by nemohla vymyslet krásnější hudbu, než se pak podaří této naší pošetilé ruce.

Ž 278. ®

Myšlenka na smrt. - Působí mi jakési melancholické štěstí, že žiji vprostřed této změní uliček, potřeb, hlasů: kolik požitku, netrpělivosti, toužení, kolik žiznivého života a opojení životem se tu každým okamžikem ukazuje! A přece pro všechny tyto hlučné, živoucí a po životě žiznící bytosti nastane zakrátko takové ticho! Jak za každým stojí jeho stín, jeho temný průvodce! Je to vždy jako v posledních chvílích před odjezdem vystěhovalecké lodi: člověk toho má na srdci víc než kdy jindy, čas je neúprosný, za vším tím hlukem čeká netrpělivě oceán a jeho pusté mlčení - tak lačný, tak jistý svou kořistí. A všichni, všichni se domnívají, že to, co bylo doposud, je jen nic nebo málo, zatímco blízká budoucnost znamená vše: proto ten chvat, křik, to sebeohlušování a ten sebeklam! Každý chce být v této budoucnosti

první, - a přitom jedinou a všem společnou jistotou této budoucnosti je smrt a ticho smrti! Jak zvláštní, že tato jediná jistá a společná skutečnost nemá nad lidmi téměř žádnou moc a že lidem je nanejvýš vzdálené cítit se bratrstvem smrti! Působí mi štěstí, když vidím, že se lidé naprosto nechtějí zabývat myšlenkou na smrt! Rád bych napomohl k tomu, aby se pro ně myšlenka na život stala ještě stokrát hodnotnější.

Ž 279. ®

Hvězdné přátelství. - Byli jsme přátelé a nyní jsme si cizí. Ale je to tak správné a my si to nechceme zakrývat a zastírat, jako bychom se za to museli stydět. Jsme dvě lodě, z nichž každá má svůj cíl a svou cestu; můžeme se ovšem křížovat a slavit spolu pak svátek, jako jsme jej slavivali dříve, - když obě čacké lodě spočívaly tak klidně v jednom přístavu a pod jedním sluncem, že se mohlo zdát, jako by už dospěly k cíli a jako by ten cíl měly jeden. Avšak potom nás všemocná síla našeho poslání hnala každého jinam, do různých moří a slunečních pásem a možná se už nikdy nespátíme, - a možná se sice spatříme, ale už se nepoznáme: různá moře a slunce nás změnila! Že se musíme navzájem odcizit, to je zákon, který stojí nad námi: tím více si máme jeden druhého vážit! Tím posvátnější má být myšlenka na naše někdejší přátelství! Existuje asi nějaká nesmírná neviditelná křivka a hvězdná dráha, v níž budou naše tak rozdílné cesty a cíle obsaženy jako její malé části, - k této myšlence se povzneme! Avšak náš život je příliš krátký a náš zrak příliš slabý, než abychom mohli být něčím víc než přáteli ve smyslu oné vznešené možnosti. - A tak chceme věřit ve své hvězdné přátelství, i kdybychom na zemi museli být nepřáteli.

Ž 280. ®

Architektura poznávajících. - Jednou, a pravděpodobně už brzy, bude zapotřebí zamyslet se nad tím, co našim velkým městům nejvíc chybí: tichá a rozlehlá, prostorná místa k přemýšlení, místa s vysokými, dlouhými kolonádami pro špatné nebo příliš slunečné počasí, kam nepronikne hluk vozů a vyvolávačů, a kde by vybranější slušnost měla i kazateli zapovídat modlení nahlas: stavby a prostory, které by jako celek vyjadřovaly vznešenost rozvažování a pobytu v ústraní. Pominul čas, kdy monopol na přemýšlení vlastnila církev, kdy vita contemplativa musela být vždy nejprve vita religiosa: a vše, co církev postavila, vyjadřuje tuto myšlenku. Nevěděl bych, jak by nás její stavby, i kdyby byly zbaveny svého církevního určení, mohly uspokojit; jako domy boží a okázalá dějiště nadsvětského styku hovoří tyto stavby příliš patetickou a zaujatou řečí, než abychom tu my bezbožní mohli myslet své myšlenky. My chceme sami sebe přesadit v kámen a rostlinu, chceme se procházet v sobě, když kráčíme těmito halami a zahradami.

Ž 281. ®

Umění najít konec. - Nejznamenitější mistry lze rozeznat podle toho, že v malých i velkých věcech umění dokonalým způsobem najít konec, ať je to konec melodie nebo myšlenky, ať je to pátý akt tragédie nebo státnického činu. Druhořadí velikáni ke konci vždy zneklidní a nesestupují k moři s tak hrdou a klidnou vyrovnaností, jako například pohoří u Porto fino - tam, kde janovský záliv končí svůj zpěv.

Ž 282. ®

Chůze. - Existují určité projevy ducha, jimiž i velcí duchové prozrazují, že pocházejí ze spodiny nebo polospodiny: - jejich zrádcem je obzvláště chůze a krok jejich myšlenek; neumějí chodit. Tak ani Napoleon neuměl ke své nejhlubší nevoli chodit knížecím způsobem a "legitimně" při příležitostech, kdy to člověk

vlastně musí ovládat, jako jsou velká korunovační procesí a podobně: i zde byl vždy jen vůdcem kolony - hrdý a uspěchaný zároveň a velice dobře si toho vědom. - Je k smíchu, když člověk vidí některé spisovatele, jak kolem sebe nechávají vlát řasnatá roucha period: chtějí tak zakrýt své nohy.

Ž 283. ®

Přípravní lidé. - Vítám každý náznak toho, že se počíná mužnější, válečný věk, jenž vrátí důstojnost především statečnosti! Neboť ten má razit cestu věku ještě vyššímu a shromažďovat síly, jichž takový věk bude mít jednou zapotřebí, - věk, který vnese do poznání heroismus a povede války kvůli myšlenkám a jejich důsledkům. K tomu jsou nyní zapotřebí mnozí přípravní, udatní lidé, kteří však nemohou vyrůst z ničeho - a ani z písku a slizu nynější civilizace a velkoměstského vzdělání: lidé, kteří dokážou být spokojeni a stálí, mlčky, osaměle, odhodlaně, v neviditelné činnosti: lidé, kteří mají niterný sklon hledat ve všech věcech to, co je v nich třeba překonat: lidé, jimž je stejně vlastní veselí, trpělivost, prostota a pohrdání velkými ješitnostmi, jako velkorysost ve vítězství a shovívavost vůči drobným ješitnostem všech poražených: lidé s pronikavým a svobodným soudem o všech vítězích a o podílu náhody na každém vítězství a na každé slávě: lidé s vlastními slavnostmi, vlastními všedními dny, vlastním obdobím smutku, lidé zvyklí přikazovat a jistí si svými povely a zároveň ochotní poslouchat tam, kde je třeba, v jednom i druhém stejně hrdí, stejně sloužící své věci: ohroženější lidé, plodnější lidé, šťastnější lidé! Neboť, věřte mi! - tajemství, jak sklídit největší plody a největší požitky z bytí, zní: žít nebezpečně! Stavte svá města na Vesuvu! Vysílejte své lodě na neprozkoumaná moře! Ved'te válku se sobě rovnými a se sebou samými! Buďte lupiči a dobyvateli, dokud nebudete moci být panovníky a majiteli, vy poznávající! Záhy pomine čas, kdy vám smělo stačit žít skrytě jako plaší jeleni v lesích! Poznání konečně napřáhne ruku po tom, co mu náleží: - bude chtít panovat a vlastnit, a vy s ním!

Ž 284. ®

Víra v sebe. - Jen málo lidí má víru v sebe: - a z tohoto mála ji jedni dostávají darem, jako užitečnou slepotu nebo částečné zatmění ducha - (co by asi spatřili, kdyby dohlédli sami sobě až na dno!), a druhí si ji musí teprve vydobýt: vše, co učiní dobrého, zdařilého, velkého, je nejprve argumentem proti skeptikovi, který dlí v nich samých: tohoto skeptika je nutno přesvědčovat nebo přemlouvat a k tomu je zapotřebí bezmála génia. Jsou to velcí nespokojenci se sebou samými.

Ž 285. ®

Excelsior! - "Už nikdy se nebudeš modlit, už nikdy uctívat, už nikdy nespočineš v nekonečné důvěře - zakážeš si zastavit se před poslední moudrostí, poslední dobrotou, poslední mocí a odzbrojit své myšlenky - nemáš žádného trvalého hlídače a přítele pro svých sedmero samot - žiješ bez výhledu na pohoří, jež nese na temeni sníh a v srdci žár - není pro tebe už odplatitele ani oprávce poslední ruky - neexistuje už skrytý rozum v tom, co se děje, není láska v tom, co se ti přihodí - tvému srdci už není otevřeno útočiště, kde může jen nalézat a nemusí už hledat, bráníš se nějakému poslednímu míru, chceš věčný návrat války a míru: - člověče odříkání, chceš si odříci všechno? Kdo ti k tomu dá sílu? Ještě nikdo takovou sílu neměl!" - Je kdesi jezero, jež si jednoho dne zakázalo odtékat, a tam, kudy dosud odtékalo, navršilo val: od té chvíle stoupá toto jezero výš a výš. Možná nám právě ono odříkání propůjčí také sílu, s níž lze odříkání samo snést; a možná bude i člověk stoupat stále výš, jakmile už nebude odtékat směrem k bohu.

Ž 286. ®

Intermezzo. - Hle, zde jsou naděje; co z nich však můžete užít a uslyšet, jestliže jste nezakusili ve svých vlastních duších žár a žár a červánky? Mohu jen připomínat - víc nemohu! Pohnout kameny, proměnit zvířata v lidi - to ode mne chcete? Ach, jste-li ještě kamením a zvířeti, pak hledejte nejprve svého Orfea!

Ž 287. ®

Rozkoš ze slepoty. - "Mé myšlenky," pravil poutník ke svému stínu, "mi mají oznamovat, kde stojím: nechci však, aby mi prozrazovaly, kam kráčím. Miluji nejistotu kolem budoucnosti a nechci zahynout netrpělivostí a předčasným vychutnáváním příslibného."

Ž 288. ®

Povznesené nálady. - Zdá se mi, že většina lidí vůbec nevěří v povznesené nálady, nanejvýš jde-li o okamžiky, stěží čtvrt hodiny, - vyjma ty nemnohé, kteří delší trvání povzneseného citu znají ze zkušenosti. Avšak být dokonce člověkem jednoho povzneseného citu, ztělesněním jednoho jediného velkého naladění - to bylo dosud jen snem a okouzující možností: dějiny nám zatím neposkytují žádný spolehlivý příklad. Přesto by dějiny mohly jednou plodit i takové lidi - poté, co se vytvoří a ustálí množství příznivých předpokladů, jež nyní nedokáže svést dohromady ani ta nešťastnější náhoda. Možná, že pro tyto budoucí duše bude běžným stavem právě to, co se v našich duších vynořovalo dosud jen tu a tam jako výjimka, při níž nás mrazilo: neustálý pohyb mezi výšinami a hlubinami a pocit výše a hloubky, stálé "stoupání jako po schodech" a zároveň "spočívání jako v oblacích".

Ž 289. ®

Vzhůru na loď! - Uvážíme-li, jak na každého jednotlivce působí celkové filosofické ospravedlnění způsobu, jak žije a myslí - jak se totiž podobá hřejivému, žehnajícímu, oplodňujícímu, jediné jemu svítícímu slunci, jak jej činí nezávislým na chvále a haně, soběstačným, bohatým, blahosklonným a rozdávajícím štěstí, jak bez ustání přetváří zlo v dobro, dává všem silám rozkvétat a zrát a vůbec nedovolí vzejít drobnému ani velkému pleveli žalu a rozmrzelosti: - pak musíme nakonec toužebně zvolat: kéž by bylo stvořeno ještě mnoho takových nových sluncí! I zlý, i nešťastný, i výjimečný člověk ať má svou filosofii, svou pravdu, svůj sluneční svit! Není třeba soucitu s nimi! - této pyšné představy se musíme zbavit, přestože si lidstvo dosud právě ji tak dlouho osvojovalo a procvičovalo - nemusíme pro ně ustavovat zpovědníky, zaříkavače duší a odpouštěče hříchů! Je třeba nové spravedlnosti! A nové výzvy! A nových filosofů! Také morální země je kulatá! Také morální země má své antipody! Také oni mají své právo na bytí! Existuje ještě jiný svět, který je třeba objevit - a víc než jeden! Vzhůru na loď, filosofové!

Ž 290. ®

Jednoho je zapotřebí. - "Dát styl" svému charakteru - to je velké a vzácné umění! Věnuje se mu ten, kdo přehledně všechny síly a slabosti, jimiž se vyznačuje jeho povaha, a zapojí se pak do uměleckého plánu, takže každý element vyhlíží jako plod umění a rozumu, a ještě i nedostatek potěší naše oko. Tady byl přidán velký díl druhé přirozenosti, jinde zase odstraněn kus přirozenosti první: v obou případech dlouhým cvikem a každodenní prací. Ošklivost, již nebylo možno se zbavit, je někde skryta, jinde zas přetvořena ve vznešenost. Mnoho vágního, vzpírajícího se formě bylo dáno stranou a využito pro pohledy z dálky: - má za úkol ukazovat do daleka a nezměrna. A nakonec, když je dílo

završeno, se ukazuje, že vše bylo pod tlakem téhož vkusu, jenž panoval a tvořil ve velkém i v malém: zda to byl vkus dobrý nebo špatný, znamená méně, než bychom se domnívali, - stačí, že to byl vkus jeden! - V takovém tlaku, v takové vázanosti a dokonalosti vlastního zákona budou prožívat svou nejvybranější radost povahy silné, panovačné; vášni jejich mocného chtění se ulehčí při pohledu na každou stylizovanou přírodu, na veškerou přírodu ovládnutou a sloužící; i když mají stavět paláce a zakládat zahrady, je jim proti mysli ponechat přírodě volnost. - Slabé charaktery naopak, jež nemají sebe samy v moci, vázanost stylu nenávidí: cítí, že kdyby jim byl tento trpký a krutý tlak uložen, musely by podlehnout a stát se nízkými: jakmile slouží, mění se v otroky, a nenávidí tedy službu. Takoví duchové - a mohou to být duchové prvořadí - neustále usilují o to, aby sebe samy a své okolí utvářeli nebo vykládali jako volnou přírodu - divokou, svévolnou, fantastickou, nepořádnou, překvapivou: a činí dobře, protože jen tak činí dobře sami sobě! Neboť je zapotřebí jednoho: aby člověk dosáhl spokojenosti se sebou - ať už tím či oním básnictvím nebo uměním: teprve tehdy je na člověka snesitelný pohled! Kdo se sebou není spokojen, je ustavičně připraven se za to mstít: my druzí se staneme jeho obětmi, třeba jen tím, že budeme muset neustále snášet ošklivý pohled na něj. Neboť pohled na ošklivost činí člověka špatným a nerudným.

Ž 291. ®

Janov. - Hodnou chvíli jsem si prohlížel toto město, jeho sídla a parky a široké okolí jeho obydlených pahorků a svahů; a musím nakonec říci: vidím tváře z minulých pokolení, - tato krajina je poseta obrazy smělých a sebevědomých lidí. Žili a chtěli žít dál - to říkají svými domy, stavěnými a zdobenými pro staletí, a nikoli pro prchavý okamžik: měli dobrý vztah k životu, jakkoli zlé byly často jejich vztahy k sobě navzájem. Stále vidím stavitele, jak pohledem utkvívá na všem, co bylo kolem něho v dále i poblíž postaveno, též na městu, moři a horských hřebenech, a jak tímto pohledem ovládá a dobývá: chce toto vše zapojit do svého plánu a nakonec učinit svým vlastnictvím, protože se to stane jeho součástí. Celá tato krajina je prostoupena tím nádherným, nenasytým sobectvím žádosti po majetku a kořisti; a stejně jako tito lidé neuznávali žádné hranice v dále a postavili ve své žití po novém vedle starého světa nový, bouřil se také ve vlasti neustále každý proti každému a vynalézal způsob, jak vyjádřit svou nadřazenost a postavit mezi sebe a svého souseda svou osobní nekonečnost. Každý si svou vlast dobýval ještě jednou pro sebe, když se jí zmocňoval svými architektonickými myšlenkami a přetvářel ji jakoby v pastvu pro oči svého domu. Na severu lidem imponuje zákon, a podíváme-li se na stavební styl měst, shledáme, že zákonnost a poslušnost jsou ve všeobecné oblibě: cítíme tam onu niternou potřebu být stejný, zařadit se, jež musela ovládat duši všech stavitelů. Zde však nacházíme za každým rohem člověka o sobě, který zná moře, dobrodružství a Orient, člověka, který je zákonu a sousedu nakloněn stejně málo jako dlouhé chvíli a který vše již založené, staré měří závistivými pohledy: chtěl by za pomoci kouzelné lstivosti fantazie toto vše alespoň v myšlenkách ještě jednou založit nově, přiložit svou ruku, vložit svůj důvtip - byť jen na krátký okamžik slunečního odpoledne, kdy se jeho nenasycená a melancholická duše cítí jednou nasycena a kdy se jeho oku smí ukázat jen to, co je jeho, a už nic cizího.

Ž 292. ®

Kazatelům morálky. - Nechci hlásat žádnou morálku, ale těm, kteří tak činí, dám tuto radu: chcete-li ty nejlepší věci a stavy nakonec připravit o veškerou úctu a cenu, pak je jen dále berte do úst jako dosud! Postavte je na vrchol své morálky a mluvte od

rána do večera o štěstí ctnosti, o klidu duše, o spravedlivosti a imanentní odplatě: při takovém počínání se nakonec všechny tyto dobré věci stanou populární a získají na svou stranu křik ulice: pak bude však všechno zlato z jejich povrchu setřeno, a co více: veškeré zlato v nich se promění v olovo. Vpravdě, vy se vyznáte v obráceném umění alchymie, ve znehodnocování nejhodnotnějšího! Sáhnete jednou na zkoušku po jiném receptu, abyste nedosahovali jako dosud protikladu toho, co hledáte: popírejte ony dobré věci, odejměte jim potlesk luzy a snadnou přístupnost, učíte je opět skrytými předměty ostychu osamělých duší, říkejte, že morálka je cosi zakázaného! Možná tak pro ony věci získáte takové lidi, na kterých jediné záleží, myslím lidi heroické. Ale musí tam pak být něco, co vzbuzuje strach a nikoli, jako doposud, ošklivost! Chtělo by se dnes na adresu morálky říci totéž, co říkal mistr Eckardt: "Prosím boha, aby mě zbavil boha!"

Ž 293. ®

Náš vzduch. Víme dobře: kdo o vědu jen zavádí pohledem jako při procházce, po způsobu žen a bohužel i mnoha umělců, pro toho má přísnost její služby, tato neúprosnost v malém i velkém, tato rozhodnost při vážení, usuzování, odsuzování v sobě cosi závratného a vzbuzujícího bázeň. Zejména jej leká, jak se tu žádá to nejtěžší, čini to nejlepší, aniž by následovala chvála a odměna, naopak tu stejně jako mezi vojáky nahlas zaznívají téměř jen důrazné výtky a důtky, - neboť dobrá práce je tu pravidlem, chyba výjimkou; a pravidlo je tu jako všude jinde mlčenlivé. S touto "přísností vědy" se to má jako s formou a způsoby té nejvybranější společnosti: - nezasvěceného lekají. Kdo jim však uvykl, nechce už vůbec žít jinde než v tomto jasném, průhledném, vydatném, silně elektrickém vzduchu, na tomto mužném vzduchu. Všude jinde pro něj není dost čisto a vzdušno: má podezření, že tam nebude jeho nejlepší umění nikomu opravdu ku prospěchu a jemu samému pro radost, že mu pro samá nedorozumění proklouzne prsty půl života, že bude muset být ustavičně velmi opatrný, mnoho zakrývat a zatajovat, - samé velké a neužitečné ztrácení sil! Zde, v tomto přísném a jasném elementu má však svou sílu celou: tady může létat! Proč by měl zase sestupovat dolů, do oněch kalných vod, kde člověk musí plavat a brodit se a ušpiní si křídla! - Ne! Tak je pro nás příliš těžké žít: můžeme snad za to, že jsme byli zrozeni pro vzduch, čistý vzduch, my sokové slunečního paprsku, a že bychom se nejraději na částečky éteru vypravili jako ona nikoli od slunce, nýbrž za sluncem! To je však nemožné: - chceme tedy činit to, co jediné můžeme: přinášet zemi světlo, být "světlem země"! K tomu máme svá křídla a svou rozhodnost a přísnost, proto jsme mužní, a dokonce strašní, podobně jako oheň. Ať se nás bojí ti, kteří se od nás nedokáží ohrát a rozjasnit!

Ž 294. ®

Proti pomlouvačům přírody. - Jsou mi nepříjemní lidé, pro něž se každý přirozený sklon stává okamžitě nemocí, něčím znetvořujícím, ba mrzkým, - to oni nás svedli k domněnce, že lidské sklony a pudry jsou zlé; oni jsou příčinou naší velké nespravedlivosti vůči naší přirozenosti, vůči veškeré přírodě! Je dost lidí, kteří se smějí oddat s půvabem a bez starosti svým pudům: ale nečiní tak, ze strachu z oné domnělé "zlé podstaty" přírody! Proto došlo k tomu, že lze mezi lidmi nalézt jen málo vznešenosti: její známkou vždy bude nemít strach ze sebe, neočekávat od sebe nic mrzkého, bez váhání se rozlétnout, kam nás to pohání - nás svobodně zrozené ptáky! Ať přijdeme kamkoli, vždy kolem nás bude svobodně a slunečně.

Ž 295. ®

Krátkodobé zvyky. - Miluji krátkodobé zvyky a považuji je za

nedocenitelné prostředky, jak poznat mnohé věci a stavy, a to až na dno jejich sladkosti a hořkosti; má povaha je krátkodobým zvykům veskrze přizpůsobena, dokonce i v potřebách svého tělesného zdraví a vůbec, kam až jen dohlédnu: od nízkého po nejvyšší. Stále znovu věřím, že právě toto mě nyní natrvalo uspokojí - i krátkodobý zvyk má onu víru vášně, víru ve věčnost -, a že mi lze závidět, poněvadž jsem to našel a rozpoznal: - a pak mě to živí o polednách i zvečera a šíří to kolem sebe a v mém nitru hlubokou spokojenost, takže netoužím po ničem jiném, aniž bych měl zapotřebí srovnávat nebo opovrhovat nebo nenávidět. A jednoho dnes se čas naplní: ta dobrá věc se ode mne odloučí, nikoli jako něco, co by mě teď plnilo odporem - nýbrž v míru a nasycena mnou jako já jí, jako bychom si navzájem museli být vděční a takto si podávali ruce na rozloučenou. A již čeká za dvěma cosi nového a zároveň i má víra - ten neúmorný blázen a mudrc! - že toto nové bude tím pravým, tím posledním pravým. Tak se mi vede s pokrmu, myšlenkami, lidmi, městy, básněmi, hudbami, naukami, denními pořádky, životními způsoby. - Naproti tomu nenávidím trvalé zvyky a připadá mi, že do mé blízkosti přichází nějaký tyran a že můj životní vzduch houstne, kdykoli se události utvářejí tak, že se zdá, jako by z nich nutně vyrůstaly trvalé zvyky: například působením úřadu, nepřerušovaného spolubytí s týmiž lidmi, stálého bydliště, jednoho typu zdraví. Ano, jsem vůči veškeré své bídě a nemoci a vůči všemu, co je na mně nedokonalého, v posledním základu své duše naladěn uznale, protože mi to vše ponechává sto zadních vrátek, jimiž mohu uniknout trvalým zvykům. - Ovšem nejnesnesitelnější, vpravdě strašlivý by pro mne byl život úplně bez zvyklostí, život, který ustavičně vyžaduje improvizaci: - to by bylo mé vyhnanství a má Sibiř.

Ž 296. ®

Stálá pověst. - Stálá pověst byla odjakživa věcí nanejvýš prospěšnou; a kdekoli je společnost ještě ovládána stádním instinktem, je ještě i dnes pro každého jednotlivce nejučelnější, vydává-li svůj charakter a svou činnost za neměnné, - i když takové v podstatě nejsou. "Je na něj spolehnouti, nemění se": - to je ve všech nebezpečných situacích společnosti chvála, která nejvíc znamená. Společnost se zadostiučiněním cítí, že ve ctnosti jednoho, ve ctižádosti druhého, v myšlení a vášni třetího má spolehlivý, za všech okolností připravený nástroj, - a odměňuje tuto povahu nástroje, tuto věrnost sobě, neproměnnost v názorech, snahách, a dokonce i v nectnostech, svými nejvyššími poctami. Takové ocenění, které vzkvétalo a vzkvétá všude zároveň s mravností mravů, vychovává "charaktery" a o veškerém střídání, změně názoru, sebeproměňování šíří špatnou pověst. A právě toto je bezpochyby - byť byla jinak výhodnost takového způsobu myšlení jakkoli velká - pro poznání tím nejškodlivějším druhem všeobecného soudu: neboť právě odhodlání poznávajícího vyslovit se kdykoli statečně proti svému dosavadnímu mínění a vůbec být ve vztahu ke všemu, co se v nás chce stát pevným, povýtce nedůvěřivý, - to vše je zde odsouzeno a opředeno špatnou pověstí. Smýšlení poznávajícího, jenž je v rozporu se "stálou pověstí", platí za nedůstojné, zatímco zkamenělost názorů má veškerou důstojnost na své straně: - ještě dnes musíme žít pod klatbou takových pravidel! Jak těžce se žije, cítí-li člověk proti sobě a kolem sebe soud mnoha tisíciletí! Je pravděpodobné, že po mnoho tisíciletí bylo poznání provázáno špatným svědomím a že v historii největších duchů se muselo vyskytovat velké množství sebeopovržení a tajné bídy.

Ž 297. ®

Moci odporovat. - Každý dnes ví, že schopnost snést odpor je známkou vysoké kultury. Někteří dokonce vědí, že vyšší člověk

odpor vůči sobě vyžaduje a vyvolává, aby se mu ukázala jeho vlastní, dosud neznámá nespravedlnost. Avšak moci odporovat, získat dobré svědomí při napadání všeho navykého, tradičního, uctívaného, - to je víc než v obou předchozích případech, to je ono opravdu velké, nové, obdivuhodné v naší kultuře, největší krok osvobozeného ducha: kdo ví toto? -

Ž 298. ®

Povzdech. - Lpil jsem toto poznání cestou a ve snaze je zachytit jsem rychle sáhl po nejbližších špatných slovech, aby mi opět neulétlo. A nyní na tato vyschlá slova zahynulo a visí v nich a komíhá se - a když naň pohlédnu, nevím už ani, jak jsem mohl cítit takové štěstí, když jsem toho ptáka chytil.

Ž 299. ®

Co bychom se měli naučit od umělců. - Jaké máme prostředky, abychom věcem dodali krásu, přitažlivost, lákavost, když ji samy nemají? - a já jsem názoru, že samy o sobě ji nemají nikdy! Zde se musíme zčásti učit od lékařů, kteří například hořké věci ředí nebo přidávají do měsidla víno a cukr; ale ještě víc od umělců, kteří se vlastně o takové nápady a triky snaží ustavičně. Vzdálit se od věci, až z nich už mnoho nevidíme a musíme si mnoho přimyslet, abychom je ještě viděli - nebo vidět věci za rohem a jakoby ve výřezu - nebo je postavit tak, aby se částečně překrývaly a umožňovaly jen perspektivní průhledy - nebo na ně hledět barevným sklem či ve světle večerních červánků - nebo jim dát povrch a pleť, jež není plně transparentní: tomu všemu je třeba se od umělců naučit a v ostatních věcech být moudřejší než oni. Neboť u nich obvykle tato citlivá síla končí tam, kde končí umění a začíná život; avšak my chceme být básníky svého života a začít u toho nejmenšího a nejvšednějšího.

Ž 300. ®

Přede hry vědy. - Myslíte snad, že by vědy mohly vzniknout a vyspět, kdyby jim nepředcházeli kouzelníci, alchymisté, astrologové a čarodějnice - tedy ti, kdo svými přísliby a svým předstíráním museli nejprve vyvolat žízeň, hlad a chuť na skryté a zakázané síly? Ano, muselo být slibováno nekonečně víc, než kdy může být splněno, aby se v říši poznání splnilo vůbec něco. - Možná že stejným způsobem, jakým se nám zde ukazují přede hry a cvičení k vědě, které naprosto nebyly jako takové provozovány a pociťovány, se zjeví nějakému vzdálenému věku také veškeré náboženství jako cvičení a přede hra: možná by mohlo být zvláštním prostředkem k tomu, aby jednotliví lidé mohli jednou vychutnat soběstačnost boha a celou jeho sílu sebevykoupení: Ano! - smíme se ptát - naučil by se snad člověk bez oné religiózní školy a prehistorie vůbec kdy pociťovat hlad a žízeň po sobě a čerpat sytost a plnost ze sebe? Nemusel nejprve Prométheus žít v bludu, že ukradl světlo a pyká za to, - aby nakonec odhalil, že světlo vytvořil tím, že po světle toužil, a že nejenom člověk, nýbrž i bůh je dílem jeho rukou a hlinou v jeho rukou? Všechno jen výtvoř svého tvůrce? - stejně jako blud, krádež, Kavkaz, sup a celá tragická Prometheia všech poznávajících?

Ž 301. ®

Blud lidí kontemplativních. - Vyšší lidé se od nízkých odlišují tím, že vidí a slyší nevýslovně víc a při vidění a slyšení myslí - a právě tím se liší člověk od zvířete a vyšší zvířata od nižších. Pro toho, kdo vyrůstá do výšin lidství, nabývá svět plnosti; zachytává ho svými háčky stále více zájmů; neustále roste množství jeho vznětů a právě tak množství druhů jeho rozkoší a strastí, - vyšší člověk je vždy zároveň šťastnější a nešťastnější. Jeho ustavičným průvodcem však zůstává jeden blud: domnívá se, že stojí před velkou podívanou a velkým koncertem,

jimiž je život, jako divák a posluchač: nazývá svou povahu kontemplativní a přehlíží při tom, že on sám je také vlastním básníkem a spolutvůrcem života, - že se sice jistě velmi liší od herce tohoto dramatu, takzvaného člověka jednajícího, ale ještě více od pouhého pozorovatele a svátečního hosta před jevištěm. Jemu, jakožto básníkovi, je jistě vlastní vis contemplativa a pohled zpět na své dílo, avšak zároveň a především vis creativa, jež jednajícímu člověku chybí, ať už první zdání a všeobecné mínění říká cokoli. Právě my, kdo myslíme a pociťujeme, ve skutečnosti neustále tvoříme něco, co zde ještě není: celý ten věčně rostoucí svět hodnocení, barev, závaží, perspektiv, hierarchií, přitakání a popírání. Toto námi vytvořené básnické dílo neustále nacvičují a osvojují si takzvaní praktičtí lidé (naši herci, jak řečeno) a přenášejí je do tělesné skutečnosti, ba do všednosti. Cokoli má v nynějším světě hodnotu, nemá ji samo o sobě, ze své přirozenosti, - příroda je vždy bez hodnoty: - nýbrž hodnota byla kdysi těmto věcem dána, darována a my jsme byli dárči! Teprve my jsme stvořili svět, který se člověka týká! - Avšak právě toto vědění nám schází, a jestliže ho někdy na okamžik dosáhneme, pak je ihned v příští chvíli zase zapomeneme: neznáme svou nejlepší sílu a hodnotíme sebe, lidi kontemplativní, o stupeň níže, - nejsme ani tak hrdí, ani tak šťastní, jak bychom být mohli.

Ž 302. ®

Nebezpečí nejšťastnějších. - Mít jemné smysly a jemný vkus; být přivyklý na to nejvybranější a nejlepší z ducha jako na pravou a nejčastější krmi; těšit se ze své silné, zdatné, odvážné duše; kráčet životem s klidným pohledem a pevným krokem, připraven neustále na nejzazší jako na slavnost a pln žádosti po neobjevených světech a mořích, lidech a bozích; naslouchat každé veselé hudbě, jako by tam usedli udatní muži, vojáci, námořníci ke krátkému odpočinku a pobavení, a v nejhlubším požitku z okamžiku být přemožen slzami a celou purpurovou těžkomyslností šťastného člověka: kdo by nechtěl, aby to vše bylo právě jeho majetkem, jeho stavem! To bylo štěstí Homéra! Stav toho, kdo Řekům stvořil jejich bohy, - ne sám sobě své bohy! Ale nezastírejme si: s tímto Homérovým štěstím v duši je člověk také nejzranitelnějším tvorem pod sluncem! A jen za tuto cenu lze koupit tu nejdrahocennější mušli, již vlny bytí dosud vyplavily na pobřeží! Díky jejímu vlastnictví se člověk stává stále vnímavějším pro bolest, až se konečně stane příliš vnímavým: nakonec stačilo nepatrné rozladění a znechucení, aby Homérovi zošklivilo život. Nedokázal uhodnout hloupou hádanku, kterou mu dali mladí rybáři! Věru, malé hádanky jsou nebezpečím nejšťastnějších! -

Ž 303. ®

Dva šťastní. - Vskutku, tento člověk ovládá nazvdory svému mládí improvizaci života a uvádí i nejpozornějšího pozorovatele v úžas: - zdá se totiž, že se nedopouští jediné chyby, třebaže ustavičně hraje nanejvýš odvážnou hru. Připomíná ony improvizující mistry hudebního umění, jimž by chtěl posluchač také připsat božskou neomylnost ruky, přestože se tu a tam přehmátnou, jako se přehmátne každý smrtelník. Ale jsou obratní a vynalézaví a stále přichystaní vřadit i nejnahodilejší tón, k němuž je vede úhoz prstu či rozmar, ihned do tematického celku a vdechnout náhodě krásný smysl a duši. - A zde je zase úplně jiný člověk: nedaří se mu v zásadě nic, oč usiluje a co plánuje. To, k čemu příležitostně upnul své srdce, jej už několikrát přivedlo na okraj propasti a do těsné blízkosti zániku; a pokud mu přece ještě unikl, pak jistě ne s pouhým "šrámem". Myslíte, že je proto nešťasten? Už dávno se rozhodl, že vlastní přání a plány nebude brát tak vážně. "Když se mi nezdaří tohle, povzbuzuje se,

pak se mi snad zdaří něco jiného; a v celku vzato nemohu vědět, zda nejsem svým nezdarům zavázán díkem víc než nějakému úspěchu. Jsem snad stvořen k tomu, abych byl tvrdohlavý a nosil rohy býka? Co pro mne tvoří hodnotu a výsledek života, je někde jinde; má hrdost a právě tak má bída jsou někde jinde. Vím o životě víc, protože jsem ho tak často málem ztratil: a právě proto mám ze života víc než vy všichni!"

Ž 304. ®

Zříkat se konáním. - V zásadě mi jsou proti mysli všechny morálky, jež nabádají: "Toho nečň! Odříkej se! Překonej se!" - naproti tomu jsem nakloněn všem morálkám, které mne pobízejí, abych něco dělal, znovu a znovu, od rána do večera, a v noci aby se mi o tom zdálo a já nemohl myslet na nic jiného než: jak to vykonat dobře, tak dobře, jak je to právě pro mne jediné možné! Kdo takto žije, od toho postupně odpadá, co k takovému životu nepatří: bez nenávisti a odporu vidí, jak jej dnes opouští to a zítra ono, jako zežloutlé listy, které odvané ze stromu každý čerstvý větřík: anebo vůbec nevidí, že jej to opouští, tak přísně pohlíží jeho oko k jeho cíli a vůbec kupředu, nikoli stranou, zpátky či dolů. "Naše konání nechť určuje, čeho se zříkáme: zříkat se konáním" - tak se mi to líbí, tak zní mé placitum. Nechci však s otevřenýma očima usilovat o vlastní ochuzení, nemám rád žádné negativní ctnosti, - ctnosti, jejichž podstatou je popírání a odřikání samo.

Ž 305. ®

Sebeovládání. - Učitelé morálky, kteří člověku jako první a nejvyšší ukládají, aby ovládl sám sebe, vyvolávají u něho zvláštní chorobu: totiž neustálé podráždění při všech přirozených vznechách a sklonech, takřka jakýsi druh svědění. Ať jej od té doby žene, přitahuje, láká, pohání cokoli, zevnitř či zvenčí - vždy se tomuto podrážděnému zdá, že jeho sebeovládání hrozí nebezpečí: nesmí se již svěřit žádnému instinktu, žádnému svobodnému rozletu, nýbrž stojí tu stále s odmítavým gestem, vyzbrojen sám proti sobě, s ostrým a nedůvěřivým pohledem, věčný strážce hradu, v němž sám sebe proměnil. Ano, může tak být velký! Ale jak nesnesitelný je nyní pro druhé, jak těžký sám pro sebe, jak ochuzený a oddělený od nejkrásnějších nahodilostí duše! Ba od možnosti dalšího poučení! Neboť musíme umět na určitý čas ztratit sami sebe, chceme-li se něčemu přiučit od věcí, jimiž sami nejsme.

Ž 306. ®

Stoikové a epikurejci. - Epikurejec si vyhledává situaci, osoby a dokonce i události, které se hodí k jeho nanejvýš citlivé intelektuální povaze, a ostatního - to znamená naprosté většiny věcí - se zříká, protože by to pro něj byla příliš silná a těžká strava. Stoik se naopak cvičí v polykání kamenů a červů, stěpů a štírů a odnaučuje se ošklivosti; jeho žaludek se má stát konečně netečným vůči všemu, co do něj nasype náhoda bytí: - připomíná onu arabskou sektu Assauů, s níž se lze setkat v Alžírsku; a podobně jako tito necitliví, zve i on na předvádění své necitlivosti s oblibou publikum, bez něhož se epikurejec právě rád obejde: - má přece svou "zahradu"! Pro lidi, s nimiž si osud zahrává, pro ty, kteří žijí v násilných dobách a v závislosti na někom nevypočitatelném a proměnlivém, může být stoicismus velmi vhodný. Kdo však do jisté míry odhadne, že mu osud dovolí spřádat dlouhé vlákno, učiní dobře, zařídí-li se epikurejsky; všichni lidé ducha tak doposud činili! Pro ně by totiž bylo největší ztrátou, kdyby přišli o jemnou citlivost a získali za ni darem stoickou tlustou kůži s ježčími ostny.

Ž 307. ®

Ve prospěch kritiky. - Dnes se ti jeví jako omyl něco, co jsi dříve míloval jako pravdu nebo pravděpodobnost: odvrhuješ to a bláhově se domníváš, že tak zvítězil tvůj rozum. Možná byl však onen omyl pro tebe tehdy, když jsi byl ještě jiný - a jsi neustále jiný - stejně nezbytný jako všechny tvé nynější "pravdy", podoben bláně, jež ti zastírala a zahalovala mnohé, co jsi ještě nesměl vidět. To mínění zabil tvůj nový život, nikoli tvůj rozum: už je nepotřebuješ, a tak se hroutí samo od sebe a nerozum z něho vylézá na světlo jako červ. Když kritizujeme, není to nic svévolného a neosobního, - je to, přinejmenším velmi často, důkaz toho, že jsou v nás živé síly růstu, které odhazují starou kůru. Popíráme a musíme popírat, protože v nás něco chce žít a přitakat si, něco, co možná ještě neznáme, ještě nevidíme! - Tolik ve prospěch kritiky.

Ž 308. ®

Historie každého dne. - Jak vypadá historie tvé každodennosti? Pohled' na své zvyklosti, z nichž sestává: jsou výsledkem bezpočtu malých zbabělostí a leností, nebo plodem tvé statečnosti a vynalézavého rozumu? Ať jsou oba případy jakkoli odlišné, nelze vyloučit, že tě lidé zahrnou stejnou chválou a ty jim také vskutku přineseš stejný užitek. Ale s chválou, užítkem a účtyhodností ať se spokojí ten, komu stačí mít dobré svědomí, - avšak nikoli ty, který zkoumáš ledví a máš vědomí o svědomí!

Ž 309. ®

Ze sedmé samoty. - Jednoho dne za sebou poutník přibouchl dveře, zastavil se a plakal. Poté pravil: "Ten můj sklon a pud k pravému, skutečnému, ne-zdánlivému, jistému! Jak jsem naň rozezlen! Proč právě mně jde v patách tento temný a vášnivý pohaněč! Rád bych si vydechl, ale on to nedovolí. Co všechno mne nesvádí, abych se zastavil! Všude jsou pro mne zahrady Armidovy: proto stále nové rozchody a nové hořkosti srdce! Znovu musím vykročit, pozvednout svou znavenou, zraněnou nohu: a protože musím, ohlížím se často na to nejkrásnější, jež mě nedokázalo zadržet, s hněvem - protože mne nedokázalo zadržet!"

Ž 310. ®

Vůle a vlny. - Jak lačně se sem žene tato vlna, jako by měla čehosi dosáhnout! S jak hrozivým spěchem proniká do nejhlubšího zákoutí skalnaté rozsochy! Zdá se, že chce někoho předstihnout; zdá se, že je tam ukryto něco, co má cenu, velkou cenu. - A teď se vrací, trochu pomaleji, stále ještě celá bílá vzrušením, - je zklamána? Našla, co hledala? Předstírá zklamání? - Ale už se blíží jiná vlna, ještě lačnější a divočejší než první, a také její duše jako by byla plna tajemství a žádosti najít poklad. Tak žijí vlny, - tak žijeme my, volní bytosti! - víc neřeknu. - Jakže? Vy mi nedůvěřujete? Vy se na mne zlobíte, vy krásní netvoři? Obáváte se, že vaše tajemství zcela vyžadím? Nuže! Jen se na mě zlobte, zvedejte svá zelenavá nebezpečná těla, jak nejvýše můžete, postavte mezi mne a slunce zeď tak jako nyní! Věřu, už ze světa nezůstalo nic než zelenavé přítmi a zelené blesky. Provádějte, co chcete, vy svévolníci, řvěte rozkoší a zlobou - nebo se opět ponořte, setřeste své smaragdy do nejhlubších hlubin, přehod'te přes ně své nekonečné bělavé třásně a krajkové pěn - vše se mi bude líbit, neboť vám vše sluší a já jsem vám za vše tak vděčen: jak bych vás mohl prozradit! Neboť - slyšte dobře! - já vás i vaše tajemství znám, já znám váš rod! Vždyť vy a já jsme z jednoho rodu! - Vždyť vy a já máme jedno tajemství!

Ž 311. ®

Lomené světlo. - Nejsme vždy stateční; a když se unavíme, pak i našinec občas zanařká: "Je tak těžké působit lidem bolest - ach,

proč je to jenom tak nutné! Co z toho, že žijeme vskrty, nechceme-li podržet pro sebe to, co budí pohoršení? Nebylo by spíše radno žít v davu a na jednotlivcích napravovat to, čím se má a musí hřešit na všech? Být pošetilý s pošetilem, ješitný s ješitným, blouznit s blouznivcem? Nebylo by to správné, při tak nebyvalé rozličnosti v celku? Když slyším o zlomyslnostech druhých vůči mně, - není mým prvním pocitem zadostiučinění? Tak je to správné! - jako bych jim říkal - tak málo se k vám hodím a mám tolik pravdy na své straně: jen si ze mne dělejte dobrý den, kdykoli můžete! Zde jsou mé nedostatky a omyly, zde můj blud, můj nevкус, můj zmatek, mé slzy, má ješitnost, má soví ukrytost, mé rozpory! Zde je čemu se smát! Tak se tedy smějte a těšte! Nezlobím se na zákon a přirozenost věcí, jež chtějí, aby nedostatky a omyly vyvolávaly veselí! - Jistě, kdysi existovaly "krásnější" časy, kdy se člověk mohl s každou poněkud novější myšlenkou cítit tak nepostradatelný, že s ní mohl vyjít na ulici a na každého volat: "Hled'! Říše nebeská se přiblížila!" - Já bych se nepostrádal, kdybych chyběl. Postradatelní jsme všichni! - Avšak, jak řečeno, takto nesmýšlíme, když jsme stateční; nemyslíme na to.

Ž 312. ®

Můj pes. - Dal jsem své bolesti jméno a říkám jí "pes", - je právě tak věrná, právě tak vlezlá a nestydatá, právě tak zábavná, právě tak chytrá jako každý jiný pes - a mohu se na ni osopovat a vylévat si na ní zlost: jako to druzí dělají se svými psy, služkami a ženami.

Ž 313. ®

Žádný obraz muk. - Udělám totéž co Raffael a nenamaluji už žádný obraz muk. Existuje dost vznešených věcí, než abychom museli vyhledávat vznešenost tam, kde se druzí s krutostí; mou ctižádost by navíc vůbec neuspokojovalo, kdybych se chtěl stát sublimním mučitelem.

Ž 314. ®

Nová domácí zvířata. - Chci mít u sebe svého lva a svého orla, abych měl neustále náznaky a předzvěsti toho, jak velká nebo jak malá je má síla. Musím k nim dnes shlížet dolů a bát se jich? A nadejde opět hodina, kdy oni budou vzhlížet ke mně, a ve strachu? -

Ž 315. ®

O poslední hodince. - Bouře jsou mým nebezpečím: budu mít svou bouři, která mě zahubí, jako zahubila Olivera Cromwella jeho bouře? Nebo uhasnu jako světlo, které nesfoukne až vítr, nýbrž které je sebou samým unaveno a přesyceno - vyhaslé světlo? Nebo konečně: sfouknu sám sebe, abych nevyhasl? -

Ž 316. ®

Lidé s prorockým darem. - Schází vám cit pro to, že proroci jsou lidé velice trpící: domníváte se jen, že jim byl dán do vínku krásný "dar", a nejspíš byste jej rádi měli sami, - ale vyjádřím se raději v podobenství. Jak moc trpí asi zvířata elektřinou ve vzduchu a v mracích! Pozorujeme, že některé živočišné druhy mají prorockou schopnost vzhledem k počasí, například opice (jak můžeme sami dobře sledovat ještě i v Evropě, a to nejen ve zvěřincích, nýbrž na Gibraltaru). Ale nemyslíme na to, že jejich bolesti - jsou zde proroky! Když se pod vlivem blížícího, zdaleka ještě neviditelného mraku změni náhle pozitivní elektřina v negativní a připravuje se změna počasí, chovají se tato zvířata, jako by se blížil nepřítel, a chystají se k obraně nebo k útěku; většinou někam zalezou, - nechápou špatné počasí jako počasí, nýbrž jako nepřítele, jehož dotek už cítí!

Ž 317. ®

Ohlédnutí. - Vlastní patos každého životního údobí si jen zřídka uvědomujeme jako takový, dokud v tomto údobí žijeme; vždy se domníváme, že je to pro nás jediný právě možný a rozumný stav a rozhodně étos, nikoli patos - abychom hovořili a rozlišovali s Řeky. Pár tónů hudby mi dnes přivolalo vzpomínku na jednu zimu, jeden dům a jeden navýsost poustevnický život a zároveň i pocit, v němž jsem tehdy žil: - myslel jsem si, že tak mohu žít už navždy. Avšak nyní chápu, že to byly veskrze patos a vášeň, věc srovnatelná s touto bolestně zmužilou a útěšnou hudbou, - něco takového nemůže mít člověk celá léta či snad věčnost: stal by se tím pro tuto planetu příliš "nadpozemským".

Ž 318. ®

Moudrost v bolesti. - V bolesti je stejně moudrosti jako v rozkoši: a podobně jako rozkoš patří k prvořadým záchovným silám druhu. Kdyby takovou silou nebyla, už dávno by zanikla; že působí utrpení, není argument proti ní, je to její podstata. V bolesti slyším povel lodního kapitána: "Stáhněte plachty!" Smělý lodník "člověk" se musel naučit vztyčovat plachty tisícovým způsobem, jinak by po něm bylo záhy veta, příliš brzy by ho pohltil oceán. Musíme umět žít i s menším množstvím energie: jakmile bolest zapne svůj poplašný signál, je na čase energii snížit, - blíží se nějaké velké nebezpečí, chystá se bouře a my učiníme dobře, budeme-li se co nejméně "nadouvat". - Je pravda, že existují lidé, kteří při blížící se velké bolesti slyší právě opačný povel a kteří nikdy nehledí hrději, bojovněji a šťastněji, než když se zvedá bouře; ano, sama bolest jim dává ty největší okamžiky! To jsou velcí, heroičtí lidé, kteří lidstvu přinášejí bolest: lidé nepočtení a vzácní, kteří mají zapotřebí téžie apologie jako bolest vůbec, - a vskutku! neupírejme jim ji! Jsou to pro druh záchovné a povzbudivé síly prvního řádu: byť třeba jen tím, že se brání pohodlí a neskrývají svůj odpor k tomuto druhu štěstí.

Ž 319. ®

Být interprety vlastních zážitků. - Jeden druh poctivosti byl všem zakladatelům náboženství a jim podobným odjakživa cizí: - nikdy neučinili věci svědomí poznání vlastních zážitků. "Co jsem vlastně zažil? Co se tehdy ve mně a kolem mne odehrávalo? Byl můj rozum dostatečně jasný? Byla má vůle obrněna proti všem klamům smyslů a odrážela statečně vše fantastické?" - takto se žádný z nich neptal a ani všichni ti milí věřící se tak dosud neptají: spíše žijí po věcech, které jsou proti rozumu, a neradi by si utišení této žizně příliš ztížili, - prožívají potom "zázraky" a "znovuzrození" a slyší hlasy andělské! Avšak my, my jiní, žizníci po rozumu, chceme svým zážitkům hledět tváří v tvář stejně přísně jako vědeckému pokusu, hodinu za hodinou, den za dnem! Chceme být sami svými experimenty a pokusnými zvířaty.

Ž 320. ®

Při shledání. - A.: Rozumím ti ještě dobře? Ty hledáš? Kde je vprostřed teď skutečného světa tvůj kout a tvá hvězda? Kde se ty můžeš položit na slunce, aby i tebe zalila přemíra blaha a tvé bytí došlo ospravedlnění? Ať tak učiní každý sám za sebe - jako bys mi říkal - ať pustí z hlavy obecné řeči, starání o druhého a o společnost! - B.: Já chci víc, nejsem hledající. Já chci pro sebe stvořit vlastní slunce.

Ž 321. ®

Nová opatrnost. - Nemysleme už tolik na tresty, kárání a polepšování! Jednotlivce málokdy změníme; a pokud by se nám to zdařilo, pak se možná mimoděk podařilo zároveň něco jiného: jeho

prostřednictvím jsme se změnili my! Hledme spíše, aby náš vlastní vliv na vše nadcházející vyvážil a převážil jeho vliv; nezápasme v přímém boji! - takovým bojem je totiž veškeré kárání, trestání a polepšování. Nýbrž povznesme se sami tím výše! Dávejme svému vzoru stále živější barvy! Zastiňme druhého svým světlem! Ne! Nechceme se kvůli němu stát sami temnějšími, tak jako všichni trestající a nespokojenci! Jděme raději stranou! Dívejme se jinam!

Ž 322. ®

Podobenství. - Myslitelé, v nichž se všechny hvězdy pohybují po cyklických drahách, nejsou myslitelé nejhlubší; kdo do sebe pohlíží jako do nesmírného kosmu a nosí v sobě Mléčné dráhy, ten také ví, jak nepravidelné všechny Mléčné dráhy jsou; vedou až doprostřed chaosu a labyrintu bytí.

Ž 323. ®

Štěstí v osudu. - Největší významování nám osud prokáže, nechá-li nás určitý čas bojovat na straně našich protivníků. Tím jsme předurčení k velkému vítězství.

Ž 324. ®

In media vita. - Ne! Život mne neklamal! Rok od roku je pro mne spíš pravdivější, lákavější a tajemnější, - ode dne, kdy mne navštívila velká osvoboditelka, ona myšlenka, že život by mohl být experimentem poznávajícího - a nikoli povinností, nikoli sudbou, nikoli klamem! - A poznání samo: ať si je pro jiné něčím jiným, například ložem ke spočinutí nebo cestou k takovému loži nebo zábavou nebo zahálkou, - pro mne je světem nebezpečností a vítězství, v němž mají i heroické pocity své jeviště a kolbiště. "Život prostředkem poznání" - s touto zásadou v srdci může člověk žít nejen statečně, nýbrž i radostně, a také se radostně smát! A kdo by vůbec uměl dobře se smát a dobře žít, kdyby nejprve neuměl dobře válčit a vítězit?

Ž 325. ®

Co patří k velikosti. - Kdo by mohl docílit něčeho velkého, aniž by v sobě cítil sílu a vůli působit velkou bolest? Umět trpět je to nejmenší: v tom dosáhnou často mistrovství i slabé ženy a dokonce otroci. Ale nezahynout vnitřní nouzí a nejistotou, když působíme velké utrpení a slyšíme křik tohoto utrpení - to je velké, to patří k velikosti.

Ž 326. ®

Lékaři duší a bolest. - Všichni kazatelé morálky, jakož i všichni teologové, mají jeden společný nešvar: všichni se lidem snaží namluvit, že je to s nimi velmi špatné a že mají zapotřebí tvrdé, definitivní, radikální kúry. A jelikož takovým naukám lidé vždy až příliš horlivě a po celá staletí dopřávali sluchu, nakonec v nich skutečně něco z té pověry, že se jim vede velmi špatně, zůstalo: takže jsou teď opět velice ochotni vzdychat, nenacházet na životě nic dobrého a vyměňovat si zachmuřené pohledy, jako by to sotva bylo k vydržení. Ve skutečnosti jsou si svým životem nespoutaně jisti, zamilovaní do něj a překypují nepředstavitelnými lstmi a obmysly, jak vše nepřijemné zlomit a bolesti a neštěstí ulomit hrot. Skoro se mi zdá, že o bolesti a neštěstí se vždy mluví přehnaně, jako by přehánění v tomto ohledu bylo věci správného způsobu života: pilně se však zamlčuje, že proti bolesti existuje nespočet tišivých prostředků, jako je omamování nebo horečnatý spěch myšlenek nebo klidná poloha nebo dobré a zlé vzpomínky, úmysly, naděje a mnoho druhů hrdosti a soucitu, jež mají takřka účinek anestetik: zatímco při nejvyšších stupních bolesti nastupuje samo od sebe bezvědomí. Docela obstojně umíme své hořkosti skrápět sladkými kapkami, zejména

hořkosti duše; máme pomůcky pro svou statečnost a vznešenost i pro ušlechtilější delíria poddanosti a rezignace. Ztráta zůstane ztrátou sotva hodinu: jaksi nám zároveň s ní padl z nebe i dar - nová síla například: byt' to byla jenom nová příležitost k síle! Co všechno kazatelé morálky vyfantazirovali o vnitřní "bídě" zlých lidí! Co nám jen nalhali o neštěstí vášnivých lidí! - ano, lhaní je tu tím pravým slovem: velmi dobře věděli o překypujícím štěstí takových lidí, ale zcela je zamlčeli, protože bylo popřením jejich teorie, podle níž veškeré štěstí vzniká teprve zničením vášně a zmlknutím vůle! A co se nakonec týče receptu všech těchto lékařů duše a jejich vychvalování tvrdé radikální kúry, tu je dovoleno se ptát: je tento náš život vskutku tak bolestivý a obtížný, abychom jej s výhodou vyměnili za stoický způsob života a zkamenění? Nedaří se nám přece natolik špatně, aby se nám muselo dařit špatně stoickým způsobem!

Ž 327. ®

Brát vážně. - Intelkt je u převážné většiny lidí těžkopádný, temný a skřípavý stroj, který se nesnadno uvádí do chodu: chtějí-li s tímto strojem pracovat a dobře myslet, říkají tomu "brát věc vážně", ach, jak nepříjemné pro ně musí být dobré myšlení! Ta milá bestie člověk ztratí nejspíš pokaždé, když dobře myslí, dobrou náladu; stává se "vážnou"! A "kde je radost a smích, nestojí myšlení za nic": - tak zní předsudek této vážné bestie vůči veškeré "radostné vědě". - Budiž! Ukažme tedy, že je to předsudek!

Ž 328. ®

Škodit hlouposti. - Víra, že egoismus vůbec je zavrženíhodný, tak tvrdošíjně a s takovým přesvědčením hlásaná, zajisté egoismus poškodila (ve prospěch, jak nepřestanu opakovat, stádních instinktů!), zejména tím, že jej připravila o dobré svědomí a velela právě v něm hledat vlastní zdroj veškerého neštěstí. "Tvé sobectví je nejhorším zlem tvého života" - kázalo se po tisíciletí: tím bylo, jak řečeno, sobectví poškozeno a zbaveno značné části ducha, veselí, vynalézavosti, krásy; sobectví tím zhlouplo, zošklivělo a otrávil se! - Filosofický starověk viděl naproti tomu hlavní zdroj zla v něčem jiném: počínaje Sókratem myslitelé neúnavně kázali: "Vaše bezmyšlenkovitost a hloupost, vaše žití podle pravidel, vaše přejímání názoru souseda je důvodem, proč tak zřídka dosáhnete štěstí - my, myslitelé, jsme jakožto myslitelé nejšťastnější." Nerozhodujme, zda mělo toto kázání proti hlouposti za sebou lepší důvody než ono kázání proti sobectví; jisté je ale tolik, že připravilo hloupost o dobré svědomí: - tito filosofové hlouposti uškodili.

Ž 329. ®

Volný čas a zahálka. - Ve způsobu, jakým se Američané ženou za zlatem, je jakási indiánská, indiánské krvi vlastní divokost: a jejich bezdechý spěch v práci - nejvlastnější neřest Nového světa - začíná už svou nakažlivostí šířit ve staré Evropě neklid a naprosto podivnou bezduchost. Člověk se už stydí za klid; dlouhé uvažování působí bezmála výčitky svědomí. Myslíme s hodinkami v ruce, jako se obědvá s očima upřenýma do burzovního listu - žijeme jako někdo, kdo by ustavičně mohl cosi "zmeškat". "Radši něco dělat, než nedělat nic" - i tato zásada je smyčkou vloženou na hrdlo veškerého vzdělání a veškerého vyššího vkusu. A stejně jako tímto spěchem pracujících viditelně hynou všechny formy, hyne i cit pro samu formu i zrak a sluch pro melodii pohybů. Důkazem toho je neomalená zřetelnost, vyžadovaná všude, ve všech situacích, kde chce člověk být k lidem poctivý, ve styku s přáteli, ženami, příbuznými, dětmi, učiteli, žáky, vůdci a knížaty, - nezbyvá už času ani sil na obřady, na závaznost plnou oklik, na jakýkoli esprit zábavy a vůbec na veškeré otium. Neboť

život v honbě za ziskem nutí ustavičně vydávat ze sebe ducha až do vyčerpání, v neustálém přetvařování nebo přelstivání nebo předhánění: největší ctností je nyní udělat něco za kratší dobu než druhý. A tak jen vzácně nastávají hodiny povolené poctivosti: v nich je ale člověk unaven a nechce být jen "nenucený", nýbrž jak dlouhý tak široký se natáhnout a rozvalit. V souladu s tímto sklonem se nyní píše také dopisy; jejich styl a duch vždy bude vlastním "znamením doby". Pokud ještě existuje potěšení ze společnosti a z umění, pak je to potěšení, jaké si dopřejí upracovaní a umoření otroci. Ach ta skromnost v "radosti" u našich vzdělanců i nevzdělanců! Ach tato rostoucí podezřivost vůči veškeré radosti! Práce má stále více veškeré dobré svědomí na své straně: sklon k radosti se už nazývá "potřebou zotavení" a začíná se sám za sebe stydět. "Člověk to dluží svému zdraví" - tak se hájíme, přistihnou-li nás na výletě. Ano, brzy by to mohlo dospět tak daleko, že by člověk sklonu k vita contemplativa (to jest k procházkám s myšlenkami a přáteli) podléhal s pohrdáním k sobě samému a se špatným svědomím. - Nuže! Kdysi tomu bylo naopak: špatné svědomí provázelo práci. Člověk z dobrého rodu skrýval svou práci, nutila-li ho k ní nouze. Otrok pracoval tížen pocitem, že dělá cosi opovrženého: - "dělání" samo bylo čímś opovrženým. "Zdrojem vznešenosti a cti jsou jen otium a bellum": tak zněl hlas antického předsudku!

Ž 330. ®

Chvála. - Myslitel nepotřebuje chválu ani potlesk, za předpokladu ovšem, že si je jist svým vlastním potleskem: toho se však vzdát nemůže. Existují snad lidé, kteří by mohli postrádat i tento a vůbec každý druh chvály? Pochybují: dokonce i na adresu toho nejmoudřejšího praví Tacitus, jenž jistě není pomlouvačem moudrých, quando etiam sapientibus gloriae cupido novissima exiit - což u něj znamená: nikdy.

Ž 331. ®

Raději hluchý než ohlušený. - Kdysi chtěl být člověk vyhlášený: to už nyní nestačí, protože trh se příliš zvětšil, - teď musí být vykřičený. Výsledkem je, že i dobrá hrdla se překřikují a nejlepší zboží nabízejí chraplavé hlasy; bez jarmarečnického křiku a chrapotu není už dnes žádného génia. - To je ovšem špatná doba pro myslitele: musí se učit nacházet své ticho mezi dvojím hlukem a tak dlouho se stavět hluchým, až se hluchým stane. Dokud se tomu nenaučí, je arci v nebezpečí, že jej zahubí netrpělivost a bolesti hlavy.

Ž 332. ®

Zlá hodina. - Asi každý filosof zažil zlou hodinu, kdy si myslel: co na mně záleží, když lidé nevěří také mým špatným argumentům! - A pak kolem něj přelétne jakýś škodolibý ptáček a švitoří: "Co na tobě záleží? Co na tobě záleží?"

Ž 333. ®

Co znamená poznávat. - Non ridere, non lugere, neque detestari, sed intelligere! praví Spinoza, tak prostě a vznešeně, jak je jeho stylem. Avšak: co je toto intelligere v posledním základě jiného než forma, v níž můžeme cítit právě ono trojí najednou? Výsledek různých a navzájem si odporujících puzení k výsměchu, nářku, zatracování? Než je možné poznání, musí nejprve každý z těchto pudů přednést svůj jednostranný názor na věc či událost; poté nastává boj těchto jednostranností a teprve z něj občas vznikne střed, uklidnění, smíření na všech třech stranách, jakési spravedlivé řešení a smlouva: neboť díky spravedlnosti a smlouvě mohou všechny tyto pudy obhájit své bytí a také navzájem své právo. Jelikož nám do vědomí proniknou jen poslední scény smíření a konečná zúčtování tohoto dlouhého procesu, domníváme se, že

intelligere je něco smířlivého, spravedlivého, dobrého, něco pudů bytostně protikladného; zatímco jde jen o určité chování pudů k sobě navzájem. Nesmírně dlouhou dobu bylo vědomé myšlení pokládáno za myšlení vůbec: teprve nyní nám vysvitá pravda, že největší část našeho duchovního působení probíhá bez našeho vědomí a citění; myslím však, že pudy, které tu spolu bojují, nejspíš velmi dobře umějí navzájem se citelně zasáhnout a ublížit si -: možná, že právě zde má původ ono náhlé hluboké vyčerpání, jež zasahuje všechny myslitele (je to vyčerpání na bitevním poli). Ano, možná se v našem zápolícím nitru skrývá mnohý heroismus, avšak jistě nic božského, na-věky-v-sobě-spočívajícího, jak se domníval Spinoza. Vědomé myšlení, a zejména myšlení filosofa, je tím nejméně silným, a tudíž i relativně nejmírnějším a nejkldnějším způsobem myšlení: a tak se může právě filosof nejsnáze mýlit o povaze poznání.

Ž 334. ®

Musíme se učit milovat. - V hudbě je tomu takto: nejprve se musíme určitou figuru a melodii vůbec naučit slyšet, rozeznat, odlišit, musíme ji izolovat a ohraničit jakožto svébytný život; poté je třeba vynaložit námahu a dobrou vůli, abychom ji vůbec snesli navzdory její cizotě, je třeba obracet se s trpělivostí k jejímu vzhledu a výrazu, se smířlivostí k jejím zvláštnostem: - až konečně přijde okamžik, kdy ji přivykneme, kdy ji očekáváme, kdy tušíme, že by nám scházela, kdyby zde nebyla; a od té chvíle působí svým tlakem a svým kouzlem stále dál a neskončí, dokud se nestaneme jejími pokornými a okouzlenými milenci, kteří od světa nechtějí už nic lepšího, než ji a opět ji. - Tak se nám však nevede jen v hudbě: všechny věci, které teď milujeme, jsme se právě takto naučili milovat. Nakonec jsme vždy za svou dobrou vůli, za svou trpělivost, slušnost, mírnost vůči cizímu odměnění - tím, že ono cizí pozvolna odhazuje své závoje a představuje se nám jako nová nevýslovná krása: - to je jeho dík za naši pohostinnost. I ten, kdo miluje sám sebe, se to naučil tímto způsobem: není jiné cesty. I lásce se člověk musí učit.

Ž 335. ®

Ať žije fyzika! - Kolik lidí umí vskutku pozorovat! A z těch nemnohých, kteří to umějí - kolik jich pozoruje sebe sama! "Každý je pro sebe sama tím nejvzdálenějším!" - to vědí ke své nelibosti všichni, kdo zkoumají ledví; a výrok "poznej sám sebe!" je, z úst boha a na adresu lidí, bezmála zlomyslnost. Že je však stav sebepozorování opravdu zoufalý, o tom nesvědčí nic jasněji než způsob, jakým téměř každý mluví o podstatě morálního jednání, ten rychlý, ochotný, přesvědčený, výmluvný způsob, s jeho osobitým pohledem, úsměvem, s jeho úslušnou horlivostí! Jako by ti chtěli říci: "Ale můj milý, právě to je můj obor! Obracíš se zde se svou otázkou na někoho, kdo ti může dát odpověď: náhodou nejsem v ničem moudřejší než v tomto. Tedy: když člověk usoudí, tak je to správné', když pak učiní závěr, proto se to musí stát', a potom učiní, co takto poznal jako správné a označil za nutné, - je podstata jeho jednání morální!" Ale přáteli, vždyť ty mluvíš o třech jednáních místo o jednom: například i tvé usuzování "tak je to správné" je jednáním, - nemůže už samo usuzování probíhat morálním a nemorálním způsobem? Proč pokládáš toto a právě toto za správné? - "Protože mi to říká mé svědomí; svědomí nikdy nemluví nemorálně, samo teprve přece určuje, co má být morální!" - Ale proč posloucháš řeč svého svědomí? A do jaké míry máš právo považovat takový soud za pravdivý a neklamný? Takováto víra - už nepodléhá žádnému svědomí? Což nevíš nic o intelektuálním svědomí? O svědomí za "svědomím"? Tvůj soud "tak je to správné" má svou prehistorii v tvých pudech, sklonech, antipatiích, zkušenostech a ne-zkušenostech; "jak zde toto svědomí vzniklo?" musíš se ptát a potom ještě: "Co mne vlastně nutí, abych mu

věnoval sluch?" Můžeš jeho povel poslechnout jako dobrý voják, jenž slyší rozkaz svého velitele. Nebo jako žena, která miluje toho, kdo rozkazuje. Nebo jako podlézavý zbabělec, který se rozkazujícího bojí. Nebo jako hlupák, který poslouchá, protože nemá co namítnout. Zkrátka, své svědomí můžeš poslechnout tisícovým způsobem. Že však slyšíš tento či onen soud jako řeč svědomí, že tudíž pociťuješ něco jako správné, může mít příčinu v tom, že jsi o sobě nikdy nepřemýšlel a slepě jsi přijímal, co ti bylo od dětství označováno za správné: nebo v tom, že se ti dosud dostávalo chleba a cti díky tomu, co nazýváš svou povinností, - něco ti platí za "správné", protože se ti to zdá tvou "existenční podmínkou" (a že máš právo na existenci, se ti zdá nesporné!). Pevnost tvého morálního úsudku by přece mohla být důkazem tvé osobní ubohosti, tvé neosobnosti, tvá "morální síla" by mohla mít zdroj ve tvé umíněnosti - nebo ve tvé neschopnosti vidět nové ideály! A stručně řečeno: kdybys jemněji myslel, lépe pozoroval a více se učil, za žádných okolností bys už tuto svou "povinnost" a toto své "svědomí" nenazval povinností a svědomím: poznání způsobu, jak vůbec morální soudy vznikaly, by ti tato patetická slova zprotivilo, - stejně jako ti jsou už protivná jiná patetická slova, například "hřích", "spása duše", "vykoupení". - A nemluv mi teď o kategorickém imperativu, příteli! - toto slůvko lechtá mé ucho a já se musím smát, navzdory tvé tak vážné přítomnosti: vzpomínám na starého Kanta, jenž za to, že lstivě získal "věc o sobě" - také velmi směšná věc! - byl přelstěn "kategorickým imperativem" a s ním v srdci opět zabloudil zpět k "bohu", "duši", "svobodě" a "nesmrtnosti", podobně jako liška, jež zabloudí zpět do své klece: - a přitom to byla právě jeho síla a chytrost, které tuto klec prolomily! - Jakže? Ty obdivuješ kategorický imperativ v sobě? "Pevnost" svého takzvaného morálního úsudku? "Bezpodmínečnost" pocitu "tak jako já, musí v té věci soudit každý"? Obdivuj v té věci spíš své sobectví! A zaslepení, malichernost a nenáročnost svého sobectví! Je totiž sobectví pociťovat svůj soud jako všeobecný zákon; a je to zaslepení, malicherné a nenáročné sobectví, neboť prozrazuje, že jsi ještě neodhalil sám sebe, nevytvořil sám sobě žádný vlastní, nejvlastnější ideál: - ten by totiž nikdy nemohl být ideálem někoho jiného, natož pak všech, všech! - - Kdo ještě soudí "tak by měl v tomto případě jednat každý", neušel v sebepoznání ani pět kroků: jinak by věděl, že neexistují, ani nemohou existovat stejná jednání, - že každé dokonalé jednání bylo vykonáno zcela jedinečným a neopakovatelným způsobem a že tomu tak bude i s každým budoucím jednáním, - že všechny předpisy pro jednání se vztahují jen na hrubou vnější stránku (včetně nejnižších a nejjemnějších předpisů všech dosavadních morálek), - že se jimi sice dá docílit zdání rovnosti, ale právě jen zdání, - že každé jednání je a zůstává, i při bližším přihlédnutí a ohlédnutí, neproniknutelnou věcí, - že naše domněnky o "dobru", "ušlechtilosti", "velikosti" nemohou být naším jednáním nikdy dokázány, protože každé jednání je nepoznatelné, - že naše mínění, hodnocení a desky hodnot patří k nejmocnějším pákám v soukolí našeho jednání, avšak pro každý jednotlivý případ že je zákon jejich mechaniky neprokazatelný. Omezme se tedy na očistění svých mínění a hodnocení a na vytvoření nových vlastních desek hodnot: - nad "morální hodnotou svého jednání" však už nehluvejme! Ano, přátelé! Je už na čase s odporem odmítnout veškeré morální žvanění jedněch o druhých! Vykonávat morální soud by se mělo přičít našemu vkusu! Přenechme toto žvanění a tento špatný vkus těm, kteří nemají na práci nic než vléci minulost ještě kousek dál časem a kteří sami nikdy nejsou přítomností, - těm mnohým tedy, té naprosté většině! My se však chceme stát těmi, jimiž jsme, - novými, jedinečnými, nesrovnatelnými, kteří si sami stanoví zákon, a sami sebe tvoří! A k tomu potřebujeme

být těmi nejvnímavějšími sledovateli a objeviteli všeho, co je ve světě zákonité a nutné: musíme být fyziky, abychom mohli být v onom smyslu tvůrci, - zatímco všechna hodnocení a všechny ideály byly doposud postaveny na neznalosti fyziky nebo na rozporu s ní. A proto: Ať žije fyzika! a ještě více to, co nás k ní nutí, - naše poctivost!

Ž 336. ®

Lakota přírody. - Proč byla příroda k člověku tak skoupá, že jej nenechala svítit, jednoho více, druhého méně, podle jeho vnitřní plnosti světla? Proč nejsou velcí lidé při svém vzniku a zániku tak krásně viditelní jako slunce? Oč nedvojznačnější by byl veškerý život mezi lidmi!

Ž 337. ®

Budoucí "lidskost". - Pohlédnu-li očima vzdáleného věku zpět na věk náš, pak nenacházím na současném člověku nic zvláštnějšího než jeho podivnou ctnost a nemoc nazývanou "historický smysl". Je to počátek něčeho v dějinách naprosto nového a cizího: dejme tomuto zárodku několik staletí a víc a mohla by z něj nakonec vyrůst pozoruhodná rostlina s právě tak pozoruhodnou vůní, díky níž by se na naší staré Zemi bydlelo příjemněji než dosud. My přítomní právě počínáme tvořit řetěz budoucího, velmi mocného citu, článek za článkem, - a sotva víme, co činíme. Bezmála se nám zdá, jako by nešlo o nový cit, nýbrž o mizení všech starých citů: - historický smysl je něco ještě velmi chudého a chladného a mnozí jsou jím přepadeni jako mrazem a dále z něj chřadnou a chladnou. Jiným se jeví jako známka pomalu se blížícího stáří a naši planetu považují za melancholického pacienta, který ve snaze zapomenout na přítomnost sepisuje historii svého mládí. A opravdu, taková je barva tohoto nového pocitu: kdo dokáže procítit historii lidí v celku jako svou vlastní historii, vnímá v jakémsi nesmírném zobecnění veškerý zármutek nemocného, jenž myslí na zdraví, starce, jenž myslí na sen mládí, milujícího, jemuž uloupili milenku, mučedníka, jemuž se hroutí ideál, zármutek hrdiny za soumraku po bitvě, která nic nerozhodla, a přece mu způsobila zranění a připravila ho o přítele -; ale nést tuto nesmírnou sumu zármutku všeho druhu, umět ji nést, a přece být stále hrdinou, jenž při rozbřesku druhého dne bitvy zdraví červánky a své štěstí, jako člověk s horizontem mnoha tisíciletí před sebou a za sebou, jako dědic veškeré vznešenosti všeho minulého ducha a dědic zavázaný, jako nejušlechtlejší ze všech dávných šlechticů a zároveň první výhonek nové šlechty, již podobnou ještě žádná doba neviděla ani nevysnila: toto vše vzít na svou duši, to nejstarší, nejnovější, ztráty, naděje, zisky, vítězství lidstva: toto vše mít konečně v jedné duši a stlačit v jeden pocit: - z toho by přece muselo vzejít štěstí, jaké člověk dosud nepoznal, - božské štěstí plné moci a lásky, plné slz a smíchu, štěstí, které jako večerní slunce ustavičně rozdává a sype do moře své nevyčerpatelné bohatství a které se jako ono cítí teprve tehdy nejbohatší, když i ten nejchudší rybář vesluje zlatým veslem! Tento božský pocit by se pak nazýval - lidskost!

Ž 338. ®

Vůle k utrpení a soucitní lidé. - Prospívá vám samým, že jste především lidé soucitní? A prospívá trpícím, jste-li takoví? Nechme prozatím první otázku nezodpovězenou. - To, čím nejhlouběji a nejosobněji trpíme, je téměř všem ostatním nesrozumitelné a nepřístupné: v tom jsme bližnímu skryti, i kdyby s námi jedl z jednoho talíře. A všude, kde si našeho utrpení všimnou, vyloží si je ploše; patří k podstatě soucitného rozpoložení, že zbavuje cizí utrpení jeho vlastního, osobního rázu: - naši "dobrodinci" umenšují naši hodnotu a vůli víc než naši nepřátelé. U většiny dobrých skutků, jež se prokazují nešťastným, je cosi pobuřujícího

na intelektuální lehkovážnosti, s níž si tu soucitný hraje na osud: neví nic o všech vnitřních souvislostech a vazbách, jež neštěstí pro mne nebo pro tebe znamená! Celková ekonomie mé duše a její vyvažování "neštěstím", vytrysknutí nových zdrojů a potřeb, zarůstání starých ran, zavrhování celých minulostí - to vše, co může být s neštěstím spjato, milému soucitnému člověku starost nedělá: chce pomoci a nemyslí na to, že existuje osobní nutnost neštěstí, že mně i tobě jsou hrůzy strádání, ztráty, půlnoci, dobrodružství, riskantní činy a omyly právě tak nezbytné jako jejich opak, ba dokonce, abych se vyjádřil mysticky, že stezka k vlastním nebesům vede vždy rozkoší vlastních pekel. Nikoli, o tom netuší nic: "náboženství soucitu a spolutrpení" (či "srdce") káže pomáhat a lidé se domnívají, že nejlépe pomohou tehdy, když pomohou nejrychleji! Jestliže vy, přívrženci tohoto náboženství, vskutku chováte totéž smýšlení jako vůči svým bližním i vůči sobě samým, jestliže nechcete na sobě nechat své vlastní utrpení ani hodinu a všemu možnému neštěstí se už zdálky vyhýbáte, jestliže utrpení a strast vůbec pociťujete jako zlé, nenáviděnihodné, ke zničení určené: nuže, pak máte v srdci kromě svého náboženství soucitu ještě i jiné náboženství, jež je možná matkou prvního: - náboženství pohodlí. Ach, jak málo víte o štěstí člověka, vy pohodlní a dobromyslní! - neboť štěstí a neštěstí jsou sourozenci a dvojčata, jež společně rostou, nebo, jako u vás, společně - zakrní! Vraťme se však zpět k první otázce. - Jak je jenom možné setrvat na své cestě! Ustavičně nás jakýsi křik strhuje stranou; naše oko jen málokdy vidí něco, u čeho není nutné okamžitě zanechat svých vlastních záležitostí a přiskočit. Vím dobře: je na sto slušných a chvályhodných způsobů, jak se ztratit ze své cesty, a jsou to způsoby věru nanejvýš "morální"! Ba podle názoru nynějších kazatelů morálky soucitu je morální právě to a nic jiného: - ztratit se takto ze své cesty a přiskočit bližnímu na pomoc. A stejně tak jistě vím: stačí, abych se vystavil pohledu na skutečnou nouzi, a už také jsem ztracen! A kdyby se na mne obrátil trpící přítel: "Hleď, zakrátko zemřu; slib mi, že zemřeš se mnou." - slíbil bych to, stejně jako by mne pohled na onen horský nárudek bojujících za svobodu přiměl nabídnout mu svou ruku a svůj život: - abychom jednou z dobrých důvodů volili špatné příklady. Ano, ve všem, co vzbuzuje soucit a volá o pomoc, se dokonce taji pokušení: neboť naše "vlastní cesta" je věc příliš tvrdá a náročná a příliš vzdálená lásce a vděku druhých, neopouštíme ji vůbec neradi, ji a své nejvlastnější svědomí, a uchylujeme se pod svědomí druhých a do nitra milého chrámu "náboženství soucitu a spolutrpení". Jakmile dnes někde vypukne válka, vypukne tím vždy právě u těch nejšlechternějších z národa také radost, arcí utajovaná: s nadšením se vrhají vstříc novému nebezpečení smrti, protože se domnívají, že v obětování se za vlast našli konečně ono dlouho hledané svolení - svolení vyhnout se svému cíli: - válka je jim oklikou k sebevraždě, ale oklikou s dobrým svědomím. A mám-li zde něco zamlčet, pak přece jen nechci zamlčet svou morálku, jež mi praví: žij vskrytu, abys mohl žít sobě! Žij v nevědomosti o tom, co se tvému věku zdá nejdůležitější! Vlož mezi sebe a dnešek kůži alespoň tří staletí! A pokřik dneška, hluk válek a revolucí, nechť ti zní jako šepot! Také ty budeš chtít pomoci: ale jen těm, jejichž nouzi zcela rozumíš, protože mají stejné trápení a stejnou naději jako ty - svým přátelům: a jen tím způsobem, jakým pomáháš sám sobě: - chci je činit odvážnějšími, vytrvalejšími, prostšími, radostnějšími! Chci je učít tomu, co nyní chápou jen nemnozí, a oni kazatelé spolutrpení nejméně: - spoluradosti!

Ž 339. ®

Vita femina. - Užít nejvyšší krásu nějakého díla - k tomu nestačí veškeré vědění a veškerá dobrá vůle; je zapotřebí nanejvýš vzácných šťastných náhod, aby nám jednou mračný závoj

poodkryl tyto vrcholky a rozzářilo se na nich slunce. Nejenže musíme stát právě na místě, odkud jedině je lze zhlédnout: sama naše duše musí stáhnout závoj z jejich výšin a musí mít zapotřebí vnějšího výrazu a podobnosti, jako by potřebovala oporu a zároveň se plně ovládala. Toto vše se ale setkává tak zřídka, že bych takřka věřil, že nejvyšší výšiny všeho dobra, ať už je to dílo, čin, člověk, příroda, zůstávaly dosud pro většinu, ba i pro ty nejlepší něčím skrytým a zahaleným: - co se nám však odhalí, odhalí se nám jednou! - Řekové se správně modlili: "Dvakrát a třikrát vše krásné!" Ano, měli dobrý důvod oslovovat bohy, neboť nebožská skutečnost nám krásu nedává buď vůbec, nebo jedenkrát! Chci říci, že svět je pln krásných věcí, a přece je chudý, velice chudý na krásné okamžiky a na odhalení těchto věcí. Ale možná je právě v tom nejsilnější kouzlo života: spočívá na něm zlatem protkaný závoj krásných možností, mnohoslibný, vzdorný, ostýchavý, výsměšný, soucitný, svůdný. Ano, život je žena!

Ž 340. ®

Umírající Sókratés. - Obdivuji Sókratovu zmužilost a moudrost ve všem, co učinil, řekl - a neřekl. Tento výsměšný a zamilovaný zlomyslník a krysař Athén, který přiměl i nejbujnější mladíky k chvění a k slzám, byl nejenom nejmoudřejším mluvčím, jaký kdy existoval: byl právě tak velký v mlčení. Přál bych si, aby byl i v posledním okamžiku svého života setrval v mlčení, - možná by pak patřil do ještě vyššího řádu duchů. Ať už to byla smrt či jed, zbožnost nebo zlomyslnost - něco mu v onen okamžik rozvázalo jazyk a on řekl: "Ach Kritóne, dlužím Asklepiovi kohouta." Tato směšná a strašlivá "poslední slova" znamenají pro toho, kdo má uši: "Ach Kritóne, život je nemoc!" Jak je to možné! Muž jako on, který žil vesele a všem na očích jako voják, - byl pesimista! On se na život jen přívětivě tvářil a po všechna ta léta skrýval svůj poslední soud, svůj nejniternější pocit! Sókratés, Sókratés trpěl životem! A ještě se za to pomstil - oněmi jemnými, hroznými, zbožnými a blasfemickými slovy! Musel se i Sókratés ještě mstít? Chyběl snad v jeho přebohaté ctnosti grán velkorysosti? - Ach přátelé! Musíme překonat ještě i Řeky!

Ž 341. ®

Největší zátěž. - Co kdyby se jednoho dne nebo jedné noci vplížil do tvé nejosamělejší samoty nějaký démon a řekl ti: "Tento život, jak jej teď žiješ a jaks jej žil, budeš muset žít ještě jednou a ještě nespočetněkrát; a nebude v něm nic nového, nýbrž musí se ti navracet každá bolest a každá rozkoš a každý nápad a vzdech a vše, co bylo ve tvém životě nevýslovně malé i velké, a všechno ve stejném pořadí a sledu - a také tento pavouk a toto měsíční světlo mezi stromy a také tento okamžik a já sám. Věčné přesýpací hodiny bytí se stále znovu obracejí - a ty s nimi, zrno prachu!" - Nevrl by ses na zem, neskřípal zuby a neproklínal démona, jenž by takto mluvil? Nebo jsi jednou zažil tak úžasný okamžik, v němž bys mu odpověděl: "Tys bůh a já nikdy neslyšel nic božštějšího!" Kdyby se tě ona myšlenka zmocnila, pak by proměnila tvé bytí a snad by tě i rozdrtila; nikdy neumlkající otázka: "Chceš to ještě jednou a ještě nespočetněkrát?" by ležela na tvém jednání jako největší zátěž! Neboť jak dobrým by ses musel sobě samému i životu stát, abys již po ničem netoužil víc než po tomto posledním věčném stvrzení a zpečetění? -

Ž 342. ®

Incipit tragoedia. - Když Zarathustra dovršil třicátý rok, opustil svůj domov a jezero Urmi a odešel do hor. Zde se kochal svým duchem a svou samotou a po deset let se jich nenabažil. Konečně se však proměnilo jeho srdce, - a jednoho jitra vstal s ranními červánky, předstoupil před slunce a takto k němu promluvil: "Ty veliká hvězdo! Čím by bylo tvé štěstí, kdybys

neměla těch, jimž svítíš! Po deset let jsi přicházela sem nahoru k mé jeskyni: přesytila by ses svého světla i této cesty, nebýt mne, mého orla a mého hada; leč my tě každé ráno očekávali, odníмали ti tvůj přebytek a žehnali ti za něj. Hled'! Jsem přesycen své moudrosti, jako včela, jež nasbírala příliš mnoho medu, mám zapotřebí rukou, jež se natahují, chtěl bych rozdávat a rozdělovat, dokud se moudří mezi lidmi nepotěší zas jednou svým bláznovstvím a chudí zase svým bohatstvím. Proto musím sestoupit do hloubi: jako ty sestupuješ navečer, když odcházíš za moře a neseš světlo ještě i do podsvětí, ty hvězdo přebohatá! - musím stejně jako ty zaniknout; západem to nazývají lidé, k nimž chci dolů. Žehnej mi tedy, ty klidné oko, jež i na přílišné štěstí dokážeš hledět bez závisti! Poháru žehnej, který chce přetéci, aby se voda z něj zlatistě řinula a na všechny strany nesla odlesk tvé slasti! Hled'! Tento pohár se chce opět vyprázdnit a Zarathustra chce se opět stát člověkem." Tak začal Zarathustrův zánik.

KNIHA PÁTÁ

My nebojácní

Ž®

Carcasse, tu trembles? Tu
tremblerais bien davantage, si
tu savais, o' u je te m'ene.
Turenne

Ž 343. ®

Jak je to s naším veselím. - Největší událost novější doby, - že "bůh je mrtev", že víra v křesťanského boha se stala nevěrohodnou - počíná už vrhat na Evropu své první stíny. Přinejmenším několika málo lidem, jejichž oko, jejichž podezření v očích je dost silné a dost citlivé na tuto podívanou, se teď zdá, že právě zašlo nějaké slunce, že se jakási stará hluboká důvěra zvrátila v pochybnost: náš starý svět jim musí připadat každým dnem zšeřejší, nedůvěřivější, cizejší, "starší". V zásadě však můžeme říci: ta událost sama je příliš velká, příliš odlehlá, příliš vzdálená chápavosti mnohých, než abychom mohli prohlásit, že třeba jen zpráva o ní už dorazila; natož pak, že by již mnozí věděli, co se tu vlastně událo - a co všechno, když je tato víra podlomena, se nyní musí zhroutit, protože to na ní stálo, opíralo se o ni, bylo do ní vrostlé: například celá naše evropská morálka. Tato ohromná lavina boření, ničení, zániku, převratu, jež nás teď čeká: kdo by z ní již dnes uhodl tolik, aby se mohl stát učitelem a hlasatelem této nesmírné logiky hrůzy, prorokem zšeření a zatmění Slunce, jaké Země ještě asi nepoznala?... Dokonce my, rození hadači hádanek, kteří jako bychom čekali na horách postavení mezi dnešek a zítřek, vpjati do rozporu mezi dneškem a zítřkem, my prvorozené a předčasné děti nadcházejícího století, jimž by se vlastně stíny, které za okamžik zahalí Evropu, měly ukazovat už nyní: čím to je, že dokonce i my hledíme vstříc tomuto postupujícímu zatmění bez opravdové účasti, přede vším bez starosti a úzkosti o sebe? Snad jsme ještě příliš ovlivněni nejbližšími důsledky této události - a tyto nejbližší důsledky, její důsledky pro nás, nejsou navzdory všemu očekávání vůbec smutné a zarmucující, podobají se spíše jakémusi novému, těžko popsatelnému druhu světla, štěstí, ulehčení, rozveselení, povzbuzení, červánků... Vskutku, my, filosofové a "svobodní duchové", cítíme při zprávě, že "starý bůh je mrtev", jak na nás dopadá záře nových červánků; srdce nám při tom překypuje vděkem, údivem, tušením, očekáváním, - konečně je náš obzor zase volný, byť ne jasný, konečně směji naše lodě zase vyplout, vstříc jakémukoli nebezpečí, a poznávající se zase může odvážit všeho; moře, naše moře se tu zase prostírá otevřené, možná ještě nikdy

neexistovalo tak "otevřené moře". -

Ž 344. ®

V jakém smyslu jsme i my ještě zbožní. - Ve vědě nemá přesvědčení domovské právo, říká se s dobrými důvody: teprve když se přesvědčení odhodlá sestoupit ke skromnosti hypotézy, předběžného, zkusmého stanoviska, regulativní fikce, smí mu být povolen přístup a dokonce přiznána jistá hodnota v rámci říše poznání, - ovšem s výhradou, že bude podléhat policejnímu dohledu, policii nedůvěry. - Neznamená to však, přesněji vzato: teprve až přesvědčení přestane být přesvědčením, smí vstoupit do oblasti vědy? Neměl by výcvik vědeckého ducha začít tím, že si už nedovolíme žádná přesvědčení?... Nejspíš tomu tak je: zbývá jen otázka, zda už tu nemusí, aby tento výcvik mohl vůbec začít, jisté přesvědčení být, a sice tak panovačné a bezpodmínečné, že všechna ostatní přesvědčení pohltní. Vidíme tedy, že i věda spočívá na víře a že neexistuje žádná věda "bez předpokladů". Už předem musí být kladně zodpovězena otázka, zda je zapotřebí pravdy, ba musí být zodpovězena natolik kladně, že bude vyjadřovat větu, víru, přesvědčení "ničeho není třeba víc než pravdy, a ve vztahu k ní má vše ostatní jen druhořadou hodnotu". - Tato bezpodmínečná vůle k pravdě: co je to? Je to vůle nenechat se oklamat? Je to vůle neklamat? I tímto posledním způsobem bychom totiž vůli k pravdě mohli interpretovat: za předpokladu, že do zobecněného "nechci klamat" zahrneme i jednotlivý případ "nechci klamat sám sebe". Ale proč neklamat? Ale proč se nenechat oklamat? - Všimněme si, že důvody pro to první pocházejí ze zcela odlišné oblasti než důvody pro to druhé: nechceme se nechat klamat, neboť se domníváme, že být klamán je škodlivé, nebezpečné, osudové, - v tomto smyslu by věda byla dlouhodobou chytrostí, opatrností, užitečností, proti níž by se však dalo snadno namítnout: jakže? je vůle nenechat se oklamat vskutku méně škodlivá, méně nebezpečná, méně osudová: co víte předem o charakteru bytí, abyste mohli rozhodnout, zda je výhodnější bezpodmínečná nedůvěra či bezpodmínečná důvěra? Pokud by však mělo být nutné obojí, mnoho důvěry a zároveň mnoho nedůvěry: odkud by pak mohla věda čerpat svou nepodmíněnou víru, přesvědčení, na němž spočívá, že pravda je důležitější než cokoli jiného, i než každé jiné přesvědčení? Právě toto přesvědčení by nemohlo vzniknout, kdyby jak pravda, tak nepravda neustále osvědčovaly svou prospěšnost: a tak tomu také jest. Tedy - nepopíratelně existující víra ve vědu nemohla vzniknout z takovéhoho utilitaristického kalkulu, vznikla spíše navzdory tomu, že jí je neprospěšnost a nebezpečnost "vůle k pravdě", k "pravdě za každou cenu" neustále dokazována. "Za každou cenu": ano, tomu velmi dobře rozumíme, když jsme nejprve na tento oltář přinášeli a poté utráceli jednu víru za druhou! - Takže "vůle k pravdě" znamená nikoli "nechci se dát oklamat", nýbrž - není jiné volby - "nechci klamat, ani sebe ne": - a tím jsme se octli na půdě morálky. Vždyť ptejme se důkladně: "A proč nechceš klamat?" zejména kdyby se mělo zdát, - a ono se zdá! - že život je založen na zdání, myslím tím na omylu, klamu, přetvářce, zaslepení, sebeklamu, a že naopak skutečně velká forma života vznikla vždy na straně těch nejméně skrupulózních POLYTROPOI. Uvedené předsevzetí bychom snad s trochou shovívavosti mohli chápat jako donkichotství a drobné poblouznění; mohlo by však být i něčím horším, totiž životu nebezpečným ničivým principem.. "Vůle k pravdě" - to by mohla být skrytá vůle k smrti. - Otázka: proč věda? tak poukazuje zpět k problému morálnímu: k čemu vůbec morálka, když život, příroda, historie jsou "nemorální"? Nelze pochybovat o tom, že pravdivý člověk, v tom opovážlivém a posledním smyslu, jak jej předpokládá víra ve vědu, přitaká jinému světu, než je svět života, přírody a historie; a pokud přitaká tomuto "jinému světu", jakže? nemusí právě tím jeho

protějšek, tento svět, náš svět - popírat?... Avšak jistě jste už pochopili, kam mířím; k tomu, že naše víra ve vědu stále ještě spočívá na víře metafyzické, - že i my, dnešní lidé poznání, my bezbožní a antimetafyzikové, bereme i svůj oheň ještě z požáru, jež zažehla víra stará tisíciletí, ona křesťanská víra, která byla i vírou Platónovou, že bůh je pravda, že pravda je božská... Ale což jestli bude právě toto stále nevěrohodnější, jestli se už nic neukáže jako božské, leda snad omyl, slepota, lež, - jestli se bůh sám ukáže jako naše nejdelší lež? -

Ž 345. ®

Morálka jako problém. - Nedostatek osobitosti se nám mstí všude; oslabená, řidká, vyhaslá, sebe sama popírající a zapírající osobnost se už nehodí k žádné dobré věci, - ze všeho nejméně pak k filosofii. "Nesobeckost" nemá cenu v nebi ani na zemi; všechny velké problémy vyžadují velkou lásku a té jsou schopni jen silní, celiství, jistí duchové, kteří pevně spočívají sami v sobě. Je obrovský rozdíl, staví-li se myslitel k problémům osobně, spatřuje-li v nich svůj osud, svou potřebu a své nejvyšší štěstí, nebo naopak "neosobně": to znamená, umí-li je jen ohledávat a uchopovat tykadly chladné, zvědavé myšlenky. V druhém případě z toho nic nevzejde, to lze zaručit: neboť velké problémy, za předpokladu, že se vůbec dají uchopit, se nenechají žábami a slabochy udržet, takový je odjakživa jejich vkus, - ostatně vkus, jež sdílí se všemi pořádnými ženami. - Jak je tedy možné, že jsem ještě nepotkal nikoho, ani v knihách ne, kdo by se k morálce v této pozici postavil jako osoba, kdo by znal morálku jako problém a tento problém jako svou osobní potřebu, svá muka, svou rozkoš a vášeň? Morálka dosud zjevně nebyla vůbec problémem; byla spíš právě tím, v čem se po všech sporech, rozporech a nedůvěře spolu všichni shodli, posvěcené místo míru, kde si myslitelé odpočali i od sebe sama, kde se nadechli a ožili. Nevidím nikoho, kdo by se odvážil provést kritiku hodnotových soudů morálky; postrádám v tomto bodě dokonce i experimenty vědecké zvědavosti, zhýčkané pokusné obrazivosti psychologů a historiků, která problémy snadno předjímá a chytá v letu, aniž by přesně věděla, co tu zachytila. Našel jsem stěží několik skrovných pokusů o historii vývoje těchto pocitů a hodnocení (což je něco jiného než jejich kritika a už úplně něco jiného než historie etických systémů): v jednom případě jsem učinil vše pro to, abych povzbudil sklon a nadání pro tento druh historie - zbytečně, jak se mi dnes zdá. Historikové morálky (zejména Angličané) za mnoho nestojí: obvykle jsou ještě sami bezelstně oddáni příkazům určité morálky a tvoří, aniž by to věděli, její heroldy a družinu; kupříkladu onou stále tak upřímně opakovanou lidovou pověrou křesťanské Evropy, že charakteristickým rysem morálního jednání je nesobeckost, sebezapírání, sebeobětování nebo soucit a lítost. Obvyklou chybou jejich předpokladů je, že hájí tezi o jakémsi konsensu národů, alespoň civilizovaných, v jistých zásadách morálky a dovozují z toho jejich bezpodmínečnou závaznost i pro tebe a pro mne; nebo naopak, jakmile se jim ukáže pravda, že u různých národů jsou morální hodnocení nutně různá, usuzují z toho, že veškerá morálka je nezávazná: obojí je stejně velká dětinskost. Chybou bystřejších z nich je, že odhalují a kritizují zřejmě pošetilá mínění určitého národa o jeho morálce, nebo mínění lidí o veškeré lidské morálce, rovněž o jejím původu, náboženských sankcích, o pověře zvané svobodná vůle a podobně, domnívajíce se, že právě tím provedli kritiku této morálky samé. Avšak hodnota příkázání "učiníš to a to" je čímsi docela odlišným, nezávislým na takových míněních o příkázání i na plevelu omylu, jímž je snad zarostlé: stejně jistě, jako je hodnota léku pro nemocného dokonale nezávislá na tom, zda pacient uvažuje o lékařství vědecky nebo jako stará bába. Morálka by dokonce mohla vyrůst z omylu: a rovněž toto poznání by se

problému její hodnoty ani nedotklo. - Nikdo tedy dosud nezkoumal hodnotu onoho nejslavnějšího léku, nazývaného morálkou: k tomu je na prvním místě třeba, aby tato hodnota byla už jednou - zproblematizována. Nuže vzhůru! Právě to je naším dílem.

Ž 346. ®

Náš otazník. - Vy tomu nerozumíte? Opravdu, bude namáhavé nám porozumět. Hledáme slova, hledáme snad i uši. Kdo tedy jsme? Kdybychom se chtěli nazvat starším výrazem prostě bezbožníky nebo nevěřícími nebo třeba imoralisty, zdaleka bychom si nemysleli, že jsme tím dostatečně vystiženi: jsme všechno to trojí ve stadiu příliš pozdním, než aby bylo možné pochopit, než abyste vy mohli pochopit, vážení zvědavci, jak přitom člověku je. Nikoli! už ne s hořkostí a vášní toho, kdo se vytrhl z pout, kdo si ještě i ze své nevíry musí přitesat víru, účel, mučednictví! Jsme zakaleni v názoru, a v něm chladní a tvrdí, že dění světa veskrze není božské, ba dokonce ani podle lidské míry rozumné, milosrdné nebo spravedlivé: my víme, že svět, v němž žijeme, je nebožský, nemorální, "nelidský", - příliš dlouho jsme si jej vykládali falešně a lživě, avšak podle přání a vůle naší úcty, to jest podle jisté potřeby. Neboť člověk je zvíře uctívající! Ale je také zvíře nedůvěřivé: a že svět nemá tu hodnotu, již jsme mu ve své víře přikládali, je asi to nejjistější, čeho se naše nedůvěra nakonec dobrala. Kolik nedůvěry, tolik filosofie. Sřežíme se ovšem toho, abychom řekli, že je méně hodnotný: připadá nám dnes přímo směšné, že by si člověk chtěl osobovat vynalezení hodnot, jež by měly převyšovat hodnotu skutečného světa, - právě odtud jsme se vrátili jako od přepjatého zbloudění lidské ješitnosti a nerozumnosti, jež po dlouhou dobu nebylo jako takové prohlédnuto. Svůj poslední výraz našlo v moderním pesimismu, starší, silnější pak v učení Buddhově; ale i křesťanství je obsahuje, pochybněji sice a dvojznačněji, proto však nikoli méně svůdně. Celá ta atituda "člověk vůči světu", člověk jako princip "popírající svět", člověk jako hodnotové měřítko věcí, jako soudce světů, jenž nakonec klade na své vázky bytí samo a shledává je příliš lehkým - uvědomili jsme si nehorázný nevкус této atitudy a zprotivila se nám - smějeme se už, když vedle sebe najdeme "člověk a svět", oddělené jen sublimní domýšlivostí slůvka "a"! Co to však znamená? Nepostoupili jsme tím právě, jakožto smějící se, jen o další krok v pohrdání člověkem? A tedy i v pesimismu, v pohrdání bytím nám poznatelným? Nezmocnilo se nás právě tím podezření o protikladu, protikladu světa, v němž jsme se doposud cítili se svým uctíváním doma - kvůli němuž jsme možná vydrželi žít -, a světa jiného, jímž jsme my sami: neúprosné, zásadní, nejnížší podezření vůči sobě samým, jež se nás Evropanů zmocňuje stále více, stále hůře a jež by snadno mohlo budoucí pokolení postavit před strašlivé buď - anebo: "buď se zbavíte svého uctívání, nebo - sebe sama!" To druhé by byl nihilismus; avšak nebylo by i to první - nihilismus? - Takový je náš otazník.

Ž 347. ®

Věřící a jejich potřeba víry. - Kolik kdo potřebuje víry, aby prospíval, kolik čehosi "pevného", co nechce vidět rozkolísané, protože se toho drží, - je ukazatelem jeho síly (nebo, přesněji řečeno, jeho slabosti). Křesťanství, jak se mi zdá, potřebují ve staré Evropě i dnes velmi mnozí, ba většina: proto také křesťanství stále ještě nachází víru. Neboť takový je člověk: určité dogma mu může být tisíckrát vyvráceno, - pokud je bude potřebovat, bude je také vždy znovu považovat za "pravdivé", - podle onoho slavného "důkazu síly", o němž mluví bible. Metafyziku potřebují už jen někteří; avšak i ona nespoutaná touha po jistotě, která se dnes v širokých masách uplatňuje pozitivisticko-vědecky, touha, jež chce mít něco naprosto pevně (zatímco s odůvodňováním jistoty se pro žhavost této touhy

zachází poněkud lehkovážněji a shovívavěji): ještě i to je touha po opoře, podpěře, zkrátka onen instinkt slabosti, který náboženství, metafyziky, přesvědčení všeho druhu sice nevytváří, ale - konzervuje. Všechny tyto pozitivistické systémy vskutku halí dým jakési pesimistické zachmuřenosti, cosi z únavy, fatalismu, zklamání, strachu z nového zklamání - nebo zase na odív stavěná zloba, rozladění, rozhořčený anarchismus a jaké ještě existují symptomy či masky pocitu slabosti. Dokonce i nárůživost, s níž se naši nejchytřejší současníci ztrácejí do ubohých zákoutí a škvír, např. do vlastenčení (tak říkám tomu, co se ve Francii nazývá chauvinisme, v Německu "deutsch") nebo do pokoutních estetických vyznání po způsobu pařížského naturalismu (jenž z přírody vytahuje a obnažuje jen tu část, která vzbuzuje ošklivost a zároveň údiv - tuto část nazývají dnes rádi la verité vraie -) nebo do nihilismu podle petěrbuského vzoru (to jest do víry v nevíru, až k mučednictví pro ni), ukazuje v první řadě vždy na potřebu víry, opory, páteře, podpěry... Víra je vždy nejvíce žádoucí, nejnaléhavěji potřebná tam, kde se nedostává vůle: neboť vůle jakožto afekt povelu je rozhodujícím znamením sebejistoty a síly. To znamená, že čím méně kdo dokáže poroučet, tím větší je jeho žádost po někom, kdo poroučí, přísně poroučí, po bohu, knížeti, stavu, lékaři, zpovědníkovi, dogmatu, stranickém svědomí. Z toho by se možná dalo vyvodit, že u obou světových náboženství, buddhismu a křesťanství, bylo důvodem jejich vzniku a zejména jejich rychlého rozšíření nesmírné ochopení vůle. A tak tomu ve skutečnosti také bylo: obě náboženství přišla za situace, kdy se ochopením vůle vzedmula do nesmyslné výše nesmírná, se zoufalstvím hraničící žádost po nějakém "musíš", obě náboženství se stala učiteli fanatismu v dobách ochabnutí vůle a poskytla tak bezpočtu slabých oporu, novou možnost chtít, požitek z chtění. Fanatismus je totiž jedinou "silou vůle", k níž lze přimět i slabé a nejisté, určitým druhem hypnózy celého smyslově intelektuálního systému ve prospěch přehnaného vyživování (hypertrofie) jediného stanoviska a pocitu, který nadále dominuje - křesťan jej nazývá svou vírou. Kde člověk dospěje k fundamentálnímu přesvědčení, že mu musí být poroučeno, stává se "věřícím"; a naopak je myslitelná chuť a síla k sebeurčení, svoboda vůle, při níž by duch dal vale každé víře, každému přání jistoty, neboť by už dosáhl umění držet se na lehkých lanech a možnostech a tančit dokonce i nad propastmi. Takový duch by byl svobodným duchem par excellence.

Ž 348. ®

O původu učenců. - Učenec v Evropě vyrůstá ze všech možných stavů a za všech společenských podmínek, jako rostlina, která nepotřebuje žádné specifické klima: proto patří, bytostně a nedobrovolně, k nositelům demokratické myšlenky. Ale tento původ se vždycky prozradí. Pokud člověk poněkud vyškolí svůj pohled, aby v učené knize, ve vědeckém pojednání rozeznal a přistihl při činu učencovu intelektuální idiosynkrasii - a každý učenec má takovou idiosynkrasii - pak se mu za ní téměř vždy ukáže učencova "prehistorie", jeho rodina, zvláště pak její druhy povolání a řemesel. Kde se uplatňuje pocit "toto je nyní dokázáno, s tím jsem hotov", působí v krvi a v instinktu učence obvykle předek, který ze svého úhlu pohledu schvaluje "udělanou práci", - víra v důkaz je jen symptomem toho, co bylo v pracovitém pokolení odjakživa považováno za "dobrou práci". Příklad: synové registrátorů a kancelářských písařů všeho druhu, jejichž hlavním úkolem vždy bylo pořádat různorodý materiál, rozdělovat jej do příhrádek, vůbec schematizovat, projevují, stanou-li se učenici, sklon k tomu, aby považovali problém téměř za vyřešený, jestliže jej schematizovali. Existují filosofové, kteří jsou v podstatě jen schematické hlavy - pro ty se formální stránka otcovského řemesla stala obsahem. Talent klasifikovat, vytvářet tabulky

kategorií cosi prozrazuje; člověk není beztrestně dítětem svých rodičů. Syn advokáta bude muset i jako badatel být advokátem: v první řadě chce ve své věci dostat za pravdu, ve druhé pak možná - pravdu mít. Syny protestantských duchovních a kantorů poznáme podle naivní jistoty, s níž jakožto učenci berou svou věc již za dokázanou, když ji teprve jen upřímně a vřele přednesli: jsou totiž důkladně zvyklí tomu, že se jim věří, - to patřilo u jejich otců k "řemeslu"! Žid je naopak, pro své obchodnické styky a pro minulost svého národa, právě tomu - že se mu věří - zvyklý nejméně: pohleďte jen z tohoto hlediska na židovské učence, - všichni si velmi mnoho slibují od logiky, to znamená od vynucení souhlasu prostřednictvím důvodů; vědí, že s ní musí zvítězit i tam, kde proti nim existuje rasový a třídní odpor, kde jim lidé věří neradi. Nic totiž není demokratičtější než logika: nezná žádnou úctyhodnost osoby a bere křivé nosy jako rovné. (Mimochodem: právě co se týče logizace, čistějších zvyklostí v myšlení, je Evropa Židům nemálo zavázána; na prvním místě Němci, jakožto rasa žalostně "deraisonnable" již je ještě i dnes třeba vždy nejdříve "proprat hlavu". Všude, kde Židé získali vliv, učili přesněji rozlišovat, ostřeji vyvozovat, jasněji a čistěji psát: jejich úkolem bylo vždy přivést daný národ "k rozumu".)

Ž 349. ®

Ještě jednou původ učenců. - Chtít zachovat sebe sama je výrazem nouzového stavu, výrazem omezení nejvlastnějšího a základního životního pudu, který má za cíl rozšíření moci a který při sledování této vůle velice často sebezachování zpochybní a obětuje. Je třeba vidět jako symptom, když jednotliví filosofové, jako například souchotinářský Spinoza, právě takzvaný pud sebezáchovy pokládali, museli pokládat za rozhodující: - byli to právě lidé v nouzi. Že se naše moderní přírodní vědy natolik zapletly se spinozovským dogmatem (naposledy a nejhruběji v darwinismu s jeho nepochopitelně jednostranným učením "boje o přežití" -), souvisí pravděpodobně s původem většiny přírodovědců: v tomto ohledu patří k "lidu", jejich předkové byli chudí a drobní lidé, kteří zakusili z přílišné blízkosti, jak je těžké obstát. Na celém anglickém darwinismu leží jakési anglické dusno z přelidnění, těžký vzduch nuzných a malých poměrů. Avšak jakožto přírodovědec by se měl člověk ze své lidské omezenosti vymanit: a v přírodě nepanuje nouzový stav, nýbrž přebytek, plýtvání, dokonce až do nesmyslných rozměrů. Boj o přežití je jen výjimka, dočasná restrikce životní vůle; velký i malý boj se všude točí kolem převahy, kolem růstu a rozšiřování, kolem moci, v souladu s vůlí k moci, která je právě vůlí života.

Ž 350. ®

Ke cti homines religiosi. - Boj proti církvi je zcela jistě mezi jiným - neboť znamená mnohé - také bojem prostších, veselejších, přátelštějších, povrchnějších povah proti vládě těžších, hlubších, kontemplativnějších, to znamená zlu bližších a nedůvěřivějších lidí, kteří dlouze a podezřívavě hloubají o hodnotě bytí i o hodnotě vlastní: - proti nim se vzbouřil nízký instinkt lidu, jeho radost ze smyslu, jeho "dobré srdce". Celá římská církev spočívá na jižanské podezřívavosti vůči lidské povaze, jež je ze Severu vždy špatně chápána: tuto podezřívavost zdědil evropský Jih od hlubokého Orientu, prastaré tajuplné Asie a jejího rozjímání. Už protestantismus je lidovým povstáním ve prospěch bodrých, prostosrdečných, povrchních (Sever byl vždy dobromyslnější a plošší než Jih); ale teprve Francouzská revoluce vtiskla žezlo plně a slavnostně do ruky "dobrému člověku" (ovci, oslu, huse a všemu, co je nevyléčitelně ploché a ukřičené a zralé do blázince "moderních idejí").

Ž 351. ®

Ke cti kněžských povah. - Mám za to, že tomu, co lid chápe jako moudrost (a kdo dnes není "lid"? -), onomu chytrému kravímu klidu ducha, oné zbožnosti a mírnosti venkovských farářů, která polehává na louce a vážně a s přežvykováním životu přihlíží, - právě tomu se filosofové cítili vždy nejvzdálenější, asi proto, že nebyli dostatečně "lidem" či venkovskými faráři. A zřejmě právě oni také nejpozději uvěří, že by lid mohl porozumět něčemu z toho, co je mu nejdlehlší, z velké vášně poznávajícího, který žije, musí žít neustále v bouřkovém mraku nejvyšších problémů a nejtěžší odpovědnosti (tedy naprosto ne jako přihlízející, stojící mimo, netečný, sebestý, objektivní...). Vytvoří-li si lid svůj ideál "mudrce", uctívá zcela jiný druh člověka a má ovšem tisíckrát právo právě tomuto druhu lidí vzdávat hold nejlepšími slovy a poctami: jsou to ony mírné, vážně prostomyslné a cudné kněžské povahy a všechny s nimi spřízněné, - právě jim patří chvála projevovaná lidovou úctou k moudrosti. A komu by měl také lid důvod prokazovat větší vděk než těmto mužům, kteří k němu patří a z něj vzešli, avšak jako zasvěcení, vyvolení, jeho blahu obětovaní - oni sami věří, že se obětovali bohu -, jimž beztretně může vylít své srdce, u nichž se může zbavit svých tajností, svých starostí i horších věcí (- neboť člověk, který "se sdělí", zbaví se sám sebe; a kdo se "vyznal", zapomíná). Zde velí velká potřeba: i pro duševní odpad je totiž zapotřebí kanalizačních příkopů a čistých čistících vod, je zapotřebí prudkých proudů lásky a silných, čistých, pokorných srdcí, ochotných obětovat se této službě neveřejné zdravotní péče - neboť je to obět', kněz je a zůstane lidskou obětí... Lid vnímá takové obětované ztichlé vážné muže "víry" jako moudré, to jest jako ty, kteří se stali vědoucími, jako "jisté" v pozorování s vlastní nejistotou: a kdo by mu chtěl brát slovo a tuto úctu? - Ale na druhé straně je správné, že mezi filosofy platí ještě i kněz plným právem za "lid" a nikoli za vědoucího, především proto, že filosofové sami na žádné vědoucí nevěří a právě v této víře a pověře cítí už "lid". Byla to skromnost, jež v Řecku vynalezla slovo "filosof" a přenechala onu velkolepou zpupnost nazývat se moudrým hercům ducha, - skromnost takových kolosů pýchy a sebevědomí, jakými byli Pýthagorás či Platón -.

Ž 352. ®

V čem je morálka stěží postradatelná. - Nahý člověk obecně skýtá zahanbující pohled - mluvím o nás Evropanech (ani v nejmenším o Evropankách!). Myslím, že kdyby se rozjařená společnost záludným trikem nějakého kouzelníka spatřila u stolu náhle odkryta a vysvlečena, pak by se nejenom ztratilo veškeré veselí a zalekl i největší apetit - zdá se, že my Evropané naprosto nemůžeme postrádat maškarádu, jež se nazývá ošacením. A nemá snad převlek "morálních lidí", jejich zahalování v morální formule a pojmy slušnosti, celé to ohleduplné skrývání našeho jednání pod pojmy povinnost, ctnost, obecný smysl, čest, sebezapírání, nemá to vše snad stejně dobré důvody? Ne že bych se domníval, že se tím má zahalit lidská zloba a podlost, zkrátka zlé divoké zvíře v nás; myslím naopak, že právě jako krotká zvíře poskytujeme zahanbující pohled a potřebujeme morální převlek, - že "niterný člověk" v Evropě není ani zdaleka dost zlý, aby se tak mohl "nechat vidět" (aby tím byl krásný -). Evropan se převléká do morálky, protože se stal nemocným, neduživým, zmračeným zvířetem, které má dobré důvody být "krotké", jelikož je jakýmsi nedochůdčetem, něčím polovičním, slabým, neohrabaným... Morální převlek tu za nutný nepokládá strašlivý dravec, nýbrž stádní zvíře se svou průměrností, úzkostí a znučeností sebou samým. Morálka Evropana vyšňojuje - přiznejme si to! - aby vyhlížel vznešeněji, významněji, úctyhodněji, "božštěji". -

Ž 353. ®

O původu náboženství. - Originálním vynálezem zakladatelů náboženství je za prvé: že začnou prosazovat určitý způsob života a každodenních mravů, který působí jako disciplína voluntatis a zároveň zahání nudu; a za druhé: že potom interpretují právě tento život tak, aby byl ozářen nejvyšší hodnotou, takže se stává statkem, za nějž se bojuje a za určitých okolností i pokládá život. Druhý vynález má ovšem ve skutečnosti zásadnější význam, neboť první, totiž způsob života, byl už obvykle zde, avšak vedle ostatních způsobů života a bez vědomí toho, jaká hodnota v něm tkví. Význam, originalita zakladatele náboženství se obvykle projevuje tím, že jej opravdu spatří, že jej zvolí, že poprvé uhodne, k čemu může být použit, jak interpretován. Například Ježíš (nebo Pavel) se setkal s životem drobných lidí v římské provincii, životem skromným, ctnostným, malým: vyložil jej, vložil do něj nejvyšší smysl a nejvyšší hodnotu - a tím i odvahu každým jiným způsobem života pohrdat, tichý ochranný fanatismus, tajnou podzemní sebedůvěru, jež roste a roste a nakonec je připravena "přemoci svět" (to jest Řím a vyšší stavy v celé říši). A také Buddha našel v různých stavech a společenských stupních svého národa rozptýlený druh lidí, kteří jsou z lenosti dobří a dobromyslní (především neofenzivní), kteří, taktéž z lenosti, žijí abstinently, takřka bez potřeb: pochopil, že takový druh lidí nevyhnutelně, s celou vis inertiae, musí propadnout víře, jež slibuje zabránit návratu pozemských strastí (to znamená práce, jednání vůbec), - v tomto "pochopení" byl jeho génius. K zakladateli náboženství patří psychologická schopnost neomylně rozeznat určitý průměrný druh duší, které ještě nepoznaly svou sounáležitost. On je navzájem spojuje; založení náboženství se tak vždy stává dlouhou slavností vzájemného poznávání. -

Ž 354. ®

O "génii druhu". - Problém vědomí (správněji: uvědomování si sebe) se nám ukáže teprve tehdy, když začneme chápat, jak dalece se bez vědomí můžeme obejít: a na počátek tohoto pochopení nás nyní staví fyziologie a vývojová teorie živočišných druhů (které potřebovaly tedy plná dvě staletí, aby dohnaly první vlašťovku Leibnizova podezření). Mohli bychom totiž myslet, cítit, chtít, vzpomínat, mohli bychom rovněž "jednat" v každém smyslu toho slova: a přesto by nám to vše nemuselo "vstoupit do vědomí" (jak se obrazně říká). Celý život by byl možný, aniž by se viděl jakoby v zrcadle: vždyť se ještě i nyní převažující část života u nás vsutku odehrává bez takového zrcadlení -, a to i našeho myslícího, cítícího, chtějícího života, ať to zní nějakému staršímu filosofovi jakkoli urážlivě. K čemu vůbec vědomí, je-li v tom hlavním přebytkem? - Nuže chcete-li dopřát sluchu mé odpovědi na tuto otázku a mé možná přehnané domněnce, zdá se mi, že jemnost a síla vědomí jsou vždy ve vztahu k lidské (nebo zvířecí) schopnosti se sdělovat a tato sdělovací schopnost zase v poměru k potřebě se sdělovat: tu však nechápu tak, jako by právě ten jednotlivec, který je mistrem ve sdělování a ozřejmování svých potřeb, musel být zároveň i ve svých potřebách nejvíce odkázán na druhé. Avšak zdá se mi, že ve vztahu k celým rasám a rodovým liniím tomu tak je: kde nouze a potřeba po dlouhou dobu nutily lidi ke sdělování, k rychlému a přesnému vzájemnému dorozumění, vznikl nakonec nadbytek této síly a umění sdělovat, jakési jmění, jež se pozvolna nahromadilo a nyní čeká na dědice, jenž by je rozhazovačně vydával (- takzvaní umělci jsou těmito dědici, jakož i řečníci, kazatelé, spisovatelé; tedy lidé, kteří přijdou vždy na konci dlouhé linie, pokaždé "pozdě narození" v nejlepší smyslu slova, a jak řečeno, bytostně rozhazovační). Pokud je toto pozorování správné, lze postoupit k domněnce, že vědomí vůbec se vyvinulo jen pod tlakem potřeby se

sdělovat, - že bylo od samého počátku nutné a prospěšné jen mezi člověkem a člověkem (obzvlášť mezi poroučejícím a poslouchajícím), a že se vyvinulo také jen vzhledem ke stupni této prospěšnosti. Vědomí je vlastně jen spojovací síť mezi člověkem a člověkem, - jen jako taková síť se muselo vyvinout: poustevnický a divý člověk by je nepotřeboval. Že se nám naše činy, myšlenky, pocity, pohyby samy dostávají do vědomí - alespoň jejich část -, je následkem strašlivé, dlouhé, člověka ovládající nutnosti: potřeboval jako nejohroženější zvíře pomoc, ochranu, potřeboval sobě rovné, musel svou nouzi vyjadřovat, umět se dorozumět - a k tomu všemu měl nejprve zapotřebí "vědomí", musel tedy sám "vědět", co mu chybí, "vědět", jak se cítí, "vědět", co si myslí. Neboť, opakuji ještě jednou: člověk, jako každý živoucí tvor, myslí neustále, ale neví to; uvědomované myšlení je pouze jeho nejmenší částí, řekněme: nejpovrchnější, nejhorší částí: - neboť jedině toto vědomé myšlení se odbývá ve slovech, to jest ve sdělovacích znacích, čímž se původ vědomí sám odkrývá. Stručně řečeno, vývoj jazyka a vývoj vědomí (nikoli rozumu, nýbrž pouze jeho uvědomování si sebe sama) jdou ruku v ruce. Připočtíme k tomu, že mostem mezi člověkem a člověkem není jen řeč, nýbrž i pohled, stisk, gesto; uvědomování si našich vlastních smyslových dojmů, síla fixovat je a postavit jakoby mimo sebe, vzrůstala takovou měrou, jak rostla potřeba zprostředkovat je druhým pomocí znaků. Člověk vynalézající znaky je zároveň člověkem stále přesněji si vědomým sebe sama: teprve jako sociální zvíře se člověk naučil uvědomovat si sám sebe, - a stále ještě to činí, ba stále více. - Jak patrně, má myšlenka je tato: že vědomí nepatří vlastně k individuální existenci člověka, nýbrž spíše k tomu, co je na něm povahy společenské a stádní; že vědomí je, jak z toho vyplývá, jenně vyvinuto také jen ve vztahu ke společenské a stádní prospěšnosti, a že tudíž každý z nás, při nejlepší vůli chápat sám sebe co možná individuálně, "znát sama sebe", si přece jen vždy uvědomí právě to, co je na něm ne-individuální, "průměrné", že naše myšlenka sama je charakterem vědomí - "géníem druhu", jenž v něm poroučí, - ustavičně jakoby majorizována a překládána zpět do stádní perspektivy. Veškeré naše jednání je v podstatě nesrovnatelným způsobem osobní, jedinečné, neomezeně individuální, o tom není pochyb; ale jakmile je přeložíme do vědomí, už se takovým nezdá... Toto je vlastní fenomenalismus a perspektivismus, jak mu rozumím já: povaha zvířecího vědomí s sebou nese, že svět, který jsme si schopni uvědomit, je pouze svět povrchů a znaků, svět zobecněný, zjednodušený, - že vše, co se stává vědomým, se právě tím stává plochým, slabým, relativně hloupým, obecným znakem, stádním poznávacím znamením, že s veškerým uvědomováním je spojen zásadní úpadek, faleš, zpovrchnění a generalizace. Nakonec je rostoucí vědomí také nebezpečím; a kdo žije mezi nejuvědomělejšími Evropany, ten dokonce ví, že je to nemoc. Nezajímá mě tu, jak správně tušíte, protiklad subjektu a objektu: toto rozlišování přenechám teoretikům poznání, kteří uvízli v tenatech gramatiky (lidové metafyziky). A už vůbec nejde o protiklad "věci o sobě" a jevu: neboť ani zdaleka "nepoznáváme" tolik, abychom směli takto rozdělovat. Nemáme totiž žádný orgán pro poznání, pro "pravdu": "víme" (nebo věříme, nebo si namlouváme) právě tolik, kolik může být užitečné v zájmu lidského stáda, druhu: a dokonce i to, co se zde nazývá "užitečností", není nakonec než víra, iluze a možná nejosudovější hloupost, která nás jednou zahubí.

Ž 355. ®

Původ našeho pojmu "poznání". - Následující vysvětlení mám z ulice; zaslechl jsem kohosi z lidu, jak říká "poznal mě" -: musel jsem se ptát: co vlastně rozumí lid poznáním? co chce, chce-li "poznání"? Nic jiného než toto: cosi cizího má být převedeno na něco známého. A my filosofové - rozuměli jsme

poznáním vlastně něco víc? Znamé, to znamená: to, nač jsme zvyklí, takže se tomu už nedivíme, náš všední den, nějaké pravidlo, v němž vězíme, vůbec vše, v čem se cítíme doma: - jakže? není naše potřeba poznání právě touto potřebou známého, vůlí objevit za vším cizím, neobvyklým, problematickým něco, co už nás nezneklidňuje? Není to snad instinkt strachu, jenž nám káže poznávat? Není snad jásot poznávajícího právě jásáním znovu nabytého pocitu jistoty?... Tento filosof měl za to, že svět "poznal", když jej převedl na "ideu": ach, nebylo to snad proto, že pro něho "idea" byla tak známá, tak obvyklá? protože se "ideje" o tolik méně bál? - Ach ta spokojenost poznávajících! Pohleďte jen z tohoto hlediska na jejich principy a na jejich řešení hádanek světa! Jakmile rozeznají na věcech, ve věcech, za věcmi něco, co je nám bohužel už velmi známé, například naši násobítku nebo naši logiku nebo naše chtění a toužení, jak jsou hned šťastni! Neboť "co je známé, je poznané": v tom se shodují. I ti nejobežetnější z nich míní, že známé je alespoň snadněji poznatelné než cizí; je například metodickou zásadou vycházet z "niterného světa", z "faktů vědomí", protože tento svět je nám prý známější! Omyl nad omyly! Znamé je obvyklé; a obvyklé se dá nejhůře "poznat", to znamená spatřit jako problém, to znamená něco cizího, vzdáleného, "něco mimo nás"... Velká jistota přírodních věd v poměru k psychologii a kritice elementů vědomí - k vědám nepřírozeným, dalo by se téměř říct - spočívá právě v tom, že jako objekt chápou to cizí: zatímco je rozporuplné a téměř protismyslné chtít vůbec ne-cizí chápat jako objekt...

Ž 356. ®

V čem bude Evropa stále "umělečtější". - Obstarávání života ještě i dnes vnucuje - v našem přechodném období, kdy toho tolik přestává nutit - téměř všem mužům v Evropě určitou roli, jejich takzvané povolání; několika z nich je přitom dopřána svoboda, zdánlivá svoboda, si tuto roli zvolit, většinou je zvolena. Výsledek je dost podivný: téměř všichni Evropané se v pokročilejším věku se svou rolí zaměřují, stávají se sami obětmi svého "dobrého hraní", sami zapomněli, jak silně je ovládala náhoda, nálada, zvůle, když se rozhodovalo o jejich "povolání" - a kolik jiných rolí snad mohli hrát: neboť nyní už je pozdě! Při bližším pohledu zjistíme, že se z role skutečně stal charakter, z umění přirozenost. Byly doby, kdy člověk se slepou důvěřivostí, ano se zbožností věřil ve své předurčení právě pro toto zaměstnání, pro tento způsob výděлку, a naprosto nepřipouštěl v této věci nějakou náhodu, roli či svévoli: stavy, cechy, dědičné výsady dokázaly pak s pomocí této víry vztyčit ony obry širokých společenských věží, jimiž se vyznačuje středověk a jimž rozhodně nelze upřít jedno: trvanlivost (a trvání je na Zemi hodnotou prvního řádu!). Ale existují i opačné doby, období ve vlastním smyslu demokratické, kde člověk tuto víru víc a víc ztrácí a do popředí vystupuje jakási troufalá víra, hledisko pravého opaku, víra athénská, již nejprve pozorujeme v epoše Periklově, víra dnešních Američanů, jež se stále více chce stát i vírou Evropanů: jednotlivec je pak přesvědčen, že dokáže v zásadě všechno, že se nejspíš vypořádá s každou rolí; každý sám se sebou experimentuje, improvizuje, znovu zkouší, s radostí zkouší; veškerá příroda přestává a stává se uměním... Řekové, jakmile vstoupili do této víry v roli - víry artistní, chcete-li -, prošli, jak známo, krok za krokem zázračnou a ne v každém ohledu napodobenihodnou proměnou: stali se skutečně herci; jako takoví okouzlovali, přemohli celý svět a nakonec i "přemožitele světa" (neboť nad Římem zvítězil Graeculus histrio a nikoli, jak obvykle říkají nevinní, řecká kultura...). Avšak čeho se obávám, nač si lze dnes už takřka sáhnout rukou, kdyby se někomu chtělo po tom sahat: my moderní lidé jsme už na úplně stejné cestě; a pokaždé, když člověk začne objevovat, jak dalece hraje roli a nakolik umí

být hercem, se také hercem stává... Začne pak bujet nová flóra a fauna lidí, kteří v pevnějších, omezenějších epochách nemohou růst - nebo jsou ponecháni "dole", pod klatbou a podezřením bezectnosti -, vždy potom nastanou nejzajímavější a nejbláznivější období historie, v nichž "herci", všechny druhy herců, jsou opravdovými pány. A právě tím je stále silněji znevýhodňován, nakonec znemožněn jiný druh lidí, a to zejména velcí "stavitelé"; ochrnuje nyní stavební síla; ztrácí se odvaha rozvrhovat dlouhodobé plány; začíná se nedostávat oragnizátorských génů: - kdo se teď ještě odváží pustit do děl, k jejichž završení je třeba počítat s tisíciletími? Vymírá právě ona základní víra, díky níž může člověk takto počítat, slibovat, předjímat budoucnost plánem a přinášet ji svému plánu v oběť, že totiž člověk má hodnotu, smysl jen potud, pokud je kamenem ve velké stavbě: k tomu musí být ovšem nejprve pevný, musí být "kamenem"... A především ne - hercem! Stručně řečeno - ach, ještě dlouho se to bude zamlčovat! - co se od nynějška už nebude stavět, co se už nebude moci stavět, to je společnost ve starém smyslu slova; k této stavbě chybí vše, materiálem počínaje. Nikdo z nás není už materiálem ke stavbě společnosti: to je pravda, kterou je na čase vyslovit! Připadá mi lhostejné, že nejvíce krátkozraký, možná nejpříšernější, rozhodně však nejhluchnější druh lidí, jaký dnes existuje, naši páni socialisté, prozatím stále ještě věří, doufají, sní, především však vykřikují a píší zhruba pravý opak; jejich slovo pro budoucnost, "svobodná společnost", čteme přece už na všech stolech a na všech zdech. Svobodná společnost? Ano, ovšem! Víte však, pánové, z čeho se staví? Z dřevěného železa! Z onoho slavného dřevěného železa! A dokonce ani ne z dřevěného...

Ž 357. ®

Ke starému problému: "co je německé?" - Spočítejme jen skutečné úspěchy filosofického myšlení, za něž lidstvo vděčí německým hlavám: lze je nějakým legitimním způsobem přičíst také celé rase? Smíme říci: jsou zároveň dílem "německé duše", nebo alespoň jejím symptomem, v tom smyslu, v němž jsme zvyklí brát Platónovu ideománii, jeho bezmála náboženské šílenství forem, také jako událost a produkt "řecké duše"? Nebo je pravý opak pravdou? Jsou snad ony úspěchy právě tak individuální, tak velkou výjimkou z ducha rasy, jako bylo například Goethovo pohanství s dobrým svědomím? Nebo jako je mezi Němci Bismarckův machiavellismus s dobrým svědomím, jeho takzvaná "reálná politika"? Neodporují snad dokonce naši filosofové potřebám "německé duše"? Zkrátka, byli němečtí filosofové vskutku - filosofičtí Němci? - Uvedu tři případy. Nejprve Leibnizův mimořádný názor, v němž měl pravdu nejen vůči Descartesovi, nýbrž vůči všem, kteří před ním filosofovali, - že uvědomělost je jen akcident představy, a nikoli její nutný a bytostný atribut, že tedy to, čemu říkáme vědomí, je jen stavem našeho duchovního a duševního světa (možná stavem chorobným) a zdaleka ne tímto světem samým: - je na této myšlence, jejíž hloubka podnes není vyčerpána, něco německého? Což existuje důvod k domněnce, že by na toto obrácení prvního zdání nepřišel snadno i filosof románský? - neboť tu jde o obrácení. Připomeňme si za druhé Kantův ohromný otazník, který vepsal za pojem "kauzality", - ne že by jako Hume zpochybnil jeho právo absolutně: začal spíš opatrně vymezovat říši, v jejímž rámci má tento pojem vůbec smysl (a dodnes není toto vymezování hranic dokončeno). Vezměme si za třetí neslýchaný zásah Hegelův, jímž rozbil všechny logické zvyky a pohodlné návyky, když se odvážil učit, že druhové pojmy se vyvíjejí ze sebe navzájem: touto větou byli duchové Evropy nasměrováni k zatím poslednímu velkému vědeckému hnutí, k darwinismu - neboť bez Hegela není Darwina. Je na této hegelovské inovaci, která teprve vnesla do vědy onen rozhodující pojem "vývoje", něco německého? - Ano,

bezpochyby: ve všech třech případech cítíme, že cosi z nás samých bylo "odkryto" a uhodnuto a jsme za to vděční a zároveň jsme tím překvapeni, každá z těchto tří vět je myšlenkovou součástí německého sebepoznání, sebezkušenosti, sebeuchopení. "Náš niterný svět je mnohem bohatší, obsáhlejší, skrytější", tak cítíme s Liebnizem; jako Němci pochybujeme s Kantem o definitivní platnosti přírodovědeckých poznatků a vůbec o všem, co lze poznat causaliter: co se dá poznat, jako by tím už mělo menší cenu. My Němci jsme hegelíáni, i kdyby nikdy Hegela nebylo, jelikož (v protikladu ke všem latinským národům) vznikání a vývoji instinktivně přisuzujeme hlubší smysl a vyšší hodnotu než tomu, co "jest" - stěží věříme v oprávněnost pojmu "bytí" -; a také proto, že nejsme ochotni přiznat své lidské logice, že je logikou o sobě, jediným druhem logiky (raději bychom se chtěli přemluvit, že je jen speciálním případem a možná jedním z nejpodivnějších a nehloupějších -). Čtvrtou otázkou by bylo, zda i Schopenhauer se svým pesimismem, to znamená s problémem hodnoty bytí, musel být právě Němec. Nemyslím si to. Událost, po které se dal tento problém s jistotou očekávat, takže astronom duše by mohl vypočítat jeho den a hodinu, totiž zánik víry křesťanského Boha, vítězství vědy a ateismu, je celoevropskou událostí, na níž mají všechny rasy svůj podíl zásluh a cti. Naopak by se právě Němcům mělo přičíst - těm Němcům, jejichž současníkem byl Schopenhauer -, že toto vítězství ateismu nejdéle a nejnebezpečněji zdržovali; zejména Hegel byl zdržovatelem par excellence, svým grandiózním pokusem přesvědčit nás ještě na poslední chvíli pomocí našeho šestého smyslu, "smyslu historického", o božské povaze bytí. Schopenhauer byl jako filosof první vědomý a nezlomný ateista, jež jsme my Němci měli. Zde mělo svůj zdroj jeho nepřátelství vůči Hegelovi. Zcela nebožský charakter bytí mu platil za cosi daného, hmatatelného, neoddiskutovatelného; pokaždé ztratil rozvahu filosofa a rozhořčil se, když viděl v tomto bodě někoho váhat a dělat okolky. V tom spočívá jeho celá poctivost: bezpodmínečný upřímný ateismus je právě předpokladem jeho problému, jako konečně a těžce vydané vítězství evropského svědomí, jako nejdůležitější akt dvoutisícileté výchovy k pravdě, která si na konci zakazuje lež ve víře v boha... Je vidět, co vlastně nad křesťanským bohem zvítězilo: sama křesťanská moralita, stále přísněji chápáný pojem pravdivosti, zpovědnická jemnost křesťanského svědomí, přeložená a sublimovaná ve svědomí vědecké, v intelektuální čistotu za každou cenu. Pohlížet na přírodu, jako by byla důkazem dobroty a péče nějakého boha; interpretovat dějiny ve prospěch jakéhosi božského rozumu, jako trvalé svědectví mravního světového řádu a konečných mravních úmyslů; vykládat vlastní zážitky, jak je velice dlouho vykládali zbožní lidé, jako by bylo vše osudem, vše pokynem, vše vymyšleno a sesláno jen kvůli spáse duše: to už je pryč, to má svědomí proti sobě a každému citlivějšímu svědomí to platí za neslušné, nečestné, za lhářství, zženštilost, slabošství, zbabělost, - touto přísností, pokud vůbec něčím, jsme právě dobří Evropané a dědici nejdelšího a nejstatečnějšího evropského sebepřekonávání. Jakmile takto odvrhneme křesťanskou interpretaci a odsoudíme její "smysl" jako falšování, ihned na nás strašlivě dolehne schopenhauerovská otázka: má bytí vůbec smysl? - otázka, jež bude potřebovat pár staletí, než bude plně a v celé své hloubi slyšena. Co odpověděl na tuto otázku Schopenhauer sám, bylo - budiž mi to prominuto - cosi ukvapeného, nezralého, jen rezignace, uvíznutí právě v těch křesťansko-asketických perspektivách morálky, jimž byla, spolu s vírou v boha, víra vypovězena. Avšak otázku položil - jakožto dobrý Evropan, jak řečeno, a nikoli jako Němec. - Nebo snad Němci, alespoň způsobem, jakým se schopenhauerovské otázky ujali, dokázali svou niternou příslušnost a příbuznost, svou připravenost, svou potřebu jeho problému? Že se po Schopenhauerovi i v Německu - ostatně velice

pozdě! - o problému jím položeném přemýšlelo a psalo, jistě nepostačí, abychom rozhodli ve prospěch této užší příbuznosti; dokonce by se dalo poukázat na zvláštní neobratnost tohoto postschopenhauerovského pesimismu, - Němci se přitom zjevně nechovali jako ve svém živlu. Tím vůbec nenarážím na Eduarda von Hartmanna; naopak, ani dnes ještě nepominulo mé dávné podezření, že je pro nás příliš obratný, chci říci, že si možná jako zlomyslný čtverák nejenom od samého počátku z německého pesimismu tropil posměch, - že snad nakonec ve své závěti Němcům dokonce testamentárně "odkázal", jak dalece bylo možné si z nich samých v zakladatelském období dělat blázny. A já se ptám: máme snad Němcům přičíst ke cti toho starého bručouna Bahnsena, který po celý život s rozkoší kroužil kolem svého reálně dialektického marasmu a "osobní smůly", - je snad právě to německé? (doporučuji tímto jeho spisy témuž účelu, k jakému jsme je použil já, jako antipesimistický pokrm, zejména pro jejich elegancia psychologica - lze s nimi podle mne pomoci i nejucpanějším tělům a myslím). Nebo bychom měli počítat k pravým Němcům takové diletanty a staré panny, jako je sladkobolný apoštol panenství Mainländer? Nakonec to snad bude Žid (- všichni Židé zesládnou, když moralizují). Ani Bahnsen, ani Mainländer, natož pak Eduard von Hartmann nejsou žádnou zárukou při otázce, zda Schopenhauerův pesimismus, jeho zděšený pohled do světa bez boha, hloupého, slepého, bláznivého a nejistého, jeho upřímné zděšení... zda to vše bylo nejen výjimečným případem mezi Němci, nýbrž německou událostí: zatímco vše, co jinak stojí v popředí, naše udatná politika, naše radostné vlastenčení, které velmi rozhodně pozoruje všechny věci z hlediska principu pramálo filosofického ("Deutschland, Deutschland über Alles"), tedy sub specie speciei, totiž species německé, svědčí velmi zřetelně o opaku. Nikoli! Němci dneška nejsou pesimisty! A Schopenhauer byl pesimista, říkám to znovu, jako dobrý Evropan a nikoli jako Němec.-

Ž 358. ®

Selské povstání ducha. - Nám Evropanům se naskýtá pohled na nesmírný svět sutin, kde něco ještě ční do výše, mnohé alespoň stojí, zvětřelé a ponuré, ale největší část už leží na zemi, velmi malebně - existovaly snad kdy krásnější trosky? - a zarostlé velkým i drobným plevem. Tímto zaniklým městem je církev: vidíme náboženské společenství křesťanstva až do nejhlubších základů otřesené, - víra v boha se zhroutila, víra v křesťansko-asketický ideál právě bojuje svůj poslední boj. Tak dlouho a důkladně budované dílo jako křesťanství - byla to poslední stavba Římanů! - nemohlo samozřejmě zaniknout naráz; musely jím otřásat všechny druhy zemětřesení, všechny narušující, podíravající, podemílající a šířavé druhy ducha. Co je však nejpodivuhodnější: ti, kdo se nejvíce snažili křesťanství udržet, se stali právě jeho největšími ničiteli, - Němci. Zdá se, že Němci nechápou podstatu církve. Nejsou k tomu dost duchovní? dost nedůvěřiví? V každém případě spočívá stavba církve na jižanské svobodě a svobodomyšlnosti ducha a také na jižanské podezíravosti vůči přírodě, člověku a duchu, - spočívá na docela jiné znalosti člověka, na docela jiné zkušenosti o člověku, než jakou má Sever. Lutherská reformace byla v celé své šíři zděšením prostoty nad něčím "mnohostranným", abychom mluvili opatrně, hrubým těžkopádným nedorozuměním, jemuž je třeba mnohé odpustit, - nechápala výraz vítězné církve a viděla jen korupci, nerozuměla vznešené skepsi, onomu luxusu skepse a tolerance, který si dopřává každá vítězná, sebejistá moc... Téměř zcela se dnes přehlíží, jak byl Luther ve všech kardinálních otázkách moci osudně krátkozraký, povrchní, neopatrný, především jako muž z lidu, jemuž scházelo jakékoli dědictví vládnoucí kasty, jakýkoli instinkt pro moc: takže jeho dílo, jeho vůle k obnově onoho díla Římanů se bez jeho záměru a vědění staly jen počátkem

díla zkázy. Rozvazoval, trhal s počestným rozhořčením tam, kde starý pavouk tkal nejpečlivěji a nejdéle. Vydal posvátné knihy každému, - a tak se nakonec dostaly do rukou filologů, to znamená ničitelům každé víry založené na knihách. Zničil pojem "církve", zavrhnul víru v inspirovanost koncilů: neboť jen za předpokladu, že inspirující duch, který církev založil, v ní ještě žije, ještě staví, ještě pokračuje ve stavbě svého domu, uchovává si pojem "církve" svou sílu. Vrátil knězi pohlavní styk se ženou: ale tři čtvrtiny úcty, již je schopen lid, především žena z lidu, spočívá na víře, že člověk výjimečný v tomto bodě bude i v jiných bodech výjimkou, - právě zde má lidová víra v cosi nadlidského v člověku, v zázrak, ve spásného boha v člověku, svého nejobratnějšího a nezáladnějšího advokáta. Luther musel knězi, jakmile mu dal ženu, odejmout zpověď, to bylo psychologicky správné: tak byl však v podstatě odstraněn sám křesťanský kněz, jehož nehlubší prospěšnost tkvěla vždy v tom, že byl svatým uchem, mlčenlivou studnou, hrobem pro tajemství. "Každý sám sobě knězem" - za takovými hesly a jejich selskou prohnáním se u Luthera skrývala propastná nenávisť vůči "vyššímu člověku" a vládě "vyššího člověka", jak jej pojímala církev: - rozbil ideál, jehož nebyl s to dosáhnout, zatímco se zdálo, že potírá a ošklibí si úpadek tohoto ideálu. Ve skutečnosti zavrhl, tento nemožný mnich, vládu homines religiosi; sám tedy provedl v církevním společenském řádu to, co v občanském řádu tak nesnášenlivě potlačoval, - "selské povstání". - Co všechno pak z jeho reformace vyrostlo, dobré i zlé, a co dnes může být přibližně sečteno, - kdo by byl tak naivní, aby kvůli těmto důsledkům Luthera prostě chválil nebo káral? Není ničím vinen, nevěděl, co činí. Zpovrchnění evropského ducha, zejména na Severu, jeho zdobromyslnění, chcete-li to raději označit slovem morálky, učinilo lutherskou reformací mohutný krok kupředu, o tom není sporu; a na jejím základě rovněž rostla pohyblivost a neklid ducha, jeho žízeň po nezávislosti, jeho víra v právo na svobodu, jeho "přirozenost". Chceme-li v tomto ohledu přiznat zásluhu, že připravovala a podporovala to, co dnes uctíváme jako "moderní vědu", pak musíme ovšem dodat, že má podíl i na degeneraci moderního učence, na jeho nedostatku úcty, studu a hloubky, na celé té naivní důvěřivosti a těžkopádnosti ve věcech poznání, zkrátka na onom plebejství ducha, které je vlastní oběma posledním staletím a jehož nás rozhodně nezbavil ani dosavadní pesimismus, - i "moderní ideje" patří ještě k tomuto selskému povstání Severu proti chladnějšímu, dvojznačnějšímu, nedůvěřivějšímu duchu Jihu, který si v křesťanské církvi postavil svůj největší pomník. Nezapomeňme nakonec, čím je církev, a sice v protikladu ke každému "státu": církev je především hierarchickou formou vlády, jež zajišťuje nejvyšší postavení duchovním lidem a natolik věří v moc duchovnosti, že se zřiká všech hrubších násilných prostředků, - už tím je církev za všech okolností vznešenější institucí než stát.-

Ž 359. ®

Pomsta na duchu a jiné pohnutky morálky. - Morálka - v kom má podle vás své nejnebezpečnější a nejzákeřnější přímlyvce?... Hle, nevydařený člověk, který nemá dostatek ducha, aby se z něj mohl radovat, a má právě tolik vzdělání, aby to věděl; znuděný, přesycený, pohrdá sám sebou; trochou zděděného majetku byl bohužel připraven i o poslední útěchu, o "požehnaní práce", sebezapomnění v "denní dřině"; člověk, který se za své bytí v podstatě stydí - možná chová navíc i pár drobných neřestí - a na druhé straně se nedokáže přemoci, aby se stále hůře nerozmazloval a nezvyšoval svou ješitnou popudlivost knihami, na něž nemá právo, nebo duchovnější společností, než jakou dokáže strávit: takový skrz naskrz otrávený člověk - neboť na takto nevydařeného člověka působí duch jako jed, vzdělání jako jed,

majetek jako jed, samota jako jed - dospívá nakonec k jakémusi habituálnímu stavu msty, vůle k pomstě... co má podle vás zapotřebí, bezpodmínečně zapotřebí, aby si sám pro sebe dodal zdání převahy nad duchovněji lidmi, aby si připravil rozkoš z dokonané pomsty, alespoň ve své představě? Vždy je to morálnost, na to se můžete spolehnout, vždy jsou to velká slova morálky, rámus spravedlivosti, moudrosti, svatosti, ctnosti, vždy je to stoicismus gesta (- jak dobře stoicismus skryje, co člověk nemá!...), vždy plášť chytrého mlčení, družnosti, mírnosti, a jak se všechny ty idealistické pláště nazývají, pod nimiž kolem nás chodí ti, kdo sebou nevyčísitelně opovrhují, i nevyčísitelně ješitní. Nerozumějte mi špatně: z takových rozených nepřátel ducha vznikne občas onen zvláštní exemplář lidství, který je lidem uctíván pod jménem světce či mudrce; z takových lidí pocházejí oni netvoři morálky, kteří dělají hluk a dějiny, - třeba svatý Augustin k nim patří. Strach z ducha, pomsta na duchu - ach, jak často se už staly tyto hnací neřesti kořenem ctností! Ano, staly se ctností! - A ptejme se, mezi námi, zda dokonce i nárok filosofů na moudrost, který byl tu a tam na Zemi vznesen, nejbláznivější a nejneskromnější ze všech nároků, - nesloužil dosud vždy, v Indii jako v Řecku, především jako úkryt? Občas možná se zřetelem na výchovu, který světlí tolik lží, jako jemný ohled na lidi budoucí, rostoucí, na učedníky, kteří musí být vírou v osobu (nějakým omylem) často obhajováni proti sobě samým... Častěji však jako úkryt filosofa, do něž se utíká kvůli únavě, stáří, vystřízlivění, zatvrzení, jako pocit blízkého konce, chytrost onoho instinktu, jež cítí zvířata před smrtí, - uchylují se do ústraní, ztichnou, zvolí samotu, zalezou do slují, stanou se moudřími... Jakže? Moudrost úkrytem filosofa před - duchem? -

Ž 360. ®

Dva druhy příčin, jež bývají zaměňovány. - Jako jeden z mých nejpodstatnějších kroků a pokroků se mi jeví toto: naučil jsem se rozlišovat příčinu jednání od příčiny takového a takového jednání, jednání tímto směrem, za tímto účelem. První druh příčiny je určité kvantum nahromaděné síly, jež čeká, aby bylo nějak, k něčemu spotřebováno; druhý druh je naproti tomu něco vzhledem k této síle zcela zanedbatelného, většinou drobná náhoda, díky níž je teď ono kvantum jedním a zcela určitým způsobem "spuštěno": jako zápalka vedle sudu prachu. K těmto drobným náhodám a zápalkám počítám všechny takzvané "účely" a rovněž všechna ještě takzvanější "životní povolání": jsou relativně libovolná, nahodilá, téměř lhostejná ve srovnání s nesmírným kvantem síly, jež naléhá, jak řečeno, aby bylo nějak spotřebováno. Obvykle se na to lidé dívají jinak: zvykli si podle prastarého omylu vidět právě v cíli (účelu, povolání atd.) hnací sílu, - ale to je jen síla dirigující, zaměňuje se tu kormidelník a pára. A není to vždy dokonce ani kormidelník, dirigující síla... Neslouží "cíl" či "účel" až příliš často jako zkrášlující záminka, dodatečné sebezaslepení ješitnosti, která si nechce přiznat, že loď sleduje proud, v němž se náhodou octla? Že "chce" tam, protože tam - musí? Že má zajisté směr, ale vůbec nemá - kormidelníka? - Potřebujeme ještě kritiku pojmu "účel".

Ž 361. ®

O problému herce. - Problém herce mne zneklidňoval nejdéle; nebyl jsem si jist (a nejsem občas ani dnes), zda nám teprve on neumožní přiblížit se nebezpečnému pojmu "umělec" - pojmu, s nímž se dosud zacházelo s neomluvitelnou blahovůlí. Faleš s dobrým svědomím; rozkoš z přetvářky propuknuvší jako živel, jenž odsunuje, zaplavuje a někdy přímo odstraňuje takzvaný "charakter"; niterná žádost po roli a masce, po zdání; přemíra přízrakových schopností každého druhu, které už nedokáže

uspokojit služba nejbližšímu, nejužšímu užítku: to vše možná není jen herec o sobě?... Takový instinkt se asi nejsnadněji utvářel u rodin nižšího lidu, které se musely v životě prosazovat pod proměnlivým tlakem a jhem, v hluboké závislosti, které se vždy musely přizpůsobovat, pružně se zařizovat podle okolností, vždy znovu se jinak tvářit a přetvařovat, které byly schopné postupně pustit plášť po každém větru a posléze se tak bezmála v plášť proměnily, jako místní onoho ztělesněného a vtěleného umění věčné hry na schovávanou, jež se u zvířat nazývá mimikry: až se nakonec veškerá tato schopnost, hromaděná z pokolení na pokolení, stává panovačnou, nerozumnou, nespoutanou, naučí se jako instinkt poroučet jiným instinktům a zplodí herce, "umělce" (nejprve šaška, lháře, hloupého Honzu, blázna, klauna i klasického sluhu, Gila Blase: neboť v takových typech máme prehistorii umělce a často dokonce i "génia"). Také ve vyšších společenských podmínkách vyrůstá pod podobným tlakem podobný druh lidí: jenže tam je většinou herecký instinkt ještě držen jakž takž na uzdě jiným instinktem, například u "diplomata", - věřil bych ostatně, že by se dobrý diplomat mohl stát kdykoli dobrým jevištním hercem, za předpokladu ovšem, že by se jím "mohl stát". Pokud jde o Židy, národ v umění přizpůsobivosti vskutku vynikající, nabízí se, sledujeme-li tuto myšlenkovou linii dále, vidět v nich od samého počátku jakoby světodějně místo k pěstování herců, opravdovou hereckou líheň; a vskutku je na čase otázka: který dobrý herec dnes není - Žid? Rovněž Žid jako rozený literát, jako skutečný vládce nad evropským tiskem vykonává svou moc na základě svých hereckých schopností: neboť literát je bytostně herec, - hraje totiž "znalce", "odborníka". - A konečně ženy: vzpomeňme na celou historii žen, - nemusí snad být především a povýtce herečkami? Vyslechněme si jen lékaře, kteří ženy hypnotizovali; a nakonec, milujeme je - nechme se jimi "hypnotizovat"! Co přitom vždy vyjde najevo? Že se přetvářky nevzdávají, dokonce ani když se - vzdávají... Žena je tak artistní...

Ž 362. ®

Naše víra ve zmužnění Evropy. - Je zásluhou Napoleonovou (a vůbec ne Francouzské revoluce, která si kladla za cíl "bratrství" mezi národy a všeobecnou květnatou srdečnost), že teď může po sobě následovat několik válečných staletí, jež v historii nemají obdoby, zkrátka, že jsme vstoupili do klasického věku války, učené a zároveň lidové války v největším měřítku (vzhledem k prostředkům, talentům, disciplíně), na niž budou všechna následující tisíciletí hledět zpět se závistí a úctou jako na příklad dokonalosti: - neboť nacionální hnutí, z něhož tato válečná sláva vyroste, je jen obranným šokem vyvolaným Napoleonem a bez Napoleona by ho nebylo. Právě jemu bude tudíž možné jednou přičíst k dobru, že v Evropě vládne opět muž nad obchodníkem a filistrem; snad dokonce i nad "ženou", již rozmazlilo křesťanství a blouznivý duch osmnáctého století a ještě více "moderní ideje". Napoleon, který v moderních idejích a přímo v civilizaci viděl cosi jako osobního nepřítele, se tímto nepřátelstvím osvědčil jako jeden z největších pokračovatelů renesance: pozvedl znovu celý kus antické podstaty, možná ten rozhodující, pevný kus žuly. A kdo ví, zda tento kus antické podstaty nakonec zas neovládne nacionální hnutí a nebude se muset stát i v kladném smyslu dědicem a pokračovatelem Napoleonovým: - ten chtěl, jak víme, jednotnou Evropu, a tu jakožto vládkyni Země. -

Ž 363. ®

Každé pohlaví má o lásce své vlastní předsudky. - Jakkoli jsem ochoten přistoupit na předsudek monogamie, přece nikdy nepřipustím, že by se u muže a ženy dalo mluvit o stejných právech v lásce: ta prostě neexistují. Příčina je v tom, že muž a žena rozumějí láskou každý něco jiného, - a patří k podmínkám

lásky u obou pohlaví, že jedno u druhého nepředpokládá týž pojem "lásky". Co rozumí láskou žena, je jasné: dokonalou oddanost (nejen oddání se) těla i duše, bez jakéhokoli ohledu, jakékoli výhrady, spíše se studem a strachem před myšlenkou na oddanost, jež by byla spojena s klauzulemi či podmínkami. Pro tuto naprostou nepřítomnost podmínek je její láska právě vírou: žádnou jinou žena nemá. - Muž, miluje-li ženu, chce od ní právě tuto lásku, a je proto sám za svou osobu nanejvýš vzdálen základnímu předpokladu ženské lásky; pokud však existují i muži, jimž touha dokonale se oddat není cizí, nuže, pak to právě nejsou - muži. Muž, který miluje jako žena, se stává otrokem; avšak žena, jež miluje jako žena, se stává dokonalejší ženou... Vášně ženy s jejím bezpodmínečným zřeknutím se vlastních práv přímo předpokládá, že na druhé straně nebude stejný pathos, stejná vůle k odříkání: neboť kdyby se oba z lásky zřekli sami sebe, pak by vzniklo - nu, sám nevím co, snad prázdňý prostor? - Žena chce být brána, přijímána jako vlastnictví, chce splynout s pojmem "vlastnictví", být "vlastněna"; a chce tedy někoho, kdo bere, kdo se nedává a sám sebe nevzdává, kdo má být naopak učiněn spíše bohatším "sebou" - množstvím síly, štěstí, víry, jímž mu žena dává sebe samu. Žena se odevzdává, muž dostává - myslím, že tento přírodní protiklad žádnými sociálními smlouvami, ani tou nejlepší vůlí k spravedlivosti nepřekonáme: byť bylo žádoucí nestavět si ustavičně před oči tvrdost, hrůzu, záhadnost, nemorálnost tohoto antagonismu. Neboť láska, celá, velká, plně myšlená, je přírodou a jako příroda navěky čímsi "nemorálním". - Věrnost je v důsledku toho obsažena v lásce ženy, plyne z její definice; u muže může snadno vzniknout následkem jeho lásky, třeba jako vděk nebo jako idiosynkrasie vkusu a takzvaná spřízněnost volbou, ale nepatří k podstatě jeho lásky, - a to tak málo, že by se u muže dalo s určitým právem hovořit o jakési přirozené konkurenci lásky a věrnosti: láska je u něj právě vůlí vlastnit, a nikoli zřikáním a dáváním; vůle vlastnit však s vlastněním pokaždé končí... Jemnější a podezřívavější mužská touha vlastnit si toto "vlastnění" přiznává málokdy a pozdě, což jeho lásce propůjčuje trvání; v tomto smyslu je dokonce možné, že po oddání láska ještě roste, - muž jen nesnadno přiznává, že by mu žena neměla už co "oddát". -

Ž 364. ®

Řeč poustevníková. - Umění styku s lidmi spočívá bytostně na obratnosti (jež předpokládá dlouhý cvik), s níž přijmeme a pozřeme jídlo tam, kde nedůvěřujeme kuchyni. Přicházíme-li ke stolu s hladem jako vlk, jde všechno snadno ("nejhorší společnost tě nechá pocítit-", jak praví Mefistofeles); ale člověk tento hlad nemá, zrovna když ho potřebuje! Ach, jak těžké je strávit své bližní! První zásada: povzbudit svou odvahu jako při neštěstí, statečně se chopit díla, sám sebe přitom obdivovat, zatnout zuby a překonat svůj odpor, spolknout svou ošklivost. Druhá zásada: svého bližního "vylepšit", například chválou, takže se z něj začnou řínout krůpěje štěstí nad sebou samým; nebo uchopit cípek jeho dobrých či "zajímavých" vlastností a zatáhnout, až je venku celá ctnost a člověk může bližního zahalit do jejích záhybů. Třetí zásada: sebehypnóza. Objekt styku fixovat jako skleněný knoflík, dokud nepřestaneme pocítovat rozkoš i nechut' a nepozorovaně neusneme, nezduhneme, nezaujmeme pevné držení: osvědčený domácí prostředek z manželství a přátelství, bohatě vyzkoušený, pro svou nepostradatelnost vychvalovaný, ale vědecky ještě neformulovaný. Jeho lidové označení je - trpělivost. -

Ž 365. ®

Ještě jedna promluva poustevníková. - I my se stýkáme s "lidmi", i my skromně oblékáme šat, ve kterém (jakožto který) nás znají,

ctí, vyhledávají, a vydáváme se v něm do společnosti, to jest mezi převlečené, kteří se tak nechtějí nazývat; i my si počínáme jako všechny chytré masky a každou zvědavost, jež se netýká našeho "šatu", vykazujeme zdvořile za dveře. Existují však ještě jiné způsoby a triky, jak se "pohybovat" mezi lidmi: například jako strašidlo, - což lze vřele doporučit, chceme-li se jich záhy zbavit nebo je postrašit. Zkouška: sáhnou po nás a nic neuchopí. To je vyděsí. Nebo: přijdeme zavřenými dveřmi. Nebo: když jsou všechna světla zhasnuta. Nebo: poté, co jsme již zemřeli. To je umělecký kousek posthumních lidí par excellence. ("A co si také myslíte?" pravil kdysi jeden takový netrpělivě, "že bychom snad měli sílu vydržet tuto cizotu, tento chlad, toto hrobové ticho kolem, celou tuto podzemní skrytou, němou, neobjevenou samotu, jež se u nás nazývá životem a stejně dobře by se mohla nazývat smrtí, kdybychom nevěděli, co se z nás stane, - že teprve po smrti dospějeme ke svému životu a ožijeme, ano! velice ožijeme! my posthumní lidé!" -)

Ž 366. ®

Nad učenou knihou. - Nepatříme k těm, které napadají myšlenky až mezi knihami, z podnětu knih - naším zvykem je myslet ve volné přírodě, při chůzi, skoku, výstupu, tanci, nejraději na osamělých horách nebo v těsné blízkosti moře, tam, kde se dokonce i cesty zamýšlejí. Naše první otázky po hodnotě knihy, člověka a hudby znějí: "umí chodit? ba co víc, umí tančit?"... Čteme jen zřídka, avšak o nic hůře - ach, jak rychle uhodneme, jak kdo ke svým myšlenkám přišel, zda vsedě, nad kalamářem, se zmáčknutým břichem, hlavou skloněnou nad papír: ach, jak rychle jsme také s jeho knihou hotovi! Skřípnutá střeva se prozradí, na to se můžete spolehnout, stejně jako se prozradí zvětralý vzduch, nízký strop, úzká světnice. - Takové jsem měl pocity, když jsem právě zaklapl počestnou učenou knihu, s vděkem, velkým vděkem, ale i s úlevou... Kniha učence je téměř vždy i nějak tíživá, shrbená: vždy se někde projeví "odborník", jeho horlivost, jeho vážnost, jeho zloba, jeho přeceňování kouta, v němž sedí a snuje svá vlákna, jeho hrb, - každý odborník má svůj hrb. Kniha učence vždy odráží i zkřivenou duši: každé řemeslo křiví. Pohledme jen na své přátele z mládí, kteří už ovládli svou vědu: ach, nastal vždy také pravý opak! Oni sami jsou jí teď navždy ovládáni a posedlí! Vrostlí do svého kouta, zmáčknutí k nepoznání, nesvobodní, připraveni o svou rovnováhu, vyhublí a hranatí všude, jen na jediném místě nevšedně kulatí, - člověk je pohnut a mlčí, když se s nimi takto shledá. Každé řemeslo, dokonce i tehdy, má-li zlaté dno, má nad sebou rovněž olověný strop, který víc a víc tlačí na duši, až je podivně zkřivená a zkroucená. Na tom nelze nic změnit. Nikdo přece nevěří, že bychom se mohli tomuto znetvoření vyhnout nějakými kouzly výchovy. Každý druh mistrovství se na zemi drazé platí a možná se tu platí příliš drazé všechno; člověk je mužem svého oboru za cenu, že je i obětí svého oboru. Avšak vy byste to chtěli mít jinak - "laciněji", především pohodlněji - že ano, páni současníci? Budiž! Ale dostanete pak okamžitě něco jiného, místo řemeslníka a mistra dostanete literáta, obratného, "ohebného" literáta, jemuž ovšem hrb chybí - když nepočítáme ten, který dělá před vámi, jako příručí ducha a "nositel" vzdělání -, literáta, který vlastně není nic, ale téměř vše "reprezentuje", který hraje a "zastupuje" znalce, který se ve vší skromnosti uvoluje, aby byl na jeho místě placen, ctěn, oslavován. - Nikoli, moji učení přátelé! Žehnám vám ještě i za váš hrb! A za to, že stejně jako já pohrdáte literáty a příživníky vzdělání. A že neumíte s duchem obchodovat! A máte jen taková mínění, která nelze vyjádřit v penězích! A že nazastupujete nic, čím nejste! Že vaší jedinou vůlí je stát se mistry svého řemesla, v úctě před každým druhem mistrovství a schopnosti, s naprosto bezohledným odmítáním všeho zdánlivého, polovičatého, vyšňořeného,

virtuosního, demagogického, hereckého in litteris et artibus - všeho toho, co se před vámi nemůže vykázat bezpodmínečnou poctivostí kázně a předchozího výcviku! (Dokonce ani génius takový nedostatek nepřekoná, třeba jej dokáže velmi dobře skrývat: to pochopíme, když někdy zblízka přihlížíme našim nejnadanějším malířům a hudebníkům, - kteří si jako takoví všichni, téměř bez výjimky, dokáží lstivým vynalézáním manýr, nouzových pomůcek, dokonce i principů osvojit uměle a dodatečně zdání oné poctivosti, solidnosti školení a kultury, aniž by tím ovšem oklamali sami sebe, aniž by tím natrvalo umlčeli své vlastní špatné svědomí. Neboť, víte to přece? všichni velcí moderní umělci trpí špatným svědomím...)

Ž 367. ®

Co je třeba u uměleckých děl rozlišovat nejdříve. - Vše, co je myšleno, básněno, malováno, komponováno, dokonce i stavěno a vzděláváno, patří buď k umění monologickému, nebo k umění před svědky. K druhému je třeba počítat i ono zdánlivě monologické umění, které v sobě obsahuje víru v boha, celou lyriku modlitby: neboť pro zbožného ještě neexistuje žádná samota, - k tomuto vynálezu jsme dospěli teprve my, my bezbožní. Neznám hlubšího rozdílu v celkové optice umělce než toto: zda hledí z pozice svědka na své rodící se dílo (na "sebe"), nebo zda "zapomněl na svět", což je podstata každého monologického umění, - toto umění spočívá na zapomnění, je hudbou zapomínání.

Ž 368. ®

Promluva cynikova. - Mé námitky proti Wagnerově hudbě jsou námitky fyziologické: proč bych je měl zahalovat do estetických formulí? Mým "faktem" je, že se mi nesnadno dýchá, jakmile na mne začne tato hudba působit; že se na ni vzápětí rozzlobí moje noha a vzbouří se - má potřebu taktu, tance, pochodu a požaduje od hudby především potěšení obsažené v dobrém chození, vykračování, skoku a tanci. - Ale neprotestuje i můj žaludek? mé srdce? můj krevní oběh? mé útroby? Nezačínám při ní nepozorovaně chraptět? - A tak se sám sebe ptám: co vlastně chce mé tělo od hudby vůbec? Myslím, že chce odlehčení: jako by smělé, rozpustilé, sebejisté rytmy měly urychlovat všechny animální funkce; jako by kovový, olověný život měl být pozlacen zlatistými, dobrými, něžnými harmoniemi. Má těžkomyslnost si chce odpočinout ve skrýších a propastech dokonalosti: k tomu potřebuji hudbu. Co je mi po dramatu! Po křečích jeho mravních extází, v nichž nachází své zadostiučinění "lid"! Po celém tom kejklřství hercovy gestikulace!... Není těžké uhodnout, že mé ustrojení je bytostně antiteatrální, - zatímco Wagner byl naopak bytostně člověk divadla a herec, nejnadanější mimoman, jaký kdy existoval, ještě i jako hudebník!... Ostatně: jestliže Wagnerovou teorií bylo, že "drama je účelem, hudba vždy jen jeho prostředkem", bylo naproti tomu jeho praxí, od počátku až do konce, že "atituda je účelem a drama i hudba vždy jen jejím prostředkem". Hudba je prostředkem zvýraznění, zesílení, zniternění dramatického gesta a herecké názornosti; a wagnerovské drama jen příležitostí k mnoha dramatickým atitudám! Měl, vedle jiných instinktů, rozkazovačné instinkty velkého herce, ve všem a všude: jak už řečeno, i jako hudebník. - Právě toto jsem kdysi, ne bez námahy, objasňoval jednomu řádnému wagneriánovi; a měl jsem důvody, abych k tomu ještě dodal "buďte přece sám k sobě trošku poctivější: vždyť nejsme na divadle! V divadle je člověk poctivý jen jako masa; jako jednotlivec lže, obelhává se. Necháváme samy sebe doma, když jdeme do divadla, vzdáváme se práva na vlastní jazyk a volbu, svého vkusu, dokonce i své statečnosti, kterou ve svých vlastních čtyřech stěnách máme a užíváme vůči bohu i člověku. Do divadla si nikdo nepřináší nejjemnější smysly svého umění, ani umělec, který pro divadlo pracuje: tady jsme lidem, publikem, stádem, ženou,

farizejem, hlasujícím dobyt看, demokratem, bližním,
spolučlověkem, tady podléhá ještě i nejosobnější svědomí
nivelezujícím kouzlu, 'velkého počtu', tady působí hloupost jako
nakažlivá neřest, tady vládne 'soused', tady se stáváme
sousedy..." (Zapomněl jsem povědět, co mi můj osvícený wagnerián
na ty fyziologické námitky odvětil: "Vy tedy vlastně nejste pro
naši hudbu jen dostatečně zdrav?" -)

Ž 369. ®

Naše rozdvojenost. - Neměli bychom si přiznat, my umělci, že
v nás existuje povážlivý rozpor, že náš vkus a na druhé straně
naše tvůrčí síla jsou jaksi podivně samostatné, mají různé
způsoby existence a růstu, - chci říci zcela odlišné stupně a
tempa stárí, mladosti, zralosti, věčnosti a tlení? Takže je
například možné, aby hudebník po celý život tvořil věci, které
tomu, co oceňuje, vychutnává, preferuje jeho zhýčkané ucho a
srdce posluchače, odporují: - a nemusí o tomto rozporu ani vědět!
Člověk může, jak o tom svědčí téměř naprosto pravidelná
zkušenost, svým vkusem snadno přerůst vkus své síly, dokonce aniž
by tím tato síla byla ochromena a omezena v tvorbě; může však
dojít i k něčemu opačnému, - a právě na to bych chtěl zaměřit
pozornost umělců. Kdo bez ustání tvoří, lidská "matka" ve velkém
smyslu toho slova, člověk, který neví a neslyší už o ničem krom
těhotenství a šestinedělí svého ducha, který nemá vůbec čas sebe
a své dílo promýšlet, srovnávat, který už také není ochoten
zdokonalovat svůj vkus a prostě naň zapomené, totiž nechá ho
stát, ležet nebo padnout, - možná, že takový člověk nakonec
zplodí díla, na něž svým úsudkem už dávno nestačí: takže o nich a
o sobě říká hlouposti, - říká a myslí. U plodných umělců se mi to
zdá být téměř normálním stavem, - nikdo nezná dítě hůře než jeho
rodiče - a platí to dokonce, abych uvedl ohromující příklad,
o celém feckém básnickém a uměleckém světě: nikdy "nevěděl", co
činí...

Ž 370. ®

Co je romantika? - Možná si vzpomenete, alespoň někteří z mých
přátel, že jsem na počátku mřil k modernímu světu zatřžen
několika pořádnými omyly a značným přeceňováním a rozhodně jako
někdo, kdo doufá. Chápal jsem - kdo ví, na základě jakých
osobních zkušeností? filosofický pesimismus devatenáctého
století, jako by byl symptomem vyšší myšlenkové síly,
opovážlivější statečnosti, vítěznější plnosti života, než jaké
byly vlastní osmnáctému století, věku Huma, Kanta, Condillaca a
senzualistů: takže se mi tragické poznání jevílo jako
nejvlastnější luxus naší kultury, jako její nejdrahocennější,
nejvznešenější, nejnebezpečnější druh rozhazovačnosti, přesto
však, pro její nesmírné bohatství, jako luxus dovolený. A podobně
jsem si po svém vysvětlil i německou hudbu jako výraz dionýské
mohutnosti německé duše: věřil jsem, že v ní slyším zemětřesení,
jímž se uvolňuje jakási od pradávna hromaděná prasila, -
lhotejná vůči tomu, zda se přitom vše, co se jinak nazývá
kulturou, nezačne otřásat. Jak patrné, neviděl jsem tehdy na
filosofickém pesimismu ani na německé hudbě to, co tvoří jejich
charakter - jejich romantičnost. Co je romantika? Na každé umění,
na každou filosofii lze hledět jako na léčivé a pomocné
prostředky ve službách rostoucího, zápasícího života: vždy
předpokládají utrpení a trpící. Avšak existují dva druhy
trpících, jednak ti, kdo trpí přemírou života, kdo vyžadují
dionýské umění a rovněž tragické nazírání a poznání života, - a
potom ti, kdo trpí chudobou života, kdo v umění a poznání hledají
klid, ticho, nepohnuté moře, vykoupení od sebe sama, nebo na
druhé straně opojení, křeč, otupení, šílenství. Dvojitě potřebě
těchto druhých vyhovuje veškerá romantika v umění i v poznacích,
jim vyhovoval (a vyhovuje) právě tak Schopenhauer jako Richard
Wagner, abych uvedl nejslavnější a nejvýslovnější romantiky,

které jsem tehdy špatně pochopil - ostatně nikoli v jejich neprospěch, jak mi lze spravedlivě přiznat. Kdo překypuje plností života, dionýský bůh a člověk, může si dovolit nejen pohled na vše strašlivé a problematické, nýbrž i strašlivý čin a jakýkoli luxus zkázy, rozkladu, záporu; zlé, nesmyslné a ošklivé se u něho jeví jako přípustné, v důsledku přemíry tvořivých, oplodňujících sil, které jsou s to proměnit každou poušť v bující, úrodnou zemi. Naopak člověk nejvíce trpící a život postrádající by nejvíce potřeboval mír, pokoj, dobrotu, v myšlení i v jednání, pokud možná boha, který by byl ve vlastním smyslu bohem nemocných, "spasitelem"; a také logiku, pojmovou srozumitelnost bytí - neboť logika uklidňuje, dodává důvěry -, zkrátka jakousi teplotou, před strachem chránící malost a sevřenost v optimistických horizontech. Takto jsem se postupně učil chápat Epikura, tedy opak dionýského pesimisty, a dále "křesťana", který je ve skutečnosti jen jistým druhem epikurejce a stejně jako on bytostným romantikem, - a můj pohled se stále více bystřil pro nejtěžší a nejzákladnější formu zpětného úsudku, v níž se nejčastěji chybí - pro úsudek z díla na původce, z činu na toho, kdo jej koná, z ideálu na toho, kdo jej má zapotřebí, z každého způsobu myšlení a hodnocení na potřebu, jež jej skrytě určuje. - Vůči veškerým estetickým hodnotám užívám teď tohoto hlavního rozlišení: v každém jednotlivém případě se ptám "tvořil zde hlad, nebo nadbytek?" Zpočátku by se nabízelo spíše jiné rozlišení - jež je daleko očividnější - totiž zaměření na to, zda příčinou tvorby je touha po strnutí, zvěčnění, po bytí, nebo touha po ničení, změně, novosti, budoucnosti, dění. Avšak oba druhy touhy se při bližším přihlédnutí ukazují stále ještě jako dvojznačné; lze je totiž vyložit právě podle předchozího a - jak se mi zdá - právem preferovaného schématu. Žádost po ničení, změně, dění může být výrazem neobyčejně bohaté, budoucnosti těhotné síly (mým termínem pro to je, jak známo, slovo "dionýský"), ale může to být i nenávist nevydařeného, strádajícího, ošizeného, který ničí, ničit musí, protože ho vše trvající, ba veškeré trvání, veškeré bytí pobuřuje a dráždí - prohlédneme si jen, abychom tomuto afektu porozuměli, zblízka naše anarchisty. Vůle zvěčňovat vyžaduje rovněž dvojí interpretaci. Může pocházet jednak z vděku a lásky: - umění tohoto původu bude vždy umění oslavné, u Rubense nejspíš dithyrambické, u Hafise blaženě výsměšné, u Goetha světlé a dobrotivé, a bude ozařovat všechny věci homérským světlem a gloriolou. Může však být také tyranskou vůlí člověka těžce zkoušeného, bojujícího, mučeného, který by chtěl to zcela osobní, jedinečné, těsné, tedy vlastní idiosynkrasii svého utrpení učinit závazným zákonem a nutností a který se na všech věcech jakoby mstí tím, že jim vtiskuje, vnucuje, vpaluje svůj obraz, obraz svých muk. Toto poslední je romantický pesimismus ve své nejvýraznější podobě, ať už jako Schopenhauerova filosofie vůle či jako Wagnerova hudba: - romantický pesimismus, poslední velká událost v osudu naší kultury. (Že může existovat ještě i docela jiný pesimismus, klasický - tato předtucha a vize patří ke mně, neodlučitelně, jako mé proprium a ipsissimum: jen slovo "klasický" se přičítá mému sluchu, je příliš opotřebované, zakulacené a nezřetelné. Nazývám onen pesimismus budoucnosti - neboť on přichází! já jej vidím přicházet! - pesimismem dionýským)

Ž 371. ®

My nesrozumitelní. - Nařikali jsme si snad někdy, že nás lidé nechápou, překrucují, zaměňují, pomlouvají, špatně slyší a neposlouchají? Ale právě to je náš úděl - a ještě dlouho bude! řekněme, abychom byli skromní, do roku 1901 -, je to také naše vyznamenání; nevážili bychom si dost sebe samých, kdybychom si přáli něco jiného. Zaměňují nás - to proto, že sami rosteme,

ustavičně se proměňujeme, odíráme starou kůru, každé jaro ještě svlékáme kůži, jsme stále mladší, stále budoucnější, vyšší, silnější, ženeme stále mocněji kořeny do hloubky - do zla -, objímající zároveň stále laskavěji, stále vstřícněji nebe a vsávající do sebe stále žíznivěji všemi svými větvemi a listy jeho světlo. Rosteme jak stromy - tomu lze jen těžko porozumět, jako veškerému životu! - nejen na jednom místě, nýbrž všude, ne jedním směrem, nýbrž právě tak vzhůru a ven jako dovnitř a dolů, - naše síla proudí zároveň do kmene, větví i do kořenů, není už vůbec na nás konat něco jednotlivého, být ještě něčím jednotlivým.. Takový je náš úděl, jak řečeno: rosteme do výše; a dokonce i tehdy, kdyby se nám to mělo stát osudným - neboť bydlíme stále blíže bleskům! - nuže dobrá, nebudeme si proto tohoto osudu vážit méně, zůstane tím, co nesdílíme, nechceme sdělovat, osudem výšin, naším osudem..

Ž 372. ®

Proč nejsme idealisty. - Kdysi cítili filosofové strach před smysly: a my - odnaučili jsme se snad této bázni až příliš dobře? Jsme dnes všichni senzualisty, my současní a budoucí ve filosofii, nikoli teoreticky, ale v praxi, prakticky... Dřívější filosofové se naproti tomu domnívali, že by je smysly vylákaly z jejich světa, z chladné říše "idejí", na nebezpečný jižní ostrov: kde by, jak se obávali, dokonce i jejich ctnosti filosofů roztály jak sníh na slunci. "Vosk v uších" byl tehdy takřka podmínkou filosofování; pravý filosof už neslyšel život, který je hudbou, popíral hudbu života, - je dávnou pověrou filosofů, že veškerá hudba je hudbou Sirén. - Chtělo by se nám dnes soudit právě opačně (což by o sobě mohlo být zrovna tak nesprávné): totiž že ideje s celým tím jejich chladným, anemickým zdáním, a nejen navzdory tomuto zdání, jsou horší svůdkyně než smysly, - žily vždy z "krve" filosofa, vysávaly vždy jeho smysly, ba, chcete-li nám věřit, i jeho "srdce". Tito staří filosofové byli bez srdce: filosofování byl vždy jakýsi druh vampyrismu. Necítíte u takových postav, jakou byl ještě Spinoza, cosi hluboce záhadného a hrozivého? Nevidíte podívanou, jež se zde odehrává, to ustavičné vybledání -, stále idealističtěji vykládané ztracení smyslovosti? Netušíte v pozadí dlouho skrytého krvežíznivého upíra, jenž začíná u smyslů, a nakonec zůstanou jemu i za ním jen chrastící kosti? - míním kategorie, formule, slova (neboť, s prominutím, co zbylo ze Spinozy, amor intellectualis dei, je chrastění kostí, nic víc! co je amor, co deus, když v nich není jediné kapky krve?...) In summa: veškerý filosofický idealismus byl dosud něco jako choroba, pokud nebyl, jako v případě Platónově, opatrností překypujícího a nebezpečného zdraví, strachem z příliš mocných smyslů, chytrostí chytrého sokratika. - Možná nejsme my moderní lidé jen dost zdraví, abychom Platónův idealismus potřebovali? A smyslů se neobáváme, jelikož - -

Ž 373. ®

"Věda" jako předsudek. - Ze zákonů hierarchie vyplývá, že učenci, pokud přísluší ke střednímu duchovnímu stavu, nemohou skutečně velké problémy a otazníky vůbec zhlédnout: navíc ani jejich odvaha, ani jejich pohled nesahají až tam, - a především, jejich potřeba, která z nich činí badatele, jejich niterné předjímání a přání, aby věc byla taková a taková, jejich obavy a naděje dosáhnou příliš záhy klidu, uspokojení. Co například u pedantického Angličana Herberta Spencera vzbudí svého druhu nadšení a přiměje ho vést čáru naděje, horizontu žádoucnosti, ono definitivní smíření "egoismu a altriusmu", o němž stále bájí, to působí našinci takřka nevolnost: - lidstvo se spencerovskými perspektivami jako perspektivami nejzazšími by nám připadalo opovrženihodné, hodné zničení! Ale již fakt, že musí pociťovat jako nejvyšší nadějí něco, co pro druhé je a smí být jediné

odpudivou možností, je problém, který by Spencer nebyl s to předvídat... Stejně je tomu i s vírou, s níž se nyní spokojuje tolik materialistických přírodovědců, s vírou ve svět, který má mít svůj ekvivalent a svou míru v lidském myšlení, v lidských hodnotových pojmech, s vírou ve "svět pravdy", do něž by člověk nakonec dokázal proniknout svým malým neohrabaným lidským rozumem - jakže? chceme si opravdu nechat takto ponížít bytí na počítařské cvičení zápečných matematiků? Především je nesmíme chtít zbavit mnohoznačného charakteru: toho si žádá dobrý vkus, pánové, vkus úcty ke všemu, co překračuje váš obzor! Že by měla být v právu jediná interpretace světa, jež opravňuje vaši existenci, u níž lze vědecky zkoumat a postupovat ve vašem smyslu (- máte na mysli vlastně mechanisticky?), taková interpretace, která nepřipouští nic než počítání, vážení, vidění a uchopování, to je velká neomalenost a naivita, pokud to ovšem není duševní nemoc, idiocie. Není naopak velmi pravděpodobné, že právě to, co je na bytí nejvíce povrchní a vnější, - to nejzjevnější, smyslům přístupná kůže, se dá uchopit jako první? ba možná, že se nedá uchopit nic jiného? "Vědecká" interpretace světa, jak jí rozumíte vy, by tedy stále ještě mohla být jedou z nejhoupějších, to znamená smyslem nejchudších interpretací světa: právě to chci říci do ucha a do svědomí pánům mechanikům, kteří se dnes s oblibou pletou mezi filosofy a naprosto vážně se domnívají, že mechanika je nauka o prvních a posledních zákonech, na nichž musí být jako na pevném základě zbudováno veškeré bytí. Ale svět bytostně mechanický by byl svět bytostně nesmyslný! Pokud by se ovšem hodnota hudby necenila podle toho, co z ní lze vyčíslit, spočítat, zachytit ve vzorcích - jak absurdní by bylo takovéto "vědecké" hodnocení hudby! Čemu bychom z ní porozuměli, co bychom z ní pochopili, poznali! Nic, vskutku nic z toho, čím je vlastně "hudbou"!...

Ž 374. ®

Naše nové "nekonečno". - Jak hluboko sahá perspektivistický charakter bytí, nebo zda má bytí vůbec ještě jiný charakter, zda se bytí bez výkladu, beze "smyslu" nestane právě "nesmyslem", zda není na druhé straně veškeré bytí esenciálně vykládající - to se nedá arci zjistit ani nejpilnější a nejsvědomitější analýzou, ani přísným přezkoumáním vlastních sil intelektu: jelikož lidský intelekt musí i při takové analýze vidět sám sebe ve svých perspektivních formách a pouze v nich. Nemůžeme vidět za roh svého kouta: je to beznadějná zvědavost chtít vědět, jaké jiné druhy intelektu a perspektiv by ještě mohly existovat: například, zda nějaké bytosti mohou vnímat čas směrem zpět či střídavě dopředu a zpět (z toho by vyplýval jiný směr života a jiný pojem příčiny a následku). Myslím však, že jsme dnes alespoň vzdáleni té směšné neskromnosti, abychom ze svého kouta vyhlašovali, že výhradně z tohoto kouta lze mít perspektivy. Svět se pro nás stal spíše ještě jednou "nekonečným": neboť nemůžeme odmítnout možnost, že zahrnuje nekonečné množství interpretací. Ještě jednou nás jímá velká hrůza - ale kdo by měl chuť tento nesmírný neznámý svět hned zase starým způsobem zbožštit? A uctívat potom toto neznámé jako "někoho" neznámého? Ach, toto neznámé obsahuje příliš mnoho nebožských možností interpretace, v jeho interpretacích je příliš mnoho ďábelského, hloupého, pomateného - i naše vlastní, lidská, příliš lidská interpretace, kterou známe...

Ž 375. ®

Proč se jevíme jako epikurejci. - Jsme opatrní, my moderní lidé, vůči posledním přesvědčením; naše nedůvěra číhá na okouzlování a přelstivání svědomí, které se skrývá v každé silné víře, v každém bezpodmínečném Ano a Ne: jak to vysvětlit? Možná v tom lze z velké části vidět opatrnost "dítěte, jež se spálilo",

zklamaného idealisty, z jiné a lepší části pak také jásavou zvědavost člověka, který stál dosud v koutě a kterého jeho kout uváděl v zoufalství a nyní těká a rozplývá se v opačném prostředí, v neomezeném prostoru, ve "volnosti o sobě". Tím se vytváří bezmála epikurejská náklonnost k poznání, která se nehodlá jen tak lehce vzdát problematického charakteru věcí; a také odpor vůči velkým slovům a gestům morálky, vkus, který odmítá všechny neohrabané, neotesané protiklady a je si s hrdostí vědom své obratnosti ve výhradách. Neboť právě to je zdrojem naší hrdosti, toto lehké přitahování otěží v bouřlivém trysku za jistotou, toto sebeovládání jezdce při nejdivočejších jízdách: stejně jako dřív máme totiž pod sebou ohnivé koně, a zaváháme-li, pak to rozhodně není nebezpečí, jež nás k zaváhání přimělo...

Ž 376. ®

Naše pomalé časy. - Takto pociťují všichni umělci a lidé "děl", tedy mateřský druh člověka: domnívají se u každého životního úseku - který je vždy useknut dílem -, že už jsou u samého cíle, kdykoli by odevzdaně přijali smrt, s pocitem: "jsme k tomu zralí". To není výraz únavy - spíš výraz jakési podzimní slunnosti a mírnosti, kterou dílo samo, jeho uzrálost pokaždé zanechává ve svém původci. Tehdy se zpomaluje tempo života a houstne jako med - až k dlouhým fermatám, až k víře v jednu dlouhou fermatu...

Ž 377. ®

My bez domova. - Mezi dnešními Evropany nechybějí lidé, kteří mají právo užívat titul bezdomovec ve smyslu vyznamenání a pocty, a právě jim budiž výslovně kladena na srdce má tajná moudrost a gaya scienza! Neboť jejich úděl je tvrdý, jejich naděje nejistá a vynalézt pro ně útěchu je umění - ale co platno! Jak bychom my, děti budoucnosti, vůbec svedli být doma v tomto dnešku! Nejsme nakloněni ani těm ideálům, s nimiž by se někdo mohl dokonce i v tomto křehkém a rozlomeném věku přechodu cítit doma; co se však týče jeho "realit", nevěříme, že by měly trvání. Led, který dnes ještě nese, je už velmi tenký: vane teplý vítr a my sami, bezdomovci, jsme tím, co láme ledy i jiné příliš tenké "reality"... Nic "nekonzervujeme", nechceme také zpět do žádné minulosti, naprosto nejsme "liberální", nepracujeme pro "pokrok", nemusíme si teprve ucpávat uši před budoucími sirénami trhu - jejich zpěv, tedy "rovná práva", "svobodná společnost", "už žádní páni ani otroci", nás neláká! - nepovažujeme vůbec za žádoucí, aby na zemi byla ustavena říše spravedlnosti a svornosti (protože by to za všech okolností byla říše nejhlubšího průměru a počinštění), máme radost ze všech, kteří stejně jako my milují nebezpečí, válku, dobrodružství, kteří se nedají odbýt, polapit, ukonejšit, vyklestit, počítáme se k dobyvatelům, uvažujeme o nutnosti nových uspořádání i nového otroctví - neboť ke každému posílení a povýšení typu "člověk" patří i nový druh zotročení - není-liž pravda? s tím vším se přece stěží můžeme cítit doma ve věku, který si s oblibou osobuje čest být nejlidštějším, nejmírnějším, nejspravedlivějším věkem, jaký kdy pod sluncem existoval? Dost na tom, že máme právě při těchto krásných slovech tím ošklivější postranní myšlenky! Že v nich vidíme jen výraz - a také maškarádu - hlubokého oslabení, únavy, stáří, ubývající síly! Co je nám po tom, jakými pozlátky vyzdobí nemocný svou slabost! Může ji stavět na odív jako ctnost - nikdo přece nepochybuje o tom, že slabost činí člověka mírným, ach tak mírným, tak spravedlivým, tak neofenzivním, tak "lidským"! - "Náboženství soucitu", k němuž by nás chtěli přemluvit - ach, jak dobře známe ty hysterické panáčky a paničky, kteří právě dnes potřebují toto náboženství jako závoj a parádu! Nejsme žádní humanitáři; nikdy bychom si nedovolili mluvit o své "lásce k lidstvu" - k tomu není našinec dost hercem! Nebo ne dost

saint-simonistou, ne dost Francouzem. Člověk musí být zatížen galskou přemírou erotické vzrušivosti a zamilované netrpělivosti, aby se mohl upřímně blížit s milostným zápalem dokonce i lidstvu... Lidstvu! Existovala kdy škaredější stařena? (- leda že snad "pravda": otázka pro filosofy). Ne, my lidstvo nemilujeme; na druhé straně nejsme však zdaleka dost "němečtí", jak se dnes slovu "německý" běžně rozumí, abychom se zastávali nacionalismu a rasové nenávisti, abychom mohli mít potěšení z národnostní prašiviny srdce a otravy krve, kvůli nimž se teď v Evropě ohraničuje, uzavírá jeden národ před druhým jako v karanténě. K tomu jsme příliš nezaujatí, příliš zlomyslní, příliš zhýčkaní, také příliš dobře informovaní, příliš "zcestovalí": dáváme mnohem více přednost životu na horách, stranou, "nečasově", v minulých nebo nadcházejících staletích, jen abychom si ušetřili němý vztek, k němuž bychom byli odsouzeni jako očití svědci politiky, která německého ducha pustoší tím, že jej činí ješitným, a krom toho je politikou malou: - nepotřebuje snad svůj vlastní výtvor, jestliže se nemá hned zase rozpadnout, zasadit mezi dvě smrtelné nenávisti? není přímo nucena chtít zvěčnění malých evropských států?... My bezdomovci jsme jakožto "moderní lidé" svou rasou a původem příliš různorodí a pomíchaní, a tudíž sotva v pokušení, abychom se účastnili onoho prolhaného rasového sebeobdivování a nemravu, jenž se dnes v Německu vystavuje jako známka německého smýšlení a jenž u národa s "historickým smyslem" působí dvojnásob falešným a neslušným dojmem. Jsme, jedním slovem - a mělo by to být naše čestné slovo! - dobří Evropané, dědici Evropy, bohatí, bohatstvím zahrnutí, ale rovněž přebohatě zavázaní dědicové několika tisíciletí evropského ducha: jako takoví jsme odrostli i křesťanství a zavrhl je, právě proto, že jsme vyrostli z něj, že naši předkové byli křesťany bezohledné křesťanské poctivosti, kteří své víře dobrovolně obětovali statky i krev, stav i vlast. My - činíme totéž. A proč? Pro svou nevíru? pro jakoukoli nevíru? ne, vy to víte lépe, přátelé! Skryté Ano ve vás je silnější než všechna Ne a všechna Snad, jimiž trpíte spolu se svou dobou; a musíte-li na moře, vy cestovatelé, pak i vás k tomu nutí - víra!...

Ž 378. ®

"Opět průzrační". - My štedří a bohatí duchem, kteří tu stojíme jak otevřené studny na ulici a nemůžeme nikomu bránit, aby z nás čerpal: neumíme se bohužel bránit tam, kde bychom chtěli, nedokážeme docílit, aby nás nekalili, nešpinili, - aby do nás doba, v níž žijeme, neodhazovala to, co je v ní "nejčasovější", její špinaví ptáci své neřádstvo, chlapaní své krámy, a vyčerpání, opodál odpočívající poutníci svou malou i velkou bídu. Ale budeme dělat totéž, co jsme dělali vždy: cokoli do nás hází, přijmeme dolů, do své hloubi - neboť my jsme hlubocí, my nezapomínáme - a budeme opět průzrační...

Ž 379. ®

Bláznovo intermezzo. - Tuto knihu nenapsal misantrop: za nenávist k lidem se dnes platí příliš drazé. Nenávidět, jako se nenávidělo kdysi, timonsky, celistvě, bez výjimky, z plna srdce, z celé lásky nenávidět - k tomu je třeba vzdát se pohrdání: - a za kolik jemné radosti, za kolik trpělivosti, dokonce za kolik dobroty vděčíme právě svému pohrdání! Nadto jsme díky němu "vyvolenci boží": vytříbené pohrdání je naším vkusem a naší výsadou, naším uměním, možná ctností, nás nejmodernějších z moderních!... Nenávist naproti tomu staví naroveň, staví proti sobě, v nenávisti je čest, a konečně: v nenávisti je strach, velký, řádný díl strachu. My nebojácní, duchovnější lidé tohoto věku, známe však svou výhodu, takže právě jako duchovnější žijeme beze strachu z této doby. Těžko nás setnou, uvězní, vyženou; dokonce ani naše knihy nezakážou a nespálí. Tento věk miluje ducha,

miluje nás a má nás zapotřebí, i kdybychom mu museli dát na srozuměnou, že jsme umělci v pohrdání; že nám každý styk s lidmi působí lehké mrazení; že se vši svou mírností, trpělivostí, laskavostí, zdvořilostí nedokážeme přesvědčit svůj nos, aby zanechal předsudku, který má proti blízkosti člověka; že milujeme přírodu, čím méně je lidská, a umění, když je útekem umělce před člověkem nebo výsměchem umělce člověku nebo výsměchem umělce sobě samému...

Ž 380. ®

Promluva "poutníka". - Abychom jednou zahlédli svou evropskou morálnost z dálky, abychom ji porovnali s jinými, dřívějšími nebo budoucími morálnostmi, musíme učinit totéž, co činí poutník, když chce vědět, jak vysoké má město věže: město opustí. "Myšlenky o morálních předsudcích", pokud to nemají být předsudky o předsudcích, předpokládají postavení vně morálky, jakýsi prostor mimo dobro a zlo, k němuž je třeba vystoupit, vyšplhat, doletět, - a v daném případě rozhodně prostor mimo naše dobro a zlo, svobodu od veškeré "Evropy", jíž třeba rozumět sumu rozkazujících hodnotových soudů, které nám přešly do těla a do krve. Že člověk chce právě kamsi ven, kamsi vzhůru, je možná malé bláznovství, nějaké podivínské, nerozumné "musíš" - neboť i my poznávající máme své idiosynkrasie "nesvobodné vůle" -: otázkou je, zda člověk tam nahoru vskutku může. To může záviset na různých podmínkách, z nichž hlavní je otázka, jak jsme lehčí nebo jak těžcí, problém naší "specifické váhy". Člověk musí být velice lehký, aby svou vůli k poznání dokázal hnát až do takové dále a jakoby nad svou dobu, aby jeho oči dokázaly přehlédnout tisíciletí a aby v nich měl navíc čisté nebe! Je třeba odpoutat se od mnohého, co právě nás Evropany dneška tiskne, tlačí, svírá, činí těžkými. Člověk takového prostoru mimo, který chce spatřit i nejvyšší měřítka hodnot své doby, potřebuje především tuto dobu v sobě samém "překonat" - to je zkouška jeho síly - a tedy nejen svou dobu, nýbrž i svou dosavadní nevoli a svůj odpor proti této době, svou bolest z této doby, svou nečasovost, svou romantiku...

Ž 381. ®

K otázce srozumitelnosti. - Když člověk píše, nechce jen, aby mu lidé rozuměli, nýbrž stejně jistě také chce, aby mu nerozuměli. Není ještě vůbec žádnou námitkou proti nějaké knize, shledá-li ji někdo nesrozumitelnou: možná právě to měl pisatel v úmyslu, - nechtěl, aby mu rozuměl, "jen tak někdo". Každý vznešenější duch a vkus, chce-li se někomu sdělit, si též vybírá své posluchače; svou volbou staví zároveň před "ostatní" zábrany. Všechny vytříbenější zákony stylu mají svůj původ zde: stavějí zároveň hráz, vytvářejí distanci, zakazují "vstup", porozumění, jak řečeno, - zatímco otvírají uši těm, kteří jsou s námi svým sluchem spřízněni. A abych to řekl mezi námi a pro svůj případ, - nechci ani svou nevědomostí ani živostí svého temperamentu zabránit, abych byl srozumitelný vám, mí přátelé: ani svou živostí tedy, jakkoli mne velice nutí, abych každé věci přišel na kloub rychle, chci-li toho vůbec dosáhnout. Neboť s hlubokými problémy zacházím stejně jako se studenou koupelí - rychle do ní, rychle z ní. Že tak nepronikneme do hloubky, dost hluboko dolů, je pověra neplavců, nepřátel studené vody; nemluví na základě zkušenosti. Ach! velký chlad činí rychlým! - a mimochodem: zůstane věc skutečně nepochopena a nepoznána jen proto, že ji uchopíme, zahlédneme, zblýskneme jen v letu? Je veskrze nutné na ni pevně usednout? sedět na ní jako kvočna? Diu noctuque incubando, jak Newton říkal o sobě samém? Existují přinejmenším obzvlášť plaché a choulostivé pravdy, kterých se nezmocníme jinak než náhle, - které musíme překvapit, nebo se jich vzdát... A konečně má moje stručnost ještě jednu hodnotu: o takových otázkách, jaké mě zaměstnávají, musím mnohdy mluvit krátce, aby

to bylo ještě kratčeji slyšeno. Imoralista musí totiž zabránit tomu, aby zkazil nevinnost, mám na mysli osly a staré panny obojího pohlaví, kteří ze života nemají nic než svou nevinnost; ba co víc, mé spisy by je měly nadchnout, povznést, povzbudit ke ctnosti. Neumím si na světě představit nic veselejšího než vidět staré osly nadšené a staré panny vzrušené sladkými pocity ctnosti: a "to jsem viděl" - tak pravil Zarathustra. Tolik ke stručnosti; horší je to s mou nevědomostí, kterou se netajím dokonce ani sám před sebou. Jsou hodiny, kdy se za ni stydím; jsou ovšem i hodiny, kdy se stydím za tento stud. Možná, že my filosofové máme dnes k věděni vesměs špatný vztah: věda roste a ti nejučenější z nás mají blízko k objevu, že vědí příliš málo. Ale bylo by ještě horší, kdyby tomu bylo jinak, - kdybychom věděli příliš mnoho; naším úkolem je a zůstává především to, abychom nezaměnili sami sebe. My jsme něco jiného než učenci: ačkoli se nelze vyhnout tomu, abychom mimo jiné byli i učení. Máme jiné potřeby, jiný růst, jiné trávení: potřebujeme víc, potřebujeme také méně. Kolik potravy potřebuje duch k životu, na to neexistuje žádný vzorec; je-li však jeho vkus zaměřen na nezávislost, na rychlý příchod a odchod, na putování, možná na dobrodružství, na něž stačí jen ti nejrychlejší, pak žije raději svobodně o skromné stravě než nesvobodně a přečpaný. Nikoli tuk, nýbrž nejvyšší pružnost a sílu chce od své výživy dobrý tanečník, - a nevěděl bych, co by si měl filosofův duch přát víc než být dobrým tanečníkem. Tanec je totiž jeho ideál, též jeho umění, a nakonec i jeho jediná zbožnost, jeho "bohoslužba"...

Ž 382. ®

Velké zdraví. - My noví, bezejmenní, těžko srozumitelní, my předčasní zrozenci budoucnosti ještě nedokázané - my potřebujeme k novému účelu také nový prostředek, totiž nové zdraví, silnější, chytřejší, houževnatější, smělejší, veselejší, než byla veškerá dosavadní zdraví. Člověk, jehož duše prahne po tom, aby obsáhla celý obzor dosavadních hodnot a žádoucností a aby obeplula všechna pobřeží tohoto ideového "Středomoří", který chce z dobrodružství nejvlastnější zkušenosti poznat, jak je na duchu dobyvateli a objeviteli ideálu, a také umělci, světcí, zákonodárci, mudrci, učenci, zbožnému, prorokovi, božimu poustevníku starého stylu: takový člověk potřebuje ze všeho nejvíc jedno: velké zdraví - takové, které člověk nejen má, nýbrž neustále získává a musí získávat, protože se ho stále znovu vzdává, musí vzdávat!... A nyní, když jsme byli tak dlouho na svých cestách, my argonauté ideálu, snad odvážnější, než je rozumné, často ztroskotavší a s nemálo škodami, avšak, jak řečeno, zdravější, než by chtěli nám dovolit, nebezpečně zdraví, stále znovu zdraví, - jako by se nám zdálo, že v odměnu za to máme před sebou zemi dosud neobjevenou, jejíž hranice ještě nikdo nezměřil, mimo všechny dosavadní země a zákoutí ideálu, svět tak nesmírně bohatý krásou, cizotou, problémy, plodností a božstvím, že naše zvědavost a naše žízeň po vlastnění jsou bez sebe - ano, že nás od nynějška už nic neuspokojí! Jak bychom se mohli, po takových výhledech a s tak mocným hladem ve svědomí a vědomí, ještě spokojit se současným člověkem? Je to zlé: nutně však jeho nejdůstojnějším cílům a nadějím přihlížíme jen se špatně předstíranou vážností a možná už ani nepřihlížíme. Máme před sebou jiný ideál, zázračný, pokušitelský, plný nástrah, k němuž bychom nikoho nechtěli přemlouvat, protože nikomu tak snadno nepřiznáme právo na něj: ideál ducha, který si naivně, tedy spontánně a z překypující plnosti a síly hraje se vším, co se dosud zvalo dobrým, nedotknutelným, božským; pro kterého by to nejvyšší, čím lid spořádaně měří hodnoty, znamenalo totéž co nebezpečí, úpadek, ponížení, nebo přinejmenším odpočinek, slepotu, dočasné sebezapomnění; ideál lidsky-nadlidské blaženosti a blahovůle, který se bude zdát často nelidský, postaví-li se

například vedle celé dosavadní pozemské vážnosti, vedle veškeré slavnostnosti v gestech, slovech, zvuku, pohledu, morálce a úkolu jako jejich nezáměrná vtělená parodie - a kterým, přese všechno, možná teprve začíná velká vážnost, píše se skutečný otazník, obrací se osud duše, dává se do pohybu rafije, počíná se tragédie...

Ž 383. ®

Epilog. - Ale když teď pomalu, velmi pomalu maluji nakonec tento temný otazník a chystám se připomenout svým čtenářům ctnosti pravého čtení - ach, jak zapomenuté a neznámé ctnosti! -, slyším pojednou, že se kolem rozléhá zlomyslný, jarý, skřehotavý smích: sami duchové mé knihy mě přepadli, tahají mne za uši a volají k pořádku. "Už to nevydržíme" - volají na mne -: "pryč, pryč s touhle černou a ponurou muzikou. Což není kolem jasné dopoledne? A zelená měkká půda a trávník, říše tance? Existovala kdy vhodnější hodina pro radost? Kdo nám zazpívá píseň, dopolední píseň, tak slunnou, lehkou a vzletnou, že ani cvrčky nezaplaší, - že cvrčky spíše pozve, aby se přidali ke zpěvu, k tanci? A raději i prostoduché selské dudy než takové tajemné zvuky, taková zlověstná volání, hrobové hlasy a syslí hvizdy, jimiž jste nás dosud ve své divočině častoval, vážený poustevníku a hudebníku budoucnosti! Ne! Dost těchto tónů! Zanotujme si příjemnější a radostnější!" - Líbí se vám to takto, mí netrpěliví přátelé? Nuže dobrá! Kdo by vám rád nevyhověl? Mé dudy již čekají, mé hrdlo též - bude znít asi poněkud drsněji, ale spokojte se s tím! zato jsme v horách. Co však uslyšíte, je alespoň nové; a pokud tomu neporozumíte, pokud nepochopíte pěvce, co na tom! To už je prostě "pěvcovo prokletí". Tím zřetelněji uslyšíte jeho hudbu a melodii, tím lépe budete také moci podle jeho píšťalky - tancovat. Chcete?...

PÍSNĚ PRINCE PSANCE

Ž®

Goethovi.
Nepomíjivé -
je jen tvůj mam!
Bůh, božstvo lstivé -
básnický klam..

Svět, kolo v pohybu,
své cíle střídá:
reptal v tom - chybu,
blázen - hru vídá...

V světa hře vířivé
bytí i zdání: -
Ono vždy-bláznivé
do hry nás - vhání!...

Povolán básníkem.
Chtěje zas nedávno nabrat sil,
pod temný strom jsem si sedal,
když náhle tikot mě vyrušil,
tikot ten pokoje nedal.
Tak jsem se rozzlobil skutečně,
posléze jsem to však vzdal,
až jako básník jsem konečně
v taktu tom mluvil sám dál.

Jak mi tak při veršotepání
slabika k slabice skáče,
pustím se pojednou do smání,

směju se, až oko pláče.
Básníkem ty? Ty a básníkem?
Tos na tom špatně už tak?
- "Ano, teď pane, jste básníkem,"
šklebí se datel, ten pták.

Na koho číhám tu v doupěti?
Na co past ličím já lapka?
Na výraz? Na obraz? - Vzápětí
můj rým ho drží jak chňapka.
Co hne a mihne se - mžikem
stisknu já do veršů pák.
- "Ano, teď pane, jste básníkem,"
šklebí se datel, ten pták.

Že prý je šípů rým podobný?
Jak se to mrská a smýká,
když jemnou tkání šíp nezdobný
do tílek ještěřčích vníká!
Nebohá havěti, zánikem
zaplatíš, je z tebe vrak!
- "Ano, teď pane, jste básníkem,"
šklebí se datel, ten pták.

Slovíčka ve zmatku nad zmatky,
veršíky zpité se mísí!
Až všechny, řádečka u řádky,
v tikavém řetízku visí.
Sebranka s nekalým rejstříkem!
Plodí snad básníci brak?
- "Ano, teď pane, jste básníkem,"
šklebí se datel, ten pták.

Směješ se, ptáku? Ty žertuješ?
Což je s mou hlavou tak zle?
Se srdcem ještě hůř? To je lež!
Strachuj se zlosti mé, hle! -
Básník však brousí rým pilníkem,
i když má ve tváři mrak.
- "Ano, teď pane, jste básníkem,"
šklebí se datel, ten pták.

Na jihu.
Tak visím ve větroví stromu
a houpám svoji únavu.
Mě jeden pták si pozval domů,
i dolétl jsem k hnízdu tomu: -
Jsem v předalekém přístavu!

Spí bílé moře, záliv malý,
žhne v dálce plachta purpurem,
věž, fíkovníky, přístav, skály,
kol idyla a bekot zdáli, -
ty, jihu nevino - tvůj jsem!

Vlétl nohu za nohou - je hoře.
Krok co krok jít - je zvyk německý.
Tak s větrem ulét jsem své noře
a s ptáky vznes se nad všecky -
pak na jih přeletěl jsem moře.

Moc rychle rozum dojde cíle!
Ten patron nudný k nevíře.
Mně let až zjevil v plné síle

blud mámvý: - Teď přišla chvíle
zas k životu a k nové hře...

Je moudré myslet o samotě,
však hloupé - zpívat sobě sám!
V kruh usadte se: notu k notě
teď píseň o vás, o holotě,
já, ptáčata, vám zazpívám!

Tak mladá, prohnaná a lstivá,
jste, zdá se, milování chtívá
a k němu přímo stvořena!
Já miloval jsem na severu -
co naplat! - ženu starou věru:
je "pravda" ona stařena...

Zbožná Pepa.
Dokud tílko mám tak hezké,
zbožnost vyplácí se mi.
Ví se, že bůh rád má ženské,
zvláště ty hezké, zdá se mi.
Jistě ubohému mníšku
milerád on promine,
že se mu jak mnoha mníškům
chce být u mne - aby ne!

Důstojný to pán je? I ne!
Mlád je, hned se červená,
a v nejhorší kocovině
žárlivosti zelená.
Nemiluji vůbec starce,
on zas nedbá starých žen:
bůh je dobrý, moudrý vládce,
že má svět tak zařízen!

Církev, ta ví, jak se žije,
zkoumá srdce, zkoumá tvář.
Ráda moje hříchy smyje, -
propůjčí mi svatozář!
Zašeptá se cosi rtíky,
pukrle - a jde se ven,
novým hříškem bohudíky
starý hřích je zahlazen.

Pochválen buď bůh na zemi,
který hezké holky rád,
s citovými potížemi
též se musí vyrovnat.
Dokud v těle jsem tak hezká,
zbožnost vyplácí se mi:
až pak budu stará ženská,
třebas ďáble, dvoř se mi!

Tajemná bárka.
Včera v noci, když vše spalo,
sotvaže se vítr zved,
z ulic cosi zavzdychalo -
polštář nedal spát mi hned,
ani co dřív spánku přálo:
svědomí jak z růže květ.

Tak jsem spaní vyhnal z hlavy,
zamířil jsem k pobřeží.
Měsíc svítil na člun tmavý,

muž s ním v bledém přišel -
jako s ovčí pastýř spavý:
vyplul, moře nečeří.

Na hodinku, snad i na dvě,
nebo na rok? - Náhle ovšem -
myšlenky i smysly v hlavě
zřely věčné prázdno ve všem,
propast bezedná se tmavě
odkryla - a bylo po všem!

- Přišlo ráno: na hladině
stojí člun mdle, zemdleně...
Co se stalo? po krajině
zní: Krev? křičí davy zmateně - -
Nic! My spali, spali klidně
všichni - ach, tak, blaženě!

Vyznání lásky
(při němž však básník spadl do výmolu).
Div divoucí! On letí stále?
A stoupá vzhůru, i když křídly nemává?
Co zvedá jej a nese dále?
Co úkol, účel, uzdu mu teď dodává?
On vedle hvězd a věčnosti
teď žije ve výši, jež života se straní,
i závistivé žádosti -:
A vzlétl též, kdo v letu zahlédl jej jen maní.

Ó, ptáku jménem albatros!
Já do výše se v touze věčné stěhuji.
Ach, myslím na tvůj hrdý los:
jsem k slzám dojat - ano, já tě miluji!

Píseň
theokritovského pasáčka koz.
Sám ležím tu, v břiše mi kručí, -
žerou mě štěnice.
A naproti tančí a hlučí, -
prošoupou střevíce...

Vždyť tvrdila, že touhle dobou
za mnou se vykrade.
Tak čekám tu, užírán zlobou,
jako pes v ohradě.

A při jejím slibu ten křížek?
Jak to že zalhala?
- Kdo klíček má od jejích dveří?
S kdekým snad běhala?

A odkud tu sukni má z hedvábí? -
Co na to, princezna?
Že nemálo kozlů si přivábí,
koza ta líbezná?

- Co žluči a jedu jen zplodí
čekání milence!
Tak zhoubná se houba vždy rodí
na dusné pasece.

Ach, láska mě stravuje krutě,
vlekle jak nemoc zlá, -
já do jídla nemám už chutě,

když jsi mi nepřišla!

Už měsíc se do moře vnořil,
hvězdy šly spát,
den kalně se vzbudil a ožil -
zemřel bych rád.

"Proti těm nejistým duším".
Proti těm nejistým duším
žene mne vztekly pud.
Poctami od nich se kruším,
v pochvalách tuším jen nevoli, hanbu a stud.

Že nechci na jejich provaze
putovat časem,
proto mě vítají neblaze
nasládým, prázdňým a závistným hlasem.

Kéž by mě prokleli pořádně,
měli mě za blázna!
Ten jejich psí pohled bezradně
hledá - a u mě ať padne vždy do prázdna.

Blázen si zoufá.
Co po zdi, stolu psaly spolu
má ruka blázna, srdce mé,
chce ozdobou být mé zdi, stolu?...

Vy na to: "Ruce nečisté
má blázen: hned s tou špínou dolů,
ta hrůza musí ze zdi, stolu!"

Smím ruku k dílu přiložit?
A houbu, hadr použít?
Mám jako kritik na to školu.

Když po všem je, teď chtěl bych znát,
jak vy, mudrci, jste s to psát,
jak velemoudře po zdi s....

Rimus remedium,
aneb Jak se utěšují nemocní básníci.
Z tvé huby uslintané,
ty mrcho s přízvím čas,
nám hodina za hodinou zvolna kane.
Ach, darmo v hnusu řve můj hlas:
"Zas proklet a proklet zas
buď, věčnosti chřtáne!"

"Svět celý je - z oceli:
Býk z ohně - nezaslechne křik.
Mně do kostí bolest ryje čepelí
svých letících dýk:
"Je bez srdce svět celý
a to mu za zlé mít je hloupý zvyk!"

Lej, lej už odvary,
lej, horkosti! Do mozku lej jedu!
Už nestrpím tvé rozmary.
Co? Mzdu chceš za svou vědu?
- Ha, děvko! Za tu bědu?
Buď proklet výsměch nestálý!

Ne! Vrat' se zpátky!

Vždyť venku prší, chladno je -
Že něhu čekáš od mého postoje?
Ber! Ber! Jak blyští se ty zlatky! -
Že "štěstí" tvoje jméno je?
A v tobě, horečko, mé statky? -

Když tu se dveře rozletěly!
Děšť cáká po posteli:
A závan zhasil světlo - běda béd!
- Vždyť komu teď by rýmy odletěly,
ten, na to vezmu jed,
hned opustil by svět!

"Mé štěstí!"
Zas už se u Svatého Marka tísni
dnes v tichu dopoledne holubi.
Hned v něžném chladu vysílám hrst písni
tam k obloze, jak hejno v zásnuby -
pak lákám je zas na náměstí,
rým ještě vsunu v peří holubí:
- ach, štěstí mé! Mé štěstí!

Ty klenbo nebe, modř tvá - hedváb čistý,
val vznosný chrání stavbu bohatou,
k níž vzhlížím - s láskou, strachem, se závistí...
Rád vypil bych jí duši rozpjatou!
Zas vrátil bych ji na náměstí?
Ne! - A tiše! Před tvou krásou rozžatou!
- Ach, štěstí mé! Mé štěstí!

Kams, přísná věži, ty až vystoupila,
lvím vzmachem, vítězně a bez tíže!
Tys do prostranství hluboký tón vlila -:
Být francouzská, taks jeho accent aigu, že?
Jak ty, ach, zůstat na náměstí,
Já znám to hebké naléhání, pravdaže...
- Ach, štěstí mé! Mé štěstí!

Pryč, hudbo! Stíny potměnět dřív nech,,
ať vrostou do hnědavé vlhého noci!
Je brzo na tóny, vždyť na všech zdech
tu ještě nežhne zlato rudou mocí,
ještě den je na náměstí,
den pro básnění, toulky, kradmý vzdech
-ach, štěstí mé! Mé štěstí!

K novým mořím.
Tam - já chci: a stále ještě
věřím v sebe a svůj um.
Modré moře volné - k cestě
zve mě můj janovský člun.

Vše se leskne zbrusu nově,
poledne spí na čas, vděčno -:
jen tvé oko - ocelově
zírá na mě, nekonečno!

Sils-Maria.
Zde seděl jsem a čekal, čekal - vlastně na nic,
byl mimo zlo a dobro - procházel hned tmou
a hned zas světlem, stal se cele velkou hrou
a cele mořem, cele časem bez cíle a hranic.

Vtom, přítelkyně! Z jedné byly dvě -

- a Zarathustra prošel kolem mě.

Mistrál.

Taneční píseň.

Mistrále, ty honče mraků,
vrahu strastí, bouřliváku,
nebešťane, mám tě rád!
Nejsme my dva prvotinou
téhož klína, výbušninou
s týmž údělem napořád?

Vstříc ti tančím úžlabími,
úbočími, úskalími,
tančím dle tvé píšťalky:
Svobodný a ryzí živel,
dosáhneš i bez plavidel
přes sto moří do dálky.

Zrána už tě slyším volat,
k útesům se vrhám dojat,
k žluté stěně před mořem.
Hle! Z hor scházíš: světly všemi,
diamanty, peřejemi
jako vítěz vyšňořen.

Na nebeském hladkém mlatu
viděl jsem tvé oře v chvatu,
viděl vůz, jenž tebe nes,
viděl tasit tvoji paži,
když se na koňský hřbet v ráži
jako žhavý blesk bič snes, -

viděl jsem, jak z vozu skočil,
jak ses mrštně dolů stočil,
jak ses hbitě smrskl v šíp,
do hlubin ses střemhlav vrhl, -
jak paprsek v úsvit vtrhl:
do červánků - zlatý vryp.

Tanči nyní na stu hřbetů,
mořských hřbetů, mořských střetů -
Sterý tvar vln ocení
ten, kdo nové tance hledá,
svobodné - ať umění,
radostná - ať naše věda!

Utrhněme z každé kytky
sobě k slávě pestré kvítky
a dva lístky do věnce!
Vzhůru k tanci trubadúrů
mezi svět a boha vzhůru,
k světcům, k děvkám do tance!

Komu tanec s větrem nejde,
kdo se bez pout neobejde,
uvázaný, sešlý kmet,
připomíná míliusy,
svatoušky a ctnostné husy,
 pryč z našeho ráje hned!

Zvířme veškerý prach z ulic,
chorým do nosu a do plíc,
 pryč s tou líhni nemocí!
Ať se pobřeží už vzbudí,

dost už nedomrých hrudí,
očí plných bezmoci!

Žeňme ty, co nebe kalí,
mračna valí, na svět kálí,
projasněme nebes říš!
Hřimejme... ach duchu duchů!
Spolu s tebou v bouřném vzruchu
hřímá moje štěstí - slyš! -

- Vem si na věčnou už paměť
toho štěstí jeho závět',
tento věnec s sebou v výš!
Hod' jej vzhůru, stoupej stále,
po nebeských příčkách dále,
na hvězdy - jej zavěs již!

NIETZSCHE DNES

Ž®

Tvrdí-li Nietzsche hned v úvodních řádcích, že tato kniha potřebuje víc než jen jednu předmluvu, pak jistě nemá na mysli, že by potřebovala doslov. Sepisovateli doslovů může být částečnou omluvou pouze fakt, že u nás Nietzscheovy práce tak dlouho nevycházely a že k českému čtenáři nedoléhala ani ozvěna jejich proměnlivého a vzrůstajícího vlivu na současné myšlení. Nicméně omluvou právě jen částečnou. Je dnes totiž více než kdy dříve zřejmé, že skutečnou obranou proti všem účelovým, preventivním i kořistnickým výkladům Nietzscheovy filosofie není nalezení "správného" výkladu, nýbrž opravdu pozorná četba jeho textů, četba, jež nevynechá žádný zákrut ani zvrát jeho uvažování. Nietzsche ztělesnil svým myšlenkovým vývojem netypický způsob filosofování, který nepřestává vyzývat k pochopení a svádět k nepochopení; a není vskutku nic snazšího než Nietzscheho "zaměnit": neustále hrozící možnost, že bude zaměněn, je jedním z příznačných rysů jeho způsobu myšlení a nepřímo také podstatnou součástí jeho filosofického sdělení.

Snaha uchopit jádro Nietzscheova myslitelského odkazu měla v posledních desetiletích nejčastěji podobu otázky po jeho vztahu k "metafyzice". Téměř všeobecně se uznává, že Nietzscheovo myšlení představuje v metafyzické tradici důležitý zlom, na druhé straně se velice liší názory na to, jak tento zlom formulovat a jakou pozici v něm Nietzscheova filosofie doopravdy zaujímá: neboť taková charakteristika je už plně závislá na vlastním chápání metafyziky. Není tedy divu, že se jedna z nejvlivnějších interpretací Nietzscheho za poslední půlstoletí zrodila právě z nejvýraznější koncepce metafyziky. Podle Heideggera stojí sice metafyzika na fundamentálním rozlišení mezi jsoucnem a bytím, není však s to zahlédnout ne-jsoucí, diferentní povahu bytí, a chápe je proto jako nejvyšší jsoucno. Na konci dějinných proměn absolutizovaného jsoucna nalézá pak Heidegger u Nietzscheho vůli k moci jakožto vyhrocenou subjektivitu zcela emancipovaného subjektu a spatřuje v ní výsledek Nietzscheova záměrného obrácení počátečního, platónského rozvrhu metafyziky. Obecně vzato je tedy Nietzsche pro Heideggera myslitelem, který usiluje o překonání metafyziky, avšak nedokáže vykročit z jejího zaměňování bytí za poslední jsoucno, a proto ji svým úsilím vlastně nevědomky završuje a uzavírá.

U Nietzscheho samého je pojem metafyziky - jako ostatně naprostá většina jeho pojmů - značně rozkolísaný, nejdůležitější úlohu plní však nepochybně tam, kde má charakterizovat způsob myšlení, který chce Nietzsche jakoby zevnitř rozlomit: a v tomto významu rozumí Nietzsche metafyzikou morální výklad světa. Stále zřetelněji spatřuje celé své dílo - počínaje metafyzikou

tragédie, přes radikální kritiku metafyzických konceptů vůbec, až k různým formám přitakání ne-morálnímu, otevřenému světu - jako boj proti jednoznačné polarizaci morálního vidění, které veškerý význam, všechnu krásu a každé tajemství ve světě odvozuje z jakéhosi posledního, ryziho a transcendentního "smyslu světa". Nietzsche spatřuje v tomto morálním výkladu projev slabosti, pokus vystoupit z enigmatického pole světa a spočinout v úlevném obecném přesvědčení, že svět jako celek má poslední "smysl". Míra neotřesitelnosti tohoto "smyslu" je pak dána mírou jeho neuchopitelnosti. Že se takový "smysl" může ukázat nejen jako "ne-jsoucí", nýbrž že se stále častěji ukazuje i jako prostě nejsoucí, vede posléze k hluboké krizi, k otřesu smyslu vůbec, neboť všechny dílčí formy smyslu byly již uvedeny v závislost na "smyslu" posledním. Postupující nihilistická krize je tedy pro Nietzscheho přímým důsledkem metafyziky jakožto umělého dilematu mezi absolutním smyslem a absolutním nesmyslem, metafyziky jakožto neschopnosti žít se smyslem podmíněným, tj. vnitřně ohroženým nesmyslností, ale proto ještě ne nicotným. Nietzsche nalézá možné východisko v tom, že si přestaneme nutnost koexistence s nesmyslností zakrývat, že se naučíme chápat svět jako místo situovaného smyslu, jehož zrod, proměny a samozřejmě také zánik jsou výsledkem neustálého vnitřního napětí vůči nesmyslnosti. Přesněji řečeno: výsledkem napětí, jež vyplývá z možnosti, že nesmyslnost zastupuje jinou podobu smyslu. Přijetí této (neabsolutizované) nesmyslnosti nám umožní využít její osvobodivou sílu a odhalit na jejím rubu například vzácnost a plnou prožitelnost života, na niž cílí Nietzscheova myšlenka věčného návratu.

Spis *Die fröhliche Wissenschaft* vyšel v srpnu 1882 (předmluva, pátá kniha a závěrečný cyklus básní byly doplněny v roce 1886) a lze jej považovat za jakýsi pomyslný střed Nietzscheovy tvorby - jak ve smyslu chronologickém, tak pro vyváženost jednotlivých myšlenkových motivů. Především je to však kniha, v níž Nietzsche poprvé vsutku nachází sebe sama, první vrchol jeho zralého díla. Základní témata, která Nietzsche záhy poté zapojí do poetického rozvrhu *Zarathustry*, zde přitom vystupují v diskursivní podobě a v kontextu svého vzniku, takže jsou v jistém ohledu přístupnější. Nietzsche zamýšlel původně psát pokračování svých "myšlenek o morálních předsudcích", tzn. spisu *Ranní červánky* (*Morgenröte*, 1881), a zapracoval sem proto i záznamy starší. Během vlastního vzniku knihy dochází však v zaměření jeho úvah k důležité změně, neboť se v nich začíná prosazovat myšlenka věčného návratu téhož.

V souvislosti s výrazem "radostná věda", přejatým z provenzálské poezie, je třeba si položit otázku, proč a v jakém významu mluví tehdy Nietzsche tak často právě o radosti. Označuje-li při zpětném pohledu tuto dobu za své "uzdravování", nemá na mysli jen faktické zlepšení svého zdravotního stavu (v předchozím období prošel vůbec nejhorší krizí), ale zejména překonání několikaleté "zimy", období nedůvěry, kdy se záměrně soustředil především na "hořké, drsné, bolestné stránky poznání". Tato nesmlouvavě kritická fáze jeho myšlení, jež začala v roce 1876 rozchodem s Wagnerem a zahájením práce na knize *"Lidské, příliš lidské"* (*Menschliches, Allzumenschliches*, 1878-1880), byla reakcí na "romantičnost" metafyziky tragédie, kterou Nietzsche rozvinul - tehdy ještě pod silným vlivem Schopenhauerovým a Wagnerovým - ve své prvotině *Zrození tragédie* (*Die Geburt der Tragödie*, 1872). Proti přeceňování obou učitelů, ale i proti světodějnému významu tragického génia vůbec staví potom Nietzsche svého "svobodného ducha", který se vznáší nad různými mravy i míněními a z důkladného kritického odstupu prohlédá a demaskuje nejrůznější ideály, nalézaje za všemi pečlivě utajovanou podmíněnost pohnutkami vpravdě "příliš lidskými". Nietzsche se pro tento

kritický postoj rozhoduje, aby se vymanil z vlastních iluzí, především ze své idealizace tragického smýšlení, avšak převážně negativní a destruktivní zaměření této kritiky jej nemůže pro svou lehkost natrvalo uspokojit; později označuje toto období své tvorby - do něhož patří i již zmíněný spis Ranní červánky - právě kvůli této negativitě za čas pouště a odříkání.

Radost z uzdravení je mu pak především radostí z otevírající se možnosti nového přitakání, nových, pozitivních konceptů celku světa, které objeví v lidském životě opět význam a váhu, nikoli však už na způsob výkladu morálního, který ve svém zaujetí pro čisté protiklady vložil všechnu váhu do ryziho "smyslu". V prvním plánu je odpovědí na tuto situaci pro Nietzscheho právě myšlenka věčného návratu téhož. Promýšlí ji v té době v nejrůznějších aspektech, z nichž postupně vystupují dvě hlavní, těsně spjaté linie: za prvé kosmologicky dovozovaná bez-cílnost světa a za druhé - bez-cílnosti a nutnosti umožněný - maximální důraz na přítomnost v širokém smyslu slova, který jí propůjčuje platnost věčnosti. Nietzsche rozvíjí tyto úvahy in extenso pouze v poznámkách, do textu Radostné vědy nechává jejich výsledky proniknout toliko zčásti, nejraději ve formě náznaku či otázky (srv. např. aforismy Hlasatelé účelu bytí /1/, Střezme se /109/, K Novému roku /276/ či známý aforismus Největší zátěž /341/). Myšlenka věčného návratu objevuje tedy jeden typ "váhy", váhu času jakožto přítomnosti. Vedle toho rozvíjí Nietzsche myšlenku tvorby, tvůrčího experimentu, která bude v Zarathustrovi nezbytným pendantem k věčnému návratu, postihující v podobě nadčlověka čas jakožto roztržku mezi minulostí a budoucností. Není možné zde rozvíjet zevrubný výklad poměru mezi těmito protikladnými, odporujícími si myšlenkami, které představují ve svých důsledcích také velice podnětnou koncepci časovosti vůbec; budiž tu poukázáno jen na to, že právě ony jsou pro Nietzscheho odpověďmi na zásadní otázku jeho tehdejší situace, zda je totiž věda s to cíle nejen kritizovat a ničit, nýbrž také vytyčovat. Na rozdíl od kritizovaného cíle "morálního" není žádná z těchto myšlenek absolutní: vzájemně se podmiňují, doplňují, interpretují, a jsou proto bytostně dvojznačné.

Ž®

Jestliže Nietzsche v proslulém aforismu Pomatenec vyličil smrt boha ještě s romantizujícím patosem úzkosti z právě procítěné ztráty (af. 125), pak aforismus, v němž se k tomuto tématu vrací s odstupem několika let v dodatečně připojené páté knize, se už jmenuje Jak je to s naším veselím (af. 343): "[...] čím to je, že dokonce i my hledíme vstříc tomuto postupujícímu zatmění bez opravdové účasti, především bez starosti a úzkosti o sebe? Snad jsme ještě příliš ovlivněni nejbližšími důsledky této události - a tyto nejbližší důsledky, její důsledky pro nás, nejsou navzdory všemu očekávání vůbec smutné a zarmucující, podobají se spíše jakémusi novému, těžko popsatelnému druhu světla, štěstí, ulehčení, rozveselení, povzbuzení, červánků..." Radost je známkou toho, že zde dochází k osvobození i od negativní závislosti na nepodmíněném smyslu, že jej už nemusíme ani popírat, ani postrádat; nejvlastnějším výrazem takového osvobození se Nietzschemu stává pojem smíchu. Tvrdí-li tedy hlasatelé morálního účelu hned v prvním aforismu Radostné vědy, že "existuje něco, čemu se už absolutně nesmíme smát", jsou pro Nietzscheho "námitka, nevěra, radostná nedůvěra, žert [...] známkou zdraví: vše nepodmíněné patří do patologie" (Mimo dobro a zlo af. 154). Smích jako obrana proti nepodmíněnosti posledního smyslu nepramení samozřejmě z naruby obráceného "morálního" přesvědčení o neexistenci smyslu vůbec: smysl, na kterém záleží, není však už hledán v "prvních a posledních věcech", jimž se nelze smát nikdy. Odvrat od prvních a posledních věcí, spojený se snahou stát se "dobrým sousedem věcem nejbližším", který byl charakteristický pro obrat Nietzscheho uvažování v Lidském, příliš lidském,

dostává nyní - díky novým způsobům porozumění celku - hlubší význam. Ukazuje se, že je možné jakoby uvolnit a obrátit směr filosofického pohledu: Nietzsche se už primárně nesnaží přizpůsobit to, co vidí, jednotě hledaného "počátku" či "cíle", prodlévá u nejrůznějších, pro tradiční filosofii často opravdu irrelevantních věcí a teprve zkoumáním jejich významové stavby, tzn. rozvíjením a odkrýváním plnosti jejich významů, se postupně dobírá celkových - nikoli však posledních - souvislostí. Pohybuje se ve světě, který se člověka týká, v proměnlivém "světě hodnocení, barev, akcentů, perspektiv, hierarchií, přitakání a popírání" a v něm osvědčuje svůj cit pro ono zvláštní významové zauzlení, jímž je svět v každé věci přítomen. Ve svém umění dovádět tyto významy k celkovým perspektivám se Nietzsche ovšem "učí od umělců", nadsazuje, přehání, vyhrocuje v detailu: ale stejně jako oni nepodvádí v celku. Je poctivý, protože nechce ani sebe, ani nás dovést k něčemu, co samo o sobě "má být" a co by tudíž bylo poslední instancí. Nietzsche se vskutku táže, to jest dokáže být bezohledný vůči svým vlastním objevům i nejmilejším myšlenkám, vyvrací sám sebe; často si tedy odporuje. Beze zbytku o něm platí, co on sám řekl o Schopenhauerovi: že to byla síla jeho intelektuálního svědomí, která ho nutila si téměř v každém bodě odporovat. Proto je tak výrazným opakem "moralistů", kteří stále hlásají totéž, totiž radikální tázání, a prožijí díky tomu celý život v blažené sebejistotě. V nespočetných fasetách Nietzscheových aforismů se tradiční metafyzická polarita černé a bílé láme v zářivou barevnost světa opravdu otevřeného.

Ž®

Nové chápání světa vyrůstá zejména z důsledného a netradičního způsobu, jímž je respektována konečnost lidského bytí. Člověk je i svým chápáním a rozuměním, svým vztahem k celku a svou filosofií součástí světa, je v něm "obsažen" - nikoli ovšem v úzce chápaném významu prostorovém. Ve svém vztahu k celku se vždy s něčím ztotožňujeme a od něčeho odpoutáváme a tato základní orientace (význam celku) není nikdy "čistým poznáním": co se takto o celku ukazuje, je pokaždé též výsledkem našeho vlastního konkrétního nasazení a může vyjít najevo, že to nebylo ničím jiným. Člověk se staví svým souzením a hodnocením do určité celkové souvislosti, zjednává si svým pojetím celku v jistém ohledu jasno o skutečnosti, ale zároveň si tím jiné aspekty skutečnosti nutně zkresluje, přizpůsobuje a zakrývá. Celkovou souvislost pro nás určuje to, co vidíme a přijímáme, ale mohlo by ji určovat i to, co právě nyní nevidíme či odmítáme; soud našeho vidění je neustále vystaven soudu toho, co nevidíme. Celek není tedy jen "před" námi, nýbrž i "za" námi: jsme ve světě tak, že jsme sami vždy také "ve hře". Konečnost 'bytí ve světě' znamená, že svým pochopením celku ze světa nevystupujeme, nýbrž že jím naopak do světa vstupujeme: a to do světa, který nemáme nikdy "před sebou". Ke světu jakožto zakoušené sounáležitosti různých celkových významů se může člověk vztahovat pouze nepřímo, tedy způsobem, jak se v celkových významových strukturách pohybuje. Při měření a vážení hodnot věcí, které je pro Nietzscheho nejvlastnějším živlem lidského bytí, nesmí člověk podlehnout iluzi, že stojí "proti" světu, že jej uchopuje a může soudit: neboť k tomu by musel zaujmout stanovisko "nad" světem. "[...] připadá nám dnes přímo směšné, že by si člověk chtěl osobovat vynalezení hodnot, jež by měly převyšovat hodnotu skutečného světa [...] Celá ta atituda 'člověk vůči světu', člověk jako princip 'popírající svět', člověk jako hodnotové měřítko věcí, jako soudce světů, jenž nakonec klade na své vázky bytí samo a shledává je příliš lehkým - uvědomili jsme si nehorázný nevкус této atitudy a zprotivila se nám - smějeme se už, když vedle sebe najdeme 'člověk a svět', oddělené jen sublimní domýšlivostí slůvka 'a!'" (Radostná věda /dále = RV/346). Toto "zbloudění" má velmi rozmanité podoby, avšak jeho prapůvodním základem je

bezpochyby snaha metafyziky najít transcendentní bod, v němž by se protínaly intence všech forem smyslu, najít "smysl světa", do něhož by svět ústil a s nímž by byl člověk skrze své nitro bytostně spjat. Skutečným výsledkem tohoto úsilí bylo však víceméně zdařilé vytržení člověka ze souvislosti světa, nahrazení různotvaré podmíněnosti světem podmíněností bohem, což vytvořilo nejdůležitější předpoklad pro vznik novověkého subjektu, který stojí nakonec proti světu sám jako poslední půda - nebo dokonce zdroj - veškerého smyslu.

Ž®

Nietzschova radikální světskost rozhodně není "světskostí" moderního subjektu, jenž právo na výjimečnou distanci ke světu, za něž vděčil vztaženosti k absolutnímu bohu, neprávem přikl sám sobě; světskost Nietzschova myšlení nevzniká ani prostou amputací transcendence zaměřené k absolutu a omezením člověka na plochou jednorozměrnost "smyslového" či "zdánlivého" světa. To je třeba mít na mysli, chceme-li rozumět závěru Nietzschova líčení, jak se "pravý svět" stal nakonec bajkou: "Pravý svět jsme odstranili: jaký svět nám tedy zůstal? snad zdánlivý?... Ale ne! s pravým světem jsme odstranili i svět zdánlivý!" (Soumrak bůžků). Svět, v němž žijeme, není ve smyslu metafyzické dichotomie ani pravý, ani zdánlivý, je to jeden - "enigmatický" - svět, ve kterém mohou být tytéž věci pravé i zdánlivé, protože se v něm může měnit význam.

Jestliže Nietzschův svět "neodtéká" do naprosté jinakosti zázvěti, neznamená to tedy, že je o transcendenci "kratší". Neztrácí se zde žádný podstatný rozměr skutečnosti, ale na rozdíl od metafyzické tradice jsou významové dimenze světa jinak uspořádány: neuskupují se již v čisté, morální protiklady, jejichž vše syntetizující póly leží nutně mimo svět. Vzájemná vazba těchto neslučitelně soudržných dimenzí tvoří skrytý půdorys světa, v němž jsou věci i činy více-značné, bez obecného řešení a v němž dění i myšlení neztrácí dynamiku právě proto, že tento svět jako celek nemá - ani nepředmětně a neuchopitelně - jediný a první zdroj či jediný a poslední cíl.

Za určující rys Nietzschova způsobu myšlení, úzce související s jeho rozporuplností a "zaměnitelností", lze v jistém smyslu pokládat právě re-organizaci myšlenkových motivů a určení, rozlomení jejich morálního uspořádání v obecně jednosměrnou formaci a postupné "mobilní" vymezování a evokování prostoru, v němž se lidský život odbývá. Transcendování se pak neodnáší k jakési "transcendenci vůbec", odehrává se ve světě, tzn. v prostoru mezi protikladnými významovými dimenzemi, v němž vládne tragická (nebo - chcete-li - komická) provázanost a odkázanost, takže kdo chce příliš jednoho, dosáhne spolehlivě druhého. Takový svět má svou vlastní hloubku, neboť věci v něm mají svůj rub; má i svou vlastní, živou a nestálou soudržnost, a nepotřebuje proto už nic posledního, netřeba jej na nic "zavěšovat".

Jednotlivé, konkrétní významy, jimiž v takovém světě žijeme, nejsou a nebudou definitivně posvěceny, musíme za ně sami ručit a zůstávají problematické, ale právě proto nesou punc jedinečnosti. Smysl představuje v tomto světě vždy vyloženost z určité perspektivy: snaha překonat a odstranit perspektivitu jako takovou nevede ke světu "samému", má naopak za následek ztrátu smyslu. Způsobem, jak s jednotlivými perspektivami zacházíme, se nepřímým vztahujeme i ke světu, ale je to nyní svět nejednoznačný, "nekonečný" ve významu hermeneutické rozevřenosti: "Svět se pro nás stal [...] ještě jednou ,nekonečným': neboť nemůžeme odmítnout možnost, že zahrnuje nekonečné množství interpretací" (RV 374).

Ž®

Nietzsche byl mezi mysliteli naší epochy první, kdo jasně nahlédl fundamentálně interpretativní povahu zkušenosti, vyvodil z tohoto

náhledu zásadní důsledky, a odmítl proto jakoukoli hypotézu "pravého světa" či "pravdy o sobě", která by snad bytí někdy zbavila jeho význačného charakteru. Terčem jeho kritiky je kromě jiného i sebeklam vědy, že právě ona je s to poskytnout pozitivní poznání stavu, jak se věci samy o sobě mají, že její metoda vede k poznání faktů samých. Tuto představu Nietzsche označuje s přímocností sobě vlastní za "neomalenost a naivitu, pokud ovšem nejde o duševní nemoc, o idiocii" (RV 373) a staví proti ní svou známou tezi, že "právě fakta neexistují, jen interpretace".

Avšak Nietzscheův rozvrh světa znemožňuje absolutizovat pod titulem pravdy nejen určitý typ interpretace, ale také jeho překročení či překračování: "pravda sama" u něho není možná ani jako ne-jsoucí a ne-poznaná skrytost, k níž bychom díky oddanosti svého tázání byli na cestě. Neboť i ve víře, že skutečnost se někdy (byť v nedohlednu) ukáže ve světle "pravdy samé" a že myslitelé této přicházející pravdě slouží, se podle Nietzscheho projevuje instinkt slabosti, touha po jistotě, tzn. snaha překročit alespoň výhledově rozporuplnou konečnost našeho postavení ve světě. Filosof může sice skromně tvrdit, že se vystavuje pravdě jako nejvyšší instanci a odevzdaně jí slouží, ale právě tím sugeruje sobě samému i všem ostatním, že k ní má intimní a trvalý poměr, a to dokonce i tehdy, když se mu nic pravdivého říci nedaří. Filosofie působí potom jako opora a povznesení, protože nalezla svůj absolutní cíl, k němuž může vyzývat, aniž by jej znala, a filosof může z obecného vztahu k němu čerpat přesvědčení o svém privilegovaném postavení - samozřejmě nikoli vůči pravdě, nýbrž vůči ostatním; může nechávat, jak říká v jedné poznámce Nietzsche, "všechny druhy lidí gradatim stoupat až ke svému typu jako nejvyššímu". Avšak mezi oddanou a programovou láskou k pravdě a schopností ukázat něco pravdivého nevládne přímá závislost a úměra: naopak se může velmi snadno stát, že neustále se opakující "moralizující" vyzývání pravdy způsobí, že mezi nimi nastane úměrnost nepřímá a že za hlásáním pravdy přicházející vládnout vyvstane zcela zřetelně ona příliš lidská potřeba jistoty a přehlednosti ohledně celku, kterou odhaluje Nietzsche.

K samé podstatě interpretace patří podle Nietzscheho "znásilňování, upravování, zkracování, vypouštění, vycpávání, dobásňování, falšování". Poznávání je tedy schematizováním a zpracováváním, avšak není už - jak tomu bylo u Kanta - zaručena jednotou rozumových kategorií jeho apriorní objektivita: jde zde o schematizaci zaujatou, motivovanou. Právě proto neexistují pro člověka žádné "věčné" či "poslední" perspektivy a horizonty, právě proto se v konkrétních případech nikdy neotvíráme pravdě samé, nýbrž přijímáme za svou tu interpretaci, která pro nás v dané situaci představuje to "pravé", aniž by musela být pravdou samou, tzn. aniž by ztratila svůj charakter interpretativnosti a byla prostá zdání.

Tematický komplex spjatý s pojmem pravdy (a zahrnující také otázky poznání a jazyka) patří k nejpodnětější, ale i nejsložitější oblastem Nietzscheovy filosofie. Pro naši souvislost je důležité zdůraznit jeden z momentů této problematiky, který se výrazně uplatňuje právě v Radostné vědě, a to je Nietzscheova rehabilitace zdání. Zdání, povrch, forma, to vše je zde obecně vzato stejně důležité jako pravda a pro samu pravdu nezbytné; zdání je to, co "působí a žije": "Pohleďte na tu horu! Na ten oblak! Co je na nich ,skutečného'? Nuže sejměte z nich veškeré fantasma a celý ten lidský přídavek, vy střízliví!" (RV 57). "Jen blázen by si myslel, že stačí poukázat na tento původ a mlžný závoj bludu, aby byl zničen svět platící za podstatný, takzvaná ,skutečnost'! Jen jako tvůrci můžeme ničít!" (RV 58).

Krok, jímž je zdání učiněno rovno-cenným s pravdou, nás opět

staví do oné zvláštní myšlenkové situace zpřítomňující významovou otevřenost světa, která v Nietzscheových úvahách krystalizuje v různých podobách a kterou lze sledováním jeho strategie rekonstruovat. Zdání (schematizace) je pravda, neboť bez něho nejsme vůbec schopni poznávat a žít, a zároveň je tato pravda jakožto schematizace "iluzí", která může být zpochybněna a překročena. Pravdou zde může být odkrytost i to, co ji jakožto skryté zpochybňuje, a proto se pravda a zdání musí navzájem "převtělovat". Svět musí být tvořen stejně původně obojím, nemáme-li ztratit základní významový prostor svého konečného bytí, prostor rozhodování, zda je naše schematizace pravdou, nebo zda je naše pravda schematizací.

Ž®

Poslední slova mohou působit jako pouhá hříčka, jsou jí nicméně jen zčásti. Obsahují také poukaz na zásadní divergenci, která se objevuje mezi prodlouženými liniemi Nietzscheova myšlení na straně jedné a některými tendencemi současné filosofické diskuse na straně druhé. Tato divergence bývá většinou přehlížena a poslechneme-li si některé Nietzscheovy výpady proti metafyzické víře v nezpochybnitelnou hodnotu pravdy, proti přesvědčení, že bůh je pravda a pravda je božská, nelze se takovému přehlížení divit: "Svět, který se nás týká, je nepravdivý, tzn. není to žádný fakt, nýbrž domýšlení a zaokrouhlování hubeného počtu pozorování; je v 'toku', jakožto něco dějícího se, jakožto neustále se posouvající nepravda, která se nikdy neblíží pravdě: neboť - neexistuje žádná 'pravda' " (Vůle k moci, af. 616). Nezní snad tyto věty, jako by je napsal autor nejen dosud moderní, nýbrž dokonce post-moderní avant la lettre? Většina myslitelů, kteří si rozumějí z nějaké podoby onoho "post", se ostatně k Nietzscheovi v tomto smyslu také hlásí: a přece skrývá tato blízkost hluboké rozdíly.

Nietzscheova kritika metafyziky je zaměřena proti pojmu absolutní pravdy, ať už přítomné či budoucí, která by zrušila interpretativní charakter našeho rozumějícího bytí, která by stála "nad" interpretací a činila tedy interpretování nadále zbytečným. Kritické odmítnutí poslední metafyzické pravdy však není hlavním výkonem ani cílem Nietzscheova myšlení, pouze prvním předpokladem. Nietzsche nás totiž konkrétními a vykazatelnými obraty svého myšlení postupně vtahuje do víceznačného světa, v němž může v závislosti na situaci záležet na přítomnosti, ale i na ne-přítomnosti, na pravdě odkryté, ale i skryté. Interpretativní charakter tohoto světa má za následek, že zde cokoli může vystupovat jako věc sama či smysl, nebo naopak jako pouhé zdání či nesmysl. A je tomu tak právě proto, že v takovém světě není žádná "věc o sobě", která by dvojznačný prostor interpretování definitivně prolamovala. Současnou terminologií to lze formulovat tak, že v interpretativním prostoru lidského bytí může znak "mizet", takže stojíme tváří v tvář přítomné věci, a může v něm "mizet" věc, aby nám zanechala netransparentnost znaku či zdání. Být ve světě interpretace znamená být neustále u věci a v tomto smyslu "mimo" znak, text či jazyk; pochopitelně to neznamená být "nad" textem a jazykem, tj. nepotřebovat je: dimenzi "mimo" nám otevírá pouze jazyk a text a je to interpretace, která zde v konkrétních případech zjišťuje a zajišťuje "průchodnost".

Je-li každá pravda a přítomnost zprostředkovaná, interpretovaná, není tím tedy u Nietzscheho suspendován její význam pravdivosti a přítomnosti. Nemohou-li smysl, pravda a přítomnost vystoupit z pohybu interpretace, neplyne z toho, že jsou jen "takzvané": jsou neabsolutní, ale právě proto mohou být skutečné. Neboť skutečná přítomnost je možná pouze v rámci takto pojaté interpretace, nikoli absolutně. Nacházet se ve sféře interpretace znamená nejen to, že nemůžeme dojít k žádnému definitivnímu a poslednímu bodu značení, nýbrž i to, že v každém okamžiku u konečného bodu značení jsme. Není-li v tomto ohledu nic obecně

privilegováno, pak v konkrétní situaci je vždy a nutně něco privilegováno, byť nikoli navždy. Interpretace je sama sebou jen tehdy, když v ní může cokoli nabývat jak hodnoty "věci samé", tak hodnoty "pouhého zdání", ale právě proto jsme nuceni neustále interpretovat, tzn. rozlišovat ve své situaci pravdu a zdání, stavět se právě nyní na stranu přítomného či nepřítomného apod. Lze tedy právem tvrdit, že u Nietzscheho je hledání absolutní pravdy či přítomnosti, jež by se obecně vymkla další interpretaci, nahrazeno interpretováním: ale interpretaci Nietzsche chápe jako tvořivé hledání pravdy naší situace a tohoto okamžiku.

Předvedení vzájemné provázanosti různých typů opozic a celkových významů opisuje nerozhodnutelný rámec pro naše rozhodování a umožňuje Nietzscheho položit hlavní důraz na to, jaký tvar dokáže v tomto "rámci" každý z nás dát svému bytí. Uvedení těchto opozic do odkázanosti vzájemné "relace" zde rozhodně není prostředkem k tomu, abychom sestoupili k jakémusi hlubšímu dění, ke hře bez hranic, z níž je vše odvozeno. Takové neuchopitelné dění by konstitovalo vše tím způsobem, že by v každém momentu bylo jak přítomnosti, tak nepřítomnosti - a vůbec všeho - zhruba stejně. Pravda i přítomnost jsou pak jen odvozenou součástí a funkcí hry, jsou jí "vepsány", jak říká J. Derrida. O nepravdě či iluzi není třeba se šířit, protože iluze ve vlastním smyslu, o jejíž podvrácení zde jde, je v zásadě jen jedna: totiž představa "pravdy o sobě". Formulace o neabsolutní hodnotě pravdy "vepsané" do systému šifer, o znaku, který je "prost každé přítomnosti (tzn. absolutní - P. K.) pravdy", lze jistě akceptovat. Avšak není pak třeba se ptát, jaké pravdy tento znak není prost, jak se pravda "vepsaná" do systému šifer liší od nepravdy "vepsané" do systému šifer? V daném pojetí vše nasvědčuje tomu, že pokud se pravda neabsolutizuje, pokud si nečiní nárok na postavení "nad" procesem značení, potom na rozdíl mezi pravdou a nepravdou vlastně nesejde. Záleží tu totiž na něčem jiném (ba dokonce radikálně jiném), co předchází alternativně přítomnost-nepřítomnost a přesahuje smysl bytí, co nemůžeme nikdy spatřit ani pojmenovat. Omezíme-li vše na text, který prýští z neuchopitelné hlubiny, má účast na hře diferencí za cíl zakusit non-originární konstituující syntézu, původ-nepůvod: pokud účastník hry vůbec něco chce, pak dotknout se nedotknutelného. Z hlediska Nietzscheho rozvrhu není však metafyzičnost nezbytně spjata s myšlením přítomnosti v silném slova smyslu, nýbrž především se snahou myslet a zakoušet svět naráz, hledat něco, co se vymyká všem určením a všem jménům, a snažit se to postihnout krkolomnými konstrukcemi. Nelze-li u Nietzscheho nalézt jediné či poslední jméno, není-li pravdy o sobě, vyplývá z toho, že pravdou a přítomností se může stát cokoli, a proto záleží na tom, jak užíváme různých jmen. Přítakání interpretaci, vědomí nemožnosti definitivně oddělit pravdu a nepravdu, je u něho na prvním místě převzetím závazku oddělovat a jeho myšlení nelze tedy jako celek redukovat na přítakání "světu znaků, který je bez chyby": takový svět by byl sice otevřen aktivní interpretaci, ale zároveň by k ní nebyl žádný důvod. K dotyku s nedotknutelným by pak stačilo psát.

Ž®

Není divu, že takto jednorozměrné pojetí světa interpretace ovlivňuje často i vlastní způsob psaní a čtení. Autoři se ochotně poddávají všem svým nápadům, hrají si s narážkami, konotacemi a souvislostmi a o vše se s námi rádi dělí, neboť na všem něco je a všechno s něčím souvisí. Čtenář pak nečte, nýbrž "přepisuje", oddává se svým vlastním konotacím a pokračuje v nekonečné hře. Jistě, výsledný význam musí být "dotvářen" kompetencí jednotlivých čtenářů, avšak dotvořit, interpretovat text vždy znamená, že se snažím co nejpresněji uchopit významové intence textu, který se snažil ztělesnit určující aspekty skutečnosti:

dotváření textu tedy dotváří mne samého. Bez tohoto napětí je celý proces jen nekonečně nudnou hrou. Nic není Nietzscheovu duchu vzdálenější než těkající uvolněnost a nenáročnost, jež se tak často projevuje mimořádnou spletností a nečitelností textu. Velmi dobře však ví, jak je svůdná a jak souvisí s úspěchem: "Kdo dnes umí jakožto učitel otevřít oblast, v níž mohou pracovat s jistým úspěchem i malí duchové, je zakrátko slavným mužem: tak velký je vzápětí zástup, který se k němu hrne" (Schopenhauer jako vychovatel, kap. 6).

I pojem plurality má v celku Nietzscheova myšlení jinou funkci, než mívá obvykle dnes. Rozmanitost režimů, jazykových her a paradigmát není pro Nietzscheho žádný "konečný stav světa"; takto konstatovaná pluralita je vlastně jen jednou celkovou perspektivou, a kdybychom u ní setrvali, pak se opět stavíme "nad" svět a můžeme v jejím rámci snadno střídat jednotlivá stanoviska, aniž bychom potřebovali "být tvůrci". U Nietzscheho proti ní vždy stojí perspektiva jednoty, v níž prosté konstatování plurality figuruje jako slabost. Neboť Nietzscheovi záleží na umění opravdu měnit perspektivy, tzn. na umění stavět se proti jednotě tam, kde potlačuje pluralitní ráz rozumějícího spolubytí, a proti pluralitě tam, kde se mění v lhostejnost či ve vzájemné přesvědčování, při němž nejde o věc, nýbrž jen o dosažení shody. Zdůrazňování zásadního významu plurality a polemika proti absolutizaci určitého pojetí celku či pravdy může být výjimečným činem, pokud taková absolutizace opravdu vládne, ale může být i opožděným bušením do něčeho, co už nemá žádnou sílu, či dokonce novou, obzvlášť lacinou absolutizací.

Ž®

K rozbití metafyzických schémat, která deformovala základní významy tak, abychom mohli zakoušet svět naráz, dospívá Nietzsche zejména díky své již zmíněné poctivosti k sobě samému. Zastává postupně různé jednostranné pozice, z nichž každá je v dané situaci nahlédnutelná, ale musí být za jiných okolností opuštěna, a nepokouší se je násilím sjednotit. Nenalézá za nimi žádné nepředmětné "řešení": obnažuje svým situativním a strategickým způsobem myšlení významovou otevřenost světa, na niž můžeme a musíme nalézat odpověď každý sám; možná nikoli jen pro sebe, ale rozhodně pouze za sebe. V tomto světě nepřichází vládnout metafyzické Jedno, ani v něm není všechno jedno: každý skutečný význam se v něm rodí jako jedinečné rozhodnutí, jež aktualizuje a oživuje obecnou nerozhodnutelnost.

Filosof podle Nietzscheho transfiguruje své bytí ve světě v pojmy a chce při tom "nechat v sobě zaznít všechny tóny světa".

Nepronášá nikomu řešení: vytváří svými obraty určitý styl vidění a hodnocení, zachycuje složitý akord jedinečné zkušenosti, který může ozřejmit povahu bytí ve světě i druhým. Učit se ze stylu myšlení znamená však snažit se dostat požadavku, jež Nietzsche staví před každého, kdo ho chce následovat: "Staň se tím, kým jsi!" Právě tomu se máme učit z Nietzscheho a v tomto smyslu není Nietzsche myslitelem ani moderním, ani postmoderním, nýbrž stále ještě budoucím.

Pavel Kouba

OBSAH

RADOSTNÁ VĚDA	5
PŘEDMLUVA	7
"ŽERT, LEST A POMSTA."	14
KNIHA PRVNÍ	30
KNIHA DRUHÁ	72
KNIHA TŘETÍ	109
KNIHA ČTVRTÁ	157
KNIHA PÁTÁ	200

PÍSNĚ PRINCE PSANCE 254
Nietzsche dnes 269

FRIEDRICH NIETZSCHE
RADOSTNÁ VĚDA

("la gaya scienza")

Z německého originálu
Die fröhliche Wissenschaft
přeložila Věra Koubová
Doslov napsal Pavel Kouba
Obálku navrhl Petr Palarčík
Typografická úprava Markéta Pučoková
Odpovědný redaktor Pavel Šaradín
Vydalo nakladatelství Votobia
v Olomouci 1996
Vydání druhé, ve Votobii první

ISBN 80-7198-080-3

Z nabídky nakladatelství VOTOBIA
doporučujeme:

WILHELM WEISCHEDEL
ZADNÍ SCHODIŠTĚ FILOSOFIE

Zadní schodiště filosofie je populární úvod do filosofie na základě 34 krátkých portrétů velkých filosofů. Německému filosofu W. Weischedelovi se podařilo touto knihou, která se dočkala v německém jazyce mnoha vydání, umožnit mnoha lidem přístup k dějinám a základním problémům filosofie. Tajemství přístupu k filosofii "zadním vchodem" spočívá patrně v tom, že Weischedel představil "předmět filosofie" názornou a srozumitelnou řečí a při nadlehčení anekdotami a zdůraznil existenciální smysl filosofického tazání, které je vlastní každému člověku. Druhé upravené vydání doplněné doslovem profesora J. Salaquardy.

GERHARD FINK
ENCYKLOPEDIE ANTICKÉ MYTOLOGIE

Tajemný svět antických mýtů je už po staletí trvalým základem naší evropské kultury. Málokdo se v něm však dokáže skutečně vyznat. Na pomoc přichází autor se svou knihou, ve které nám představuje na 800 postav řeckých a římských mýtů. Vypravuje nejen jejich příběhy, ale zároveň nás seznamuje se základními díly světového malířství a literatury, pro které se staly inspirací. Rychlé orientaci v knize napomáhá abecední uspořádání jednotlivých hesel a přehledný systém odkazů.

ALAN W. WATTS
CESTA ZENU

Hluboce zasvěcený úvod do zenu od jedné z nejvýznamnějších osobností zabývajících se jeho studiem, žáka proslulého Suzukiho. Kniha přináší historický nástin buddhismu, jeho vývoj od počátků v Indii přes jeho přijetí v Číně v 5. století až k jeho japonské podobě, která se zachovala dodnes ve dvou tradičních směrech Sótó a Rinzai.

THOMAS CLEARY
ZENOVÁ HŮL

Stručné, ale myšlenkově bohaté a jemně humorné povídky a anekdoty zenových mistrů a jejich studentů, jež osvětlí vaši duši. Pod zdánlivě jednoduchými příběhy se skrývá hluboká moudrost a poučení.

GEORGE ORWELL

ÚPADEK ANGLICKÉ VRAŽDY

a jiné eseje

Kniha méně známých esejů autora Farmy zvířat, která obsahuje jeho postesknutí si nad nízkou úrovní moderních vražd; jeho obsáhlý esej o Dickensovi a bystré kritické poznámky ke Kiplingovi a ke svéráznému geniui Salvadora Dalího, svědeckou výpověď o věšení v Barmě a o lazarském domě v Paříži, s poznámkami o nacionalismu, o pohlednicích z pobřeží a o vlastních ambicích - zajisté vědomých - udělat z politického psaní umění.

ANTONÍN ZATLOUKAL

STUDIE O FRANCOUZSKÉM ROMÁNU

Profesor francouzské literatury na olomoucké univerzitě se soustřeďuje na interpretaci díla velkých postav francouzské prózy - Montesquieu, Diderot, Balzac, Stendhal, Flaubert, Gide - a podává tak obraz vývoje francouzského románu od osmnáctého století až do současnosti. Je to kniha, která určitě přitáhne zájem vysokoškolských studentů a učitelů i laické veřejnosti.

JANUSZ TAZBIR

PROTOKOLY SIONSÝCH MUDRCŮ

PRAVDA, NEBO PODVRH?

Publikace předního polského historika a popularizátora historického poznání se zabývá motivy a okolnostmi vzniku tak zvaných Protokolů sionských mudrců. V češtině poprvé vychází kniha, která podrobně informuje o spisu, jenž ovlivnil dějiny 20. století podobně jako Mein Kampf či Stručný výklad dějin VKS(b).

MARCEL PROUST

ESEJE - ZAMYŠLENÍ NAD SAINTE-BEUVE

Soubor šestnácti esejů, který byl dávno po autorově smrti rekonstruován z pozůstalosti, není dílem okrajovým, ale spíše přípravným. Původní projekt čistě kritické knihy byl postupem doby obohacen o studie vzpomínkové, psychologické, z nichž se vlastně zrodil typický proustovský styl a románový útvar, v němž se prolínají elementy vypravěčské, lyrické i esejistické.

TIMOTHY LEARY

ZÁBLESKY PAMĚTI

Kniha postřehů, esejů, vzpomínek autora, který se jako jeden z mála lidí stal v době studené války strašákem pro Západ i pro Východ. Timothy Leary. Zčásti člověk, zčásti mýtus; zčásti kníže, zčásti drak. S otevřeným a živým humorem líčí svůj neobyčejný životní příběh, který patří ve 20. století k těm nejkontroverznějším. Learyho vliv na americkou kulturu je nepopíratelný. Stal se symbolem změn, dobrodružství a sebeobjevování. Prostřednictvím svého životního příběhu nám nabízí osobitý pohled na dějiny naší doby.

SUZI GABLIKOVÁ

SELHALA MODERNA?

Základní esejistické dílo americké autorky si klade otázky o vývoji, účelu a odkazu moderny a zkoumá hranice přechodu od moderny k postmoderně. Přitom naráží na problematiku vývoje umění vůbec a hledá odůvodnění existence umění v dnešní době a propojení umění se společností. Jaký je vlastně vliv umění na společnost a její ideologii? Má moderní společnost vůbec důvěru k umění?

JEAN BAUDRILLARD

O SVÁDĚNÍ

Současný francouzský filosof Jean Baudrillard (nar. 1929) je řazen k poststrukturalistům. V této knize se zabývá problémem vytrácení smyslu znaků ve světě simulace. Základním

Baudrillardovým východiskem je Freudem vytvořená a posléze zavržená teorie svádění.

VINCENC LESNÝ

BUDDHISMUS

Vincenc Lesný podává ve svém stěžejním díle přehled buddhismu v celém jeho víc než dvoutisíciletém vývoji, využívá všech dobově dostupných pramenů, porovnává buddhismus s křesťanstvím a sleduje i jeho význam v zemích, které výrazně ovlivnil. Vedle vědeckých poznatků neopomíjí autor humanistické dimenze buddhismu a jeho možný přínos evropské kultuře. Klíčové dílo předního znalce východních nauk, které ani po letech neztrácí nic ze svého myšlenkového přínosu.

MARTIN BUBER

JÁ A TY

Rozsahem nevelká kniha Já a Ty patří k nejznámějším dílům filosofie 20. století a je klíčovým textem k pochopení Buberova myšlení vůbec. Jeho koncepce filosofie dialogu je důsledkem požadavku otevřenosti člověka, která má vést k objevování vlastního "já", následně pak k lepší komunikaci lidstva. Buberův humanismus se stal naléhavou výzvou současnému myšlení a zdrojem inspirace především existencialisticky orientované filosofie.

Připravujeme:

PETER SLOTERDIJK

PROCITNE EVROPA?

Poslední esej jednoho z nejuznávanějších německých myslitelů, v němž autor promýšlí filosoficko-politické aspekty měnící se Evropy.

LÁMA ANAGÁRIKA GÓVINDA

BUDDHISTICKÉ REFLEXE

Soubor esejů poukazující na mnohorozměrnost buddhistické tradice a na možnost dorozumění mezi východním myšlením a západní filosofií.

JIŘÍ ČERNÝ

DĚJINY LINGVISTIKY

Kniha podává přehledný vývoj hlavních jazykovědných směrů od počátků až do šedesátých a sedmdesátých let našeho století.

RENÉ WELLEK, AUSTIN WARREN

TEORIE LITERATURY

Klasické dílo kriticismu zabývající se podstatou, funkcí, formou a obsahy literatury, spíše než prostředím, které ovlivňuje její vznik. René Wellek byl profesorem srovnávací literatury Yaleské univerzity, Austin Warren je bývalý profesor literatury na Michiganské univerzitě. Kniha se dočkala mnoha vydání a stala se základní příručkou studia literatury.

FRIEDRICH NIETZSCHE (1844-1900) patří k filosofům, kteří se nesnažili o vytvoření uzavřeného systému, ale spíše působili podnětností některých myšlenek nebo odvahou k riskantním a provokujícím formulacím a koncepcím. Kromě toho platí za pozoruhodného uměleckého tvůrce; je oceňován jeho aforistický, expresivní, rapsodický styl. Nietzsche ovlivňuje evropské myšlení už déle než století a význam jeho prací se v několika vlnách znovu aktualizoval. Jedna vlna tohoto zájmu probíhá nyní; doprovází řešení problémů metafyziky a to ve směru oprošťování od iluzí sebevědomého rozumu, vědy a morálního výkladu světa. Nietzsche usiloval o nalezení nového pojetí subjektu, který by svůj smysl objevoval ve světě, v němž žije. Nietzsche byl nejednou překládán i u nás, vzbuzoval obdiv, polemiky,

nepochopení. Tak pravil Zarathustra patří ke klasickým filosofickým knihám. Jedna z jeho větších knih, které tomuto vrcholu bezprostředně předcházely, Radostná věda (1882), se nyní objevuje v českém překladu poprvé. Dá se říci, že právě v Radostné vědě začínalo jeho zásadní přeskupování hodnot a jasněji se vynořovaly další základní myšlenky, jako je idea věčného návratu nebo představa o vůli k moci a o nadčlověku. Jestliže sám Nietzsche později charakterizoval tuto knihu, že "skoro v každé její větě jde hluboká moudrost něžně ruku v ruce se svévolí", pak to vystihuje další zdroj jejího iniciativního smyslu.